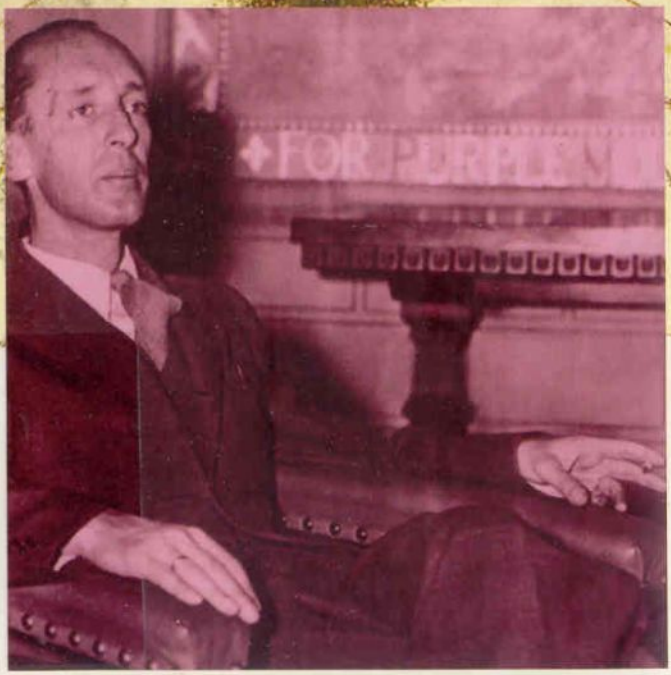
BÜTÜN ESERLERİ

VLADIMIR NABOKOV

KONUŞ, HAFIZA

TÜRKÇESİ YİĞİT YAVUZ



İLETİŞİM

Kelebek: Parnassius Mnemosyne
Fotoğraf: Wellesley College, 1942

Speak, Memory. An Autobiography Revisited
© 1947, 1948, 1950, 1951, 1967, Vladimir Nabokov
Bu kitabın yayın hakları The Wylie Agency'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 1546 • Çağdaş Dünya Edebiyatı 209
ISBN-13: 978-975-05-0827-1
© 2011 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2011, İstanbul

EDİTÖR Belce Öztuna
DİZİ KAPAK TASARIMI Bülent Erkmen
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Erkan Irmak
DİZİN Özgür Yıldız
BASKI ve CİLT Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

VLADIMIR NABOKOV

Konuş, Hafıza

Tekrar Ele Alınmış Bir Otobiyografi

Speak, Memory
An Autobiography Revisited

ÇEVİREN *Yiğit Yavuz*

iletişim

VLADIMIR NABOKOV 1899'da St. Petersburg'da doğdu. Varlıklı, liberal bir ailenin en büyük oğluydu. Bolşevikler iktidara geldiğinde aile Rusya'dan ayrılarak önce Londra, sonra Berlin'e gitti. Nabokov, öğrenimini Cambridge, Trinity College'de tamamladı. 1923 ile 1940 arasında anadilinde romanlar, hikâyeler, oyunlar, şiirler yazdı ve kuşağının seçkin Rus göçmen yazarlarından biri olarak ün kazandı. 1940 yılında karısı ve oğluyla ABD'ye göç etti ve 1941'den 1948'e kadar Wellesley College'de dersler verdi. 1955'te yayımlanan *Lolita*'nın dünya çapındaki başarısından sonra, 1959'da Cornell Üniversitesi Rus Edebiyatı profesörlüğünden emekli olarak İsviçre'ye yerleşti. Nabokov, İngilizce yazdığı ilk romanı olan *The Real Life of Sebastian Knight*'ı (*S.K.'nın Gerçek Yaşamı*) 1941'de yayımladı ve ondan sonra bu dili şaşırtıcı bir yaratıcılıkla kullanarak eserlerini İngiliz dilinde yazmaya devam etti. Vladimir Nabokov 1977'de İsviçre'nin Montreux kentinde öldü. *Lolita* dışında, önemli romanları arasında, fantastik bir aile romanı parodisi olan *Ada or Ardor* (*Ada ya da Arzu*) ve *Pale Fire* (*Solgun Ateş*) sayılmalıdır.

Vera'ya

ÖNSÖZ

Elinizdeki eserde kişisel hatıralar, coğrafi olarak St. Petersburg'dan St. Nazaire'a kadar uzanan ve 1903 Ağustosu'ndan 1940 Mayısı'na kadarki otuz yedi yılı kapsayan şekilde, sonraki uzayzamana çok az değinmek suretiyle, sistematik bağıntı içinde bir araya getirilmiştir. Bu hatıralar dizisini başlatan yazı, şimdi Bölüm 5'i oluşturuyor. Yazıyı Fransızca olarak, "Matmazel O" başlığıyla kaleme almıştım, Jean Paulhan da 1936 senesinde, *Mesures*'ün ikinci sayısında yayımlamıştı. Bir fotoğraf (ki yakın zaman önce Gisèle Freund'un *James Joyce Paris'te* kitabında basılmıştı) bu olayı ölümsüzleştiriyor; yalnız bir hata yapıp, beni (taştan bir bahçe masasında dinlenen *Mesures* grubu içinde) "Audiberti" olarak teşhis etmişler.

28 Mayıs 1940'ta göç ettiğim Amerika'da, müteveffa Hilda Ward'un İngilizceye çevirdiği ve benim tekrar elden geçirdiğim "Matmazel O", Edward Weeks tarafından *The Atlantic Monthly*'nin Ocak 1943 sayısında yayımlanmıştı (ki bu aynı zamanda, Amerika'da yazdığım hikâyeleri basan ilk dergidir). *The New Yorker*'la olan ilişkim (Edmund Wilson aracılığıyla), 1942 Nisanı'nda bir kısa şiirle başladı ve bunu ufak tefek başka çalışmalar izledi. Ama ilk düzyazı kompozisyonum, 3 Ocak 1948'de sadece orada çıktı. Bu, "Amcamın Portresi"ydi

(tamamlanmış bir eserin Üçüncü Bölüm'ü) ve 1947 Haziranı'nda Columbine Lodge, Estes Park, Colorado'da, yazılmıştı; Harold Ross, mazimin hayaletinden bu kadar hoşlanmış olmasaydı, karım, çocuğum ve ben orada bu kadar uzun kalamazdık. Aynı dergi ayrıca, büyük bir zihnî ve fiziki gerilim içinde olduğum günlerde, Cambridge, Massachusetts'de yazdığım Bölüm Dört'ü ("İngilizce Eğitimim", 27 Mart 1948), Bölüm Altı'yı ("Kelebekler", 12 Haziran 1948), Bölüm 7'yi ("Colette", 31 Temmuz 1948) ve Bölüm 9'u ("Rusça Eğitimim", 18 Eylül 1948) yayımlamıştı; bunların yanı sıra hepsi Ithaca, New York'ta yazılan Bölüm 10 ("Ön Temsil", 1 Ocak 1949), Bölüm İki ("Annemin Portresi", 9 Nisan 1949), Bölüm 12 ("Tamara", 10 Aralık 1949), Bölüm 8 ("Fener Slaytları", 11 Şubat 1950; H.R.'nin kuşkusu: "Nabokovlar *tek* fındıkkıranı olan bir aile miydi?[1], [2]), Bölüm 1 ("Mükemmel Mazi", 15 Nisan 1950) ve Bölüm 15 ("Bahçeler ve Parklar", 17 Haziran 1950) de aynı dergide basılmıştı.

Kalanlardan Bölüm 11 ve 14, *Partisan Review*'da çıktı ("İlk Şiir", Eylül 1949 ve "Sürgün", Ocak-Şubat 1951); Bölüm 13 ise *Harper's Magazine*'e gitti ("Trinity Sokağı'ndaki Daire", Ocak, 1951).

"Matmazel O"nun İngilizce baskısı, *Dokuz Hikâye* (New Directions, 1947) ile *Nabokov'dan Bir Düzine* içinde yeniden yayımlandı (Doubleday, 1958; Heinemann, 1959 ve Penguin Books, 1960); bu ikinci derlemede, antoloji hazırlayanların çok sevdiği "İlk Aşk"a da yer vermiştim.

Yukarıda aktardığım ilk basılış tarihlerinin yansıttığı gibi, karmaşık bir sıralamayla toparlanmış olmalarına rağmen, bu bölümler kitaptaki sıraları boyunca, zihnimde yer alan belli sayıdaki boşluğu pek güzel dolduruyordu. Bu sıralama

---

1 Kitap içerisindeki tüm dipnotlar, çevirmene aittir.

2 Harold Ross, *The New Yorker* dergisinin kurucusu ve ilk editörüydü. Bir keresinde pek bilgiç şekilde, Nabokov'un okuduğunuz kitaptaki "*the click of the nutcracker being passed* / elden ele geçirilen fındıkkıranımızın klikleyişi" cümlesine takılmış ve "Nabokovlar *tek* fındıkkıranı olan bir aile miydi?" diye sormuştu. Nabokov bunun üzerine, cümledeki "*the*"yı, "*a*" olarak değiştirmişti. Böylece cümle, "elden ele geçirilen bir fındıkkıranın klikleyişi" haline gelmişti.

1936'da, hayatımın bir dönüm noktasını belirleyen köşe taşı dikildiği zaman oluşmuştu; o taş ki daha o zamandan, gizli oyuğunda çeşitli haritaları, hareket saati çizelgelerini, bir kibrit kutusu koleksiyonunu, yakut renkli bir cam parçacığını ve hatta –şimdi anlıyorum ki– bugün çay saatinde balkonumdan gördüğüm, üzerinde beyaz gagalı su kuşlarının ve sorguçlu ördeklerin siyah noktalar oluşturduğu Cenevre Gölü manzarasını, dalgacıklar ve ışıklı çimenlikleriyle muhafaza etmekteydi. O yüzden, New York'taki Harper & Bros.'un 1951'de bastığı kitabı oluşturmak benim için sorun olmadı; adı *Kati Delil*'di; var olduğumun kati delili. Ne yazık ki bu tabir, bir gizem hikâyesi çağrışımı yapıyordu; İngilizce baskının başlığını *Konuş, Nimozini*[1] olarak tasarlamıştım ama bana, "küçük yaşlı hanımların, ismini telaffuz edemedikleri bir kitabı gidip de isteyemeyeceklerini" söylediler. Ayrıca, karmaşık örgülü ve püsküllü bir hanımeli çiçeği süslemesinin adı olan *Anthemion*'u kafamda evirip çevirdim, ama kimse bu adı sevmedi. Nihayet *Konuş, Hafıza* başlığında mutabık kaldık (Gollancz, 1951 ve The Universal Library, N.Y., 1960). Bu kitap şu dillere çevrildi: Rusça, yazar tarafından (*Drugie Berega*, The Chekhov Publishing House, N.Y., 1954); Fransızca, Yvonne Davet tarafından (*Autres Rivages*, Gallimard, 1961); İtalyanca, Bruno Oddera tarafından (*Parla, Ricordo*, Mondadori, 1962); İspanyolca, Jaime Piñeiro Gonzáles tarafından (*¡Habla, memoria!*, 1963) ve Almanca, Dieter E. Zimmer tarafından (*Rowohlt*, 1964). Kitabın bibliyografyasına ilişkin olarak verilmesi gereken bilgiyi böylece bitirdik; *Nabokov'dan Bir Düzine*'nin sonundaki nottan rahatsız olmuş sinirli eleştirmenlerin, şimdi hipnotize olup, bu bilgileri eserimizin başındayken kabul edeceklerini umuyorum.

Amerika'da kitabın ilk baskısını yazdığım sırada, aile tarihimle ilgili neredeyse hiç bilgiye sahip değilken, dolayısıyla yanılgılara düşebileceğimi düşünürken, hafızamdan faydalanmamın imkânsızlığı, önüme engel olarak dikilmişti. Şimdi babamın biyografisi genişletildi ve düzeltildi. Özellikle daha önce-

1 *Mnemosyne* (Nimozini): Yunan mitolojisinde hafıza tanrıçası.

ki bölümlerde, başka düzeltmeler ve eklemeler de yapıldı. Bazı sıkışık parantez içleri açıldı ve hâlâ etkin olan içeriklerini ifşa etmelerine imkân tanındı. Bazen de bazı nesneler, rastgele seçilmiş bir mankenden öteye geçmeyen, önemli olaylar karşısında hiç olgusal değeri bulunmayan, ama değişik baskıların provalarını düzelttiğim esnada, her okuyuşumda beni rahatsız eden pasajlar üzerinde durdum; büyük çabalar gösterdim ve sonunda, tesadüfi olarak oraya konmuş gözlükler (ki herhalde Nimozini'nin bunlara herkesten fazla ihtiyacı vardı) dönüşüm geçirip, çok iyi hatırladığım istiridye kabuğu şeklindeki sigara kutusuna dönüştü; bu kutu Chemin du Pendu'daki bir titrek kavağın dibinde, ıslak çimen üzerinde parlıyordu ve ben 1907'nin o haziran günü, bu kadar batıda nadiren görülen bir Atmaca Güvesi bulmuştum; çeyrek yüzyıl önce ise, yine bu kutunun konulduğu çimenlerde babam, kuzeydeki ağaçlık alanlarımızda çok seyrek görülen bir Tavus Kelebeği'ni kepçesiyle yakalamıştı.

1953 yazında Portal, Arizona yakınlarındaki bir çiftlikte; Ashland, Oregon'daki kiralık bir evde; Batı'daki ve Orta Batı'daki çeşitli otellerde, kelebek avlamakla *Lolita*'yı ve *Pnin*'i yazmak arasında geçen zamanda, karımın yardımıyla *Konuş, Hafıza*'yı Rusçaya çevirmeyi başardım. *Dar*'da ayrıntılı şekilde işlediğim bir temayı tekrarlamanın psikolojik zorluğundan ötürü, bir bölümün (On Bir) tamamını atladım. Öte yandan, birçok pasajı düzelttim ve özgün metnin bellek yitiminden kaynaklanan kusurları için –boş kalan noktalar, bulanık alanlar, karanlıkta kalmış bölgeler– bir şeyler yapmaya çalıştım. Bazen, iyice yoğunlaştığım zaman, ne olduğu belirsiz bir görüntüyü kafamda netleştirebildiğimi, böylece bu görüntüyü tanıyabildiğimi, o görüntüde yer alan hizmetçinin ismini hatırlayabildiğimi keşfettim. *Konuş, Hafıza*'nın bu son baskısı için, sadece İngilizce metnin ilk halinde esaslı değişiklikler yapmak ve bir sürü eklemede bulunmakla kalmadım, metni Rusçaya çevirdiğim sırada yaptığım düzeltmelerden de yararlandım. Başlangıçta söz konusu olan, Rusça hatıraların sonradan İngilizce olarak anlatılmasıyken, Rusça baskıda yapılan değişikliklerin tekrar İngi-

lizceye dökülmesinin şeytani bir iş olduğu ortaya çıktı, ama kelebeklere özgü böylesi bir çoklu dönüşümün daha önce hiçbir insan tarafından denenmemiş olduğunu düşünmek, benim için teselli kaynağıydı.

Hafızanın gösterdiği sapkınlıklardan en beteri şu ki, bu hafızanın hem sahibi hem de kurbanı olan ve bir otobiyografi yazmaya hiç yeltenmemesi gereken bendenizin, geriye dönük olarak, yaşıyla asrını eşit saymaya meyletmesine sebep oluyor. Bu da kitabın ilk baskısında, birbiriyle dikkat çekici şekilde uyumlu bir dizi kronolojik gaf yapmama yol açtı. 1899 Nisanı'nda doğdum ve tabiatıyla, diyelim ki 1903'ün ilk dört ayı içinde, henüz kabaca üç yaşındaydım; lakin aynı yılın Ağustosu'nda, bu keskin "3"ün ("Mükemmel Mazi"de anlattığım gibi), benim artık "4"e ermiş bulunan, lastikten bir yastık gibi düz ve dirençli yaşımı değil de, asrın yaşını ifade ediyor olması gerekir. Benzer şekilde, 1906'nın yaz başlarında –kelebek toplamaya başladığım yaz– Bölüm 6'nın o pek feci ikinci paragrafında ifade edildiğinin aksine altı değil, yedi yaşındaydım. Nimozini'nin çok dikkatsiz bir kız olduğunu kabul etmek lazım.

Tüm tarihler Yeni Tarz takvime göre[1] verilmiştir: On dokuzuncu asırda, medeni dünyanın on iki gün, yirminci yüzyılın başında ise on üç gün gerisinde kaldık. Yeni Tarz takvimle 10 Nisan'da, gün doğarken, geçen asrın son senesinde doğmuşum ve bu tarih (sınırın öte yanına bir çırpıda geçebilseydim) mesela Almanya'da 22 Nisan'dı; fakat tüm doğum günlerim, debdebesi giderek azalan şekilde yirminci asırda kutlandığı için, ben dahil hepimiz, devrimin ve sürgünün zorlamasıyla rumi takvimden miladi takvime geçtikten sonra, 10 Nisan'ın üstüne on iki değil de, on üç gün eklemeye başladık. Burada ciddi bir hata söz konusu. Ne yapmalı? Son çıkarttığım pasaportta, "doğum tarihi" başlığının altında "23 Nisan" tarihini görüyorum ki, bu aynı zamanda Shakespeare'in, yeğenim Vladimir Sikorski'nin, Shirley Temple'ın ve (üstelik pasaportumu benimle paylaşan)

1 *New Style*: Miladi (Gregoryen) takvim. Günümüzde rumi takvimi (Jülyen takvimini) miladi takvime çevirmek için, 13 gün ilave etmek gerekiyor.

Hazel Brown'ın[1] doğum günü. İşte problem bu. Hesap yapmaktaki beceriksizliğim yüzünden, bu problemi çözemiyorum.

Yirmi yıllık ayrılığın ardından Avrupa'ya döndüğümde, daha ben ayrılmadan çözülmüş olan bağları yeniden kurdum. Bu yeniden kurulmuş aile bağlarına göre, *Konuş, Hafıza* hakkında hüküm yürüttüm. Hal ve zamanla ilgili ayrıntıları denetledim ve birçok hata yaptığımı, yahut, belirsiz ama kavranması mümkün hatıraları yeterince tahlil etmediğimi anladım. Bana tavsiyede bulunanlar, bazı hususlara söylence ya da dedikodu deyip geçti; bunlar gerçek olsa dahi, zayıf hafızamızın onlara yüklediğinden farklı olaylarla, farklı dönemlerle bağlantılı olmalıydılar. Kuzenim Sergey Sergeyeviç Nabokov, bana ailemizin tarihiyle ilgili paha biçilmez bilgiler verdi. Her iki kız kardeşim de, Biarritz'e yaptığımız yolculukla ilgili (Bölüm 7'nin başında) anlattıklarıma öfkeyle karşı çıktılar ve beni bir ayrıntı yağmuruna tutup, onları ("dadılar ve halalarla!") geride bırakmakla hata ettiğime ikna olmamı sağladılar. Bazı belgelere ulaşamadığımdan, bu kez, aktarılan hakikatin bütünlüğü uğruna, yeniden işlemeyi hâlâ başaramadığım bölümleri silmeyi tercih ettim. Öte yandan, atalarımıza ve diğer mühim şahsiyetlere dair bazı olgular günışığına çıktı ve *Konuş, Hafıza*'nın bu son baskısında bir araya geldi. Bir gün, Amerika'da geçirdiğim yılları kapsayan, *Konuşmaya Devam Et, Hafıza* adlı bir kitap yazmak ümidindeyim: İçimdeki bobinler ve potalarda, bazı uçucu maddeler buharlaşmaya ve bazı metaller erimeye devam etmekte.

Okuyucu bu eserin çeşitli yerlerinde, romanlarıma yapılmış göndermeler bulacaktır, ama genel olarak, söz konusu romanları yazmanın meşakkati bana yeter; derim ki artık o meşakkatlerin anlatımı bu kadarla kalsın. Aşağıdaki eserlerin İngilizce çevirileri için yakın zaman önce kaleme aldığım giriş yazıları, Avrupalı geçmişimin yaratıcı tarafını yeterince ayrıntılı ve

1 Hazel Brown, aynı cümlede sıralanan diğer kişilerin tersine, hayalî bir karakterdir. Nabokov, anlatısının içine, ancak dikkatli okuyucuların fark edeceği böyle bir şaka sıkıştırıvermiş.

renkli biçimde anlatıyor: *Zaschita Luzhina*, 1930 (*The Defense*, Putnam, 1964);[1] *Otchayanie*, 1936 (*Despair*, Putnam, 1966);[2] *Priglashenie na kazn'*, 1938 (*Invitation to a Beheading*, Putnam, 1959),[3] *Dar*, 1952, tefrika halinde 1937-38 (*The Eye*, Phaedra, 1965).[4] Yayınlarımın tam listesini görmek isteyenler için, Dieter E. Zimmer'ın hazırladığı ayrıntılı bir bibliyografya var (*Vladimir Nabokov Bibliographie des Gesamtwerks*, Rowohlt, 1. Baskı Aralık 1963; gözden geçirilmiş ikinci baskı Mayıs, 1964).

Son bölümde tarif edilen iki hamlede mat, Lipton, Matthews & Rice'ın *Satranç Problemleri* kitabında (Faber, Londra 1963, s. 252) yeniden basıldı. Ama en eğlenceli buluşum, E.A. Znosko-Borovski'ye[5] adadığım ve onun 1930'larda (1934?) Paris'te çıkan *émigré*[6] günlük gazetesi *Poslednie Novosti*'de bastığı, beyaz-geri çekilir hamlesidir. Buraya notasyonunu yazacak kadar berrak şekilde hatırlamadığım pozisyonu, belki bir gün, "peri satrancı"nı[7] seven biri (çünkü problem bu tipe dahildir) gazetelerin mikrofilmlere kaydedildiği o kutsanmış kütüphanelerde arayıp bulur; tüm anılarımız da mikrofilmlere kaydedilmeli aslında. Eleştirmenler bu yeni baskıyı, ilk baskıya nazaran daha dikkatli okuyacaklardır: İlk baskıda, Bölüm 8 Kısım 2'nin ilk paragrafında Freud'u nasıl "saldırganca kaptığımı" yalnız bir eleştirmen fark etti; hiç kimse Bölüm 11 Kısım 2'nin son cümlesindeki büyük karikatürcünün adını ve ona sunulan övgüyü keşfedemedi. Bir yazar için, böyle şeylere dikkat çekmeye mecbur kalmak ne kadar utanç verici.

Yaşayanları incitmemek ve ölüleri üzmemek için, uygun gördüğüm bazı isimleri değiştirdim. Bunlar dizinde tırnak işaretleriyle belirtilmiştir. Bunun temel amacı, kendim için, geçmiş yıl-

---

1 *Lujin Savunması.*

2 *Umutsuzluk.*

3 *Idama Davet.*

4 *Göz.*

5 Eugene Alexandrovich Znosko-Borovski (1884-1954). Rus satranç ustası, yazar, öğretmen ve edebiyat eleştirmeni.

6 Göçmen.

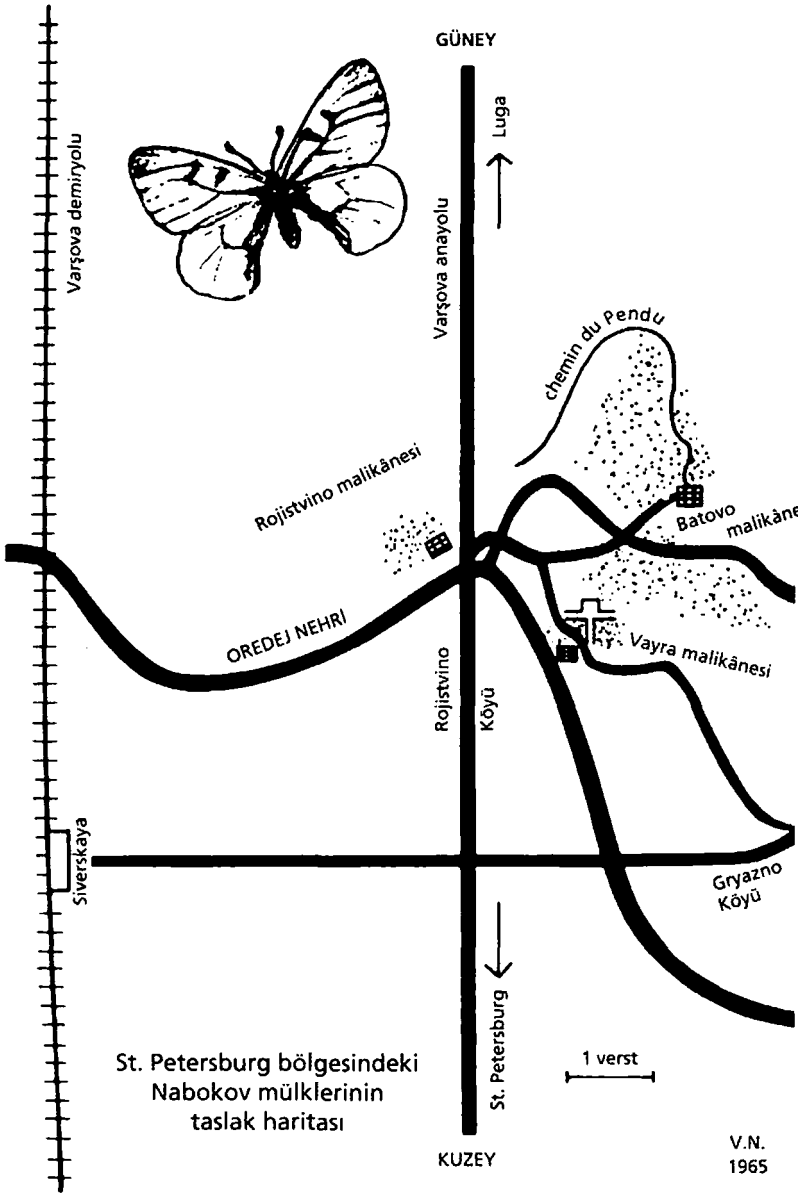
7 Peri satrancı / *Fairy chess.* Doğrudan mata götürmeyen, bu bakımdan klasik satranç problemlerinden ayrılan kombinasyonlara verilen isim.

larımla bağlantılı bazı kişileri ve temaları listelemektir. Bu listenin varlığı kaba düşünceli insanların sinirine dokunacaktır, ama anlayışlı kişileri memnun edebilir, çünkü belki,

O Dizin'in penceresinden
Bir gül girer içeriye
Ve bazen tatlı bir rüzgâr
Eser *ex Ponto*.[1]

VLADIMIR NABOKOV
5 Ocak 1966, Montreux

1 *Ex Ponto*: "Karadeniz'den" (Latince).



St. Petersburg bölgesindeki Nabokov mülklerinin taslak haritası



1955'te yardımsever bir turist tarafından çekilen bu fotoğraf, Nabokov'ların St. Petersburg'da, şimdiki adıyla Leningrad'da bulunan, adı şimdi Hertsen olmuş Morskaya caddesi 47 numaradaki, pembe granitten yapılma, freskler ve İtalyan tarzı süslemelerle bezenmiş evini gösteriyor. Aleksandr İvanoviç Hertsen (1812-1870) ünlü bir liberal (ki bir polis devleti tarafından böyle anılmak onu pek mutlu etmezdi herhalde) ve babamın en sevdiği kitaplardan biri olan *Bïloe i Dumi*'nin ("Geçmişte Kalanlar ve Derin Düşünceler" diye çevrilebilir) yetenekli yazarıydı. Benim odam üçüncü katta, cumbanın üstündeydi. Cadde boyunca uzanan ıhlamur ağaçları, o zamanlar yoktu. Bu yeşil sonradan görmeler, doğduğum odanın ikinci katta, doğu köşesinde kalan penceresini saklıyor artık. Devletleştirmeden sonra bina, Danimarka elçiliği ve ardından bir mimarlık okulu olarak kullanıldı. Kaldırımın kenarındaki küçük sedan araba, herhalde fotoğrafçıya ait.

1

- 1 -

Beşik bir uçurumun üzerinde sallanır ve sağduyumuz bize, varoluşumuzun iki ebedi karanlık arasındaki kısa bir ışık çakmasından başka bir şey olmadığını söyler. Bu iki karanlık birbirinin tıpatıp aynısı olsa da, insan kural olarak, doğum öncesindeki uçuruma, (saatte dört bin beş yüz kalp atışı hızla) yetişmeye çalıştığı diğer uçuruma nazaran, daha serinkanlı şekilde bakar. Lakin, kronofobik[1] bir genç bilirim, doğumundan birkaç hafta önce evdeki kamerayla çekilmiş filmleri ilk kez gördüğünde, adeta paniğe kapılmıştı. Fiiliyatta şimdikiyle aynı olan bir dünya görmüştü –aynı ev, aynı insanlar– ve sonra kendisinin bu dünyada var olmadığını, kimsenin de o yok diye kederlenmediğini fark etmişti. Annesinin üst kat penceresinden el salladığını görmüş, bu tanıdık hareket onu, gizemli bir vedaymışçasına rahatsız etmişti. Ama en çok korktuğu şey, verandada tabut misali, kendini beğenmiş, mütecaviz bir havayla duran, gıcır gıcır bebek arabasıydı. Onun bile içi boştu; sanki olayların akışı tersine dönmüş de, kendisinin vücudundaki tüm kemikler parçalarına ayrılıp dağılmış gibi.

1 Kronofobi / *chronopnobia* : Zamanın ilerleyişinden ya da genel olarak zamanın kendisinden korku duyma hali.

Gençler, bu tür vehimlere yabancı değildir. Yahut başka türlü söylersek, başlangıcın ve bitişin çoğu zaman yeniyetme bir tarafı vardır; saygıdeğer ve katı bir din tarafından yönetilmedikleri sürece. Tabiat, yaşı kemale ermiş bir insandan, yolculuğun başını ve sonunu, tıpkı bu ikisi arasında görülen olağanüstü hayaller gibi, umursamazca kabullenmesini bekler. Hayal gücünün, ölümsüzlerin ve olgunlaşmamışların tattığı o yüce hazzın, bir hududu olmalıdır. Yaşamdan tat almanın koşulu, onun tadını haddinden fazla çıkarmamaktır.

Bu gidişata isyan ediyorum. İsyanımı dışarılara taşıyıp, dünyevi tabiatımı kazıklar arasında zapt edesim var. Zihnim şimdiye kadar, hayatımın iki yanını tutmuş kişilik dışı karanlığın içinde, en solgun kişisel parıltıları ayırt etmek için muazzam çabalar gösterip durdu. Bu karanlığın tek sebebinin, beni ve derisi soyulmuş yumruklarımı zamansızlığın özgür dünyasından ayıran zaman duvarları olduğu inancı konusunda, vücutlarını en çiğ renklerle boyanmış vahşilerle hemfikir olmaktan hoşnutum. Düşünce içinde geriye doğru seyahat ettim –ben gittikçe, düşünce umutsuzca incelip azalıyordu– ve uzak bölgelerde el yordamıyla bir çıkış yolu aradım, ama sonunda anladım ki, zaman hapishanesi küreseldir ve buradan kaçış yoktur. İntihar etmek dışında her şeyi denedim. Beni alelade bir hortlak sansınlar da, ben anamın rahmine düşmeden önce var olan ülkelere gizlice sızayım diye, kimliğimi başımdaki şapka gibi kendimden ayırıverdim. Daha önceki yaşamlarında, Roma'nın yollarında ulaklık eden bir köle ya da Lhasa'nın[1] söğütleri altında gezinen bir bilge olduklarını hatırlayan pek ciddi romancı hanımların ve emekli albayların alçaltıcı arkadaşlığına, zihnî tahammül gösterdim. Bir anahtar, bir ipucu bulmak için en eski rüyalarımın altını üstüne getirdim; bu arada peşinen söyleyeyim, Freud'un bütünüyle kaba, pespaye, ortaçağ işi dünyasını; o tuhaf cinsel simge arayışlarını (Shakespeare'in eserlerinde Bacon'a ait akrostişler aramak gibi bir şey bu[2]), küçük embriyon-

1 Tibet'in başkenti.

2 Shakespeare'in eserlerini aslında Francis Bacon'ın yazdığı, sıklıkla dile getirilmiş bir iddiadır.

cukların doğal kuytuluklarından anne-babalarının aşk hayatını takip ettiklerini falan hiçbir şekilde kabul etmiyorum.

İlk bakışta sınırsız gibi görünen zamanın, bir hapishane olduğunun önceleri farkında değildim. Çocukluğumu soruşturarken (ki bu, kişinin ölümsüzlüğünü soruşturmaya yakın bir şeydir) bilincin aralıklı parlamalarla uyanmaya başladığını görüyorum; bu parlamalar giderek sıklaşıyor, sonunda ışıltılı algı blokları biçimleniyor ve hafıza için, pek de güvenli olmayan bir barınak oluşturuyor. Sayıları ve konuşmayı hemen hemen eş zamanlı olarak, çok erken öğrenmiştim, ama benim ben olduğum, anne-babamın da anne-babam oldukları içsel bilgisine ulaşmam, onların yaşının benim yaşımla olan ilişkisini keşfetmemle doğrudan bağlantılı şekilde, sonradan gerçekleşti. O vahiy ânı hakkında düşündüğüm zaman, hafızamı hemen, kuvvetli günışığının kat kat yeşil yapraklar üzerinde bıraktığı yuvarlak ışık benekleri dolduruyor ve bu görüntüye dayanarak vardığım hükme göre, söz konusu hadise, yaz sonu kır evimizde kutladığımız annemin doğum günü olabilir; bazı sorular sormuştum ve aldığım yanıtların önemini kavramıştım. Bütün bunlar evrimsel tekrar[1] kuramına uygundu; en eski atamızın beyninde refleksif bilincin ortaya çıkmasıyla birlikte, mutlaka zaman duygusu da doğmuş olmalı.

Böylece, kendi yaşımın yeni açığa çıkmış taze ve biçimli formülü, yani dört; babamın ve annemin formülleri olan otuz üç ve yirmi yedi ile karşı karşıya geldiğinde, bana bir şey oldu. Muazzam bir canlandırıcı şoka maruz kaldım. İkinci kez vaftiz ediliyormuşçasına, elli ay önce Yunan Katolik Kilisesi'nde feryat ederek suya batıp çıkışımdan daha ilahi bir tarzda, yarı suya batmış, yarı Viktor olarak, (eski bir âdet gereğince aralık bir kapının ardında durmak zorunda kalan annem, beceriksiz başpapaz Peder Konstantin Vetvehitski'nin hatasını düzeltmeyi başarmıştı[2]) kendimi birden ışıltılı ve hareketli bir ara-

1 Evrimsel Tekrar / *Recapitulation*: Bireyde, kendi türüne ait tarihsel biyolojik gelişim süreçlerinin tekrarlanması.

2 Bu kapalı ifadeden, yazarın yanlışlıkla "Viktor" adıyla vaftiz edilmek üzere olduğu anlaşılabilir.

cın içinde bulmuştum ki, bu araç saf zaman elementinden başka bir şey değildi. İnsan bu elementi –denize girenlerin parıldayan suyu paylaşması gibi– kendisi olmayan, ama ona zamanın ortak akışı içinde eşlik eden yaratıklarla; sadece insanın değil, maymunların ve kelebeklerin de algılayabileceği, uzamsal dünyadan hayli farklı bir çevreyle paylaşıyordu. O lahzada, sol elimi tutan, yirmi yedi yaşında, beyaz ve pembe, yumuşak bir elbise içindeki varlığın annem; sağ elimi tutan, otuz üç yaşında, beyaz ve altın sarısı, sert bir elbise içindeki varlığın da babam olduğunu, keskin biçimde idrak ettim. İkisi aynı anda ilerlerken, ben aralarında kasıntılı kasıntılı duruyor, sonra tırıs adımlar atıyor, ardından yine kasıntılı edama dönüyordum; böylece bir ışık beneğinden diğerine, bir patikanın ortasında yürüyorduk ve şimdi bu patikanın, Rusya'nın eski St. Petersburg vilayetindeki Vayra kır malikânemizin parkında bulunan, kıyısına dekoratif meşe ağaçları dikilmiş yol olduğunu biliyorum. Doğrusu, şimdiki ücra, yalıtılmış, neredeyse ıssız zamanımın çatısından bakınca, kendimi o küçük halimle, 1903'ün Ağustos ayında, duyarlı bir yaşamın doğuşunu kutlarken görüyorum. Sağlı sollu elimi tutanlar daha önce çocukluğumun bulanık dünyasında, başka şefkatli karakterler olarak yer almış olmalılardı; fakat şimdi babamın kıyafeti, yani Atlı Muhafızlar'ın şaşaalı üniforması, göğsünün ve sırtının üzerinde yanan pürüzsüz altın zırhın şişkinliğiyle güneş gibi belirmişti ve ben, takip eden birkaç yıl boyunca anne-babamın yaşlarıyla çok yakından ilgilenmiş, yeni kol saatinin doğru çalıştığından emin olamayıp saatin kaç olduğunu soran tedirgin bir yolcu gibi, hep bu konuda bilgi edinmeye çalışmıştım.

Belirtmeden geçmeyeyim, babam askerî eğitimini ben doğmadan çok önce tamamlamış olduğuna göre, eski alayının süslü giysilerini, şenlikli bir şaka yapmak amacıyla giymişti. Demek tam bilince erişimin ilk kıvılcımını bir şakaya borçluyum; bunda da evrimsel tekrara dair anlamlar saklı, zira dünya yüzünde zamanın varlığını fark eden ilk yaratıklar, aynı zamanda, tebessüm edebilen ilk yaratıklardı.

- 2 -

Dört yaşındayken oynadığım oyunların arka planında, girdiğim ilk mağara vardı (Freud'cu mistiklerin tahmin ettikleri şey değil). Vayra'daki oturma odalarımızdan birinde duran, beyaz üstüne siyah yonca desenli kretonla kaplanmış büyük bir divan, tarih öncesindeki jeolojik toprak kabarmalarının heybetli bir ürünü gibi zihnimde beliriyor. Tarih (latif Yunanistan'ı vaat ederek) bu divanın bitiminden az ötede başlar; geniş bir saksıdaki ortanca çiçekleri, kimi soluk mavi, kimi yeşile çalan çiçekleriyle, odanın bir köşesindeki mermer Diana büstünün kaidesini biraz perdelemektedir. Divanın dayalı olduğu duvarda, abanoz çerçeve içinde asılı duran gri renkli gravür, tarihin başka bir evresini gösterir; epizodik unsurlarla alegorik unsurların birbiriyle çatıştığı o Napolyonik savaş resimlerinden biridir bu ve aynı görsel düzlemde, yaralı bir trampetçiyi, bir at ölüsünü, zafer hatıralarını, bir askerin diğerini süngüleyişini, zarar verilmesi mümkün olmayan imparatorun, bu savaş karesinin ortasında generalleriyle birlikte poz verişini görürüz.

Ellerini ve güçlü bacaklarından birini kullanan bir yetişkinin yardımıyla divanı duvardan beş-on santim uzaklaştırmış, böylece ortaya çıkan dar geçidin çatısını, yine biraz yardımla divanın minderlerini kullanarak örtmüş, giriş ve çıkışı da bir çift yastıkla kapatmıştım. Sonra o zifiri karanlık tünelde sürünmenin olağanüstü zevkini tatmış, kulaklarımdaki şarkıyı dinleyerek –tozlu yerlerinde saklanan küçük oğlanların çok iyi bildiği o yapayalnız titreşimle– biraz oyalandıktan sonra, enfes bir panikle, ellerimi ve dizlerimi patır patır yere vurarak tünelin uzak ucuna ulaşıp yastığı itelediğimde, beni Viyana işi bir sandalyenin hasır ayakları altındaki parkeye vuran günışığı ve biri konup biri kalkan iki oyuncu sinek karşılamıştı. Başka bir mağara oyunu, bana daha hülyalı, daha kırılgan bir hissiyat sağlamıştı; sabah erkenden uyanıp, yatak takımlarımla bir çadır kurar, hayal gücümün karanlık oyunlarına yol verirdim; pamuklu kumaşın gölgelerine çığlar düşer, yarı aydınlık sığınağıma sanki muazzam mesafeler ötesinden solgun bir ışık nüfuz ederdi ve

tuhaf, soluk renkli hayvanların bir göl manzarası içinde gezindiklerini hayal ederdim. Yan tarafı kabarık pamuklu yastıklarla desteklenmiş çocuk yatağımı hatırlayınca, unutulmuş bir Paskalya bayramından kalma, güzel, hoşa gidecek şekilde sert, koyu kırmızı bir kristal yumurtayı tutmanın keyfi de aklıma geliyor. Yatak çarşafımın bir köşesini iyice ıslanıncaya kadar çiğner, sonra da yumurtayı bu ıslak çarşafa sıkıca sarardım ki, çarşafa temas eden tüm yüzeye mucizevi bir parıltı ve renk yayılsın, ben de bu sıcak, al yanaklı yumurtaya hayran olayım ve dilimi bir kez daha üzerinde gezdireyim. Ama daha, güzellikle beslenmeye başlamama çok zaman vardı.

İnsan bilinciyle, tek bir hatıra ve bu hatıranın dile getirilişiyle kıyaslanınca, kozmos ne kadar küçük (bir kangurunun kesesine sığabilir), ne kadar cılız ve önemsiz! Yaşamdaki ilk izlenimlerimden bu kadar hoşlanmam bir aşırılık belki, ama bu izlenimlerden dolayı minnettarlık duymamın sebepleri var. Görsel ve dokunsal hislerin hakiki Cennet'ine giden yolu, onlar açtı. 1903 sonbaharında, bir yurtdışı gezisinde, gece vakti (yassıca) yastığımın üzerine dizüstü çöküp, yataklı vagonumuzun penceresinden baktığımı (muhtemelen, alt kısmı ombra, panelleri krem rengine boyanmış altı vagonu olan, epey zaman önce seferden kalkmış *Mediterranean Train de Luxe* olacak) ve açıklanması mümkün olmayan bir sancıyla, birkaç enfes ışığın bir yamaçtan bana el edip, ardından siyah kadifeden bir keseye gömüldüklerini görmüştüm: Servetimin yükünü hafifletmek için daha sonra, yarattığım karakterlere hediye ettiğim elmaslar. Herhalde yatağımın başındaki panjuru gevşetip yukarı çekmeyi başarmıştım ve topuklarım üşüyordu ama yine de, dizüstü durup dışarıya bakmayı sürdürüyordum. Hiçbir şey, o ilk heyecanlar hakkında düşünmekten daha tatlı yahut daha garip değil. Bu heyecanlar mükemmel bir çocukluğun ahenkli dünyasına ait ve kişinin hafızasında neredeyse hiç çaba göstermeden yerini bulan, doğal bir plastik biçime sahip; yeniyetmeliğin hatıraları söz konusuysa, Nimozini müşkülpesent ve huysuz olmaya başlıyor. Ayrıca diyebilirim ki, izlenimleri biriktirme kudreti bakımından, benim neslimin Rus çocukları bir de-

ha evresinden geçmişti; sanki kader, bildikleri dünyayı tamamen ortadan kaldıracak felaketi hesaba katarak, vefalı bir davranış sergiliyor ve onlara, paylarına düşenden fazlasını veriyordu. Her şey depolandıktan sonra bu deha, daha özel başka çocukluk yetenekleriyle birlikte ortadan kalkıyordu; baton sallayan ya da kocaman piyanoları çalabilen güzel, kıvırcık saçlı gençler sonunda, gözleri kederle bakan, saklı illetlerden mustarip, vücutlarının bir yanı hadım edilmişçesine biçimsiz, ikinci sınıf müzisyenlere dönüşüyorlardı. Öyle de olsa, bu anı yazarının yaşadığı bireysel gizem, kendisinde boş ümitler uyandırmaya devam ediyor. Beni biçimlendiren aygıtı ne çevremde, ne de ırsiyetimde bulabiliyorum; ömrüme karmaşık bir filigran basıp geçen meçhul merdanenin eşsiz tasarımı, ancak, yaşam kâğıdı sanatın lambasıyla aydınlatılırsa fark edilebiliyor.

– 3 –

Bazı çocukluk hatıralarımın ait oldukları zamanı doğru belirlemek için, bir destanın parçalarıyla uğraşan tarihçiler misali, kuyrukluyıldızları ve gelgitleri izlemem gerekiyor. Ama bazı anılar için veri yokluğu çekmiyorum. Mesela kendimi, deniz kıyısındaki ıslak, siyah kayalara tırmanırken görüyorum; bezgin ve melankolik mürebbiyemiz Miss Cornott, onu izlediğimi düşünerek, küçük kardeşim Sergey'le birlikte kavisli sahil boyunca yürüyor. Kolumda bir oyuncak bilezik var. Kayalara tırmanırken, neşeyle, durmadan, büyük bir memnuniyet içinde, efsunlu bir sözcükmüş gibi tekrar ettiğim İngilizce "childhood"[1] kelimesi, küçük, haddinden fazla dolu, telaş içindeki zihnimde Robin Hood, Kırmızı Başlıklı Kız ve yaşlı kambur perilerin kahverengi başlığıyla[2] karıştıkça, bana esrarlı ve yeni geliyor, giderek de tuhaflaşıyor. Kayalarda, ılık deniz suyuyla dolu gamzeler var ve efsunlu mırıldanışıma, o gökyakut renkli havuzcuklar üzerinde yaptığım büyüler eşlik ediyor.

1 Çocukluk.

2 Başlık / kukuleta kelimelerinin karşılığı da *hood*'dur.

Burası elbette, Adriyatik'teki Abbazia. Bileğimde peçeteden yapılmış bir halka gibi duran, yarı şeffaf, soluk yeşil ve pembe, selüloit benzeri bir malzemeden yapılmış şey, yaşıtım olan güzel kuzenim Onya'nın birkaç ay önce St. Petersburg'da bana verdiği bir Noel ağacı meyvesi. Duygusalca üzerine titrediğim hediyemin içinde bir gün koyu renk çizgiler belirmişti ve hayal ettiğime göre bu çizgiler, bize yakın yerdeki Fiume'de bulunan ve hiç sevmediğim berbere yaptığımız berbat ziyarette kesilen saçlarım, gözyaşlarımla birlikte, parlak özün içine girince oluşmuştu. Aynı gün, deniz kıyısındaki bir kafede, siparişlerimiz henüz gelmişken, babam yakın bir masada iki Japon subayının oturduğunu fark etti ve hemen oradan ayrıldık; ayrılmadan önce dikiverdiğim bir *bombe* limon şerbetini, sızlayan ağzımda gizleyerek yürümüştüm. 1904 senesiydi. Beş yaşındaydım. Rusya, Japonya'yla savaşıyordu. Miss Norcott'un abone olduğu resimli İngiliz dergisi, büyük bir keyifle, Japon sanatçılarının Rus lokomotiflerini gösteren çizimlerini yayımlayarak –ki Japon resim üslubu sayesinde bunlar oyuncaktan farksız hale geliyordu– ordumuz Baykal Gölü'nün hain buzu üzerine ray döşemeye kalkarsa, bu lokomotiflerin nasıl suya gömüleceğini gösteriyordu.

Ama durun bakayım. Kafamda o savaşla ilgili, daha da erken tarihli çağrışımlar var. Aynı yılın başında bir öğle vakti, St. Petersburg'daki evimizde, bir aile dostumuz olan General Kuropatkin'e nasılsınız demek üzere, babamın çalışma odasına indirilmiştim. General, üniforma içindeki kalın bedeni hafiften gıcırdayarak bir avuç kibrit çıkardı, oturduğu divanın üzerine on kibriti, yatay bir çizgi oluşturacak şekilde uç uca dizdi ve "Bu, durgun bir deniz," dedi. Sonra uçlarını ikişerli olarak yukarı kaldırarak, kibrit dizisini zikzaklı hale getirdi; bu da "fırtınalı deniz"di. Kibritleri karıştırdı ve ben daha iyi bir numara yapmasını beklerken, eğlencemiz kesintiye uğradı. Emir subayı içeri girmiş, ona bir şeyler söylüyordu. Kuropatkin, Rus tarzı heyecanlı bir homurtuyla oturduğu yerden kalkarken, ağırlığından kurtulan divanın üstündeki kibritler havaya zıpladı. General o gün, Uzakdoğu'daki Rus ordusunun başkomutanlığına getirilmişti.

Bu olayın devamı olmak üzere on beş yıl sonra, babamın Bolşeviklerin eline geçen St. Petersburg'dan Rusya'nın güneyine kaçışı sırasında, koyun derisi paltolu, kır sakallı, köylüye benzeyen yaşlı bir adam bir köprü üzerinde ona yaklaşmış. Babamdan sigarası için ateş istemiş. Hemen ardından ikisi de birbirlerini tanımışlar. İnşallah, köylü kılığına girmiş ihtiyar Kuropatkin, Sovyetler tarafından hapse atılmaktan kurtulmuştur, ama değinmek istediğim asıl mesele o değil. Hoşuma giden şey, kibrit temasının evrilişi: Kuropatkin'in bana gösterdiği sihirli kibritler bir kenara atılmış, kaybolmuşlardı; sonradan orduları da ortadan kalkmış ve her şey, 1904-05 kışında Wiesbaden'da, Oranien Oteli'nin bahçesindeki donmuş su birikintileri üzerinde yürütmeye çalıştığım oyuncak trenim gibi, devrilip gitmişti. Bence bir otobiyografinin asıl amacı, kişinin hayatındaki böylesi tematik tasarımları izlemek olmalı.

– 4 –

Rusya'nın Uzakdoğu'daki, felaketle sonuçlanan mücadelesine, şiddetli iç karışıklıklar eşlik ediyordu. Bunlardan gözü korkmayan annem, üç çocuğuyla neredeyse bir yıl boyunca yabancı ülkelerde konakladıktan sonra, St. Petersburg'a döndü. Bu dediğim, 1905'in başındaydı. Devlet meseleleri, babamın başkentte bulunmasını gerektiriyordu; kurucularından biri olduğu Anayasacı Demokratik Parti, sonraki yıl Birinci Parlamento'daki koltukların çoğunu kazanacaktı. O yaz kır evimizde birlikte olduğumuz sayılı günlerden birinde, vatanperverce bir dehşet içinde, erkek kardeşimin ve benim İngilizce okumayı ve yazmayı öğrendiğimizi ama (KAKAO ve MAMA dışında) Rusça okuyup yazamadığımızı tespit etti. Köy öğretmeninin her gün öğleden sonra gelip bize ders vermesine ve bizi yürüyüşe çıkarmasına karar verildi.

Çocukluğum, ilk denizci giysimin parçası olan düdüğün keskin ve şen sesiyle, tatlı öğretmenimin elini tekrar sıkmam için, beni o uzak geçmişe çağırıyor. Vasili Martinoviç Jernosekov'un

kahverengi, kıvırcık sakalı, kelleşmekte olan saçları, koyu mavi gözleri vardı ve üst gözkapaklarının birinde dikkat çekici bir kabartı bulunuyordu. İlk gün yanında getirdiği kutuda, her yüzüne ayrı bir harf boyanmış olan, müthiş şekilde cezbedici küpler vardı; bu küpleri paha biçilmez şeylermiş gibi kullanıyordu ve tam da bu sebeple, hakikaten öyleydiler (üstelik onlarla, oyuncak trenlerim için enfes tüneller yapabiliyordum). Öğretmenimin, yakın zaman önce köy okulunu yeniden inşa eden ve modernleştiren babama hürmeti büyüktü. Eski moda bir özgür düşünce sembolü olarak, serbestçe, fiyonk misali bağladığı siyah bir boyunbağı vardı. Küçük bir çocuk olan bana, ikinci çoğul şahıs zamiriyle hitap ederdi; hizmetçiler gibi resmî şekilde değil, annemin yoğun şefkat anlarında konuştuğu gibi değil, vücut ısım yükseldiğinde yahut küçük tren yolcularımdan birini kaybettiğimde (sanki tekil şahıs zamiri o yolcuya duyduğum sevgiyi ifade etmeye yetmezmişçesine) yaptığım gibi de değil, yalnızca karşısındakini, "sen" diye hitap edecek kadar iyi tanımayan bir adam gibi, nazik bir sadelik içinde... Ateşli bir devrimciydi ve yürüyüşlerimiz sırasında hararetli jestlerle konuşur, insanlıktan, özgürlükten ve tiranların havaya uçurulmasının üzüntü verici (ama bana göre ilginç) gerekliliğinden bahseder, bazen de o günlerde popüler olan pasifist kitap *Doloy Oruzhie!*'yi gösterir (Bertha von Suttner'in[1] *Die Waffen Nieder!* adlı kitabının tercümesiydi bu), altı yaşında bir çocuk olan bana, usandırıcı alıntılar okurdu; bunları çürütmeye çalışırdım: O hassas ve dövüşken yaşımda, kan dökülmesinden taraf olarak, oyuncak tabancalardan ve Kral Arthur'un şövalyelerinden oluşan dünyamı öfkeyle savunurdum. Komünist olmayan tüm radikallere insafsızca eziyet edilen Lenin rejiminde, Jernosekov bir çalışma kampına gönderildi, ama yurtdışına kaçmayı başardı ve 1939'da Narva'da öldü.

Bir zaman daha kişisel hayatımın patikasında, bu sıkıntılı on senenin izlediği yola paralel şekilde ilerlemeye devam edebilmemi, bir bakıma ona borçluyum. 1906 Temmuzu'nda Çar anayasaya aykırı olarak parlamentoyu feshedince, babamın da

1 Bertha Felicitas Sophie Freifrau von Suttner (1843-1914); Avusturyalı romancı ve radikal pasifist; Nobel Barış Ödülü'nü kazanmıştı.

aralarında bulunduğu bazı üyeler, Viborg'da isyankâr bir oturum düzenlemiş ve insanları hükümete karşı direnişe çağıran bir bildiri yayımlamışlardı. Bunun için, bir buçuk yıldan fazla bir zaman sonra hapse atıldılar. Babam bir hücrede, kitapları, açılır-kapanır banyo küveti ve J.P. Müller'in ev jimnastiği kitabıyla, biraz yalnız ama dinlendirici üç ay geçirdi. Annem onun gizlice göndermeyi başardığı mektupları, ömrünün son günlerine kadar sakladı: kurşunkalemle tuvalet kâğıdına yazılmış neşeli pusulalardı bunlar (1965'te, New York'ta Roman Grynberg'in editörlüğünde çıkan Rus dili eleştiri dergisi *Vozdushnïe puti*'nin dördüncü sayısında, o mektupları yayımladım). Babam özgürlüğüne yeniden kavuştuğunda kır evimizdeydik ve onun tren istasyonundan eve doğru gelişinin, köknar yapraklarıyla oluşturulmuş tonozlu kemerler ve çok sevdiği peygamber çiçeklerinden yapılma taçlar altında kutlanmasını sağlayan, bayrakları (ki bazıları basbayağı kızıldı) tedarik eden kişi, köy öğretmeniydi. Biz çocuklar köye gitmiştik ve o günü düşündüğümde bütün berraklığıyla gözümün önüne şunlar geliyor: Güneşin altında ışıldayan nehir, köprü, bir balıkçının köprünün tahta korkuluğuna bıraktığı teneke kutunun parıltısı, üzerinde ıhlamur ağaçları ve gül kırmızısı bir kiliseyle, annemin ölüsünün yattığı mermer mozolenin yer aldığı tepe; köye giden tozlu yol; o yolla leylak rengi çalıların arasında kalan pastel yeşili kısa çimenlerin üzerinde kumlu topraktan çıplak adacıklar oluşmuş; onun berisinde, bozuk bir hat boyunca dizilmiş kütük kulübeler; eski ahşap okulun yanına yapılmış yeni taş okul binası ve biz hızla ilerlerken, evlerin arasından müthiş bir çeviklikle ama mutlak bir sessizlik içinde fırlayan, sonunda süratli at arabamızı yakalayıp yüksek perdeden havladığı ana kadar sükunetini koruyan, bembeyaz dişli, küçük, siyah köpek.

– 5 –

Eski ve yeni şeyler, liberal ve ataerkil fikirler, mukadder yoksulluk ve mukadderatçı servet, yüzyılımızın bu pek tuhaf ilk on

yılında, akıl almaz biçimde iç içe geçmişti. Bir yaz zamanı, Vayra'daki malikânemizin birinci katındaki ışıltılı, çok sayıda penceresi olan, ceviz panelli yemek odamızda öğle yemeği yediğimiz günlerde, zaman zaman kâhyamız Aleksi, yüzünde memnuniyetsiz bir ifadeyle babama doğru eğilip alçak sesle (misafirimiz varsa iyice alçak bir sesle), bir grup köylünün *barin* ile dışarıda görüşmek istediklerini bildirir. Böyle anlarda babam hemen peçetesini kucağından çeker, annemden kusura bakmamasını ister. Yemek odasının batı cephesindeki bir pencereden bakınca, ana giriş kapısının yakınındaki yolun bir kısmı görülür. Verandanın karşısındaki hanımeli çiçeği çalılarının tepesini de görebilirsiniz. O yönden gelen ve görüşümüz dışında kalan topluluk, yine görüşümüz dışında kalan babamı selamlar, konuk köylülerden birinin saygılı sözleri, vızıltı halinde bize kadar gelir. Ardından, olağan ses tonuyla yürütülen görüşmeyi duyamayız, çünkü bulundukları odanın pencereleri, sıcağı dışarıda tutmak için kapalı tutulmaktadır. Herhalde babamın yerel bir anlaşmazlıkta aracılık yapmasını rica etmektedirler, yahut özel bir para yardımının, toprağımızın bir bölümünde hasat yapmanın veya gözlerinin kaldığı bir grup ağacımızı kesmenin müzakeresini yapmaktadırlar. Eğer, genellikle olduğu gibi, istekleri kabul edilirse, iyi *barin*, büyük dayanıklılık gerektiren ulusal âdetimiz gereğince sallanacak, havaya fırlatılacak ve çok sayıda güçlü kol tarafından güvenli şekilde yakalanacaktır.

Yemek odasında, erkek kardeşime ve bana, yemeğimizi bitirmemiz söylenir. Annem, başparmağıyla işaretparmağının arasında lezzetli bir lokma tutarak, sinirli ve sevimsiz *dachshund*'u[1] orada mı diye masanın altına bakar. Mlle Golay, *"Un jour ils vont le laisser tomber,"*[2] der; kendisi vaktiyle annemin mürebbiyeliğini yapmış ve sonrasında yanımızda kalmış, (bizim mürebbiyelerimizle hiç geçinemeyen) ciddi ve bedbin yaşlı bir hanımdır. Bir anda, batı yönündeki pencerelerimizin birinde hayret verici bir uçuş sahnesi görürüm. Babam anlık olarak, rüz-

1 Kısa bacaklı, kısa tüylü bir köpek türü.

2 "Bir gün onu bırakacaklar" ya da "Bir gün artık onu umursamayacaklar." (Yazarın babası kastediliyor.)

gârda dalgalanan yazlık beyaz elbisesi içinde, havaya anlı şanlı biçimde yayılmış, kolları-bacakları tuhafça rastgele açılmış, ağırbaşlı yüzü gökyüzüne dönmüş vaziyette belirir. Göremediğimiz güçlü kollar onu üç kez bu şekilde uçurur, ikinci fırlatışta babam ilkinden daha yükseğe çıkar, son ve en azametli uçuşunda, bir yaz gecesinin kobalt mavisi ayışığı altında, tonozlu kilise tavanında kıvrım kıvrım elbiseleriyle süzülerek uçan cennetlikler gibi, sanki bir daha kalkmayacakmışçasına bedenini geriye yatırır; aşağıdaki ölümlülerin yaktığı bir sürü mum, tütsü dumanları içinde ince alevlerle titreşirken ve rahipler ebedi istirahata dair şarkılar söylerken, cenaze töreni için getirilmiş zambaklar, tabutunda ışıklar içinde yatan kişinin yüzünü gizlemektedir.

2

– 1 –

Kendimi hatırladığım en eski zamandan beri (geçmişteki ben'i ilgiyle, eğlenerek, nadiren de gıpta ederek yahut tiksintiyle hatırlamaktayım) küçük halüsinasyonlar yaşarım. Bu halüsinasyonların bazıları işitsel, bazılarıysa görseldir; lakin hiçbirinden pek fayda görmedim. Benim durumumda, Sokrates'i duraklatan yahut Joaneta Darc'ı kışkırtan kâhince önseziler, ortak kullanılan bir telefonun meşgul olduğunu anlayan kişinin, kaldırdığı ahizeyi tekrar yerine koyana kadar duydukları düzeyindedir ancak. Çoğu zaman, uykuya dalmadan hemen önce, zihnimin bir köşesinde, düşüncelerimin asıl akışından oldukça bağımsız, bir tür tek taraflı konuşmanın süregeldiğini fark ederim. Bu, benim için önem taşıyan hiçbir sözünü yakalayamadığım, renksiz, yansız, sahibi belli olmayan bir sestir; bana hitaben bile söylenmemiş, İngilizce ya da Rusça cümleler kurar; hem de o kadar abes cümleler ki, olur da bunlara gereksiz yere büyük anlamlar yüklersiniz ve yansıtmak istediğim yavanlık hissi bozulur diye, örneklemek bile istemiyorum. Bu gülünç olgu, yine iyi bildiğim bazı uyku öncesi hayallerin işitsel karşılığı gibi görünüyor. İstencin bir kanat vuruşuyla zihnimizde uyan-

dırıverdiği aydınlık resimden (mesela, uzun zaman önce ölmüş bir sevdiğimizin yüzünden) bahsetmiyorum; *o*, insan ruhunun yapabileceği en cesurca hamlelerden biridir. Vitröz hümor'un[1] retina hücreleri üzerine düşürdüğü gölgelerin, gözümüzün önünden şeffaf iplikçikler geçtiğini sanmamıza sebep olması demek olan, *muscae volitantes*'i de kastetmiyorum. Belki uykuya dalma aşamasında gördüğüm seraplara en yakın örnek, söndürülen lambanın görüntüsünün, gözkapaklarımızın içindeki karanlığa, renkli bir nokta şeklinde saplanıp kalmasıdır. Ama kapalı gözlerimin ardındaki görüntülerin istikrarlı şekilde gelişmeye başlaması için, ille de böyle bir şok gerekmez. Uykulu gözlemcinin müdahalesi olmaksızın gelip gitseler de, bu görüntüler, gözlemci hâlâ duyularını denetler halde olduğu için, rüyadaki resimlerden farklıdır. Söz konusu görüntüler, ekseriyetle groteskitr. Düzenbaz tipler, kaba saba görünüşlü, süslü püslü giyimli, kocaman burun delikleri ya da kulakları olan cüceler başıma ekşir. Bununla birlikte bazen, bu fotizm[2] gayet rahatlatıcı bir *flou* nitelik kazanır ve o zaman –sanki gözkapağımın içine yansıtılmış olarak– arı kovanları arasında yürüyen gri figürler ya da dağların karında yavaş yavaş gözden kaybolan küçük siyah papağanlar, veya hareket halindeki gemi direklerinin ötesinde eriyen leylak rengi bir uzaklık görürüm.

Bütün bunlardan daha önemli olmak üzere, yaşadığım bir renkli işitme vakasını aktaracağım. Belki "işitme" sözü çok doğru değil, zira renk duygusu, belli bir harfi sesli olarak biçimlendirirken o harfin şeklini şemailini hayal etmemden kaynaklanıyor olsa gerek. İngiliz alfabesinin uzun *a*'i (ki bundan sonra, aksini belirtmediğim sürece aklımda bu alfabe olacak) bana göre solgun tahta rengindedir, oysa Fransızcanın *a*'sı cilalı abanozu akla getirir. Bu siyahlar grubunda ayrıca, sert *g* (kükürtle sertleştirilmiş kauçuk) ve *r* (yırtılan ıslı bir paçavra) vardır. Beyazlar, yulaf ezmesi *n*, yumuşak erişte *l* ve *o*'nun fildişi

1 Vitröz hümor / *vitreous humor*: Gözde, lensle retina arasında bulunan parlak jölemsi madde.

2 Fotizm / *photism*: Duyma ya da dokunma gibi başka bir duyunun tetiklediği, ışık ya da görüntü algısı.

sırtlı aynasından müteşekkildir. Fransızcadaki *on*, alkolle dolu küçük bir bardağın ağzında oluşan gerilimi çağrıştırıyor, ne kadar şaşırtıcı. Maviler grubunda ise çelik gibi *x*, fırtına bulutu *z* ve yabanmersini *k* var. Sesle biçim arasında, hemen fark edilmeyen bir etkileşim bulunduğu için, *q*'nun *k*'den daha kahverengi olduğunu düşünüyorum, buna mukabil *s*, açık maviye dönmüş *c* olmayıp, gökmavisiyle sedefin ilginç bir karışımı. Komşu renkler birleşmez ve diftongların[1] kendine ait özel renkleri yoktur; bunun istisnası, başka bir dilde tek bir simgeyle gösterildikleri hallerdir (böylece tarihi Nil'in suları kadar eskiye giden yumuşak gri, üç gövdeli Rus harfi, onu İngilizcede temsil eden *sh*'yi de etkiler).

Listemi ara vermeden tamamlayayım mı, bilemiyorum. Yeşiller grubunda kızılağaç yaprağı *f*, ham elma *p* ve antepfıstığı *t* var. *W*'ya en fazla, biraz menekşe rengiyle karışık soluk yeşili uygun görebiliyorum. Sarıları, çeşitli *e*'ler ve *i*'lar, kremalı *d*, parlak altın rengi *y* ve alfabedeki değerini ancak "zeytin parlaklığında pirinç rengi" olarak ifade edebileceğim *u* oluşturuyor. Kahverengiler grubunda, yumuşak sesli *g*'nin doygun lastiğimsi tonu, daha solgun *j* ve donuk kahve renkli ayakkabı bağcığı *h* bulunuyor. Nihayet kırmızılar içinde, *b* ressamların yanık siyena dediği tondadır, *m* kıvrık bir pazendir ve sonunda *v*'yi, Maerz ve Paul'un *Renk Sözlüğü*'ndeki "Gül Kuvarsı"yla mükemmelen eşleştirdim. Gökkuşağına, ancak soluk renkli bir gökkuşağına, kişisel lisanımdaki telaffuzu güç bir kelime denk düşüyor: *kzspygv*. Bildiğim kadarıyla, *audition colorée*'yi[2] tartışan ilk yazar, 1812'de, Erlangen'deki bir albino doktor olmuştu.

Farklı duyuları birbirini etkileyen birinin itirafları, benimkinden daha katı duvarlar sayesinde bu tür sızıntılardan korunmuş kişilere sıkıcı ve gösterişçi geliyor olmalı. Oysa annem, bütün bunları son derece normal buluyordu. Bu mesele ben yedi yaşındayken, bir kule inşa etmek için alfabe bloklarını kullandığım sırada ortaya çıktı. Tüm blokların yanlış renklerde olduğunu söyleyiverdim. Annemin bazı harflerinin de benimki-

1 Diftong: İki sesli harfin bir ses halinde kaynaşması.

2 Renkli işitme.

lerle aynı renkte olduğunu, üstelik onun müzik notalarından da görsel olarak etkilendiğini keşfettik. Bende ise notalar, hiçbir renk hareketine yol açmıyordu. Ne yazık ki benim için müzik, az ya da çok rahatsız edici seslerin keyfi biçimde arka arkaya dizilmesinden fazlası değildir. Belli duygusal koşullar altında, bir kemanın gür sesine tahammül edebilirim ama, konser piyanosu ve tüm üflemeli çalgılar, küçük dozlardaysa başımı ağrıtır; çok fazla dinlediğimde ise derim yüzülüyormuş gibi olurum. Her kış götürüldüğüm operalara karşın (ömrümün yarısında, *Ruslan* ve *Pikovaya Dama*'yı en azından on kez seyretmişimdir) müziğe olan zayıf hassasiyetim, Pimen'in omzunun üstünden bakamamanın ve nafile şekilde Juliet'in çiçekli loş bahçesindeki atmaca güvelerini hayal etmeye çalışmanın verdiği görsel eziyetin gölgesinde kalmıştı.

Annem, görsel uyaranlara olan genel hassasiyetimi teşvik etmek için, elinden geleni ardına koymadı. Benim için ne çok suluboya resim yapmıştı; maviyle kırmızıyı karıştırarak büyüttüğü o leylak rengi ağacı görmek, ne büyük bir vahiydi! Bazen, St. Petersburg'daki evimizde, uyku zamanında beni eğlendirmek için, soyunma odasının duvarındaki gizli bir bölmeden bir sürü mücevher çıkarırdı. O zaman çok küçüktüm ve o parlak tokalar, gerdanlıklar ve yüzükler benim gözümde, gizem ve büyüleyicilik bakımından, imparatorluk kutlamaları zamanında şehirde yapılan aydınlatmalardan aşağı kalmıyordu; dondurucu bir gecenin yumuşak dinginliğinde, safir, zümrüt, yakut renkli elektrik ampullerinden yapılma dev monogramlar, taçlar ve festivali duyuran diğer tasarımlar, mahallelerin sokakları boyunca, evlerin karlı saçakları üzerinde tılsımlı bir parıltıyla asılı dururlardı.

– 2 –

Çeşitli çocukluk hastalıklarım, annemle beni iyice birbirimize yakınlaştırırdı. Küçük bir oğlanken, matematik konusunda olağanüstü kabiliyetliydim; fevkalade kabiliyet yoksunu oldu-

gum gençlik dönemimde ise, bu özelliğim tamamen kayboldu. Matematik konusundaki kabiliyetimin, bademcik iltihabı veya kızılla olan mücadelem içinde korkunç bir yeri vardı; böyle hastalık zamanlarında, ağrıyan beynimde devasa kürelerin ve kocaman rakamların amansızca şişkinleşip durduğunu hissederdim. Budala bir özel öğretmen bana logaritmayı çok erken öğretmişti ve bir yerde (sanırım *Boy's Own Paper* adlı bir İngiliz yayınında), mesela 352947114576027513230189734205586 6171392'nin yedinci dereceden kökünü tam iki saniyede hesaplayan bir Hindu'yla ilgili bahsi okumuştum (rakamı doğru mu yazdım bilmiyorum ama kök 212'ydi). Sayıklamalarımdan beslenen canavarlar işte böyleydi ve beni ben olmaktan çıkarmalarını engellemenin tek yolu, kalplerini sökerek onları öldürmekti. Ama çok güçlüydüler ve yatakta doğrulup, karman çorman cümlelerle, derdimi anneme anlatmaya çalışmıştım. Annem, sayıklamalarımın gerisindeki, kendisine yabancı olmayan hissiyatı anlamıştı ve onun anlayışı, genişlemekte olan evrenimin tekrar Newton'cu bir biçim kazanmasını sağlamıştı.

Gelecekte, yazarların kendi hayatlarından yaptıkları alıntıları incelemek gibi sıkıcı bir edebi alanın uzmanları, *The Gift* adlı romanımdaki kahramanın başından geçenleri, özgün hadiseyle karşılaştırmalı olarak okuyabilirler. Bir gün, uzun bir hastalığın ardından, hâlâ çok bitkin olarak yattığım sırada, birden sıra dışı bir hafiflik ve huzur hissettim. Annemin, bu nekahet dönemlerini çok haz verici kılan günlük hediyemi almaya gittiğini biliyordum. Bu kez hediyemin ne olacağını kestiremiyordum ama garip şekilde, yarı şeffaflaşmış zihnimin kristalinde, onun arabayla Morskaya Caddesi'nden Nevski Bulvarı'na inişini gözümün önüne getiriyordum. Kestane rengi hızlı bir at tarafından çekilen hafif kızağı seçebiliyordum. Atın kuvvetli nefesini, hayalarının çıkardığı ritmik tıkırtıyı, kızağın ağırlığı altında ezilen donmuş toprağın ve karın sesini duyuyordum. Benim ve annemin gözleri önünde, kabarık kaftanı içindeki kızak sürücüsünün sırtı beliriyordu; kemerinin arka kısmına tutturulmuş deri kılıflı saatinin (ikiyi yirmi geçiyor) altında, koca dolgun butlarının balkabağı misali boğumları görünüyordu. Annemin üs-

tündeki fok kürkünü ve kızak hızlanınca yüzüne doğru kaldırdığı manşonu gördüm; St. Petersburg'lu hanımların kış seyahatlerine özgü, zarif bir hareketti bu. Bacaklarını beline kadar örten kocaman ayı postunun iki köşesi, halkalarla, koltuğunun alt arka kısmındaki topuzlara tutturulmuştu. Ve annemin arkasında şapkalı bir uşak, bu topuzlara tutunarak, kızağın arka uzantıları üstündeki dar ayak basma yerinde duruyordu.

İzlemeye devam ettiğim kızak, Treumann'ın dükkânında durdu (yazı gereçleri, bronz süsler, oyun kartları). Annem bu dükkândan, arkasında uşağıyla çıktı. Uşak annemin aldığı, bana bir kurşunkalem gibi gelen eşyayı taşıyordu. Öylesine küçük bir nesneyi annemin kendisinin taşımadığına hayret etmiştim ve bu nahoş boyut meselesi, hastalığın ateşiyle birlikte uzaklaştığını umduğum "zihin genişlemesi etkisi"nin hafifçe yeniden ortaya çıkmasına sebep oldu, neyse ki bu durum kısa sürdü. Annem kızağa otururken, at dahil hepsinin soluğunun buhar halinde çıkışını izledim. Sonra annemin, yüzüne fazla yapışan peçeyi kabartmak için yaptığı bildik dudak hareketini gördüm ve şimdi bunu yazarken, yanağını peçenin üzerinden öptüğümde dudaklarımın ince tüle nasıl hassasça dokunduğunu hatırlıyorum. O dokunuş bir neşe çığlığıyla, kar mavisi, mavi pencereli geçmişten (perdeler daha çekilmemiş) *uçarak* bana geri geliyor.

Birkaç dakika sonra, annem odama girdi. Kucağında büyük bir paket vardı. Hayalimde bu paket iyice küçülmüştü; belki mantığın uyarmasıyla bilinçaltı seviyede düzelttiğim şey, sayıklamaların her şeyi genişleten dünyasında hâlâ bir korku kalıntısı olarak varlığını sürdürmektedir. Şimdi söz konusu nesnenin 120 santimetre boyunda ve boyuyla orantılı şekilde kalın, çokgen yüzeyli dev bir Faber kurşunkalem olduğu ortaya çıkmıştı. Kalem, bir sergi ürünü olarak dükkânın vitrininde asılı duruyordu ve annem, satın alınması pek mümkün olmayan başka şeyler gibi buna da imrendiğimi tahmin etmişti. Dükkân sahibi bir acente temsilcisini, "Doktor" Libner adında birini aramak zorunda kalmıştı (sanki bu iş görüşmesinin patolojik bir manası varmış gibi). Uzun zaman boyunca, kalemin ucunun gerçek-

ten grafit olup olmadığını merak ettim. Öyleydi. Birkaç yıl sonra kalemin yan kısmına bir delik açıp, kurşunun kalem boyunca uzandığını görerek merakımı tatmin ettim; kalem kullanılamayacak kadar büyük olduğuna ve zaten kullanılmak üzere yapılmadığına göre, Faber ve Dr. Libner açısından, mükemmel bir sanat için sanat vakasıydı bu.

Anneme bunun gibi olağandışı sezgilerimden bahsettiğimde, "Ah, evet," derdi; "evet, böyle şeyleri bilirim." Ve çift görme, üç ayaklı sehpaların ahşap doğramasından gelen küçük tıkırtılar, önseziler, *déjà vu* hissi gibi şeyler hakkında biraz korkutucu, esrarlı bir maharetle konuşurdu. Sekterlik, atalarından kalma bir özelliğiydi. Kiliseye sadece Lent[1] ve Paskalya zamanında giderdi. Annemin hizipçiliği, Yunan Katolik Kilisesi ve rahiplerinin törenlerinden hoşlanmamak şeklindeki sağlıklı tutumundan belliydi. Hıristiyanlığın temel öğretisinde bulduğu ahlaki ve şiirsel yön ona çekici gelirdi ama, hiçbir dogmaya destek çıkmazdı. Ölümden sonraki hayatın dehşet verici güvensizliği ve mahremiyetin yokluğu, onun aklına yatan şeyler değildi. Annemin yoğun ve saf dindarlığı, başka bir dünyanın varlığına ve o dünyayı gündelik yaşama dönük bir bakış açısıyla kavramanın imkânsızlığına olan inancından ibaretti. İnsanın yapabileceği ancak, sisler ve hayalî canavarlar arasından, ileride duran hakiki şeye bakmaktı; tıpkı beyinlerine olağandışı bir günlük düzen bahşedilmiş kişilerin, en derin uykularında, karman çorman ve saçma sapan kâbusların ötesinde bir yerde, önceden belirlenmiş uyanma vaktinin hakikiliğini algılayabildikleri gibi.

– 3 –

Annemin özenle uyduğu basit kural, bütün ruhuyla sevmek ve gerisini kadere bırakmaktı. Vayra'daki sevdiğimiz şeylere dikkatimi çekerken, gizli bir iş çeviriyormuşçasına, "*Vot zapommi* [şimdi hatırla]" derdi; kasvetli bir bahar gününün süzme peynire benzeyen gökgünde yükselen bir tarlakuşu, gece vakti

1 Paskalya'dan önce gelen büyük perhiz.

uzaktaki bir dizi ağacın fotoğrafını çeken şimşekler, kahverengi kum üzerindeki akağaç yapraklarının oluşturduğu renk paleti, küçük bir kuşun yeni yağmış karda bıraktığı, kama şeklindeki ayak izleri. Annem, birkaç yıl içinde dünyasında elle tutulur ne varsa yok olup gideceğini sezermişçesine, kır mekânımız boyunca dağılmış çeşitli zaman işaretlerine dair olağanüstü bir bilinç geliştirmişti. Şimdi onun eskilerde kalmış görüntüsünün ve kendi geçmişimin üzerine nasıl titriyorsam, o da aynı şekilde kendi geçmişinin üzerine titrerdi. Böylece bir bakıma, mükemmel bir benzerlik miras almıştım –gözle görülmez mülkün, hayaldeki gayrimenkulün güzelliği– ve sonraki kayıplara tahammül edebilmemi sağlayan fevkalade bir antrenman fırsatı yakalamıştım. Annemin özel olarak yaftalayıp damgaladığı şeyler, benim için de eşit derecede kıymetli ve kutsal hale gelmişti. Geçmişte onun annesinin gözde hobisi için ayrılmış bir oda vardı, bir kimya laboratuvarıydı bu; Gryazno (vurgu son hecede) köyüne çıkan yolun kıyısındaki bir noktayı işaretleyen ıhlamur ağacı vardı ki, tutkulu bir bisikletçi olan babam, yokuşun kendi deyişiyle "bisikleti boynuzlarından tutarak" (*bika za roga*) yürümeyi gerektirecek kadar sarplaştığı bu noktada, anneme evlenme teklif etmişti; sonra "eski" park denen yerde, önceden tenis kortu olarak kullanılan alan vardı ki, şimdi yosunlar, köstebek yuvaları ve mantarlarla dolmuştu; seksenler ve doksanlarda burası renkli karşılaşmalara sahne olurmuş (annemin katı mizaçlı babası bile ceketini çıkarıp en ağır raketleri ustaca savururmuş) ama ben on yaşına gelmiş iken tabiat, bir geometri problemini silen keçe silgi misali, burayı tamamen bozmuştu.

O günlerde, "yeni" parkın uç noktasında, Polonya'dan özel olarak getirilen vasıflı işçiler eliyle, harika bir modern kort inşa edilmişti. Geniş bir tel örgülü çit, kortun kil alanını, çevresindeki çiçekli çayırlıktan ayırıyordu. Nemli bir geceden sonra yüzey kahverengimsi bir parlaklığa bürünürdü ve bahçıvanlarımızın en yaşlısı, en ufağı olan, uysal, siyah çizmeli, kırmızı gömlekli cüce Dmitri, yeşil bir kovadaki kireçle kortun beyaz çizgilerini yeniden boyar, fırçasını çizgi boyunca çekerek geri geri

giderken iyice iki büklüm olurdu. Çite paralel dikilmiş bezelye çalılarının (Kuzey Rusya'nın "sarı akasya"sı) orta yerinde, kortun girişini oluşturan bir açıklık bulunuyordu; yine çalılara paralel olarak uzanan bir patika vardı ki, çitin kenarına dikili ve yine orta yerde ikiye ayrılan süslü leylakları akşam karanlığında ziyaret eden atmaca güveleri yüzünden, *Tropinka Sfinksov* ("Atmaca Güvesi Yolu") diye adlandırılıyordu. Bu patika, kocaman bir T'nin yatay parçasıydı; T'nin dikey parçası üzerinde ise annemle yaşıt ve (zaten söylediğim gibi) yeni park boyunca dikilmiş olan ince meşeler vardı. Bu yola T'nin tabanından bakan bir kişi, beş yüz metre ötedeki –ya da şimdi bulunduğum yerden elli yıl ötedeki– küçük parlak açıklığı rahatça görürdü. O zamanki özel öğretmenimiz ya da bizimle kır evimizde kaldığı günlerde babam, ara sıra yaptığımız eşli tenis maçlarında hep kardeşimle takım olurdu. Annem küçük ayağını öne atıp beyaz şapkalı başını eğerek, eski tarzda, "Oyna!" diye bağırır ve dikkatli ama zayıf bir servis kullanırdı. Sık sık, ben ona, o ise çıplak ayaklı iki köylü çocuğu olan top toplayıcılarına kızardı (bunlar, Dmitri'nin basık burunlu torunuyla, araba sürücüsünün kızı olan güzel Polenka'nın ikiz erkek kardeşiydi). Hasat zamanı, kuzey bölgesindeki yaz, tropik bir hal alırdı. Kıpkırmızı Sergey, raketini dizlerinin arasında sıkıştırıp habire gözlüklerini silerdi. Ne olur ne olmaz diye getirip, çite dayadığım kelebek kepçesini görüyorum. Wallis Myer'ın çim tenisi hakkındaki kitabı bir bankın üstünde açık olarak durur ve her karşılaşma bittiğinde babam (birinci sınıf bir oyuncuydu; Frank Riseley[1] tipinde top güllesi gibi servisleri ve güzel bir "yükseltici vuruş"u vardı) topa vurduktan sonra hareketin devamını zarif şekilde getirmeyi başarıp başaramadığımız hususunda, kardeşim ve beni sorgulardı. Bazen de müthiş bir sağanak sebebiyle, kortun köşesindeki sığınağın altına girer ve yaşlı Dmitri'yi, şemsiye ve yağmurluk getirmesi için eve yollardık. Çeyrek saat sonra Dmitri kucağında bir elbise dağıyla göründüğünde, tekrar parlamaya başlayan güneş, patikaya yine leopar benekleri düşürür, bahçıvanımızın büyük zahmeti boşa gitmiş olurdu.

1 Frank Lorymer Riseley (1877-1959); İngiliz tenis oyuncusu.

Annem tüm beceri ve kumar oyunlarına bayılırdı. Onun yetkin ellerinde, bin yapbozun parçası adım adım, İngiltere'den bir av sahnesini meydana getirirdi; at bacağı gibi görünen şeyin aslında bir karaağaca ait olduğu ortaya çıkar, o ana kadar yerleştirilmesi mümkün görünmeyen parça, alacalı zemindeki boşluğu güzelce doldurarak, insanı soyut ama dokunmayı da mümkün kılan bir tatmin duygusuyla, için için heyecanlandırırdı. Bir ara, pokerden pek hoşlanmıştı; bu oyun St. Petersburg'a diplomatik çevreler sayesinde gelmişti ve o yüzden, kombinasyonların bazıları için, sevimli Fransızca isimler kullanılıyordu: "Üçlü" için *brelan*, "floş" için *couleour*, vs. Yaygın oyun düz pokerdi; ara sıra oyun, ortada biriken büyük para ve her şeyin yerine geçen jokerle renklenirdi. Şehirde, annem sıklıkla sabahın üçüne kadar arkadaşlarıyla poker oynardı, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki son yılların sosyete eğlencelerinden biriydi bu; sonraları sürgündeyken (yaşlı Dmitri'yi andığı zamanlardaki merak ve dehşetle) şoför Pirogov'un hâlâ, bitmek bilmeyen bir gecenin amansız soğuğunda kendisini beklediğini tasavvur ederdi; aslında konuksever mutfaklarda içtiği romlu çaylar, Pirogov'un yükünü hayli hafifletmiş olmalıydı.

Annem için yaz aylarının en büyük zevklerinden biri, Ruslara özgü bir spor olan *hodit' po griby* (mantar arama) idi. Bulduğu lezzetli mantarlar, yemek masamıza tereyağında kızarmış ve ekşi krema ile çeşnilenmiş olarak gelirdi. Annem, yemeği tatma ânına o kadar önem vermezdi. Asıl, araştırmaktan haz alırdı ve bu araştırmanın da kendi kuralları vardı. Hiç *agarics*[1] kullanmaz, *boletus* sınıfının yenebilir üyelerini seçerdi ki, (sarımsı kahverengi *edulis*, kahverengi *scaber*, kırmızı *auratiacus* ve onların birkaç yakın müttefiki) bunlara kimileri "tüp biçimli mantarlar" diyor ve bazı mantarbilimciler tarafından soğuk biçimde, "karasal, etli, taaffün edici, kapsül altı gövdeli, mantar türü bitki" olarak tanımlanıyorlar. Bunların yoğun dokulu kapsülü –küçük bitkilerde iyice sıkı, olgunlaşmış olanlarda gürbüz ve iştah açıcı şekilde kubbelidir– pürüzsüz (parlak olmayan) bir alt yüzleri ve temiz, güçlü bir gövdeleri vardır. Boletus man-

1 *Agaricus* türü, kapsülü şemsiyeye benzeyen mantarlar.

tarları, klasik biçimsel sadelikleriyle, akıl almaz alt yüzeyleri ve gövde üzerindeki güçsüz halkayla, "hakiki mantar"dan belirgin biçimde ayrılır. Bununla birlikte, beğenileri ürkek goncalar düzeyinde kalmış toplumlar, bilgi ve iştahlarını ikinci gruptaki agarics ile sınırlandırdıkları için, Anglo-Amerikan anlayışı nezdinde boletuslar, şemsiye şeklindeki mantarların ıslah edilmiş halinden fazlası olamazlar.

Yağmurlu havalarda parkımızda, özellikle parkı ikiye bölen at arabası yolunun doğusundaki köknarların, huşların, titrek kavakların altında, bu güzel bitkilerden bir sürü biterdi. Sonra o bitkilerin kuytu oyuklarından, bir Rus'un burun deliklerini açmasına yol açacak, kendine has kötü kokular yayılmaya başlardı; nemli yosun, humuslu toprak ve çürüyen yaprak kokusunun ruha doygunluk veren bir harmanı. Ama ağaçların dibinde bebek *edulis*'lerden bir grup ya da ebrulu *scaber*'ler gibi gerçekten hoş şeyler bulmak isteyen kişinin, bunları topraktan dikkatlice çıkarmadan önce, epeyi bakınıp eşelenmesi gerekirdi.

Havanın kapalı olduğu öğle vakitlerinde annem, çiseleyen yağmurun altında tek başına uzun bir mantar toplama gezisine çıkar, elinde (bir başkasına ait çay üzümlerinin, içini mavi mavi lekelediği) bir sepet olurdu. Yemek saatine doğru, yeşilimsi-kahverengi renkte kukuletalı bir yün pelerinin içindeki küçük bedeni, parktaki yollardan birinin dumanlı derinliklerinde, sayısız su damlacığının oluşturduğu bir tür sisle sarmalanmış olarak belirirdi. Yapraklarından su damlayan ağaçların arasından geçerek yaklaşıp beni gördüğünde, şansının kötü gittiğine yorulabilecek acayip, neşesiz bir ifadeye bürünürdü, ama bu ifadenin gerisinde, başarılı bir avcının gerilimli, korumacı coşkusunun bulunduğunu bilirdim. Tam yanıma ulaşmışken, abartılı bir yorgunluk ifadesiyle, "Puf!" diyerek kolunu ve omzunu birden aşağı doğru büküp sepeti yere sarkıtır, böylece sepetin ne kadar ağır, ne enfes şeylerle dolu olduğunu hissettirirdi.

Boletus mantarlarını, saymak ve ayırmak üzere, beyaz bir bahçe bankının yanındaki demirden yapılma masanın üstüne, eş merkezli daireler halinde dizerdi. Genç ve gevrek olanlar ka-

lacak, eti süngerleşmiş, sönükleşmiş yaşlı mantarlar bertaraf edilecekti. Bir hizmetçi bunları hemen toparlayıp, annemin bilmediği ve umursamadığı kötü yazgılarıyla buluşturmak üzere götürecek, annem ise masada kalanlara hayranlıkla, memnuniyetin sükunetiyle yüzü parlayarak bakacaktı. Yağmurlu bir günün sonunda sıklıkla olduğu gibi güneş, batmadan hemen önce heyecan verici bir pırıltı saçacaktı; orada, nemli yuvarlak masada, annemin rengârenk mantarları serili duruyordu, bazılarının yüzeyinde başka bitkilerin izi vardı: Ot bıçağına, sarımsı kahverengi bir kapsülün parçaları bulaşmıştı, koyu benekli gövdenin ampulümsü tabanı hâlâ yosunla kaplıydı. Küçük bir arşınlayıcı tırtıl da oradaydı ve masanın kenarını bir çocuğun baş ve işaretparmakları gibi ölçmekte, arada bir de yukarı doğru uzanıp, az önce ayrıldığı çalıyı boşu boşuna aramaktaydı.

– 4 –

Annem mutfağa ve hizmetçilerin odasına hiç uğramadığı gibi, evin bu bölümleri, sanki bir otele aitmişçesine, onun bilincinde hiç yer tutmazdı. Babamın da evi yönetmek gibi bir hevesi yoktu. Ama ne pişirileceğini o belirlerdi. Tatlıdan sonra başhizmetkâr tarafından masanın üzerine bırakılan bir tür albümü, hafif bir iç çekişle açarak, zarif, akıcı elyazısıyla ertesi günün yemek listesini not ederdi. Bir sonra ne yazacağını düşünürken, elindeki kurşun ya da dolmakalemi kâğıdın hemen üzerinde titretmek gibi tuhaf bir alışkanlığı vardı. Annem onun tekliflerini, başını belli belirsiz sallayarak onaylar yahut yüzünü ekşitirdi. Görünüşte evin idaresi, annemin dadılığını yapmış olan, mahmur gözlü, inanılmaz derecede kırışmış (1830'da bir köle olarak doğmuş), melankolik bir kaplumbağanın küçük yüzüne sahip, koca ayaklarını sürüyerek yürüyen yaşlı bir kadına bırakılmıştı. Bu kadın rahibe kıyafetine benzeyen kahverengi bir elbise giyer, hafif ama unutulması mümkün olmayan bir kahve ve çürümüşlük kokusu yayardı. Doğum ve isim günlerimizde, bizi omzumuzun üstünden serf usulü öperek kutlamasından pek

dehşete kapılırdık. İlerleyen yaşı sebebiyle, özellikle şekere ve tatlılara karşı patolojik bir cimrilik geliştirmişti, o yüzden anne-babamın onayıyla, yavaş yavaş, ondan gizli olarak başka ev içi düzenlemeler yapılmaya başlandı. Bundan haberi olmaksızın (bilse kalbi kırılabilirdi), tüm anahtarları elinde tuttuğunu sanıp durdu; bu arada annem, onun zayıflamış zihninden arada bir geçen kuşkuları, yatıştırıcı sözlerle gidermek için elinden geleni yaptı. Yaşlı kadın küflenmiş uzak krallığının biricik yöneticisi olduğu yanılsamasıyla (gerçekten öyle olsa hepimiz açlıktan ölürdük), bir tabakta bulduğu yarım elmayı ya da bir çift kırık Petit-Beurre bisküviyi saklamak üzere uzun koridorlarda ayaklarını sürüyerek ilerlerken, uşaklar ve hizmetçiler onu alaycı bakışlarla izlerdi.

Bu arada, elli kadar daimi hizmetçinin bulunduğu ve kimsenin sorgulanmadığı şehir evimiz ve kırlık malikânemiz, atlıkarınca misali, fantastik hırsızlıklara mekân olmuştu. Meraklı yaşlı halalarımızın önceden söylediği, ama kimsenin kulak asmadığı üzere, bu işi tasarlayıp yönetenler, başaşçı Nikolay Andreyeviç ile başbahçıvan Yegor idi ki, her ikisi de güvenilir uşaklar gibi görünen, şakakları kırlaşmış, gözlüklü, ağırbaşlı adamlardı. Bir hukukçu ve devlet adamı olan babam, akıl almaz derecede kabarık faturalar önüne geldiğinde veya bahçedeki çileklerle seradaki şeftaliler birden bitiverdiğinde, evinin iktisadını idare edememekten dolayı profesyonelce bir sıkıntı duyardı; yine de ne zaman karmaşık bir hırsızlık vakası açığa çıksa, yasal bir şüpheden dolayı ya da vicdani sebeplerle, bu konuda bir şeyler yapmaktan geri dururdu. Ne zaman yaramaz işler çeviren bir uşağı kovacak olsa, büyük olasılıkla adamın küçük oğlu umutsuz bir hastalığın pençesine düşer, şehirdeki en iyi doktorları seferber etme çabası esnasında, diğer tüm tasarılar rafa kalkardı. Sonunda babam, evin idaresiyle ilgili tüm işleri, kararsız bir denge halinde (bu sözde, bir parça ağırbaşlı mizah saklıydı) bırakmayı tercih etti, annem de yaşlı dadının hayalî dünyasının yıkılmayacağı umuduyla bir hayli rahatladı.

Annem, bir yanılsamayı bozmanın ne kadar acı verici olabileceğini biliyordu. O, en küçük hayal kırıklıklarını, en bü-

yük felaketler boyutunda yaşardı. Bir Noel arifesinde, Vayra'da, dördüncü bebeğinin doğumundan kısa zaman önce, hafif bir rahatsızlık yüzünden yataktan çıkamaz olmuş ve erkek kardeşimle bana (beş ve altı yaşlarındaydık), ertesi sabah yataklarımızın kenarında asılı bulacağımız Noel çoraplarının içine bakmayacağımıza, onları kendi odasına getirip orada inceleyeceğimize söz verdirmişti; böylece bizi izleyebilecek ve memnuniyetimizin tadını çıkarabilecekti. Uyandığımız zaman, kardeşimle aramızda sinsice bir konuşma geçti ve ardından, sabırsız ellerimizi, içinden hoş çıtırtılar gelen, küçük armağanlarla dolu çorapların üzerinde gezdirdik, bu armağanları teker teker çıkardık, kurdelelerini çözdük, ambalaj kâğıtlarını gevşettik, panjurların arasından sızan güçsüz ışıkta tüm bu küçük şeyleri inceledikten sonra, tekrar hepsini paketleyip, gerisingeri tıkıştırdık. Daha sonra annemin yatağında oturduğumuzu, o yamru yumru çorapları tutarak, görmek istediği sahneyi canlandırmak için elimizden geleni yaptığımızı hatırlıyorum, ama ambalajları öylesine bozmuştuk ve çok şaşırdığımızı gösterme amaçlı çırpınışlarımız öylesine amatörceydi ki (kardeşimin gözlerini yukarı dikip, yeni Fransız mürebbiyemizi taklit ederek, "*Ah, que c'est beau!*"[1] diye bağırışını görebiliyorum), annemiz bir an bizi izledikten sonra, gözyaşlarına boğulmuştu. On yıl geçti. Birinci Dünya Savaşı başladı. Kalabalık bir vatanperverler topluluğu ve dayım Ruka, Alman Sefareti'ni taşladılar. Tüm etimolojik öncelik kurallarına karşın, *Peterburg*, *Petrograd*'a dönüştürüldü.[2] Beethoven'ın Hollandalı olduğu anlaşıldı.[3] Haber filmlerinde fotojenik patlamalar, bir savaş topunun spazmları, deri tozluklarını takınmış Poincaré,[4] boş su birikintileri, Çerkez üniforması giyip hançer ve fişeklik kuşanmış zavallı küçük Çareviç, giysileri üstlerinden dökülen uzun boylu kız kardeşleri, askerî birliklerle dolu uzun trenler yer alıyordu. Annem, yaralı

1 "Ah, çok güzel!"

2 St. Petersburg, 1914-1924 yılları arasında Petrograd olarak anılmıştı.

3 Ludwig van Beethoven'ın isminde Almanca'daki "von" yerine "van" taşıması, atalarının Flaman ya da Hollandalı olduğunu gösteriyor.

4 Raymond Poincaré (1860-1934); Fransa Devlet Başkanı.

askerler için özel bir hastane kurmuştu. Onu, iğrendiği gri-beyaz hemşire üniforması içinde, aynı çocukça gözyaşlarıyla, bu sakatlanmış köylülerin anlaşılması zor uysallığından ve onlara şefkat göstermek için ayırdığı zamanın yetersizliğinden yakınırken hatırlıyorum. Daha da sonraları, sürgündeyken, sık sık geçmişe bakar ve insanların sefaletinden ziyade, masum tabiata bırakılıveren duygusal yüke, yani yaşlı ağaçlara, yaşlı atlara, yaşlı köpeklere üzüldüğü için kendini suçlardı (şimdi, kendine haksızlık ettiğini düşünüyorum).

Annemin kahverengi *dachshund*'lara olan düşkünlüğü, tenkitçi halalarını şaşırtırdı. Gençlik yıllarının yer aldığı albümlerde, böyle bir hayvanın bulunmadığı bir grup yok gibiydi; bu enstantanelerde bulanık şekilde, *dachshund*'ların esnek vücudunun bir bölümünü ve o garip, paranoyak gözlerini görürdük. Ben çocukken, köpeklerden artık yaşlanmış olan ikisi, Box I ve Loulou, hâlâ verandada güneşin altında tembel tembel dolaşırdı. Babamın 1904 senesinde Münih'teki bir köpek şovunda satın aldığı yavru, büyüdüğünde, huysuz ama son derece güzel olan Trainy haline geldi (bir yataklı vagon kadar uzun ve kahverengi olduğu için, ona bu adı vermiştim[1]). Çocukluğumun müzikal temalarından biri, Trainy'nin Vayra'daki parkımızın derinliklerinde, bir türlü yakalayamadığı bir yabantavşanının ardından koşarak isterik şekilde havlamasıydı; akşam vakti (endişeli annem, meşeli yolda uzun süre ıslık çalarak beklediklen sonra) ağzında önceden ölmüş bir köstebekle, kulaklarına çiçek tozları dolmuş olarak dönerdi. 1915 dolaylarında, arka ayakları felç oldu ve kloroformla uyutulana dek, parke zeminin uzun ve parlak parçaları üzerinde bir *cul de jatte*[2] gibi kederle uzanıp durdu. Sonra biri bize, büyükanne ve büyükbabası Dr. Anton Çehov'un Quina ve Brom'u olan bir başka yavruyu, Box II'yi verdi. Bu son *dachshund* sürgün zamanımızda da bizimle kaldı ve 1930'da, Prag'ın bir dış mahallesinde (dul annem, son yıllarında burada, Çek hükümetinin bağladığı küçük bir aylıkla yaşamıştı) onu iyiden iyiye yaşlanmış ve huysuzlaş-

1 *Trainy*, "tren gibi, trenimsi" anlamına geliyor.

2 Kötürüm.

mış olarak, sahibesiyle çıktığı gönülsüz yürüyüşlerde, Çek işi uzun tel burunsalığıyla, çok gerilerden öfkeyle badi badi gelirken görebilirdiniz; yamalı ve üzerine oturmayan ceketiyle, bir *émigré* köpek.

Cambridge'deki son iki senemizde, erkek kardeşim ve ben tatillerimizi, anne-babamızın iki kız kardeşimiz ve on yaşındaki Kiril'le, romanlarım ve kısa hikâyelerimde birçok *émigré* ailesini yaşattığım o geniş, kasvetli, seçkin burjuva apartman dairelerinden birine yerleşmiş oldukları Berlin'de geçiriyorduk. 28 Mart 1922 gecesi saat on civarında, oturma odasında, her zamanki gibi kırmızı pelüş köşe kanepesine uzanmış olan anneme, Blok'un Italya'yla ilgili dizelerini okuyordum; şairin Floransa'yı dumanlı, narin bir irise benzettiği küçük şiiri henüz bitirmiştim, annem bir yandan örgüsünü örerken, "Evet, evet," dedi, "Floransa gerçekten bir *dimniy iris* gibidir, ne kadar doğru! Hatırlıyorum," o sırada telefon çalmıştı.

1923'ten sonra, annemin Prag'a taşındığı, benimse Almanya ve Fransa'da yaşadığım dönemde, onu sıklıkla ziyaret edemiyordum; İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde öldüğü zaman da yanında değildim. Ne zaman Prag'a gitmeyi başarsam, hazırlıksız yakalanan zaman, bildik maskesini takınmadan önce, içimde bir sancı duyardım. Acınası kira evlerini annemle paylaşan (Miss Lavington'ın yerini almış olan) Miss Greenwood, bu kez iki kız kardeşimin (5 Ocak 1903'te doğan Olga ve 31 Mart 1906'da doğan Elena) mürebbiyesi olarak yerini, 1914'te, annemin en sevgili refakatçisi Evgeniya Konstantinovna Hofeld'e (1884-1957) bırakmıştı. Annemin son yıllarında, Maykov'dan Mayakovski'ye en sevdiği şiirleri kopyaladığı albümleri, evdeki yıpranmış, ikinci el mobilyaların şurasına burasına dağılmıştı. Babamın elinin bir kalıbı ve şimdi Doğu Berlin'de kalmış olan Tegel Yunan-Katolik mezarlığındaki kabrinin suluboya resmi, *émigré* yazarların, dağılmaya meyilli ucuz karton kapaklı kitaplarıyla aynı rafı paylaşıyordu. Kumaşla kaplı bir sabun kutusu, annemin kanepesinin yanında tutmayı sevdiği küçük bulanık fotoğrafların kırık dökük çerçevelerine destek oluyordu. Aslında bunlara ihtiyacı yoktu, çünkü hiçbir şey kaybolmamıştı. Se-

yahat eden bir grup oyuncunun, gittikleri her yere, hâlâ hatırladıkları yol güzergâhlarını, rüzgârlı bir fundalığı, sisli bir kaleyi, büyüleyici bir adayı götürdükleri gibi, annem de ruhunun biriktirdiği her şeyi içinde, kendi içinde barındırıyordu. Onu bir masanın başında, iskambil kâğıtlarıyla sakince fal açarken görebiliyorum: Sol dirseğine dayanarak eğiliyor ve sigarasını ağzına yakın bir yerde tutan sol elinin serbest başparmağını yanağına bastırıyor, bu arada sağ eli, bir sonraki kâğıda uzanıyor. Dördüncü parmağındaki çifte pırıltı, iki evlilik yüzüğünden geliyor; babamın yüzüğünü, parmağına geniş geldiği için siyah bir iplikle kendisininkine bağlamış.

Rüyalarımda gördüğüm ölmüş insanlar, eski aziz, parlak hallerine benzemeyen şekilde sessiz, dertli ve tuhaf şekilde kederlidir. Onları, bu dünyada var oldukları sırada hiç gitmedikleri ortamlarda, hiç tanışmadıkları bir arkadaşımın evinde izlemek beni şaşırtmaz. Ölüm bir ayıpmış, utanç verici bir aile sırrıymış gibi, bir köşede yere bakarak otururlar. Ölümlülük böyle zamanlarda –rüyalarda– değil, büyük neşe ve başarı anlarında, bilinç en yüksek terasına çıkmışken, bir gemi direğinden, geçmişten ve geçmişin kalesinden, kendi hudutlarının ötesine bakma şansını yakalar. Ve sisin içinde fazla bir şey görmek mümkün olmasa da, insan bir şekilde, doğru yöne baktığını hissedip mutlu olur.

3

– 1 –

Tecrübesiz bir savaş zırhları uzmanı, Doğu'daki seyahatinden kendi zoolojik keşiflerinin sonuçlarıyla değil de, gerçek hayvanlarla düşsel varlıkları birleştiren kitapların esinlediği hayvanlar âlemi fantezileriyle dönmüş bir ortaçağ gezginine benzer. O yüzden, bu bölümün ilk versiyonunda, Nabokov'ların aile armasını tarif ederken (onu uzun yıllar önce, ailemize ait ıvır zıvırların arasında şöyle bir görmüşlüğüm vardı), nasıl olduysa bu armayı, kocaman bir satranç tahtasına dayanmış olarak poz veren iki ayının yer aldığı bir ocakbaşı süsüne dönüştürmeyi başarmışım. Bu kez o armayı arayıp buldum ve üzerinde bir çift aslan –kahverengimsi ve belki fazla kabarık tüylü, ama hiç de ayıya benzemeyen hayvanlar– görmek beni hayal kırıklığına uğrattı; bu aslanlar dillerini çıkararak arka ayaklarının üzerinde duruyor, başları geriye dönük olarak, kibirle, bir dama tahtasının ancak on altıda biri büyüklüğündeki, deseni gökmavisi ve kırmızı karelerden oluşan, her bir karesinde *botonée* bir haçın[1] parladığı, talihsiz şövalyenin kalkanını sergiliyorlar. Kalkanın üzerinde, şövalyeden geriye kalanlar görülü-

1 Her bir kolunun ucunda, üç topuzdan müteşekkil bir küme bulunan haç.

yor: Onun sert miğferi, yenmesi mümkün olmayan boyun zırhı; ayrıca yaprakların arasından uzanan kırmızı ve mavi renklerdeki cesur kol, hâlâ kısa kılıcını savurmakta. *Za hrabrost'*, "*mertlik adına*" diyor yazı.

1930'da başvurduğum, babamın Rus tarihine meraklı kuzeni Vladimir Viktoroviç Golubstov'a göre, ailemizin kurucusu, Muskovy'deki[1] Ruslaşmış Tatar Prensi Nabok Murza'ydı (*flourit*[2] 1380). Bilgili bir *genealogist*[3] olan amcaoğlum Sergey Sergeyeviç Nabokov, atalarımızın on beşinci yüzyılda Moskova prensliğinde toprakları olduğu bilgisini bana ulaştırıyor. Beni bir belgeye yönlendiriyor (Yuşkov tarafından, *XIII-XVII'nci Yüzyıl Yasaları*, Moskova, 1899 içinde basılmış) ki bu belge, 1494'te III. İvan zamanında, toprak ağası Kulyakin'in, Luka Nabokov'un oğulları Filat, Evdokim ve Vlas ile yaşadığı sürtüşmeye değinmekte. Takip eden yıllarda Nabokovlar hükümet görevlisi ve asker oldular. Büyük-büyük-büyükbabam General Aleksandr İvanoviç Nabokov (1749-1807), I. Paul devrinde, resmî belgelerde "Nabokov Alayı" denen Novgorod garnizon alayının başındaydı. Oğullarının en genci, büyük-büyükbabam Nikolay Aleksandroviç Nabokov, 1817'de deniz subayı olarak, müstakbel amiraller Baron von Wrangel ve Kont Litke ile birlikte, (sonradan koramiralliğe yükselen) Yüzbaşı Vasili Mihayloviç Golovnin'in liderliğinde, Nova Zembla'yı[4] (her yeriyle) haritalandırmak için çıkılan bir yolculuğa katılmıştı; "Nabokov Nehri", ismini bu atamdan alır. Yolculuk liderinin anısı, isminin verildiği birçok yer vasıtasıyla yaşatılmaktadır ki, bunlardan biri, Dr. Holland'ın bahsettiği *Parnassius phoebus golovinus*'ın (bu ismin ardından büyük bir *sic*[5] koymak gerekiyor) mekânı olan, Batı Alaska'daki Seward Yarımadası'nda bulunan

1 Büyük Moskova Dükalığı.

2 Latince; kişinin kariyerinin başlangıç tarihini ifade eder.

3 Soy izleme uzmanı.

4 Nova Zembla / Novaya Zemlya: Kuzey Buz Denizi'ndeki ince bir boğazla ayrılmış bir çift ada.

5 Yanlış ya da absürd olduğu düşünülebilecek bir alıntıdan sonra parantez içinde sic konulduğunda, söz konusu kelime ya da ifadenin aslına uygun şekilde yazılmış olduğu anlaşılır.

Golovnin Lagünü'dür; ancak büyük-büyükbabamın ıslak kayalar arasında kıvrılarak akan masmavi, neredeyse çivit mavisi, hatta haksızlığa uğradığı için öfkeli bir mavi olan küçük nehirden başka gösterecek şeyi yoktu, çünkü az zaman sonra deniz kuvvetlerinden ayrıldı, *n'ayant pas le pied marin*[1] (bana ondan bahseden kuzenim Sergey Sergeyeviç böyle diyor) ve Moskova Muhafızları'na katıldı. Askerî kariyeri hakkında hiçbir şey bilmiyorum, bununla birlikte, kardeşi İvan Aleksandroviç Nabokov'la (1787-1852) rekabet edemez; o Napolyon'la yapılan savaşların kahramanlarından biriydi ve geç yaşında, St. Petersburg'daki Peter-ve-Paul Kalesi'nin kumandanı oldu; burada (1849'da) mahpus tutulanlardan biri, *Öteki* gibi kitapların yazarı Dostoyevski'ydi ve nazik general ona kitaplarını ödünç vermişti. Ancak çok daha ilginci o, Puşkin'in okul arkadaşı ve yakın dostu olan İvan Puşçin'in kız kardeşi Ekaterina Puşçin'le evliydi. Dikkatli olun basımcılar: İki "çin" ve bir "kin".[2]

İvan'ın yeğeni ve Nikolay'ın oğlu, iki çarın emrinde sekiz yıl boyunca adalet bakanı olarak görev yapan, büyükbabam Dmitri Nabokov'du (1827-1904). Rusya'da görevli bir Alman general olan Baron Ferdinand Nicolaus Viktor von Korff'un (1805-1869) on yedi yaşındaki kızı Maria ile evlendi (24 Eylül 1859).

Bağları kuvvetli eski ailelerde, bazı sima özellikleri imleyici olarak ve yaratıcının işareti niteliğinde ortaya çıkmayı sürdürür. Nabokov burnu (mesela büyükbabamınki) yumuşak, yuvarlak ve yukarı dönük ucuyla, profilden hafif içeri bükük görünümüyle, Rus tipi burundur; Korff burnu ise (mesela benimki) cüretkâr kemikli köprüsüyle; hafifçe eğri, belirgin şekilde yivli ve etli ucuyla, güzel bir Alman tipi organdır. Karşısındakini küçümseyen ya da şaşırmış Nabokovların yukarı kalkık kaşları, sadece birbirlerine yakın oldukları noktada biraz tüylü olup, şakaklara doğru incelir; Korff tipi kaşların eğrisi daha düzgündür, ama onlar da aynı şekilde, bayağı seyrektir. Bundan başka, Nabokovlar resim galerisinde gölgelere

1 "Denize dayanacak biri değildi."

2 İngilizcede *push*, "itmek"; *chin*, "çene"; *kin*, "akraba" anlamına geliyor. Bu kısımda Nabokov, iki dilin kelimeleri arasındaki ses benzerlikleriyle eğlenmekte.

doğru çekildikçe Rukavişnikov'lara katılırlar ki, annem ve dayım Vasili haricinde hiç tanımadığım bu sülaleyle ilgili yeterli numuneden yoksunum. Öte yandan, çok açık şekilde gördüğüm Korff cephesinin kadınları zambak gibi, gül gibi güzeller; çıkık ve allaşmış *pommette*'leri,[1] açık mavi gözleri ve yanaklarında benek gibi bir güzellik benleri var ki, bu ben, büyükannemde, babamda, onun kardeşlerinden üçü ya da dördünde, yirmi beş kuzenimden bazılarında, kız kardeşimde ve oğlum Dmitri'de, hemen hemen aynı görünümle, az ya da çok belirgin şekilde bulunuyor.

Nina Aleksandrovna Şişkov'la (1819-1895) evlenen Alman büyük-büyükbabam Baron Ferdinand von Korff, 1805'te Königsberg'de doğmuş ve başarılı bir askerî kariyerden sonra, 1869'da karısının Saratov yakınlarında bulunan, Volga kıyısındaki arazisinde ölmüştü. Baron von Korff Wilhelm Carl'ın (1739-1799) ve Baroness von der Osten-Sacken Eleonore Margarethe'in (1731-1786) torunu, Prusya ordusunda binbaşı olan Nicolaus von Korff ile (ölm. 1812), besteci Carl Heinrich Graun'un torunu olan Antoinette Theodora Graun'un oğluydu.

Antoinette'nin annesi Elisabeth née Fischer (doğ. 1760), Königsberg'deki tanınmış bir yayınevinin yöneticisi olan Johann Heinrich Hartung'un (1699-1765) kızı Regina'nın (1732-1805) evladıydı. Elisabeth'in güzelliği dillere destandı. İlk kocası, bestecinin oğlu *Justizrat*[2] Graun'dan boşandıktan sonra, 1795'te, pek tanınmamış bir şair olan Christian August von Stägemann'la evlenmişti ve birçok Almanca kaynağa göre, çok daha ünlü bir yazar olan Heinrich von Kleist'ın (1777-1811) "onu annesi gibi seven bir arkadaşıydı"; otuz üç yaşındaki Kleist, Elisabeth'in on iki yaşındaki kızı Hedwig Marie'ye (evlilik soyadı von Olfers) tutkulu bir aşkla bağlanmıştı. Yazarın Wannsee'ye gitmeden önce –buradaki hasta bir hanımla, karşılıklı rızayla birbirlerini öldürmek üzere anlaşmışlardı– vedalaşmak üzere Stägemann'ların evine uğradığı, ama ziyareti çamaşır gününe denk geldiğinden, içeri kabul edilmediği söylenir. Atalarımın

1 Elmacık kemikleri.

2 Hukuk danışmanı.

edebiyat dünyasıyla kurduğu temasların sayısı ve çeşitliliği gerçekten dikkate değer.

Büyük-büyükbabam Ferdinand von Korff'un büyük-büyükbabası Carl Heinrich Graun, 1701'de Saksonya'da, Wahrenbrück'te dünyaya gelmiş. Babası August Graun (doğ. 1670) bir vergi memuruydu (*"Königlicher Polnischer und Kurfürstlicher Sächsischer Akziseneinnehmer"*;[1] söz konusu elektör,[2] adaşı olan Polonya Kralı II. August'tur) ve uzun bir rahipler silsilesinden geliyordu. Büyük-büyük-büyükbabası Wolfgang Graun, 1575'te, besteci torunu şerefine dikilen heykelin bir parkı süslediği Plauen'de (Wahrenbrück yakınlarında) org çalardı. Carl Heinrich Graun 1759'da, Berlin'de, elli sekiz yaşındayken öldü; on yedi yıl önce aynı kentte, yeni opera binası, onun *Sezar ve Kleopatra* eseriyle açılış yapmıştı. O dönemin en seçkin bestecilerinden biriydi; hatta, hamisi kralın kederinden etkilenen ölüm kayıt memurlarına göre, gelmiş geçmiş en büyük besteciydi. Graun (ölümünden sonra), Menzel tarafından yapılmış bir resimde, onun bestesini flütle çalan Büyük Frederick'in yanında biraz soğuk bir edayla, kollarını kavuşturmuş dururken betimlenmiştir; Almanya'daki sürgün yıllarım boyunca, bu resmin röprodüksiyonları beni takip edip durdu. Potsdam'daki Sans-Souci Sarayı'nda, Graun ile karısı Dorothea Rehkopp'u, aynı klavsenin başında otururken betimleyen çağdaş bir resim bulunduğunu duydum. Müzik ansiklopedilerinde genellikle onun, Berlin opera binasında çekilmiş fotoğrafını kullanırlar; bu fotoğrafta Graun, amcaoğlum Nikolay Dmitriyeviç Nabokov'a çok benzer. Altın kaplama bir mazide, boyalı tavanlar altında verilmiş tüm o konserlerden, bana, 1936'nın heil-hitlerci Berlin'inde, 250 dolarlık bir melodinin eğlendirici küçük yankısı döndü; Graun ailesinin esas olarak hoş enfiye kutuları ve başka kıymetli ıvır zıvırlardan oluşan terekesi, Prusya devlet

1 "Polonya Krallığı ve Saksonya Elektörlüğü Dahili Vergi Memuru".

2 Alm. Kurfüst / İng. elector / elektor: Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nda, imparator seçimine katılma hakkına sahip prens. 1270'lerde ortaya çıkan elektörlük kurumu, aralarında Saksonya Dükü'nün de bulunduğu yedi elektörü içermekteydi. İmparatorluğun 1806'da sona ermesiyle, elektörluk kurumu da ortadan kalkmıştır.

bankasındaki insan görünümlü tanrıların eline geçince, 43.000 Reichmark'a kadar (yaklaşık 10.000 dolar) ufalmış, bu para da öngörülü bestecinin torunları olan von Korff, von Wissmann ve Nabokov klanları arasında dağıtılmıştı (dördüncü bir grup olan Asinari di San Marzano kontlarının hepsi ölmüştü).

Von Korff'ların iki baronesi, Paris polis kayıtlarındaki izlerini kaybettirmişlerdi. Bunlardan biri, İsviçreli bir bankacının evladıydı, evlilik öncesi soyadı Anna-Christina Stegelman'dı; Rus ordusunda albay olan Baron Fromhold Christian von Korff'un dul eşiydi. Anna-Christina aynı zamanda başka bir askerin, ünlü Kont Axel von Fersen'in kuzeni veya sevgilisi, yahut her ikisi birdendi; 1971'de Paris'te, pasaportunu ve yepyeni, ısmarlama yaptırılmış atlı seyahat arabasını (büyük kırmızı tekerlekler üzerinde yükselen, içi beyaz Utrecht ipeğiyle döşenmiş, koyu gri perdeleri olan ve bir *vase de voyage*[1] gibi, o zaman modern sayılan her tür gereçle donatılmış şatafatlı bir arabaydı) krallık ailesine Varennes'e kaçmaları için ödünç vermişti; kraliçe onun yerine geçmiş, kral ise iki çocuğun öğretmeni rolünü oynamıştı. Diğer polis hikâyesi, daha az dramatik bir kılık değiştirme vakası içerir.

Yüz yıldan fazla zaman önce Paris'te, karnaval zamanı yaklaşırken (Henrys'in, 1859 yılında *Illustration*'un *Gazette du Palais* bölümü, s. 251'de bildirdiğine göre), de Morny Kontu, evindeki maskeli baloya *"une noble dame que Russie a prêtée cet hiver à la France"*[2] davet etmişti. Bu, daha önce bahsettiğim von Korff Baronesi Nina'ydı; beş kızının en büyüğü olan Maria (1842-1926) aynı yılın, yani 1859'un Eylül ayında, yine o sırada Paris'te bulunan aile dostları Dmitri Nikolayeviç Nabokov'la (1827-1904) evlenecekti. Hanımefendi, balo için Maria ve Olga'ya, adedi iki yüz yirmişer franktan çiçek-kız kostümleri ısmarlamıştı. *Illustration*'un sözünü tartmadan yazan muhabirine göre, bu maliyet altı yüz kırk üç günlük *"de nourriture, de loyer et d'entretien du père Crépin* [yiyecek, kira ve ayakkabı]"ya denk geliyordu ki, bu pek tuhaf bir ifadedir. Kostümler hazır oldu-

1 Seyahatlerde içine öteberi konulan kap.

2 "Rusya'nın bu kış Fransa'ya bahşettiği soylu bir hanım."

gunda, Madam de Korff onları *"trop décolletés"*[1] bulmuş ve almayı reddetmişti. Terzi *huissier*'sini (tebligat memuru) gönderince çıngar çıkmıştı ve benim iyi büyük-büyükannem (kendisi güzeldi, tutkuluydu ve söylemekten üzüntü duyuyorum ki, açık elbise yakalarına karşı tutumu bir yana, özel hayatında ahlak kurallarına uymak hususunda çok daha gevşekti) ortaya çıkan hasarlar yüzünden terziyi dava etmişti.

Büyük-büyükannem, bu elbiselerin kibar hanımların giyemeyeceği kadar düşük kesimli olduğunu söylediğinde, elbiseleri getiren *demoiselles de magasin*'in,[2] *"se sont permis d'exposer des théories égalitaires du plus mauvais goût* [son derece tatsız birtakım demokratik fikirlerle yanıt verme cüretini gösterdiklerini]" iddia ediyordu; yeni balo elbiseleri yaptırmak için çok geç kalındığından, kızlarının baloya gidemediğini söylemişti; *huissier*'yi ve yardımcılarını, yumuşak sandalyelere yayılarak oturup, hanımlara sert sandalyeleri bırakmakla suçlamıştı; bir yakınması da, *huissier*'nin *"Conseiller d'État, homme sage et plein de mesure* [ağırbaşlı, kendini bilen bir adam]" olan Mösyö Dmitri Nabokoff'u hapse atmakla tehdit etmesiymiş; hem de sırf söz konusu beyefendi, *huissier*'yi pencereden atmaya teşebbüs etti diye. Bu hiç de zor olmayan bir davaydı ama terzi davayı kaybetti. Elbiseleri geri aldı, ödenen parayı iade etti ve ek olarak, davacıya bin frank ödedi; öte yandan, 1791'de Christina'ya at arabası yapımcısı tarafından sunulan beş bin dokuz yüz kırk dört livrelik fatura, ödenmeden kalmıştı.

1878'den 1885'e kadar adalet bakanı olarak görev yapan Dmitri Nabokov (soyadının *ff* ile bitmesi Kıta Avrupası'na özgü geçici bir modaydı), altmışların liberal reformlarını güçlendirmediyse de, bu reformları (mesela jürili mahkemeleri), vahşi gerici saldırılara karşı korumak için elinden geleni yaptı. Bir biyografi yazarına göre o (Brockhaus' *Encyclopedia*, ikinci Rusça baskı), "fırtınaya yakalanmış bir gemide kargonun bir kısmını, geride kalanları kurtarmak için denize atan kaptana benziyordu." Bir mezartaşı yazısına benzeyen bu sözün, bir yere hak-

1 "Çok dekolte."

2 "Tezgâhtar kızlar."

kedilmesi gereken başka bir temayı, yani büyükbabamın evvelce kanunu pencereden atmaya teşebbüs ettiğini akla getirmesi, dikkatimden kaçmadı.

Emekli olacağı zaman, III. Aleksander ona, kontluk unvanı ile bir miktar –muhtemelen yüksek bir tutarda– para arasında seçim yapmasını önerdi; Rusya'da kontluğun ederini bilmiyorum, ama tutumlu çarın (ve I. Nicholas'ın vaktiyle benzer bir seçim önerdiği İvan amcasının) beklentilerini boşa çıkaran büyükbabam, daha elle tutulur olan ödülü seçti. (Sergey Sergeyeviç düz bir yorumla, "*Encore un comte raté*"[1] demiş.) O günden sonra büyükbabam, daha çok yurtdışında yaşadı. Yüzyılımızın başlarında kafası bulanmaya başladı ve Akdeniz bölgesinde kaldığı sürece her şeyin yolunda gideceğine inanır oldu. Doktorlar aksi fikirdeydiler ve onun Kuzey Rusya'daki bir dağlık dinlenme mekânında daha uzun yaşayacağını düşünüyorlardı. Büyükbabamın İtalya'nın bir yerinde, kendisine göz kulak olanlardan kaçışının, parçalarını tam olarak bir araya getiremediğim sıra dışı bir hikâyesi var. Vahşi, kayalık bir yerde şakası olmayan bir *carabinieri*[2] tarafından tutuklanana değin, Kral Lear misali, onu sırıtarak dinleyen yabancılara çocuklarını şikâyet ederek dolaşıp durdu. 1903 kışında Nice'de, büyükbabamın delilik anlarında varlığına tahammül edebildiği tek insan olan annem, sürekli olarak onun yanında kalmıştı. Üç yaşındaki kardeşim ve dört yaşında olan bendeniz de, İngiliz mürebbiyemizle birlikte oradaydık; pencerelerin güçlü bir esintiyle takırdadığını ve bir damla mühürleme mumunun, parmağımı inanılmaz derecede acıttığını hatırlıyorum. Bir şamdanın (üzerine diz çöktüğüm taş levhaları aydınlatan güneş ışığının aldatıcı şekilde soluklaştırdığı) alevini kullanarak, damlatma çubuklarını yapışkan, muhteşem kokulu, kırmızı, mavi ve tunç renkli topaklara dönüştürmekle meşguldüm. Bir an sonra yerde böğürmeye başlamıştım; annem beni kurtarmaya koşmuşken, yakınlarda bir yerde tekerlekli sandalyesinde oturan büyükbabam, bastonuyla zemindeki taşlara gürültülü şekilde vuruyor-

1 "İşte ipsiz sapsız bir kont daha."

2 Jandarma.

du. Davranışları annemi çok zorlardı. Ağzı bozulmuştu. Onu Promenade des Anglais boyunca gezdiren uşağımızı, seksenlerin bakanlar kurulundaki çalışma arkadaşı (uzun zaman önce vefat etmiş olan) Koni Loris-Melikov'la karıştırırdı. Titreyen parmağını, sağlığını sormak için orada durduğunu sandığı Belçika ya da Hollanda Kraliçesi'ne doğru uzatarak, anneme *"Qui est cette femme – chassez-la!"*[1] diye bağırırdı. Ona güzel bir çakıltaşı göstermek için sandalyesine koştuğumu, taşı yavaşça inceledikten sonra yine yavaşça ağzına götürdüğünü, hayal meyal anımsıyorum. Keşke sonraki yıllarda annem o günlerden bahsederken, daha meraklı davransaymışım.

Giderek sıklaşan periyotlarla, bilincini kaybediyordu; yine böyle bir durumdayken, St. Petersburg'daki Palace Quay'de bulunan pied-à-terre'sine[2] taşıdılar onu. Yavaş yavaş bilinci yerine gelirken, annem yatak odasını Nice'dekinin aynısı haline getirdi. Benzer mobilyalar bulunmuş, bazı parçalar da özel ulakla Nice'den alelacele getirilmiş, büyükbabamın bulanık hislerinin alışkın olduğu tüm çiçekler rengârenk ve çok sayıda olmak üzere tedarik edilmiş, dış cephenin pencereden görülebilen parçası parlak beyaza boyanmıştı; böylece zihni biraz açılır gibi olunca kendini, annemin sanatkârane şekilde yarattığı hayalî Riviera'da güven içinde bulacaktı; ve büyükbabam orada, 28 Mart 1904'te, babamdan tamı tamına on sekiz yıl önce, huzur içinde öldü.

Geride dört erkek ve beş kız evlat bırakmıştı. En büyükleri, o zamanki adıyla Polonya Çarlığı'nda bulunan Nabokov majorat'ını miras almış olan Dmitri'ydi; ilk karısı Lidya Eduardovna Falz-Fein, ikinci karısı Marie Redlich idi; sonra gelen Mitau Valisi Sergey, büyük-büyük-büyükbabası Smolensk Prensi Feldmareşal Kutuzov olan Daria Nikolayevna Tuçkov'la evlenmişti; sonra babam geliyordu. En genç oğul, bir müzmin bekâr olan Konstantin'di. Kız kardeşler şunlardı: Natalya, Rusya'nın Lahey Konsolosu İvan de Peterson'un karısı; Vera, sporcu ve toprak sahibi Ovan Pihaçev'in karısı; Nina, Varşova Askerî Va-

1 "Kim bu kadın? Kovun onu!"

2 Bir yere uğradıkça kalınan konut.

lisi Baron Rausch von Traubenberg'den boşanıp, Japon savaşı kahramanı Amiral Nikolay Kolomeytsev'le evlenmişti; Elizaveta, önce Sayn-Wittgenstein-Berleburg Prensi Henri'yle, onun ölümünden sonra da oğullarının özel öğretmeni Roman Leikmann'la evlenmişti; ve Nadejna, evli olduğu Dmitri Vonilyarlarski'den, daha sonra boşanmıştı.

Konstantin amcam diplomattı ve kariyerinin son safhasındayken Londra'da, Sablin'le, Rusya elçisi olmak için şiddetli ve başarısız bir mücadeleye girişmişti. Çok olaylı bir yaşamı yoktu, ama kaderi birkaç kereliğine ona, 1927'de bir Londra hastanesinde ölümüne sebep olan ilaçtan çok daha munis davranmıştı. Bir keresinde Moskova'da, 17 Şubat 1905'te, eski dostu Grandük Sergey, patlamadan yarım dakika önce, onu at arabasıyla bırakmayı önermiş, amcam teşekkür etmiş, yürümeyi tercih ettiğini söylemiş ve at arabası, bir teröristin bombasıyla olan randevusuna doğru yola koyulmuştu; ikinci keresinde, yedi yıl sonra, *Titanic* biletini tesadüfen iade etmekle, bu kez bir buzdağıyla olan randevusunu kaçırmıştı. Lenin'in Rusya'sından kaçmamızın sonrasında, Londra'da onunla sık sık görüştük. 1919'da Victoria İstasyonu'ndaki buluşmamızın betimlenişini çok iyi hatırlıyorum: Babam pek ciddi tavırlı kardeşini bir ayı misali kucaklıyor; amcam ise geri çekilerek söyleniyor: "*Mï v Anglii, mï v Anglii* [İngiltere'deyiz]." Büyüleyici küçük dairesi, genç İngiliz subaylarının fotoğrafları gibi, Hindistan'dan gelme yadigârlarla doluydu. Halk kütüphanelerinde kolayca bulunabilen *Bir Diplomatın Çetin Sınavı*'nı (1921) ve Puşkin'in *Boris Godunov* kitabının İngilizce bir versiyonunu yazmış ve Amerikan Tabiat Tarihi Müzesi'nin ana giriş holünün sol tarafındaki, Portsmouth Antlaşması'nın imzalanışını gösteren duvar resminde, keçi sakallı suretiyle (Kont Vitte, iki Japon elçi ve yardımsever Theodore Roosevelt'le birlikte) resmedilmiştir; demek burası soyadımın altın Slavik karakterlerle yazılması için çok uygunmuş ki, bir kelebekbilimci arkadaşla oradan ilk kez geçmiştik de, ben bunu fark edip seslenince, "Elbette, elbette," demişti arkadaşım.

Ailemizin St. Petersburg'un 80 kilometre güneyinde yer alan üç malikânesi, şematik olarak, Luga anayolu boyunca batı-doğu istikametinde 16 kilometrelik bir zincir oluşturacak şekilde birbirine bağlı üç halka ile temsil edilebilir; ortada annemin Vayra'sı, sağda dayımın Rojdestveno'su, solda büyükannemin Batovo'su vardır ve bunlar arasındaki bağlantıyı, kıvrılarak, kollara ayrılarak, dönerek akıp, Vayra'yı iki yönden yıkayan Oredej (doğru yazılışıyla *Oredej*') nehri üstündeki köprüler sağlar. Aynı bölgede, çok daha uzak bir yerde bulunan iki malikâne, Batovo'yla ilişki içindeydi: Siverski tren istasyonunun birkaç kilometre ötesinde, bizim evimizin 10 kilometre kuzeydoğusunda kalan, enişlem Wittgenstein Prensi'nin Draznazil'i ve diğer enişlem Pihaçev'in, Luga'ya giden yolun 80 kilometre güneyindeki Mityushino'su; oraya bir kere bile gitmedim, ama Wittgenstein'ların evine, yaklaşık 16 kilometre uzunluğundaki yol üzerinden oldukça sık giderdik ve bir keresinde (1911 Ağustosu'nda) onları Güneybatı Rusya'nın Podolsk Eyaleti'ndeki Kamenka'da bulunan görkemli malikânelerinde ziyaret etmiştik.

Batovo malikânesi tarih sahnesine, 1805'te Essen doğumlu Anastasya Matveyevna Rileyev'in mülkü olduktan sonra girmiş. Tanınmamış bir şair, gazeteci ve ünlü bir Decembrist[1] olan oğlu, Kondratiy Fyodoroviç Rileyev (1795-1826), yazlarının çoğunu bu bölgede geçirir, Oredej'e ağıtlar düzer, Prens Aleksi'nin kalesi ve nehir boyunun güzelliğiyle ilgili şiirler yazarmış. Efsane ve mantığın ender ama güçlü ortaklığı, *Onegin*'le ilgili notlarımda daha bütünlüklü olarak açıkladığım gibi, Rileyev ile Puşkin arasındaki, hakkında çok az şey bildiğimiz tabanca düellosunun (Eski Tarz takvimle) Mayıs'ın 6'sıyla 9'u arasında Batovo parkında gerçekleştiğini gösteriyor. Puşkin, ona St. Petersburg'dan Ekaterinoslav'a olan uzun seyahatinde eşlik eden arkadaşları Baron Anton Delvig ve Pavel Yakovlev ile birlikte, sakince Luga anayoluna dönmüş, Rojdestveno'da köprüyü geçmiş (bura-

1 Aralık (*December*) 1825'te, bir anayasal reform gerçekleştirmek için I. Nicholas'ı devirmeye çalışan bazı soylulara ve subaylara verilen isim.

da toynakların güçlü vuruşu yerini kısa takırtılara bırakıyor) ve batı istikametinde, Batovo'ya giden, tekerlek izleriyle dolu eski yolu izlemişti. Orada, malikânenin önünde, Rileyev sabırsızlıkla onu bekliyordu. Hamileliğinin son ayında olan karısını az zaman önce Voronej yakınlarındaki konutuna göndermişti; düelloyu bir an önce bitirip Tanrı'nın izniyle, karısının yanına gitmek istiyordu. Tenimin üstünde ve burun deliklerimin içinde, at arabasından inen Puşkin'i ve şahitlerini karşılayan kuzey baharının nefis sertliğini ve onların, Batovo çiçek tarhlarının ötesinde uzanan, hâlâ bakir bir siyahlık içindeki ıhlamur ağaçlı yola saptıklarını hissedebiliyorum. Üç genç adamın (yaşlarının toplamı benim şimdiki yaşıma eşit), evin sahibini ve adını bilmediğimiz iki yabancıyı izleyerek parka girdiklerini açıkça görüyorum. Yılın o zamanında, küçük buruşuk menekşeler, geçen yıldan kalma solgun yaprakların oluşturduğu halının içinden kendini göstermiş, yeni yeni ortaya çıkan Turuncu Süslü kelebekler, titrek karahindibaların üzerine yerleşmişti. Kader, belki bir an için, cesur bir asiyi darağacına gitmekten kurtarmakla, Rusya'yı *Yevgeni Onegin*'den mahrum etmek arasında tereddüte düşmüş, sonra ne onu seçmişti, ne de ötekini.

Rileyev'in 1826'da Peter-ve-Paul Kalesi'nin burcunda idam edilmesinden 20-30 yıl sonra, Batovo, babaannemin annesi olan Nina Aleksandrovna Şişkov, yani Barones von Korff tarafından devletten alınmış, büyükbabam da burayı 1855 civarında ondan satın almıştı. Birkaç nesil boyunca Nabokov'ları yetiştiren iki özel öğretmen-mürebbiye, Batovo'nun ilerisindeki koruda bulunan "*Le Chemin du Pendu*"[1] isimli patikayı bilirlerdi; Rileyev'in en sevdiği yürüyüş yoluydu burası; topluluk arasındaki ismiyle Asılmış Adamın Yolu: Hissizce ama aynı zamanda bir yumuşatma çabasıyla ve şaşarak (o günlerde beyefendiler sıklıkla asılmıyordu), Decembrist ya da İsyancı yerine böyle diyorlardı. Genç Rileyev'i, yaşadığı döneme özgü romantik bir tavırla, koruluğumuzun yeşil öbekleri içinde kitap okuyarak yürürken hayal etmek zor değil; aynı şekilde, rüzgârlı Senato Meydanı'nda despotluğa karşı duran korkusuz teğmeni de, yoldaşları ve kuşku

1 Asılmış Adamın Yolu.

içindeki askerî birliklerle beraber hayal edebiliyorum; ama çocukluğumuz boyunca zihinlerimizde, iyi çocukların gitmeyi iple çektiği o uzun, "yetişkinlere ait" *yürüyüş yolunun* ismiyle, Batovo'nun talihsiz ev sahibinin kaderi arasında bir bağlantı kurmamıştık: Batovo'da *la Chambre du Revenant*'da[1] doğan kuzenim Sergey Nabokov'un hayalinde basmakalıp bir hayalet vardı, bense özel öğretmenim ya da mürebbiyemle birlikte, nadir bir atmaca güvesinin ürediği titrek kavak ağacına, gizemli bir yabancının asılmış olarak bulunduğunu tahmin etmekteydim. Yöredeki köylüler için Rileyev'in sadece "Asılmış Adam" (*poveshennïy* yahut *visel'nik*) olması doğal kabul edilebilir; ama belli ki, malikâne sakini anne-babaları, hayaletin kimliğini dillendirmekten alıkoyan bir tabu vardı; sanki bu yapılırsa, çok aziz tutulan bu kırlık mekândaki yürüyüş yoluna pitoresk bir nitelik kazandıran cümlelerin, romantik müphemliğine halel gelirmiş gibi. Decembrist'ler hakkında çok şey bilen ve akrabalarına nazaran, onlara çok daha fazla sempati duyan babamın bile, hatırladığım kadarıyla, bir kez olsun, o civardaki yürüyüşlerimiz ve bisiklet turlarımız esnasında Kondratiy Rileyev'den bahsetmemiş olması bana garip geliyor. Kuzenim, müteveffa şairin oğlu General Rileyev'in, Çar II. Aleksander'ın ve büyükbabam D. N. Nabokov'un yakın bir arkadaşı olduğuna ve *on ne parle pas de corde dans la maison du pendu*[2] dikkatimi çekiyor.

Batovo'dan yola çıkıp doğu istikametinde, tekerlek izleriyle dolu eski yolda (önceden Puşkin'i takip ettiğimiz bu yolu yeniden çizeceğiz) birkaç kilometre gidilince, Rojdestveno'ya ulaşılıyordu. Açık kırlık alanda, ana köprüden hemen önce ya kuzeye, yani Vayra'mıza ve yolun iki yakasında yer alan parklara doğru dönülürdü, yahut dik bir yokuştan inilerek doğuya doğru devam edilir, ahududularla ve salkım salkım çiçeklerle dolu eski bir mezarlık geride bırakılıp, köprüden geçilerek, uzaktaki tepenin üzerinde yer alan, amcamın beyaz sütunlu evine varılırdı.

Rojdestveno, aynı adı taşıyan büyük bir köy, geniş toprak-

1 Hayaletli Oda.

2 "Asılan adamın evinde ipten konuşulmayacağına." ["O yaraya dokunmamak gerektiğine" diye de Türkçeleştirilebilir.]

lar ve Oredej nehrine tepeden bakan bir malikâneden müteşekkil olarak, Luga (ya da Varşova) anayolu üzerinde, St. Petersburg'un (şimdiki adıyla Leningrad) seksen kilometre güneyindeki Tsarskoe Selo (şimdiki adıyla Puşkin) bölgesinde yer alıyordu ve 18. yüzyılda buralar eski Koporsk bölgesinde kalan, Kurovitz arazisi olarak bilinirdi. 1715 dolayında burası, şeytani zorba I. Petro'nun talihsiz oğlu Prens Aleksi'nin mülkü olmuştu. Binanın yeni anatomisinde, bir *escalier dérobé*[1] ve hatırlayamadığım başka bir şey saklıydı. O tırabzana dokunmuş ve unuttuğum diğer ayrıntıyı da görmüştüm (yakından bakmıştım mı demeli?). Prens, Polonya ve Avusturya'ya giden anayol üzerindeki bu saraydan, ancak güneydeki Napoli'ye kadar kaçabilirdi; eskiden Konstantinopolis büyükelçisi olan (efendisi için buradan, Puşkin'in büyük-büyükannesi olan küçük zenciyi getiren), çarın ajanı Kont Pyotr Andreyeviç Tolstoy, tekrar babasının işkence evine dönmesi için, prensin aklını çelerdi. Bildiğim kadarıyla Rojdestveno daha sonra, I. Aleksander'ın gözdelerinden birinin mülkiyetine geçti ve anne tarafından büyükbabam 1880'lerde bu araziyi, birkaç yıl sonra on altı yaşında ölecek olan en büyük oğlu Vladimir için aldığında, malikâne kısmen yeniden inşa edilmişti. Kardeşi Vasili araziyi 1901'de miras olarak aldı ve ömrünün kalan on beş yazından onunu burada geçirdi. Bilhassa mekânın sakin ve etkileyici niteliği, salondaki siyah-beyaz karolar, bir rafın üzerinde duran on adet porselen kedi, bir lahit ve bir org, çatıdaki pencereler ve üst kat balkonları, gizemli odalara çökmüş alacakaranlık, karanfil çiçekleri ve evin her tarafında göze çarpan, Çarmıha Gerilmiş İsa heykelcikleri kalmış aklımda.

– 3 –

Gençliğinde, Carl Heinrich Graun'un güzel bir tenor sesi vardı; bir gece Brunswick'deki koronun yöneticisi Schurmann'ın yazdığı bir operada şarkı söylemek zorunda kalmıştı ve bazı nağ-

1 Gizli merdiven.

melerden o kadar midesi bulanmıştı ki, bunları kendi bestele-riyle değiştiriverdi. Burada, müzisyen bir akrabam olmasının şokunu yaşıyorum; yine de diğer iki atamı tercih ederim: Zaten bahsetmiş olduğum genç kâşif ve annemin anne tarafından büyükbabası olan, Rus İmparatorluk Tıp Akademisi'nin kurucusu, "Hastalık Fikrinin Gelişimi Hakkında" ve "Akıl Hastalarında Boyun Sinirlerinin Sıkışması Hakkında" gibi makalelerin yazarı, büyük patolog Nikolay İllarionoviç Kozlov (1814-1889)... Yeri gelmişken, kendi bilimsel makalelerimden, özellikle en beğendiğim üçünden bahsedebilirim; "Neotropikal Plebejus Kelebekleri" (*Psyche*, Sayı 52, No. 1-2 ve 3-4, 1945), "Yeni Bir Tür: *Cylargus* Nabokov" (*The Entomologist*, Aralık 1948) ve "Genus *Lycaeides* Hübner'in Nearktik Üyeleri" (*Bulletin Mus. Comp. Zool.*, Harvard Coll., 1945); o seneden sonra bilimsel araştırmalarımı, konferanslar, edebiyat ve *Lolita* ile (Lolita dünyaya gelmeye hazırlanıyordu; sancılı bir doğum, zor bir bebek) bir arada yürütmem, fiziksel olarak imkânsızlaşmıştı.

Rukavişnikov'ların aile arması, Nabokov'larınkinden daha mütevazı ama daha az basmakalıptır. Onların arması, bir *domna*'nın (ilkel eritme fırını) stilize edilmiş şeklidir ve kuşkusuz, maceracı atalarımın Urallar'da keşfettikleri maden cevherlerinin ergitilmesini hatırlatmaktadır. Belirtmek isterim ki, bazı dikkatsiz biyografi yazarlarının belirttiğinin aksine, bu Rukavişnikov'ların, aynı soyadı taşıyan ve zenginlik bakımından daha aşağıda kalmayan Moskovalı tüccar ailesiyle akrabalığı yoktur. *Benim* Rukavişnikov'larım, Kazan Eyaleti'ndeki, toprak sahibi, üst tabaka bir sülaleydi. Sahip oldukları maden ocakları, Urallar'ın Sibirya tarafında, Perm Eyaleti'nde yer alan Nijni-Tagilsk yakınındaki Alopaevsk'teydi. Babam oraya iki kez, Nord-Express ailesinden güzel bir tren olan eski Sibirya Ekspresi'yle seyahat etmişti; ben de mineralojik değil entomolojik amaçlarla aynı trene binmek istiyordum, ama devrim sebebiyle bu tasarım gerçekleşemedi.

Annem Elena İvanovna (29 Ağustos 1876 - 2 Mayıs 1939), milyoner bir sanayicinin oğlu, toprak sahibi, sulh hâkimi ve hayırsever İvan Vasilyeviç Rukavişnikov (1841-1901) ile Dr. Koz-

lov'un kızı Olga Nikolayevna'nın (1845-1901) evladıydı. Bir yıl içinde, mart ayında annemin babası, haziranında ise annesi kanserden ölmüş. Yedi kardeşinden beşi küçük yaşta hayatını kaybetmiş, iki ağabeyinden Vladimir on altı yaşındayken Davos'ta, 1880'lerde ölmüş; Vasili ise Paris'te, 1916'da... İvan Rukavişnikov'un berbat bir mizacı varmış ve annem ondan korkarmış. Çocukluğumda büyükbabamla ilgili tüm bildiğim, portreleri (sakalı, boynundaki yargıçlık zinciri) ve başlıca hobisini yansıtan doldurulmuş ördeklerle geyik kafalarıydı. Vurduğu kocaman iki ayı, kır evimizin demir parmaklıklı girişinde, arka ayakları üzerine kalkmış, pençelerini pek yaman biçimde kaldırmış olarak dururdu. Her yaz, bu ayıların ilgi çekici pençelerine uzanıp uzanamadığıma bakarak boyumu ölçerdim; önce arka ayaklarındaki, sonra ön ayaklarındaki pençelere dokunurdum. Kalın kahverengi kürklerine parmaklarımı daldırınca, (ellerim canlı köpeklere ya da oyuncak hayvanlara dokunmaya alışmıştı) karın bölgelerinin bu kadar sert olması karşısında hayal kırıklığına uğramıştım. Ara sıra bu ayılar, iyice dövülüp havalandırılmak üzere bahçenin bir köşesine konurdu ve park tarafından gelmekte olan zavallı Mademoisselle, ağaçların hareketli gölgeleri altında onu bekleyen vahşi canavarları görünce, bir dehşet çığlığı atardı. Spor amaçlı atıcılığa hiç ilgi duymayan babam, bu bakımdan, 1908'den beri majesteleri çarın Tazı Avı Sorumlusu olan kardeşi Sergey'den çok farklıydı.

Annemin en mutlu genç kızlık hatıraları arasında, bir yaz zamanı teyzesi Praskovia ile Kırım'a gitmesi vardı; anne tarafından büyükbabasının Feodosia civarında bir malikânesi bulunuyordu. Annem ve teyzesi, onunla ve başka bir beyefendiyle, tanınmış deniz manzaraları ressamı Ayvazovski'yle yürüyüşe çıkmışlardı. Ressamın, St. Petersburg'da 1836'da düzenlenmiş bir sergide gördüğü Puşkin'den, (üstelik defalarca) "uzun boylu güzel bir karısı olan, küçük çirkin adam" şeklinde bahsettiğini hatırlıyordu. Bu hatıra yarım asırdan öncesine aitti; Ayvazovski bir güzel sanatlar öğrencisiydi ve Puşkin'in vefatına bir yıldan az zaman kalmıştı. Annem ayrıca, tabiatın söz konusu tabloya kendi paletinden yaptığı eklemeyi, yani ressamın gri şapkasında

bir kuşun bıraktığı beyaz izi hatırlıyordu. Yan yana yürüdükleri teyzesi Praskovya, meşhur frengi mütehassısı V. M. Tarnovski (1839-1906) ile evlenmişti ve kendisi de bir doktor olup, psikiyatri, antropoloji, toplumsal refah üzerine kitaplar yazmıştı. Bir akşam, Ayvazovski'nin Feodosia yakınlarındaki villasında, Praskovya Teyze yirmi sekiz yaşındaki Dr. Anton Çehov'la tanışmış ve tıbbi konulardaki bir sohbette, bir şekilde onu rencide etmişti. Çok bilgili, nazik, zarif bir hanımdı; Çehov'un 3 Ağustos 1888'de kız kardeşine yazdığı mektupta ortaya koyduğu inanılmaz derecede hoyrat patlamaya sebep olacak ne yapmış olabilir, tahmin etmesi zor. Praskovya Teyze, bizim hitap şeklimizle Pa'şa Teyze, Vayra'daki evimize sık sık gelirdi. Çok hoş şekilde selamlardı bizi; çocuk odasına dalar, tumturaklı bir sesle *"Bonjour les enfants!"*[1] derdi. 1910'da öldü. Annem yatağının başındaydı ve Pa'şa Teyze'nin son sözleri şunlar oldu: "Çok ilginç. Şimdi anlıyorum. Her şey su imiş, *vsyo-voda.*"

Dayım Vasili diplomatik görevliydi ama görevini, amcam Konstantin kadar önemsemezdi. Çünkü Vasili İvanoviç için bu bir kariyer değil, makul sayılabilecek bir konumdu. Uzun Rusça adını telaffuz edemeyen Fransız ve İtalyan arkadaşları, ona "Ruka" demeyi (vurguyu son heceye koyarak) tercih etmişlerdi ve bu seslenis ona, asıl adından daha çok yakışmıştı. Çocukluğumda Ruka Amca'nın, oyuncaklarla, güzel resimli kitaplarla, parlak koyu vişneler veren ağaçlarla dolu bir dünyaya ait olduğunu düşünürdüm: Nehrin öte yakasındaki arazisinin bir köşesinde yer alan serada, tam bir meyve bahçesi oluşturmuştu. Yazın, neredeyse her öğle yemeği vaktinde, onun at arabasının köprüyü geçtiğini ve genç köknar ağaçları arasından evimize doğru geldiğini görürdük. Ben sekiz ya da on yaşındayken, yemekten sonra (iki genç uşak, boşalan yemek odasındaki masayı temizlerken) beni hep dizine oturtur, mırıltılar ve süslü sözlerle severdi; bense uşakların gözü önünde böyle davrandığı için dayım adına utanır, babam verandadan ona seslendiği zaman, rahatlardım: *"Basile, on vous attend."*[2] Bir keresinde, onu

1 "Merhaba çocuklar!"

2 "Basile, bekleniyorsunuz."

karşılamaya istasyona gitmiştim de (o zaman on bir ya da on iki yaşında olmalıyım), dayım uluslararası seyahatler için yapılmış uzun yataklı vagondan inmiş, bana bakarak şöyle demişti: "Nasıl da solgun ve ince [*jaune et laid*] kalmışsın, garibim." On beşinci isim günümde, beni bir kenara çekmiş ve sert, dikkatli, biraz da modası geçmiş Fransızcasıyla, onun mirasçısı olacağımı söylemişti. "Artık gidebilirsin," demişti, *"l'audience est finie. Je n'ai plus rien à vous dire."*[1]

Onu narin yapılı, derli toplu giyimli, ufak tefek bir adam olarak hatırlıyorum; esmer bir yüzü, içinde pas rengi noktacıklar olan gri-yeşil gözleri, koyu renkli ve çalı gibi bir bıyığı, kravatının düğümünü tutan opal ve altından yılan motifli halkanın üzerinde, dikkat çekici şekilde inip kalkan hareketli bir âdemelması vardı. Parmaklarında ve gömlek manşetlerinde de opaller bulunurdu. İnce, tüylü bileğine altın bir zincir takar; pembemsi gri, koyu gri ya da gümüşi gri yazlık takımının düğme deliğinde, genellikle bir karanfil çiçeği olurdu. Onu sadece yazın görürdüm. Rojdestveno'da kısa süre kaldıktan sonra, Fransa ya da İtalya'ya, Pau yakınlarındaki (Perpigna isimli) *château*'suna, Roma civarındaki (Tamarindo isimli) villasına ya da çok sevdiği Mısır'a gider, oradan bana, üzerini elyazısıyla doldurduğu resimli posta kartları gönderirdi (palmiye ağaçlarının yansımaları, günbatımları, ellerini dizlerine koymuş firavunlar). Sonra, yine haziranda, mis kokulu *cheryomuha* ("Onegin" hakkındaki eserimde "salkım çiçeği" adıyla vaftiz ettiğim, eski dünyanın kuşkirazı çiçekleri) köpük köpük açtığında, onun özel bayrağı, Rojdestveno'daki güzel evine çekilirdi. Yarım düzine kocaman sandık-valizle seyahat eder, küçük kır istasyonumuzda mola versinler diye Nord-Express'e rüşvet yedirirdi; muhteşem bir hediye vermek vaadiyle, yüksek topuklu beyaz ayakkabılar içindeki küçük ayaklarıyla zarif adımlar atarak, beni, gizemli şekilde en yakın ağaca götürür ve bir yaprağı nazikçe koparıp uzatarak, şöyle derdi: *"Pour mon neveu, la chose la plus belle au monde-une feuille verte."*[2]

1 "Oturum bitmiştir. Size söyleyecek bir şeyim yok artık."

2 "Yeğenim için dünyadaki en güzel şey; bir yaprak."

Yahut gayet resmî biçimde bana, Amerika'dan *Foxy Grandpa* serisini ve *Buster Brown*'ı getirirdi; kırmızımsı elbiseli, şimdilerde unutulmuş bir oğlan: Yakından bakınca, elbise renginin aslında bir sürü kırmızı noktadan oluştuğunu görebilirdiniz. Her bölüm Buster'ın, ince belli ama kuvvetli annesinden, kıçına okkalı şaplaklar yemesiyle sona eriyordu; annesi bu iş için terlik, saç fırçası, kırılgan bir şemsiye –hatta yardımsever bir polis memurundan aldığı copu– falan kullanıyor, bu esnada Buster'ın pantolonundan toz bulutları çıkıyordu. Ben hiç böyle cezalandırılmadığım için, bu çizimler bana, bir Mayne Reid[1] kitabının başlangıcındaki resim misali, patlak gözlü bir zavallının çenesine kadar çöldeki sıcak kumlara gömülmesinden farksız, garip ve egzotik bir işkence gibi görünürdü.

– 4 –

Ruka Dayı'nın savruk ve tuhafça karmaşık bir hayatı vardı galiba. Diplomatik kariyeri pek belirsizdi. Bununla beraber, bildiği beş dilde şifrelenmiş mesajları çözümlemekte uzman olmakla övünürdü. Bir gün onu sınadık ve göz açıp kapayana dek, "5.13 24.11 13.16 9.13.5 5.13 24.11" dizisini, Shakespeare'e ait ünlü bir monoloğun başlangıç kelimelerine çeviriverdi.

Pembe bir ceketle, İngiltere'de yahut İtalya'da tazılı avlara katıldı; kürklü ceketiyle, St. Petersburg'dan Pau'ya motorla gitmeye kalktı; bir opera pelerini kuşanmışken, Bayonne yakınlarındaki bir sahilde gerçekleşen uçak kazasında, neredeyse hayatını kaybediyordu. (Dayıma, parçalanan Voisin'in pilotunun bu durumu nasıl karşıladığını sorduğumda, bir an düşünmüş ve kendinden emin biçimde, *"Il sanglotait rayonnait encore, j'ai voulu revoir les grands bois..."*[2] diye yanıtlamıştı.) İtalyan aryaları ve moda olmuş şarkılar söylerdi (*"Ils se regardent tous deux, en se mangeant des yeux..." "Elle est morte en Février, pauv-*

1 Thomas Mayne Reid (1818-1883); İrlandalı-Amerikalı macera kitapları yazarı.

2 "O hıçkırırken daha da parlıyordu, ben engin korulukları bir daha görmek istedim." [Bir sonraki cümlede geçen şarkı sözüne bir gönderme.]

re Colinette!" ... "Le soleil rayonnait encore, j'ai voulu revoir les grands bois..."[1] ve daha birçokları). Kendisi de tatlı, ritmik şarkılar bestelerdi ve İngilizce ya da Rusça vezinlere tuhaf şekilde uyan Fransızca şiirler yazar, bu şiirlerde, seslendirilmeyen *e*'lerin sağladığı rahatlığı bir prens edasıyla hiçe saydığı, gözden kaçmazdı.[2] Pokerde son derece iyiydi.

Kekeme olduğu ve dudak sessizlerini telaffuz etmekte zorlandığı için, araba sürücüsünün adını Pyotr'dan Lev'e çevirmişti; bu yüzden (her zaman dayıma biraz zıt giden) babam, onu bir köle sahibi gibi hareket etmekle suçlamıştı. Bundan başka, dayımın konuşması, anadilinden çok daha büyük rahatlıkla kullandığı Fransızca, İngilizce ve İtalyancanın özenli bir bileşimiydi. Rusçaya başvurduğunda her zaman, bir deyimi veya halk ağzındaki bir tabiri yanlış yerde kullanır, yahut söylenişini karıştırırdı; mesela masada otururken birden iç çekerdi (çünkü mutlaka ters giden bir şey vardı; saman nezlesine yakalanmıştı, bir tavuskuşu ölmüştü, bir borzoi[3] kaybolmuştu) ve şöyle derdi: *"Je suis triste et seul comme une*[4] *bylinka v pole* [çayırdaki bir ot bıçağı kadar yalnız]".

Israrla, tedavisi mümkün olmayan bir kalp hastalığı çektiğini söylerdi ve nöbet geldiğinde, ancak yere sırtüstü yatarak rahatlardı. Hiç kimse onu ciddiye almamıştı ve 1916'nın sonunda, Paris'te, kırk beş yaşında, bir başına angina pektoris'ten[5] ölünce, oturma odamızda yemeklerden sonra tanık olduğumuz hallerini içimiz sızlayarak hatırladık; uşağımız elinde Türk kahvesiyle, neyle karşılaşacağını bilmeksizin odaya girerken, babam önce (alaycı bir tevekkülle) anneme, sonra (tenkitle) uşağın

1 "Onlar gözleriyle birbirlerini yercesine bakışıyorlar"... "Zavallı Colinette! Şubatta öldü o!"... "Güneş daha da parıldıyordu, ben engin korulukları bir daha görmek istedim."

2 İngilizce ve Rusçadaki kısa-uzun (*iambic*) vezinlerle Fransızca şiirler yazmanın zorluğundan söz ediliyor. Fransızcada, *soierie* gibi kelimelerdeki *e*'ler hiç okunmaz, böylece belli bir telaffuz rahatlığı (*comfort*) sağlanır; anlaşıldığı kadarıyla "Ruka Dayı"nın şiirlerinde, vezne uygunluk için bu "rahatlık" bir kenara bırakılmıştır; yani sessiz *e*'lerin de telaffuz edilmesi gerekmektedir.

3 İnce-uzun yüzlü, çok uzun bacaklı ve yumuşak tüylü bir Rus tazısı.

4 Hüzünlüyüm ve—

5 Bir kalp hastalığı.

ayağı dibinde yatan kayınbiraderine bakıyor, ardından, vakarını bozmamaya çalışan uşağın pamuklu eldivenleri arasındaki tepside duran kahve malzemelerinin komik titreşimini (merakla) izliyor.

Dayım, kısa yaşamı boyunca ona sıkıntı veren başka, yabancı ıstıraplardan kurtulmak için –bu hususta doğru düşünüyorsam eğer– dinde huzur aradı; önce Rus sekterciliğine yöneldi, sonra da Roma Katolik Kilisesi'ne. Onunki, dâhiliğin eşlik etmesi gereken renkli bir nevrozdu ama öyle olmadı, hep bir gölgenin peşinde koşup durdu. Gençliğinde, eski tarz bir taşra beyefendisi olan (ayı avları, özel bir tiyatro, bir sürü beş para etmez şeyin yanında usta ressamların güzel eserleri) babası tarafından hiç mi hiç sevilmemişti; adamın kontrolsüz öfkesinin, oğlunun hayatını tehdit edecek düzeye vardığı söyleniyordu. Annem daha sonra bana, çocukluğunda Vayra'daki ev ortamının ne kadar gergin olduğunu, beş karakavak ağacının altındaki su pompası paslanmış kuyuya bakan Ivan Vasilyeviç'in loş çalışma odasında ne gaddarca sahneler yaşandığını anlatmıştı. Bu odayı benden başkası kullanmazdı. Kitaplarımı ve yayma tahtalarımı[1] odadaki siyah raflara koyardım; daha sonra annemi, buradaki bazı mobilyaları, benim bahçe tarafındaki küçük, güneşli çalışma odama taşımaya ikna ettim ve bir sabah, o heybetli masa, bir o yana bir bu yana yalpalayarak odama geldi; siyah deri yüzeyi üzerinde, bir mamutun sarı dişinden yontulmuş gerçek bir palaya benzeyen, kocaman, kıvrık bir kâğıt makasından başka şey yoktu.

Ruka Dayı 1916'nın sonunda öldüğü zaman, bugünün parasıyla birkaç milyon dolarlık parayı ve taşradaki mülkünü, yani yeşil bir tepenin üzerindeki beyaz sütunlu konakla bin dönümlük ormanlık ve turbalık arazisini bana miras bıraktı. Bana söylendiğine göre ev, 1940'ta hâlâ, devletleştirilmiş ama ziyarete kapalı olarak, aşağıdaki Rojdestveno köyünden ve nehrin kolları üzerinden geçen St. Petersburg-Luga anayolunu seçmiş her gezginin görebileceği şekilde, müzelik bir parça olarak yerin-

1 Koleksiyoncuların ölü kelebekleri kurumaları için yerleştirdiği, orta kısmı oyuk tahta bloklar.

de durmaktaydı. Suda yüzen nilüfer çiçeği adacıkları ve algle-rin oluşturduğu brokar sebebiyle, o noktada güzel Oredej nehri iyice şen bir hava kazanırdı. Nehrin yılankavi güzergâhının da-ha ilerisinde, dikine yükselen kırmızı kıyı toprağındaki delik-lerden kum kırlangıçlarının başlarını çıkardıkları yerde, muh-teşem, romantik köknarların yansımaları suya derinlemesine yayılırdı (Vayra'mızın saçaklarıydı bunlar); nehir boyunca da-ha da gidilince ortaya çıkan bir su değirmeninin bitmeyen çal-kantısı, (dirseklerini tırabzana dayayıp seyre dalan) kişide, san-ki zamanın çarkına bakıyormuş gibi, bitimsizce geçmişe çekil-diği hissini uyandırırdı.

– 5 –

Bu bölüm okuyucuların geneli için değil, bir talihsizlik sonu-cu servetini kaybetmişliğinden dolayı, beni anladığını düşünen budala içindir.

Benim Sovyet diktatörlüğüyle olan, eskilere dayalı (1917'de başlamış) kavgamın, mülkiyetle uzaktan yakından ilgisi yok-tur. Parasını ve toprağını "çaldılar" diye "Kızıllardan nefret eden" *émigré*'leri hor gördüğüm iyi bilinsin. Bütün bu seneler boyunca aziz tuttuğum nostalji, kaybedilmiş banknotlar için duyduğum keder değil, içimden taşan kaybedilmiş çocukluk hissidir.

Ve son olarak derim ki, ekoloji içindeki yerimi özlemeye hakkım var:

> ... Amerika'mın göğü altında
> Hasretini çekiyorum
> Rusya'daki *tek bir* mevkinin.

Okuyucuların geneli, artık kaldıkları yerden devam edebi-lirler.

On sekizime yaklaştım, derken on sekizimi geçtim; boş vaktimin çoğunu aşk maceraları ve şiir yazımı dolduruyordu; maddi meseleler beni pek ilgilendirmiyordu ve refah içinde olmamıza karşın, dikkat çekici bir mirasım yok gibiydi; oysa, o şeffaf uçurumdan geriye doğru bakıyorum da, şahsi servetimi elimde bulundurduğum kısacık bir yıl boyunca, gençliğin bildik hazlarına –o gençlik ki başlangıçtaki olağandışı alevi hızla sönmekteydi– kendimi kaptırmış olmam biraz rahatsız edici; o yüzden ne mirasımın tadını çıkarabilmiş, ne de Bolşevik Devrimi bir gecede onu lağvedince kızgınlık duymuştum. Bunu hatırlayınca içimde, Ruka Dayı'ya karşı nankörlük ettiğim hissi uyanıyor; herkesin, onu sevenlerin bile genellikle dayıma karşı takındığı, tenezzül buyuran tavrı benimsemişim gibi geliyor. İsviçreli özel öğretmenim (ve aslında çok kibar bir insan olan) Mösyö Noyer'in, dayımın en iyi bestelerinden olan, sözlerini de yazdığı bir *romance* hakkındaki müstehzi yorumlarını anımsamaya çalışırken, büyük tiksinti hissediyorum. Bir gün, Pau'daki kalesinin, aşağıdaki kehribar rengi üzüm bağlarına ve öteler-deki eflatun dağlara bakan terasında, astım hastalığından mustarip olduğu bir dönemde, çarpıntılar ve ürpertiler içinde, duyularında Proust'vari bir sızıyla, *se débattant*,[1] adeta sonbahar renklerinin (kendi sözleriyle *"chapelle ardente de feuilles aux tons violents"*[2]), vadiden gelen uzak seslerin ve şefkatli gökyüzüne çizgiler çeken güvercinlerin uçuşunun etkisiyle, o tek kanatlı *romance*'ı bestelemişti (müziği ve sözlerin tümünü hatırlayan tek kişi, dayımın neredeyse hiç dikkatini cezbetmeyen kardeşim Sergey'di; o da kekemeydi ve şimdi o da öldü.)

Dayım kır evimizdeki piyanonun başına oturur, gür tenor sesiyle, *"L'air transparent fait monter de la plaine..."*[3] diye şarkı söylerdi; ben (dayımın şık hasır şapkasını ve yandan bakınca bir Asurluya benzeyen, siyah ipekler giymiş, kırmızı yen için-

1 Çırpınarak.

2 "Korkunç hışırtılı yapraklardan oluşan bir cenaze odası."

3 "Pırıl pırıl bir hava yükseliyor havadan..."

deki kollarını yukarı kaldırmış yakışıklı araba sürücüsünün göğüsten yukarısını, parkı yoldan ayıran çit boyunca hızla kayarken gördükten sonra) yemeğe oturmak için komşu bahçelerden koşturarak eve doğru gelirdim; kederli sesler bana ve gölgeli, ürkek patikanın üzerindeki yeşil kelebek kepçeme ulaşır;

Un vol de tourterelles strie le ciel tendre,
Les chrysanthèmes se parent pour la Toussaint[1]

patikanın sonunda, bir kırmızımsı kum manzarası ve yakın zaman önce genç köknar kozalaklarının rengine boyanmış evimizin köşesindeki, o yaralı müziğin geldiği oturma odasının açık penceresi yer alırdı.

– 7 –

Geçmişteki bir yaşantıyı capcanlı hatırlamak, hayatım boyunca bana çok büyük keyif verdi ve geçmişle ilgili bu neredeyse patolojik derecede kuvvetli yeteneğimin, kalıtsal olduğunu düşünmek için sebeplerim var. Ormanda belli bir yer, kahverengi çayın üzerinde bir köprü vardı ki, babam burada vefakârca duraklayıp, Alman öğretmeninin 1883'ün 17 Ağustosu'nda, onun için yakaladığı kelebeği hatırlamıştı. Otuz yıl önceki sahne, yeniden canlanmıştı. O gün babam ve erkek kardeşleri, gıptayla, önüne geçemedikleri bir heyecanla, bir kütüğün üzerinde duran, yanardöner benekli dört vişne rengi kanadını derin nefesler alıp verircesine indirip kaldıran böceğe bakmışlardı. Kendisi hamle etmeye cesaret edemeyen babam, gergin bir sessizlik içinde, kepçesini Herr Rogge'ye vermişti; o da gözlerini enfes kelebekten ayırmaksızın kepçeyi kavramıştı. Aynı kelebek, çeyrek asır sonra benim camlı dolabıma girdi. İnsana dokunan bir ayrıntı: Yayma tahtasından çok erken ve çok sertçe alındığı için, kanatları "burkulmuş"... 1904 yazında, ben beş yaşınday-

1 "Bir kumru sürüsü çiziyor müşfik göğü,
Krizantemler kutsal yortu için süsleniyor."

ken, enîştemiz İvan de Peterson ve ailesiyle birlikte kiraladığımız, Adriyatik'teki villada (adı "Neptune" yahut "Apollo"ydu; eski Abbazia fotoğraflarında, hâlâ o villanın taş oymalı, krem rengi kulesini ayırt edebiliyorum), yemek sonrası yatağımda uzanıp hayallere dalmışken, karnımın üzerinde dönerdim ve (1903 Eylülü'nden beri görmediğim) "ev"imizle ilgili nostaljik bir imaj oluşturmaya yetmeyecek, gülünç derecede az sayıda mevsimi geride bırakmış olmama rağmen, işaretparmağımı kullanarak dikkatle, sevgiyle, umutsuzca, sanatkârane teferruatlarla, yastığımın üstüne, Vayra'daki evimize doğru uzanan at arabası yolunu, sağdaki taş basamakları, soldaki bankın oymalı sırtını, hanımeli çalılarının ötesinde başlayan meşeli yolu, yerdeki kırmızımsı tozun içinde koleksiyonuma eklenmek üzere ışıldayarak duran, yeni düşmüş (deniz kıyısında bulduğum paslı emsallerinden daha büyük ve parlak) at nalını çizerdim. Şimdi bu hatırladıklarımı hatırlayışım, 60 sene daha yaşlı bir hatırlayış, ama çocukluğumdaki hatırlayış kadar sıra dışı değil.

Bir keresinde, 1908 ya da 1909'da, Ruka Dayı evimizde rastladığı bazı Fransızca çocuk kitaplarının çevirisine dalmıştı; heyecanla inildeyerek, çocukluğunda çok sevdiği, şöyle başlayan bir bölüm buldu: *"Sophie n'etait pas jolie..."*[1] ve çok yıllar sonra ben de tesadüfen, bir çocuk odasında, ailemin Rusya'da sürdüğü *vie de château*'nun[2] idealize edilmiş bir versiyonunu Fransa'da sürmekte olan kızlar ve oğlanlarla ilgili hikâyelerin anlatıldığı, aynı "Bibliothèque Rose" ciltlerini yeniden keşfedince, aynı şekilde inildemiştim. Şimdi görüyorum ki, aslında tüm bu hikâyeler (*Les Malheurs de Sophie, Les Petites Filles Modèles, Les Vacances*[3]) aşırı incelmişlikle kabalığın berbat bir bileşimidir; lakin duygusal ve kendini beğenmiş Mme de Ségur, née Rostophicine, bunları yazarken, benim çocukluğumdan tam bir asır önce Rusya'da yaşadığı kendi çocukluğunun otantik ortamını Fransızlaştırmaktaydı. Şahsen, Sophie'nin sorunlarını yeniden okuduğumda –kaşlarının olmamasını ve kalın kremaya

1 "Sophie güzel değildi..."

2 "Şato hayatı".

3 *Sophie'nin Acıları, Küçük Model Kızlar, Tatil.*

bayılmasını– amcamla aynı ıstırap ve hazzı tatmakla kalmadım, fazladan bir yükle de baş etmek zorunda kaldım: Bu kitapların yardımıyla dayımın çocukluğunu yeniden yaşamanın, dayımı bu şekilde hatırlamanın yüküyle... Yine Vayra'daki ders odamı, duvar kâğıdındaki mavi gülleri, açık pencereyi görüyorum. Bu odanın yansıması, lime lime bir kitabın sayfalarında keyifle gezinerek, dayımın oturduğu deri kanepenin üstündeki oval aynayı dolduruyor. Bir emniyet, mutluluk, yaz sıcağı hissi sarıyor belleğimi. Bu dinç gerçeklik, bir hayalet gibi, içinde bulunduğum zamanın üstünü örtüyor. Ayna, yansıtabileceği parlaklığın sınırına gelmiş; odaya bir yabanarısı girdi ve tavana toslayıp duruyor. Her şey olması gerektiği gibi, hiçbir şey değişmeyecek, kimse asla ölmeyecek.

Dmitri Nikolayeviç Nabokov, yazarın büyükbabası (1827-1904), Adalet Bakanı (1878-1885).





Yazarın babaannesi Barones Maria von Korff (1842-1926), 1850'lerin sonunda.

4

- 1 -

Mensup olduğum türdeki –artık nesli tükenen– Rus ailelerinin meziyetleri arasında, geleneksel olarak, Anglo-Sakson medeniyetinin rahatlık veren ürünlerini kullanmaya meyletmek de vardı. Sabah banyolarında, kuruyken katran siyahı olan, ıslak parmaklar arasında ışığa tutulduğunda topazı andıran Pears sabunu kullanılırdı. İngiliz malı açılır-kapanır banyo küvetindeki köpüklü suyu, alttaki çıkıntılı lastik ağızdan atık su kovasına boşaltınca, küvetin hafifleyivermesi hoşuma giderdi. "Macunu geliştiremedik, biz de tüpü geliştirdik," diyordu İngiliz malı diş macunu. Kahvaltıda, Londra'dan ithal edilmiş Altın Şurup, kaşıkla, bir parça Rus ekmeği ve tereyağı üzerine, parlak halkalar halinde kâfi miktarda akıtılırdı. Her tür güzel, hoş eşya, Nevski Bulvarı'ndaki İngiliz Mağazası'ndan düzenli olarak gelirdi: Elmalı kekler, amonyum tuzları, oyun kartları, resimli yapbozlar, çizgili spor ceketler, talk beyazı tenis topları.

Rusça okumayı bilmezken, İngilizce okumayı öğrendim. İlk İngiliz arkadaşlarım, dilbilgisi kitabımdaki dört basit karakterdi; Ben, Dan, Sam ve Ned. Bunların kimlikleri ve nerede olduklarıyla ilgili bir sürü lakırdı dönerdi: "Ben kimdir?" "O, Dan'dir,"

"Sam, yataktadır," vs. Her şey oldukça anlaşılması güç ve parça bölük olsa da (kitabın derleyicisi –en azından ilk dersler için– en fazla üç harfli kelimeler kullanma kısıtlılığı içindeydi[1]), hayal gücüm bir şekilde, gerekli verileri tedarik ediyordu. Soluk yüzlü, koca elli-ayaklı sersemler, bazı aletlere sahip oldukları için böbürleniyorlardı ("Ben'in bir baltası var"); o karakterler şimdi hafızamın perde arkasında, ağır çekim hareketlerle tembel tembel yürüyorlar; dilbilgisi kitabımın harfleri, bir gözlükçü çizelgesinde yer alan çılgın alfabe misali, tekrar önümde beliriyor.

Ders odası, güneş içreydi. Buğulu bir cam kavanoz içinde, ısırganotu yapraklarıyla beslenen (ve ilgi çekici, varil şeklinde zeytuni yeşil topaklar dışkılayan) birkaç dikenli tırtıl vardı. Miss Clayton'ın kokusu, Miss Clayton'a özgüydü. Dış cephedeki termometrenin kan kırmızısı alkolü, fantastik, muhteşem bir şekilde, gölgede 24° Réamur'a (86° Fahrenheit)[2] yükselmişti. Pencereden, dizlerinin üstüne çökerek bir bahçe yolundaki otları temizleyen ya da güneşin alacalandırdığı kumları yavaş yavaş tırmıklayan, başı örtülü köylü kızları görebilirdiniz (devlet için sokakları temizleyecekleri, kanallar açacakları mutlu günler, daha ufukta görünmemişti). Yeşilliklerdeki sarısırma kuşları, üç harikulade notayla ötüyordu: Dii-dıl-dii-O!

Ned, pencerenin öte yanında, bahçıvan yamağı Ivan'ın cisminde, hantal hantal dolaşıyordu (Ivan, 1918'de yerel Sovyet'e üye olacaktı). Sonraki sayfalarda daha uzun kelimeler belirdi; kahverengi, mürekkep lekeli cildin en sonunda ise, gerçek, anlamlı bir hikâye, küçük okuyucunun nihai utkusunu ve mükâfatını müjdeleyen, yetişkinliğe ermiş cümleleri ortaya serdi ("Bir gün Ted, Ann'e şöyle dedi: Haydi-"). Bir gün benim de böyle bir dil ustalığına erişeceğimi düşünüp, heyecanlanıyordum. Bu tılsım kalıcı oldu; şimdi ne zaman elime bir dilbilgisi kitabı çıksa, hemen son sayfayı açarım ve çalışkan öğrencinin istikbaline, kelimelerin nihayet gerçek yerini bulduğu o vaat edilmiş ülkeye, kaçamak bir bakış atarım.

---

1 Özgün metinde, dilbigisi kitabıyla ilgili örneklerde, en fazla üç harfli kelimeler yer alıyor. "Sam is in bed" gibi.

2 30° santigrat.

– 2 –

Yaz mevsiminde *soomerski*; akşam karanlığı anlamına gelen o güzel Rusça kelime. Zaman: Bu gözden düşmüş asrın ilk on yılındaki, belirsiz bir nokta. Mekân: Ekvatorunuza göre 59° kuzey enleminde, yazı yazan elime göre 100° doğu boylamında. Günbatımı saatlerce sürerdi ve her şey –gökyüzü, uzun çiçekler, durgun su– akşam vaktinin bitimsiz kararsızlığı içinde bekler, uzak bir otlaktaki ineğin mahzun böğürtüsü ya da nehir yatağının aşağılarından gelen daha dokunaklı bir kuş çığlığı, o kararsızlığı çözeceğine, iyice derinleştirirdi; Rukavişnikov çocukları, puslu-mavi bataklık yosunlarının geniş bir alana yayıldığı o bölgeye, gizemi ve ücralığı sebebiyle Amerika adını takmışlardı.

Kır evimizin oturma odasında, yatağa gitmeden önce, annem çoğu zaman bana İngilizce kitaplar okurdu. Bilhassa dramatik bir bölüme geldiğinde, mesela kahraman garip, belki ölümcül bir tehlikeyle yüzleşeceği zaman, annemin sesi yavaşlar, kelimelerin arası uğursuzca açılır, parlak kırmızı yakutlu ve elmaslı bir yüzük taktığı parmağı, çevireceği sayfanın üzerine dururdu (bir kristale bakıp geleceği bilenlerden olsaydım, yüzüğün parlak kesitlerinde bir oda, insanlar, ışıklar ve yağmur altındaki ağaçları görebilirdim; o yüzüğün parasıyla geçirilen *émigré* hayatı dönemini.)

Annemin okuduğu şövalye masalları vardı ki, bu şövalyelerin aldığı pek müthiş ama iltihaplanmayan yaralar, yeraltı mağaralarında soylu hanımlar tarafından yıkanırdı. Deniz kıyısındaki rüzgârlı bir uçurumun kıyısında, saçları uçuşan bir ortaçağ kızı ve uzun çoraplı bir delikanlı, Kutsanmışlar Adası'na bakarlardı. "Yanlış Anlaşılan"daki Humphrey'nin kaderini öğrenen kişinin boğazına öyle bir yumru oturturdu ki, Dickens yahut Daudet'nin (ki ikisi de bu yumrular hususunda pek yaman tertipçilerdir) kitapları yaya kalırdı; iki çift küçük gezgin –iyi Clover ve Cowslip, kötü Buttercup ve Daisy– ile ilgili, utanmazca alegorik bir hikâye olan "Mavi Dağların Ötesinde", o kadar heyecan verici ayrıntılar içerirdi ki, insan hikâyenin "mesaj"ını unuturdu.

Sonra o geniş, yassı, parlak resimli kitaplar vardı. Ben özellikle mavi ceketli, kırmızı pantolonlu, gözlerinin yerinde iç çamaşırı düğmeleri olan, kömür karası Golliwogg'u severdim; beş tahta bebekten müteşekkil pek cılız bir haremi vardı.[1] İki bebek, yasadışı bir yöntemle Amerikan bayrağını kesip kendilerine elbise yaparak (Peg bir anneye yakışır şeritleri, Sarah Jane sevimli yıldızları almıştı), dümdüz vücutlarını örtmüş, böylece yumuşak bir kadınsılığa bürünmüşlerdi. İkizler (Meg ile Weg) ve Cüce, çırılçıplak, dolayısıyla cinsiyetsiz kalmışlardı.

Onları, gecenin köründe kapılardan dışarı süzülüp birbirlerine kartopu atarken görürüz; ta ki uzaktaki bir saatin zili ("Ama dinle!" diyor uyaklı metin) onları, çocuk odasındaki oyuncak kutusuna geri gönderene dek. Hoyrat bir soytarı, kutusundan fırlayarak tatlı Sarah'mı korkutmuştu ve bu resimden hiç mi hiç hoşlanmamıştım; çünkü aklıma, çocuk partilerinde beni cezbeden tatlı, küçük kızların, parmaklarını bir yere kıstırdıkları ya da dizlerini incittikleri zaman, aniden kırışık suratlı ve ağlak ağızlı, mor çehreli ifritlere dönüşmeleri gelmişti. Bir başka macerada, tahta bebekler bisiklet gezisine çıktılar ve yamyamların eline düştüler; tamtamlar çalarken, hiçbir şeyden kuşkulanmayan gezginlerimiz, palmiyelerin gölgesindeki bir havuzda susuzluklarını gidermekteydiler. Geçmişimin omzunun üstünden, o çok hayati sahneyi yine gıptayla izliyorum: Golliwogg, hâlâ havuzun kenarında, dizlerinin üzerinde duruyor ama artık su içmiyor; saçları dikelmiş ve siyah çehresi kül rengine dönmüş. Bir de motorlu araba gezisi kitabı vardı (her zaman favorim olan Sarah Jane, uzun, yeşil bir peçe takmış) ve aynı akıbete uğruyordu: Koltuk değnekleri ve bandajlı kafalar.

Ve evet, uçan gemi. Onu yapmak için yardalarca sarı ipek kullanılmış, sadece talihli Cüce'nin kullanımı için bir de küçük balon tedarik edilmişti. Ulaştıkları muazzam irtifada, geminin içindekiler ısınmak için birbirine sokulurken, düştüğü kötü duruma karşın kıskandığım küçük kayıp havacı, soğuk ve yıldızlı bir boşluğa doğru, tek başına sürüklenmekteydi.

---

1 Yazar, Florence K. Upton'ın çocuk kitapları serisinden söz ediyor. "Golliwogg" terimi, çirkin ve grotesk bir kişiyi ifade eder.

Daha sonra, annemin kocaman salon boyunca, beni yatağa doğru götürdüğünü görüyorum; salonun ortasındaki merdivenin basamakları yukarı çıkar da çıkardı ve üst merdiven sahanlığıyla gece vaktinin açık yeşil seması arasında, sera camı benzeri paneller dışında hiçbir şey yoktu. İlerlemek istemez, salonun pürüzsüz taş zemininde ayaklarımı sürüyüp kaydırırdım; sırtımdaki nazik el, hoşgörülü iteklemelerle, gönülsüz bedenimi ileri doğru sevk ederdi. Merdivene ulaşınca, basamağa adımımı atar ve tırabzan babasıyla birinci merdiven parmaklığı arasına giriverirdim. Her yaz, o aralığa daha zor sığar oldum; şimdilerde bunu deneyecek olsam, hayaletim bile orada sıkışıp kalır.

Ritüelin bir diğer parçası, merdiveni kapalı gözlerle çıkmaktı. Beni götüren annemin "basamak, basamak, basamak" dediğini duyardım; kör çocuğun, bir sonraki adımını güvenle atabileceği kesindi; tek yapmak gereken, basamağın dik tarafına takılmasın diye, ayağı normalden biraz daha yukarı kaldırmaktı. Kendi oluşturduğum karanlığın içinde böyle yavaşça tırmanmanın verdiği aşikâr hazlar vardı. Bu hazların en şiddetlisi, son adımın ne zaman geleceğini bilmemekti. İnsan merdivenin tepesindeyken, aldatıcı "basamak" sözünü duyunca otomatik olarak kalkan ayak, sonra büyük bir panik hissiyle ve adaleler vahşice kasılarak, yokluğun elastik materyaliyle yumuşatılmış gibi olan hayalî basamağa gömülürdü.

Yatma zamanımı geciktirmek için kullandığım yöntem şaşırtıcıdır. Aslında, bu merdivenleri çıkma işi, şimdi birtakım mütealî değerler ortaya koyuyor. Bununla birlikte, aslında, her saniyeyi mümkün olduğunca uzatarak zaman kazanıyordum. Annem tarafından giysilerimi çıkartmaları için Miss Clayton'a ya da Matmazel'e teslim edildiğim zaman da aynı tutumu sürdürürdüm.

Kır evimizde beş adet banyo ve bir sürü eski lavabo vardı (ne vakit ağlasam, karanlık kuytularda duran bu lavabolardan birini arar, paslı ayaklığa basar ve kara kehribarın şifa verici temasını, göstermeye utandığım şişmiş yüzümde hissederdim). Ak-

şamları düzenli olarak banyo yapılırdı. Sabah yıkanmaları için yuvarlak, lastikten yapılma İngiliz küvetleri kullanılırdı. Benim küvetim bir metre yirmi santim çapındaydı, yüksekliği ise dizim hizasındaydı. Önlüklü bir hizmetçi, çömelmiş vaziyetteki çocuğun sabunlu sırtına, dikkatle, bir maşrapa su dökerdi. Suyun sıcaklığı, birbiri ardına gelen akıl hocalarının hidroterapi anlayışlarına göre değişirdi. Ergenliğimin uyanmaya başladığı tatsız dönemde, tıp öğrencisi olan özel öğretmenimiz, buz gibi soğuk suyla yıkanmam gerektiğine karar vermişti. Öte yandan, akşam banyolarında suyun sıcaklığı büyük ve güzel bir termometreyle ölçülerek, memnuniyet verici şekilde, 28° Réaumur'da (95° Fahrenheit)[1] sabit tutulurdu; bu termometrenin (sapındaki delikten ıslak bir sicim geçen) tahta muhafazası, tıpkı selüloitten yapılma kırmızı balıklar ve küçük kuğular gibi, su üstünde kalabilmesini sağlıyordu.

Tuvaletler, banyolardan ayrıydı ve bunların en eskisi, gayet gösterişli ama loş bir mekândı; içinde lambriler ve kırmızı ipekten püsküllü bir halat vardı ki, bu halat çekildiğinde, çok iyi ayarlanmış, dikkatlice bastırılmış bir çağıltı ve akıp gitme sesi duyulurdu. Evin o köşesinden Hesperus[2] görülebilir, bülbüllerin sesi duyulabilirdi ve uzaktaki güzelliklere adanmış gençlik şiirlerimi burada yazmış, loş bir ışıkla aydınlatılmış aynada, İspanya'nın meçhul toprakları üzerinde garip görünümlü bir kalenin dikelivermesini sıkıntıyla izlemiştim. Ancak küçüklüğümde aynı tuvalette, bir çamaşır sepetiyle çocuk odasının banyosuna açılan kapı arasında otururken, daha alçakgönüllü tertiplerle uğraşırdım. Aralık bırakmayı sevdiğim bu kapıdan, uykulu gözlerle, maun renkli banyonun üstünde parlayan buharlara, kuğulardan ve küçük teknelerden oluşan fantastik donanmama, o teknelerden birine elinde harpla binmiş olan kendime, gazyağı lambasının yansıtacına mermi gibi çarpan tüylü güveye, daha ötedeki vitraylı pencereye, o vitraydaki, renkli dikdörtgenlerle resmedilmiş teberli askerlere bakardım. Sıcak oturağımda eğilerek kaşlarımın ortasını, tam olarak söy-

1 35° santigrat.

2 Akşam yıldızı; Zühre.

lemek gerekirse *ophyron*'u, kapının yumuşak, konforlu kenarına dayamayı severdim; sonra kapı ileri geri gidip gelsin diye başımı biraz döndürür, bu sırada kapı kenarının alnımla olan teskin edici temasını hiç kesmezdim. Varlığıma hülyalı bir ritim nüfuz ederdi. Az önceki "Basamak, basamak, basamak" sesleri, bir musluğun ağzından düşen damlalarla birlikte yinelenirdi. Ve ritmik örüntüleri ritmik seslerle verimli şekilde birleştirerek, muşambadaki labirent benzeri desenleri çözümler, çatlakların ya da gölgelerin göz için bir *point de repère*[1] hazırladığı yerlerde, yüzler görürdüm. Anne-babalardan rica ediyorum: Bir çocuğa asla ve asla "Çabuk ol," demeyin.

Yatağımdaki adaya varmakla, sıra dışı seyahatimin son aşamasına gelmiş olurdum. Annem, hayatın bensiz devam ettiği oturma odasının verandasından, bana iyi geceler öpücüğü vermek ve güzel sözler mırıldanmak üzere yukarı çıkardı. Kapalı iç panjurlar, yanan bir şamdan, Şefkatli İsa, uysal ve yumuşak başlı, ayrıca daha başka şeyler olan, dizleri üzerine çökmüş küçük çocuğun uğuldayan başı, yastığına gömülürdü. İngilizce dualar ile güneşte esmerleşmiş bir Yunan Katolik azizini temsil eden küçük ikon, şimdi haz duyarak hatırladığım masum bir bütünlük oluşturuyordu; ikonun üstünde, duvarın yüksek yerinde, bir şeyin (yatakla kapı arasındaki bambu paravan mı?) gölgesinin şamdan ışığıyla dalgalandığı noktada asılı duran suluboya resim, Avrupa'nın o ürkütücü şekilde kesif kayın ormanlarını gösteriyordu; buralarda ağaç altlarında yetişen tek bitki gündüzsefasıdır ve kişinin gümbür gümbür çarpan kalbinden gayrı ses duyulmaz. Annemin vaktiyle bana okuduğu bir İngiliz peri masalında, küçük bir çocuk, yatağından kalkıp bir resmin içine giriyor ve tahta atını, sessiz ağaçlar arasına boyanmış bir yol boyunca sürüyordu. Yastığımın üstünde uykululuğun ve talk pudralı bir rahatlığın sisi içinde dizüstü çökmüşken, baldırlarımın üzerinde hafifçe doğrulup, çabucak duamı eder, yatağımın üstündeki resme doğru tırmandığımı ve o büyülü kayın ormanına daldığımı tasavvur ederdim; bir zaman geldi, gerçekten gittim oraya.

1 Bir yeri veya bir konuyu yeniden bulabilmek için bellilik diye seçilen şey.

Geçmişime yeniden gittiğimde karşıma çıkan, şaşırtıcı sayıdaki İngiliz dadılar ve mürebbiyelerin kimi ellerini birbirine kenetlemiş, kimi bana muammalı biçimde gülümsüyor.

Aklımda hayal meyal kalmış olan Miss Rachel vardı ki, onu özellikle, dişim fırçalandıktan sonra yasaya aykırı şekilde benimle paylaştığı, Huntley and Palmer bisküvileri dolayısıyla hatırlıyorum (mavi kâğıtlı teneke kutunun üst kısmında güzel bademli akide şekerleri, alt kısmında yavan krakerler vardı). Miss Clayton ise, sandalyede kamburumu çıkarıp oturduğumda, omurgamın orta yerinden beni dürter, sonra gülümseyerek omuzlarını geri çekip, nasıl oturmamı istediğini gösterirdi: Yaşı benimle aynı (dört) olan bir yeğeninin tırtıl beslediğini anlatmıştı, ama benim için toplayıp ısırganotlarıyla birlikte açık bir kavanoza koyduğu tırtıllar, bir gün yürüyüp gidivermiş, bahçıvanımız hepsinin kendini astığını söylemişti. Sonra sevimli, siyah saçlı, mavi-yeşil gözlü Miss Cornott vardı; Nice ya da Beaulieu'da bir deri eldiven kaybetmişti de, çakıllı sahilde, renkli taşların ve denizde uzun süre kalmış yeşilimsi şişe parçalarının arasında, boşu boşuna aranmıştım. Bir gece Abbazia'da, sevimli Miss Cornott'dan derhal evden gitmesi istenmişti. Sabahın alacakaranlığında, açık renk yağmurluğuyla, beni çocuk odasında kucaklamış, ağlayan söğüt misali gözyaşı dökmüştü ve o gün, Peterson'ların yaşlı Dadı'sının benim için özel olarak hazırladığı sıcak çikolata ve tereyağlı ekmeğe rağmen, beni avutmak mümkün olmamıştı; halam Nata, dikkatimi ustaca cezbederek, tereyağının yüzeyine bir papatya, sonra bir kedi çizmişti, ardından Miss Norcott'la hikâyesini okuduğumuz küçük deniz kızını çizince, ben yine ağlamaya başlamıştım. Miyop gözlü, küçük Miss Hunt'la kısa süren birlikteliğimizi sonlandıran olay, onun dikkatini dağıtmayı başarıp, erkek kardeşimle birlikte –sırasıyla dört ve beş yaşlarındaydık– Wiesbaden'de bir buharlı gemiye binerek, yakalanıncaya kadar Ren nehri boyunca epey yol almamız olmuştu. Pembe burunlu Miss Robinson

vardı. Yine Miss Clayton vardı. Bana Marie Corelli'nin *The Mighty Atom*'ını okuyan berbat biri daha vardı. Daha kimler yoktu ki! Belli bir noktada, hayatımdan silinip gittiler. Fransızca ve Rusça öne çıkmıştı; İngilizce konuşmak için kalan kısa zaman, ikisi de evimizde kalmayan Mr. Burness ve Mr. Cummings'le yaptığımız derslere ayrılmıştı. Onlarla ilgili anılarım, St. Petersburg'da geçirdiğimiz kışlarla örtüşüyor; evimiz Morskaya Caddesi'ndeydi.

Mr. Burness, kırmızı suratlı, açık mavi gözlü, saman sarısı uzun ve düz saçları olan, iri yapılı bir İskoçyalıydı. Sabahları bir dil okulunda ders verir ve öğleden sonraya, haddinden fazla özel ders sıkıştırırdı. Şehrin bir bölgesinden diğerine seyahat ettiğinden ve öğrencilerine ulaşmak için, uyuşuk yürüyüşlü, bezgin *izvozchik* (binek arabası) atlarına mahkûm olduğundan, şansı yaver giderse, saat ikideki dersine (mekân her neredeyse) sadece on beş dakika geç kalır, ama saat dörtteki dersine ancak beşten sonra varırdı. Mr. Burness'i beklemenin gerilimi ve onun insanüstü direngenliğinin bir kez olsun, sıra dışı bir kar fırtınasının gri duvarı önünde duraklayacağını ummak, insanın ömür boyu tadamayacağı türden bir duyguydu (ama bu duyguyu tekrar, koşullar bu kez beni ders vermeye mecbur ettiğinde tattım; Berlin'de bana tahsis edilen odalarda beklediğim taş suratlı bir öğrenci, zihnimde önüne yığdığım bütün engellere rağmen, *her zaman* çıkar gelirdi.)

Dışarıda toplanan karanlık, Mr. Burness'ın evimize ulaşmak için harcadığı çabanın atık maddesiydi sanki. O esnada uşak gelip, koca panjurları indirir ve çiçekli perdeleri çekerdi. Ders odasındaki duvar saatinin tik takı, giderek kasvetli, rahatsız edici bir tonlama kazanırdı. Kısa pantolonumun kasığımı sıkıştırması ve bükük bacaklarımın iç kısmına sürtünen siyah çoraplarımın sert dokunuşu ile, mütevazı bir ihtiyacın, öteleyip durduğum bir rahatlama eyleminin can sıkıcı baskısı, birbirine karışırdı. Neredeyse bir saat geçer, Mr. Burness ortalarda görünmezdi. Erkek kardeşim odasına gider ve piyanoda bir temrin parçası geçer, ardından, nefret ettiğim bazı melodileri çalar da çalardı; *Faust*'ta yapma çiçeklere verilen talimatlar (... *dites-lui qu'elle est*

belle...[1]) ya da Vladimir Lenski'nin feryadı (... *Koo-dah, koo-dah, koo-dah vï udalilis'*). Biz çocukların kaldığı üst kattan ayrılırdım ve yavaşça tırabzandan kayıp, annemle babamın yatak odasının bulunduğu ikinci kata inerdim. Çoğu zaman dışarı çıkmış olurlardı ve günbatımı yaklaşırken, bu mekân, genç hislerime tuhaf şekilde teleolojik bir etkide bulunurdu; sanki bildik şeylerin karanlık içindeki bu birikimi, sürekli olarak gördüğüm şeylerin nihai olarak zihnimde bıraktığı kesin ve kalıcı resmi biçimlendirmek için, elinden gelen her şeyi yapıyordu.

Buz gibi bir öğle sonrasının odalara çöken kızıl-kahve loşluğu, bunaltıcı bir siyahlığa doğru derinleşirdi. Karanlığın içindeki bronz eşyalar, camdan yahut cilalı maundan yüzeyler, yer yer, caddenin orta yerinde ayışığı misali parlamaya başlamış olan uzun sokak lambalarının ışığını yansıtıyordu. Tavanda soluk gölgeler dolaşırdı. Durgunluğun içinde, mermer masaya düşen bir krizantem yaprağının kuru sesi, insanın sinirlerini tırmalardı.

Annemin giyinme odasındaki cumba, Maria Meydanı yönünde Morskaya Caddesi'ne bakmak için elverişliydi. Pencerenin önündeki tüle dudaklarımı dayayıp, camın soğuğunu kademe kademe hissederdim. Birkaç yıl sonra Devrim patlak verdiğinde, aynı cumbadan, çeşitli çarpışmalar izledim ve ilk kez ölmüş birini gördüm: Sedyeyle götürülüyordu ve ayakkabısız bir adam, ölünün sedyeden sarkan bacağından botunu çekmeye çalışıyor, sedyeyi taşıyanlar bir yandan onu itip kakarken, bir yandan da yürümeye devam ediyorlardı. Ama Mr. Burness'in bana ders verdiği günlerde, karanlık, karlı caddeden ve uzayıp giden yüksek sokak lambalarından başka bir şey yoktu; kar taneleri lambaların etrafından latif hareketlerle geçerken, handiyse kasten yavaşlıyorlar, yaptıkları numaranın gizini ve aslında ne de kolay olduğunu gözler önüne seriyorlardı. Açı değiştirerek bakıldığında, karın nasıl cömertçe yağdığı, gaz lambalarının parlak, eflatun halesi içinde görülebilir, sonra durduğum çıkıntılı yer, adeta bir balon gibi yükselmeye başlardı. Sonunda, cadde boyunca süzülen hayaletimsi kızaklardan biri duru-

1 Ona güzel olduğunu söyle...

verir, beceriksizce bir telaş içindeki Mr. Burness, tilki kürkünden *shapka*'sıyla kapımıza yönelirdi.

Ondan önce geldiğim ders odasında, giderek yaklaşan güçlü adımlarını duyardım ve içeri daldığında, dışarıda hava çok soğuksa bile, o iyi, al yanaklı yüzü ter içinde kalmış olurdu. Toparlacık eliyle, ertesi güne hazır olacak ödevleri yazarken, mürekkep akıtan kalemi nasıl müthiş bir enerjiyle bastırdığını hatırlıyorum. Genellikle dersin sonunda, nükteli bir şiir okumamızı isterdim, o da kabul ederdi; bu performansın esprisi, Mr. Burness'ın dizeleri seslendirirken, belli yerlerde etli pençesiyle elimi sertçe sıkması, benim de ister istemez, "çığlık" kelimesini temsilen bağırmak zorunda kalmamdı:

> Rusya'dan bir genç hanım gelmişti
> Onu ne zaman ezseniz (*el sıkma*) atardı
> (*El sıkma*) atardı ve (*el sıkma*) atardı...

o sırada elimin acısı o kadar dayanılmaz hale gelirdi ki, daha fazla devam edemezdik.

– 5 –

1907 ya da 1908'de bana çizim dersi veren sessiz, sakallı, kambur beyefendi Mr. Cummings, evvelce annemin de çizim öğretmeni olmuş. Rusya'ya doksanların başında gelip, dış haberler muhabiri olarak çalışmış ve Londra'daki *Graphic* için illüstratörlük yapmış. Talihsiz evliliklerin, hayatını gölgelediği söylenirdi. Yeteneğinin zayıflığını, davranışlarındaki melankolik tatlılıkla telafi ederdi. Uzun ve kalın bir palto giyer, yumuşak havalarda ise *loden* denen, yeşilimsi-kahverengi bir tür yünlü pelerini tercih ederdi.

Yelek cebinde taşıdığı özel silgiyi, sayfayı gergin tutarak kullanıp, ardından (kendi deyişiyle) "gutta-percha'cıkları"[1] par-

1 Özgün metinde "gutticles of percha"; Malezya'da yetişen ve özütü lastik üretiminde kullanılan *gutta-percha* adlı ağaca göndermeyle.

maklarının tersiyle silkeleyişinden çok etkilenmiştim. Sessizce ve üzgünce, bana perspektifin katı yasalarını örneklerle gösterirdi: Zarafetle tuttuğu, inanılmaz derecede sivri kalemiyle, yoktan yarattığı odanın çizgilerini (soyut duvarlar, daralarak giden tavan ve zemin) uzaktaki farazi noktada, baştan çıkarıcı ve steril bir doğrulukla bir araya getirirdi. Baştan çıkarıcıydı, çünkü en sevdiğim maskenin, kir pas içindeki bir makinistin kan oturmuş gözlerinin önünde, demiryolu raylarının simetrik ve aldatıcı şekilde yakınsaklaştığını düşündürürdü bana; sterildi, çünkü çizdiği oda mobilyasız ve boş kalır, bir müzenin ilgi çekicilikten uzak giriş holüne öylesine konmuş heykellerden bile yoksun olurdu.

Resim galerisinin geri kalanı, giriş bölümünün kuruluğunu affettirir nitelikteydi. Mr. Cummings, bir günbatımı ustasıydı. Bizim ev halkı tarafından değişik zamanlarda tanesi beş ya da on rubleye alınmış küçük suluboyaların varoluşu giderek tekinsiz bir hal almaya, bunlar giderek daha karanlık kuytulara kaçıp, sonunda parlak porselenden bir hayvanın ya da yeni çerçevelenmiş bir fotoğrafın arkasında tamamen gözden kaybolmaya başlamıştı. Benim sadece küp ve koni çizmeyi değil, bunlara sonsuza dek dönüp durmak üzere yapılmışlar gibi yumuşak, kaynaştırıcı gölgeler eklemeyi öğrendiğim sıralarda, o nazik beyefendi de büyülenmiş bakışlarım altında, kendi küçük ıslak cennetlerini, bir manzaranın çeşitlemelerini boyayarak gönlünü avuturdu: Bir yaz akşamının turuncu göğü, uzaktaki ormanın karanlık hududunda sonlanan bir çayır, üstüne gökyüzünün aksi vurmuş, kıvrıla kıvrıla uzaklara akıp giden bir nehir.

Daha sonra, yaklaşık olarak 1910'dan 1912'ye kadar, tanınmış "empresyonist" (o dönemde ortaya çıkmış bir terimdi bu) Yaremiç'ten ders almaya başladım; nüktesiz ve şekilsiz bir adamdı; donuk renkte lekelerin, kızıl-kahve ve yeşilimsi-kahve boyamaları içeren "cüretkâr" bir tarzın savunucusuydu ve bu tarz gereği, plastisin'den oluşturduğumuz modellere bakarak, kocaman gri kâğıtlara, her tür katlama ve gölge efektini içeren ipekli kumaştan bir arka plan üzerinde, "dramatik" pozisyonlar almış insanımsı şekiller resmetmek zorundaydım. Hiçbiri tam

olmamak üzere, en az üç sanatın bunaltıcı bir bileşimiydi bu ve sonunda isyan ettim.

Onun yerini, alt kattaki *piano nobile*'de,[1] sevimli kabul odalarından birinde ders vermeyi seven Dobujinski aldı; odaya, beni şiir yazma işimin uyuşukluğu içindeyken irkiltmek istemezmiş gibi, bilhassa sessiz biçimde girerdi. Binlerce kez gördüğüm ama gözümün önüne getirmekte zorlandığım nesneleri, hafızamdan, mümkün olduğunca ayrıntılı olarak resmetmemi isterdi: Bir sokak lambası, bir posta kutusu, ön kapımızın buzlu camı üzerindeki lale deseni. Bana, bulvardaki yapraksız bir ağacın ince dalları arasındaki geometrik eşgüdümü nasıl göreceğimi öğretmeye çalışırdı ki, bir doğrusal ifade hassasiyeti gerektiren ve gençliğimde hâkim olamadığım bu görsel değiştokuş sistemini, yetişkinlik dönemimde şükran duygusu içinde uyguladım; sadece Harvard Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi'nde kelebeklerin üreme organlarını çizerek geçirdiğim yedi yıl boyunca, şu ya da bu yeni yapıyı çini mürekkebiyle kayda geçirmek için mikroskobun ışıltılı deliğine bakıp durduğum zamanlarda değil; ayrıca, edebi kompozisyonların bir *camera* lucida[2] gerektirdiği hallerde de. Yine de duygusal olarak hâlâ, annemin ve onun eski öğretmeninin bana önceden verdiği renk derslerine daha çok şey borçluyum. Mr. Cummings nasıl da hevesle tabureye oturur, iki eliyle üzerindekini çıkarır –neyi? Bir redingot mu giyerdi? Sadece yaptığı hareketi görüyorum– ve siyah teneke boya kutusunu açardı. Boya fırçasını atikçe birkaç renge bulayıvermesine bayılırdım; ortası oyuklaşmış canlı kırmızılar ve sarıların iştah açıcı biçimde durduğu emaye kutular, bu hareketle birlikte takırdardı; böylece balını toplayan fırça, gezinmeyi ve dürtmeyi bırakır, dolgun ucunun birkaç kere sürtünmesiyle, "Vatmanski" kâğıdını eşitçe yayılmış turuncu bir gökyüzüyle ıslatır, bu gök daha nemliyken, üzerine boylu boyunca, uzun bir siyah-mor bulut kondururdu. Öğretmenim, "İşte hepsi bu, canım efendim," derdi. "Bu kadarı yeterli."

---

1 Evin ana katı; yatak odalarının ve misafir kabul odalarının vs. bulunduğu kat.

2 *Camera lucida*: Genellikle mikroskoplarda kullanılan, bir prizmadan yahut aynalardan müteşekkil, nesnelerin görüntüsünü bir yüzey üzerine düşüren aygıt.

Bir keresinde, ona kendim için bir ekspres tren çizdirmiştim. Kurşunkalemiyle, altmışlı yıllarda Utah'daki Promontory Point'te görev yaptıktan sonra Trans-Sibirya hattına aktarılmış gibi duran lokomotifin, mahmuzunu ve projektörlerini, ayrıntılarıyla, adım adım oluşturmasını izlemiştim. Ardından beş tane, hayal kırıklığı yaratacak kadar sade vagon çizmişti. Çizimi epeyce tamamladıktan sonra, kocaman bacadan çıkan mebzul miktardaki dumanı dikkatle gölgelendirmiş, kafasını kaldırmış, resmi bir an memnuniyet yansıtan bakışlarla inceledikten sonra, bana uzatmıştı. Ben de memnun olmuş gibi görünmeye çalıştım. Yakıt vagonunu çizmeyi unutmuştu.

Çeyrek asır sonra, iki şey öğrendim: Artık ölmüş olan bu Burness, Edinburgh'da, çocukluğumun mihrabı ve divaneliği olan romantik Rus şiirlerinin bilgili çevirmeni sıfatıyla tanınıyordu; ayrıca, o zamanlar büyük amcalarım ve ihtiyar hizmetçilerimizle aynı yaşta olduğunu düşündüğüm mütevazı çizim öğretmenim, benim evlenme tarihimle aynı zamanlarda, genç bir Estonyalı kızla dünya evine girmişti. Sonraki tarihlerde vuku bulan bu gelişmeleri öğrendiğimde, tuhaf bir şok yaşamıştım; sanki yaşam, imzalayıp mühürlediğimi düşündüğüm çocukluk anılarının çok zarif ve ekonomik şekilde koyduğu öznel sınırların ötesine kıvrılıp geçerek, yaratıcılık haklarıma bir darbe vurmuştu.

"Peki Yaremiç'ten ne haber?" diye sordum M. V. Dobujinski'ye, 1940'larda bir yaz mevsiminin öğleden sonrası, Vermont'daki bir kayın ormanında gezindiğimiz sırada. "Onu hatırlıyor musunuz?"

Mstislav Valeryanoviç, "Elbette hatırlıyorum," diye yanıtladı. "Az rastlanır ölçüde yetenekliydi. Nasıl bir öğretmendi bilmiyorum, ama biliyorum ki *sen* elimden geçen en umutsuz öğrenciydin."

5

– 1 –

Ne zaman romanlarımdaki karakterlere geçmişimin kıymetli nesnelerinden birini bağışlasam, yarattığım dünyaya öylece yerleştiriverdiğim nesnenin, orada eriyip kaybolduğunu fark ettim. Nesne zihnimden kolay kolay ayrılmasa da, kişisel sıcaklığı, geçmişe dönük cazibesi gidiyor ve artık eski zamandaki Ben'den ziyade, romanımla özdeş hale geliyordu; sanatçının ona müdahale etmesi mümkün görünmüyordu artık. Hafızamda evler, eski zamanın sessiz filmlerdeki gibi çıt çıkarmadan çökmekteydi ve eski Fransız mürebbiyemin, kitaplarımın tekinde bir oğlan çocuğuna devrettiğim portresi, artık benimkiyle hiç ilişkisi olmayan bir çocukluğun betimlenişine gömülmüş olarak, hızla silinip gidiyor. İçimdeki adam, edebiyatçıya başkaldırıyor ve şimdi, zavallı Matmazel'den kalanları kurtarma amaçlı umutsuz denememi okuyacaksınız.

İri ve çok tombul bir kadın olan Matmazel, varoluşumuza 1905'in Aralık ayında, ben altı, erkek kardeşim beş yaşındayken dahil oldu. İşte orada duruyor. Gür, koyu renk, yukarı doğru fırçalanmış ve gizliden gizliye kırlaşmakta olan saçını, açık seçik görebiliyorum: Ciddi ifadeli alnındaki üç kırışığı; ka-

barık kaşlarını; siyah çerçeveli gözlüklerinin ardındaki sert bakışlarını; o belli belirsiz bıyığını; o leke leke cildini hatırlıyorum, ki hiddet anlarında üçüncü lekenin olduğu bölge iyice kızarırdı; en çok da, bluzunun dağ gibi fırfırları üzerine muhteşem şekilde yayılmış gıdısı geliyor hatırıma. Ve şimdi oturuyor, yahut oturma işini halletmeye çalışıyor; bu arada gıdısı jöle gibi çalkalanıyor, yan tarafında üç düğme bulunan azametli poposu ihtiyatla alçalıyor; ardından son saniyede, Matmazel vücudunu hasır koltuğa bırakınca, dehşet içindeki koltuktan çatırtılar yükseliyor.

Bir yıl kadar yurtdışında kalmıştık. 1904 yazını Beaulieu ve Abbazia'da ve birkaç ayı Wiesbaden'de geçirdikten sonra, 1905'in başında Rusya'ya dönmek üzere yola çıktık. Hangi ayı hatırlayamıyorum. Bir ipucu olarak, Wiesbaden'deki Rus kilisesine götürülmüştüm –ilk kez bir kilise görüyordum– ve belki bu Lenten[1] günlerine denk geliyordu (tören sırasında anneme, rahiple diyakonun ne konuştuklarını sormuştum; o da İngilizce olarak, hepimizin birbirimizi sevmemiz gerektiğini söylediklerini fısıldamıştı ama annemin sözlerinden benim anladığım şey, koni şeklinde parlak cüppeler giymiş bu iki harika zatın, birbirlerine her zaman dost kalacaklarını söyledikleriydi.) Frankfurt'tan Berlin'e bir kar fırtınası içinde vardık ve ertesi sabah, Paris'ten gelen Nord-Express'e bindik. Tren on iki saat sonra Rus sınırına vardı. Vagonların ve lokomotiflerin değiştirilme seremonisi, kış manzarası önünde tuhaf, yeni bir anlam kazandı. Heyecan verici bir *rodina*, "anavatan" duygusu, ilk kez organik biçimde, hoşça gıcırdayan karla, o kara çıkmış derin ayak izleriyle, lokomotif bacasının kırmızı parıltısıyla ve üzerlerinde bir kar örtüsü taşıyan, kırmızı yakıt vagonuna yığılmış huş ağacı kütükleriyle iç içe geçiyordu. Daha altı yaşını doldurmamıştım ama yurtdışında geçen, zor kararlar ve liberal umutlarla dolu o sene, küçük bir Rus çocuğunun, yetişkinlerin sohbetlerine kulak misafiri olmasını sağlamıştı. Çocuk, kendince, annesinin nostaljisinden ve babasının vatanperverliğinden etkilenmeden edemiyordu. Sonuç olarak Rusya'ya o tarihteki

1 *Lenten / Lent*: Paskalya'dan önce gelen büyük perhiz.



Yazarın anneannesi Olga Nikolayevna Rukavişnikov, Kozlov doğumlu (1845-1901), St. Petersburg, 1885 dolayları.



Yazarın babası Vladimir Dmitriyeviç Nabokov (1870-1922), küçük bir öğrenciyken, 1885 dolaylarında kardeşiyle birlikte (soldan sağa doğru Dmitri, Konstantin ve Sergey). Babam Üçüncü Gymnasium'dan mezun olmak ve üniversiteye hayret uyandıracak kadar erken bir yaşta girmek üzereydi. On bir ya da on iki yaşında olan Konstantin Amca, hâlâ evde eğitim görmekteydi. Dmitri Amca ve Sergey Amca *pravoveds*, yani pek revaçta olan İmparatorluk Hukuk Okulu'nun öğrencileriydiler.)

dönüşümüz, benim ilk *bilinçli* geri dönüşüm, şimdi, altmış yıl sonra, bana bir prova gibi görünüyor; hiçbir zaman gerçekleşmeyecek olan eve dönüşün değil ama, sürgün yıllarım boyunca kurduğum dönüş hayalinin provası.

Vayra'da 1905 yazının kelebekleri, henüz ortaya çıkmamıştı. Köy öğretmeni bizi eğitici yürüyüşlere çıkarıyordu ("Duyduğunuz ses, bilenmekte olan bir tırpandan geliyor"; "Oradaki tarla gelecek sezon nadasa bırakılacak"; "Ah, sadece küçük bir kuş; belli bir adı yok"; "O köylü sarhoşsa, fakir olduğu içindir"). Sonbahar, parkı türlü renkte yaprakla örtmüştü ve Miss Robinson bize güzel bir oyun göstermişti – yerdeki akçaağaç yapraklarından bir seçme yapıp, büyük bir kâğıt üzerinde bu yaprakları, neredeyse tayfın bütününü oluşturacak şekilde düzenliyorduk (sadece mavi yoktu; ne yazık!) ve yeşil, limon rengine; limon, turuncuya; aynı şekilde kırmızılar morlara, sonra morumsu kahverengilere, tekrar kırmızı tonlara ve yine limondan yeşile geçiyordu (ki bu dizinin parçalarını bulmak, birkaçı dışında, giderek zorlaşıyordu). Yıldızçiçeklerine ilk kırağı çalmıştı, yine de şehre gitmiyorduk.

Matmazel'in İsviçre'den bize geldiği o 1905-1906 kışı, çocukluğumun kır evimizde geçmiş tek kışıydı. Grevlerle, ayaklanmalarla ve polisin yönlendirdiği kıyımlarla dolu bir yıldı ve sanırım babam, ailesini şehirden uzakta, köylüler tarafından sevilirliğinin huzursuzluk riskini ortadan kaldıracağını kestirdiği, sakin kır mekânımızda tutmak istemişti. Aynı zamanda gayet sert bir kıştı ve Matmazel'in uzak Muskovy'nin şimal soğuğunda görmeyi umacağı kadar çok kar yağmıştı. Matmazel küçük Siverski İstasyonu'nda inip, Vayra'ya kadarki on kilometrelik yolu kızakla kat ettiğinde, orada bulunup onu karşılayamamıştım. Bunu ancak şimdi, onun enfes ve zamansız seyahatinin son aşamasında ne görüp ne hissettiğini düşünürken yapabiliyorum. Rusça söz dağarcığının, İsviçre'ye dönünceye kadar tek bir kısa kelimeden ibaret kaldığını biliyorum. Söz konusu kelime, onun telaffuzuyla fonetik olarak "gidi-ey" haline geliyordu ve "Nerede / Nereye?" demekti. Bu da az şey değildi. Kayıp bir kuşun bet çığlığı gibi seslendirdiği bu keli-

me, yüklendiği büyük sorgu gücüyle, her ihtiyacına yetişirdi. Sadece nerede olduğunu anlamak için değil, çok kötü durumda olduğunu ifade etmek için de, "Gidi-ey? Gidi-ey?" diye feryat edip dururdu: Derdini anlayacakların bulunduğu kutsanmış ülkeyi arayan, gemisi kazaya uğramış, beş parasız, hasta bir garipti o.

Az önce indiği tren istasyonunun peronunda dikilişini görebiliyorum ve hayal ettiğim elçi ona yardım elini uzatıyor, ama Matmazel göremiyor. (Daha sonra, tam olarak doğru değilse de etkileyici bir ifadeyle, "Orada, herkes tarafından terk edilmiş durumdaydım, *comme la Comtesse Karenine*"[1] diye yakınmıştı.) Bekleme odasının kapısı, yoğun buzlanma olan gecelere özgü titrek bir iniltiyle açılıyor; neredeyse lokomotif dumanı kadar yoğun bir sıcak hava bulutu dışarı çıkıyor ve şimdi, tersyüz edilmiş koyun derisi bir palto giyen iriyarı arabacımız Zahar devreye giriyor; kırmızı kemerinde, oraya sıkıştırdığı kocaman eldivenleri sallanmakta. Valizleri alan Zahar'ın keçe botları altında ezilen karın sesini, koşum takımlarının şıngırtısını duyuyorum, sonra da onun, kızağın etrafında ağır adımlarla dolanırken, baş ve işaretparmaklarını çabucak kıvırıp silkeleyerek rahatlattığı burnunun sesini. Arabacımızın hitabıyla "*Madmazelya*", yavaşça, korkunç şüpheler içinde kızağa binerken Zahar'a sıkıca tutunuyor ki; daha o güvenli biçimde yerine oturmadan, kızak koca bedeninin önünden kayıp gitmesin. Nihayet, bir homurtuyla koltuğa yerleşiyor ve yumruklarını, uyduruk pelüş manşonuna sokuyor. İki siyah at, Zoyka ve Zinka, sürücülerinin verdiği sulu öpücükle, bacaklarını zorluyorlar, toynakları kayıyor, tekrar zorluyorlar; ağır kızak, Matmazel'in oturduğu yerde geriye doğru kaykılmasına sebep olarak, çelikten, etten ve tüyden oluşan dünyasından silkinerek çıkıp, sürtünmesiz bir araca dönüşüyor, hayaletimsi yola handiyse dokunmadan kaymaya başlıyor.

Bir anlığına, istasyon meydanının bittiği yerde tek başına dikili duran lambanın ani ışınımıyla, koskocaman, yine bir manşon tutan gölge, kızakla yarışmaya başlıyor, bir kar kütlesine

1 *"Kontes Karenina gibi."*

tırmanıyor ve sonra onu, Matmazel'in daha sonra huşu ve beğeniyle bahsedeceği *"le steppe"* tarafından yutulmak üzere yalnız bırakıyor. Hudutsuz bir kasvetin içinde, bir yanıp bir sönen uzak köy ışıkları, ona kurtların sarı sarı parlayan gözleri gibi görünüyor. Matmazel üşümüş, soğuktan kaskatı kesilmiş, "beyninin merkezine kadar donmuş"; en basit sözleri bile takip edemez haldeyken, uzaklara doğru hızla savrulup gidiyor. Sık sık, bavulunu ve şapka kutusunu taşıyan ikinci kızağın onları izlediğinden emin olmak için, dönüp geriye bakıyor; ikinci kızak, kâşiflerin anlattığı, kutup denizlerindeki gemilere eşlik eden hayaletler gibi, hep aynı mesafede. Aydan bahsetmeyi de ihmal etmeyeyim, zira mutlaka ay çıkmıştı; Rusya'nın şehvani buzlarıyla çok uyumlu, inanılmaz şekilde duru bir dolunay. Ve işte, küçük, alacalı bulutların arasından çıkarak geliyor; bulutları belli belirsizce, gökkuşağının renklerine boyuyor ve yükseldikçe, yoldaki kızak izlerini cam gibi parlatıyor; her kar topağının altına, şişkin bir gölge düşmüş.

Ne kadar güzel, ne kadar yalnız. Ama bu stereoskopik hayal ülkesinde ne yapacağım? Buraya nasıl geldim? Her nasılsa, kızaklar çekip gidiyor ve geride, mavi-beyaz yolda New England kar botları ve yağmurluğuyla duran pasaportsuz bir casus kalıyor. Artık kulaklarımda titreşen ses, kızakların uzaklaşan çanları değil, sadece damarlarımdaki yaşlı kanın şarkısı. Her şey sakin, efsunlu, hayal gücünün dikiz aynası olan ayın büyüsü altında. Ama kar hakiki ve eğilip kardan bir avuç dolusu alıyorum; altmış sene, parmaklarımın arasında pırıltılarla ufalanıp, tuzla buz oluyor.

– 2 –

Büyük, albatr ayaklı bir gaz lambası, alacakaranlıkta beliriyor. Havada yavaşça süzülüyor ve yere iniyor; şimdi bir uşağın beyaz eldivenine bürünmüş olan hafızanın eli, gaz lambasını yuvarlak bir tabağın ortasına yerleştiriyor. Alev çok güzel ayarlanmış ve gül rengi, ipek fırfırlı, içine rokoko tarzında kış sporları

resmedilmiş bir abajur, yeniden ayarlanan ışığı (Kazimir'in kulaklarına pamuk tıkalı) taçlandırıyor. Görünenler: Karla sarmalanmış bir evin –yakın zaman sonra buraya *le château* denecekti– sıcak, parlak, modaya uygun ("Rus İmparatorluğu" tarzında) oturma odası; evi inşa eden, anne tarafından büyükbabam, yangınlardan korktuğu için, merdiveni demirden yaptırmıştı; o yüzden, Sovyet Devrimi'nden az zaman sonra ev gerçekten de yanıp kül olduğunda, o sağlam merdivenler, süslü parmaklıkları arasından parlak gökyüzü görünür vaziyette, ayakta kaldılar; bir başlarına ama hâlâ yukarı doğru yükselerek.

Oturma odasından biraz daha bahsedelim, lütfen. Mobilyaların parlak beyaz pervazları, döşemelik kumaşa işlenmiş güller. Beyaz piyano. Oval ayna. Gergin sicimlerin ucunda, yüzü yere eğik vaziyette asılı duran bu ayna, mobilyaları devrik vaziyette yansıtıyor ve eğimli parlak zemin de, aynanın kucaklayışından kaçıp durmakta. Avizenin ucundaki süsler. Bunlardan hafif şıngırtılar geliyor (Matmazel'in kalacağı üst kat odasındaki eşyaları taşıyorlar). Renkli kalemler. Kutunun üstünde resmedilen, ama hiçbir zaman içeridekilere uymayan, ayrıntılı renk tayfı. Yuvarlak bir masada oturuyoruz; erkek kardeşim, ben ve arada bir saatine bakan Miss Robinson: Kar yüzünden yollar çok kötü durumda olmalı ve Miss Robinson'ın yerine gelen kimliği belirsiz Fransız'ı, birçok mesleki zorluk bekliyor.

Şimdi renkli kalemler eyleme geçsin. Yeşil kalemle, bileği şöyle bir döndürerek, kabarık bir ağaç ya da suya dalan bir timsahın bıraktığı burgacı çizmek mümkün. Mavi kalem sayfaya boylu boyunca, basit bir çizgi çekti ve tüm denizlerin ufku oraya yerleşti. Hangi renkte olduğu belirsiz küt uçlu bir kalem, insanın yoluna çıkıp duruyordu. Kahverengi kalem her zaman kırıktı, kırmızı da öyle, ama bazen kırıldıktan hemen sonra, çıkık ucunu desteklemek suretiyle, pek de güvenli olmayan şekilde kullanılabilirdi. Çok sevdiğim küçük mor arkadaş, kullanıla kullanıla, ele gelmeyecek kadar küçülmüştü. Sadece beyaz kalem, upuzun bir albino gibi, özgün uzunluğunu koruyordu; ancak ben onun, kâğıt üzerinde hiç iz bırakmayan bir üçkâğıtçı olmaktan öte, karalama yaparken istediğim şeyi ha-

yal edebilmem için ideal bir araç olduğunu keşfedince, bu durum değişmişti.

Yazık ki bu kalemleri de, hayalî çocuklar oyalansın diye, kitaplarımdaki karakterlere dağıttım; artık hiçbiri bana ait sayılmaz. Çeşitli yerlere, bir bölümdeki apartman dairesine, bir paragraftaki kiralık odaya, o yatık aynayı, lambayı ve avize süslerini de yerleştirdim. Geriye çok az şey kaldı, ekserisini çarçur ettim. Box I'ı (Loulou'nun oğlu ve kocası olan ev köpeğimizi), kanepede hemen uyuyup kalan o yaşlı kahverengi *dachshund*'u da, birilerine verdim mi? Hayır, galiba o hâlâ bana ait. Grileşmiş yüzünü, ağız kenarının kırışığındaki siğille birlikte, kıvırdığı arka ayaklarının arasına gömmüş ve bazen kaburgalarını şişirerek, derin derin iç çekiyor. O kadar yaşlı ve uykusu düşlerle (çiğnenebilir terlikler ve birkaç eski koku) öylesine derinleşmiş ki, dışarıdan gelen hafif çan sesleriyle irkilmiyor. Sonra girişteki, hava basıncıyla işleyen kapıdan, bir inilti ve şıngırtı yükseliyor. Matmazel sonunda geldi; gelmeyeceğini nasıl da ümit etmiştim oysa.

– 3 –

Bir başka köpek, yırtıcı bir ailenin yumuşak tabiatlı babası olan, eve girmesine izin verilmeyen bir Danua, ertesi gün değilse de izleyen günlerde gerçekleşen bir macerada, hoş bir rol oynamıştı. Nasıl olduysa, yeni gelenin tüm sorumluluğu erkek kardeşimle bana bırakılmıştı. Şimdi tahmin ettiğime göre, muhtemelen annem, hizmetçisi ve genç Trainy ile birlikte, babamın o kış mevsiminin çok ciddi politik olaylarıyla uğraştığı, (seksen kilometre kadar uzaktaki) St. Petersburg'a gitmişti. Hamileydi annem ve sinirleri çok gergindi. Miss Robinson da, kalıp Matmazel'i işe alıştırmak yerine, çekip gitmişti; yanlarına döndüğü büyükelçinin ailesi hakkında Miss Robinson'dan ne kadar şey duyduysak, şimdi onlar da bizim hakkımızda o kadar şey öğrenecekti. Bize böyle davranmaması gerektiğini kanıtlamak için, hemen geçen sene zavallı Miss Hunt'dan kaçtığımız zaman sergile-

diğimiz heyecan verici gösteriyi tekrarlamayı tasarladım. Bu kez kır evimizin dört bir yanı karlarla kaplıydı ve planladığım seyahatin nereye doğru olacağını kestirmek zordu. Matmazel'le ilk öğleden sonra yürüyüşümüzden yeni dönmüştük ve içim hüsranla, nefretle doluydu. Biraz kışkırtmayla, yumuşak huylu Sergey'in de öfkemi paylaşmasını sağladım. Yabancı olduğumuz bir dili takip etmeye çalışmak (ev içinde kullanılan birkaç cümleden başka Fransızca bildiğimiz yoktu) ve en önemlisi, çok sevdiğimiz alışkanlıklardan vazgeçmek, katlanılacak gibi değildi. Matmazel'in bize vaat ettiği *bonne promenade*'nin,[1] evin yakınlarında, karın temizlendiği ve buzlu zeminin kuma döndüğü yerlerde yapacağımız sıkıcı bir gezinti olduğu ortaya çıkmıştı. En soğuk günlerde bile, bize eskiden hiç giymediğimiz şeyler, tüm hareketlerimizi zorlaştıran tozluklar ve kukuletalar giydirirdi. Sergey'i, yazları çiçek yatağı olan yumuşak kar kabartılarında keşfe çıkmaya ikna ettiğimde, bize engel olmuştu. Saçaklardaki, kilise orgu borularına benzeyen ve alçaktaki güneşin ışıklarıyla muhteşem biçimde parlayan koca buz sarkıtlarının altında yürümemize, izin vermemişti. Ve gözde eğlencelerimden birini *ignoble*[2] bularak reddetmişti; ön kısmına bir ip parçası bağlanmış pelüşten kızağıma yüzükoyun uzanırdım, deri eldiven takmış bir el, beni karla kaplı patikada, beyaz ağaçların altında çekerdi ve Sergey, benimkinin arkasına tutturulmuş ikinci bir kızağa, kırmızı pelüş üzerine, yatarak değil otururak yerleşir; suratımın tam önündeki iki ayak, topukları hafifçe içerlek vaziyette, her bir adımda soğuk karın üzerinde kayarak hızla yürürdü. (Kızağı çeken el ve ayaklar Dmitri'ye, en yaşlı ve en kısa boylu bahçıvanımıza aitti ve patika da, görünüşe göre çocukluğumun ana arteri olan, meşeli yoldu.)

Erkek kardeşime fesatça planımdan söz ettim ve kabul etmesini sağladım. Yürüyüşten döner dönmez, Matmazel'i ev girişindeki basamaklarda püfler halde bırakıp içeri koştuk ve uzak odalardan birinde saklanacağımız izlenimini verdik. Aslında evin öteki cephesine kadar koşup, bir verandadan geçerek tek-

1 İyi bir gezinti.

2 Düşük, rezil.

rar bahçeye çıkmıştık. Yukarıda bahsettiğim Danua, aslında bir kar kümesinin üzerine çıkmaya çalışıyordu, ama hangi arka ayağını kaldıracağına karar vermeye çalışırken bizi gördü ve yanımız sıra neşeyle dörtnala koşmaya başladı.

Üçümüz gayet kolay bir keçiyolunu izledik ve karlara bata çıka, köye giden yola ulaştık. Bu arada güneş batmıştı. Alacakaranlık tekinsiz bir çabuklukla çöküvermişti. Erkek kardeşim üşüdüğünü ve yorulduğunu beyan etti ama onu hızlandırdım ve sonunda köpeğin sırtına çıkmasını sağladım (aramızda sadece onun keyfi hâlâ yerindeydi). Üç kilometreden fazla gitmiştik, ay enfes bir parlaklıktaydı ve artık gıkı çıkmayan kardeşim ikide bir köpeğin üstünden düşmeye başlamıştı ki, Dmitri elinde bir fenerle yetişip, bizi eve götürdü. Matmazel verandadan, telaşla "Gidi-eh, gidi-eh?" diye bağırıp duruyordu. Tek kelime etmeden, ona sürtünüp geçtim. Kardeşim gözyaşlarına boğuldu ve tamamen çözüldü. Adı Turka[1] olan Danua, yarım kalmış işine dönerek, evin etrafındaki işe yarayabilir ve bilgilendirici kar birikintileriyle uğraşmaya koyuldu.

- 4 -

Çocukluğumuzda, boyumuz hizasında yaşadıkları ve dolandıkları için, eller hakkında çok şey biliriz; Matmazel'in elleri, kahverengi ekimozik lekelerle dolu gergin derilerinin kurbağamsı parlaklığından ötürü, sevimsizdi. O gelene kadar, hiçbir yabancı suratını okşamamıştı. Matmazel, daha gelir gelmez, yanağıma şefkatle hafif hafif vurarak beni şaşkına çevirmişti. Ellerini düşündüğümde, tüm hal ve tavırları tekrar gözümün önünde canlanıyor. Kurşunkalemleri, uçlarını yeşil yünlü elbise içindeki muazzam ve akim göğsüne doğru tutarak, sivriltmeden açması. Küçük parmağını kulağına sokarak hızlı hızlı titretmesi. Bana yazı çalışması defterlerini verirken hep gözlemlediğim ritüel. Her seferinde, derin soluklar alır, ağzını hafifçe açar, astımlılara özgü bir dizi hızlı püflemeyle çalışma ki-

1 Türk.

tabını açıp, bir sayfa marjı işaretlerdi; yani başparmağının tırnağıyla keskin, dikey bir çizgi çeker, sayfanın kenarını içe katlar, bastırıp açar, elinin kenarıyla düzleştirir; böylece defteri, hızlıca katlanmış olarak, kullanıma hazır şekilde önüme koyardı. Sonra bana yeni bir dolmakalem verirdi; dolmakalemin parlak ucunu, mürekkep hokkasında vaftiz etmeden önce, dudakları arasında nemlendirirdi. Ardından, her bir berrak harfin tüm çizgilerinden tat alarak (bilhassa, bir önceki çalışma defterini son derece baştan savma şekilde doldurduğum için), çok büyük bir dikkatle *Dictée* kelimesini yazardım; bu sırada Matmazel, imla testleri koleksiyonu içinde, güzel ve zorlu bir metin parçası arıyor olurdu.

– 5 –

Bu arada dekor değişti. Sessiz bir sahne donatımcısı, şiirlere konu ettiğim ağacı ve sarı delikli yüksek kar birikintisini alıp götürdü. Yaz mevsiminin öğle sonrası, maviliği göğüsleyen yüksek bulutlarla canlandı. Bahçelerin yollarında benek benek gölgeler dolaşıyor. Şimdi dersler bitmiş ve Matmazel bize, paspasların ve katlanır sandalyelerin sıcak havaya baharatlı, çörekli bir koku saldığı verandada kitap okuyor. Güneş, vitraydaki paralelkenar ve karelerden geçtikten sonra, beyaz pencere çıkıntılarına ve rengi solmuş basmalarla kaplı uzun pencere önü sedirlerine, geometrik mücevher şekilleri içinde yansıyor. Matmazel'in en iyi zamanı bu.

O verandada bize ne kadar çok sayıda kitap okumuştu! Hasta bronşlarından tamamen bağımsız, hayranlık uyandırıcı bir okuma makinesi olarak, kısık sesiyle okur da okur, hiç yorgunluk belirtisi göstermez, asla takılmaz yahut tereddüt etmezdi. Ne varsa dinlemiştik ondan: *Les Malheurs de Sophie, Le Tour du Monde en Quatre Vingts Jours, Le Petit Chose, Les Misérables, Le Comte de Monte Cristo*[1] ve daha niceleri. Okuma se-

1 *Sophine'nin Acıları, Seksen Günde Devr-i Âlem, Küçük Şey, Sefiller, Monte Kristo Kontu.*

sini kişiliğinin dingin hapishanesinden damıtarak, orada otururdu. Dudakları dışında, çenelerinden biri, daha küçük olan gerçek çenesi, Buda misali hantal gövdesinin tek hareketli ayrıntısıydı. Siyah çerçeveli gözlüğünden sonsuzluk yansırdı. Zaman zaman onun sert ifadeli alnına bir sinek konar, alnındaki üç kırışık, engelli koşudaki üç yarışçı gibi aynı anda kalkıverirdi. Ama yüzünün ifadesini hiçbir şey değiştirmezdi; o yüzü sık sık, eskiz defterimde betimlemeye çalıştım, çünkü duyguları açığa vurmayan basit simetrisi, kaçak çizimlerim için, önümde duran ve çizmem beklenen çiçek kâsesi ya da yapma ördekten çok daha çekiciydi.

Bu anlarda dikkatim başka şeylere de kayardı ve belki, onun ritmik sesindeki az bulunur saflığın, gerçek amacına ulaştığı an da buydu. Bir ağaca bakardım, yaprakların titreyişi o ritmi ödünç almış olurdu. Yegor, şakayıklar arasında oyalanırdı. Bir kuyruksallayan birkaç adım attıktan sonra, bir şey hatırlamış gibi durur; sonra adını nereden aldığını gözler önüne sererek, yürümeye devam ederdi. Birden ortaya çıkan bir Virgül Kelebeği eşiğe konar; köşeli, sarımsı kahverengi kanatlarını açarak güneşlenir, birden kapattığı kanatlarının koyu renkli alt kısmındaki küçük beyaz harfi gösterir,[1] sonra yine aniden uçup giderdi. Ama bu okumalar esnasında beni sürekli olarak büyüleyen şey, verandanın iki yanındaki kireç beyazı çerçevelerin içine yerleştirilmiş rengârenk pencere camlarıydı. Bu camlardan bakınca, bahçe tuhaf şekilde dingin ve uzak görünürdü. Mavi camdan bakınca, kumlar küle döner, koyu renk ağaçlar tropikal bir gökyüzünde yüzerdi. Sarı, alabildiğine koyu demli bir günışığıyla aşılanmış, kehribar bir dünya yaratırdı. Kırmızıdan bakınca, pembe bir patikanın üstüne koyu lâl rengi yapraklar düştüğünü görürdünüz. Yeşil cam, yeşillikleri, yeşilin de yeşiline boyardı. Ve bütün bu zenginliklerden sonra, üzerinde bir sivrisinek ya da tipula sineği duran normal, çeşnisiz pencere camına bakmak, susamamış bir adama su ikram etmek gibiydi; görünenler, bildik ağaçlar altındaki sıradan bir beyaz bank-

1 Virgül (*Comma*) Kelebeği'nin kanadının alt-arka kısmında, "c" harfine ya da virgüle benzeyen, beyaz bir leke bulunmaktadır.

tan ibaretti. Ama tüm pencereler içinde, geçmişe özlemle yanıp kavrulurken, yeniden bakmayı özlediğim cam bu oldu.

Matmazel, sesinin yeknesak akışının ne kadar etkili olduğunun farkına varamadı. Sonradan ortaya koyduğu iddialar oldukça farklıydı. "Ah," diye iç çekmişti, "*comme on s'aimait* – birbirimizi nasıl da severdik! *Château*'daki o eski güzel günler! Bir keresinde meşenin altına, ölen parafin bebeği gömmüştük! [Hayır; yünle doldurulmuş bir Golliwogg'u]. Ya Sergey'le kaçtığınız gün; ormanın derinliklerinde düşe kalka, inleyerek dolaşıp kalmıştım. [Abartılı.] *Ah, la fessée que je vous ai flanquée* – Ah, popona nasıl da şaplatmıştım! [Bana bir kere tokat atmaya çalışmıştı ama bunu bir daha asla denemedi.] *Votre tante, la Princesse,*[1] bana kaba davrandığı için küçük yumruğunla ona vurmuştun! [Hatırlamıyorum.] Ya çocukça dertlerini bana fısıldayarak anlatışın! [Asla!] Sonra, kendini çok sıcak ve güvenli hissettiğin için sokulmayı pek sevdiğin, odamdaki kuytu yer!"

Hem kır evimizde hem de şehirde, Matmazel'in odası benim için tuhaf bir yerdi; kalın yapraklı bir bitkiyi muhafaza eden, idrarımsı bir koku sinmiş bir tür sera. Çocukluk odamızın yanında yer alsa da, bu oda bizim hoş, havadar evimize ait değilmiş gibiydi. O hasta edici siste, lambanın kısık ateşi, diğer pis kokulu şeylerin arasında, okside olmuş elma yaprağının kahverengi kokusuyla yanar ve yazı masasının üzerinde garip nesneler hafifçe parıldardı: Vernikli bir kutu ki, içindeki meyan çubuklarından çakısıyla parçalar koparıp, bunları dilinin altında eritirdi; bir kartpostal, üzerindeki resimde bir göl ve pencereleri sedef pullu bir kale yer almaktaydı; geceleri tüketilen çikolataların gümüşi kâğıtlarıyla oluşturulmuş yamuk yumuk bir top; ayrıca fotoğraflar: Ölen yeğeninin, *Mater Dolorosa* diye imzalanmış olarak annesinin, ve ailesi tarafından zengin bir dulla evlenmeye zorlanan Mösyö de Marante adlı birinin fotoğrafları vardı.

Lâl taşlarıyla kaplı süslü bir çerçevedeki fotoğraf, diğer tüm eşyalara hükmeder gibiydi; bu fotoğrafta cesur bakışlı, uzun

1 Halanız, Prenses.

saçlı, vücuduna oturan elbiseler giyinmiş, ince, genç bir esmer görünüyordu. Matmazel, "Saçımın örgüsü kolum kalınlığındaydı ve ayak bileklerime kadar gelirdi!" diye melodramik bir yorumda bulunmuştu. Çünkü bir zamanlar böyle görünüyordu; lakin gözlerimle boş yere, onun bildik vücudunu inceleyip, içine çektiği güzel yaratığı dışarı çıkarmaya çalıştım. Huşu içindeki erkek kardeşimle birlikte yaptığımız keşifler, bu işi iyice zorlaştırmaktan başka işe yaramadı; gündüz vaktinde kat kat giyinmiş bir Matmazel gören yetişkinler, kötü bir düşten çığlık atarak uyanan biz çocukların gördüklerini; yani onun elinde şamdanla, darmadağınık vaziyette, titreyen koca gövdesini sarmaya yetmeyen kan kırmızısı sabahlığının yaldızlı bağcığı parıldayarak, yatağından kalkıp geldiğini asla göremediler; sanki Racine'in absürt oyunundaki korkunç Jézabel, yalınayak, paldır küldür adımlarla odamıza dalmıştı.

Hayatım boyunca uykuya dalmakta zorlandım. Trenlerde gazetelerini kenara koyup, gülünç kollarını kavuşturarak, o bildik hakaretamiz tavırla hemencecik horlamaya başlayan insanlar beni, banyo yapan biriyle konuşarak rahatça büyük abdestini yapan, çok kalabalık gösterilere katılan veya içinde eriyip gitmek için bir örgüte katılan serbest davranışlı adamlar kadar hayrete düşürür. Uyku, dünyadaki en aptalca kardeşlik; son derece ağır koşulları ve kaba ritüelleri var. Alçaltıcı bulduğum bir zihnî işkence, uyku. Ne yazık ki çoğu zaman, yazmanın yoruculuğu ve tüketiciliği, bir-iki saat boyunca korkulu düşler görmeme sebep olan güçlü bir hap yutmak zorunda kalmama, yahut gün ortası uyuklamalarının gülünç rahatlatıcılığına razı olmama yol açıyor, tıpkı ötenaziye özlem duyan sefih bir moruk gibi; ama aklın, insanlığın, dehanın, geceleri bana ihanet etmesine alışabilmiş değilim. Ne kadar bitkin olursam olayım, bilincimden kopmak, bana anlatılmaz ölçüde rahatsız edici geliyor. Somnus'tan,[1] kafamı uçurmak üzere elimi kolumu bağlayan o kara maskeli cellattan nefret ediyorum; ve yıllar geçtikçe, itiraf ederim ki artık uykunun her zamanki dehşetini gölgele-

1 *Somnus*: Roma mitolojisinde uyku tanrısı; Ölüm'ün kardeşi ve Gece'nin oğludur.

yecek şekilde, daha esaslı ve çok daha eğlenceli bir kopuş yaklaşmakta; o malum balta, kadife kontrbas kutusundan çıkmaktayken, yatma zamanının sıkıntısına neredeyse böbürlenecek kadar alıştım; önceden böyle bir rahatlığım ve savunmam yoktu: Hiçbir şeyim yoktu; aile doktorumuzun emriyle (sana selam olsun, Dr. Solokov!) kapısı hafifçe aralık bırakılan Matmazel'in yatak odasındaki, aslında ışıl ışıl aydınlatma potansiyeli olan avizenin göstermelik ışığı dışında. O avizenin, dikey bir çizgi şeklinde gördüğüm yumuşak ışığı (ki bir çocuğun gözyaşları bu ışığı göz kamaştırıcı şefkat ışınlarına dönüştürebiliyordu), tutunabileceğim bir şeydi; zira tamamen karanlık bir ortamda kafam bulanır, zihnim sanki ölecekmişim gibi saçma bir mücadele içinde erirdi.

Cumartesi gecelerinin mutlu bir yanı vardı, yani herhalde öyleydi, çünkü o gecelerde, klasik sağlık öğretisine inanan ve *toquades anglaises*'imizi[1] bir soğuk algınlığı kaynağı olarak gören *Matmazel*, bir lüksü göze alır ve haftalık banyosunu yapardı, böylece zayıf ışığım daha uzun süre yanardı. Ama sonra, çözümü zor sıkıntım yeniden başlardı.

Artık şehirdeki evimize, yani büyükbabamın 1885 dolaylarında Finlandiya'dan gelen granitlerle İtalyan stilinde yaptırdığı, üçüncü katında çiçekli freskler ve ikinci katında bir cumba bulunan, St. Petersburg (şimdiki adıyla Leningrad), Morskaya Caddesi (şimdiki adıyla Hertsen Caddesi) 47 numaradaki yapıya taşınmıştık. Çocuklar üçüncü katta kalırdı. 1908'de, bu kitap için seçtiğim yılda, hâlâ erkek kardeşimle aynı odada yatıyordum. Matmazel'e ayrılan tuvalet, Z şeklindeki koridorun sonunda, yatağımdan yirmi kalp atımı mesafedeydi ve onun tuvaletten ışıklı yatak odasına dönüşünü korku içinde beklerken, lake bir perdenin öte tarafında yatan kardeşimin düzenli küçük hırıltısını kıskanır, karanlık içindeki yarık hâlâ hiçliğin ortasında bana ait bir noktaya delalet ederken, uykuya dalıp gitmeye bir türlü zaman ayıramazdım. Sonunda o insafsız adımlar, koridorda yere sürtüne sürtüne gelir ve gece nöbetimi gizlice be-

1 İngiliz işi meraklar, hevesler. Herhalde Nabokov'ların banyo alışkanlıkları kastediliyor.

nimle paylaşan kırılgan cam objelerin, durdukları rafta dehşetle titreşmelerine sebep olurdu.

Şimdi Matmazel odasına girdi. Işık değerlerindeki hızlı değişimler bana, yatağın üzerindeki şamdanın, tavandan sarkan ampul demetinin işini üstlendiğini söylüyor; fazladan iki kliklemeyle önce doğal, sonra doğaüstü bir parlaklığa ulaşan ampuller, şu an tamamen söndü. Işık çizgim hâlâ orada, ama aşındı ve rengi soldu; yatak Matmazel'in hareketleriyle gıcırdarken, ışık da titreşiyor. Hâlâ onu duyuyorum. Önce, "Suchard" çikolata paketlerinin gümüşi hışırtısı; sonra *La Revue des Deux Mondes*'un[1] sayfalarını kesen bir meyve bıçağının kırt-kırt-kırt'ı. Bir tedenni dönemi başladı: Bourget'yi okuyor. Yazar, ne söylese kendini kurtaramaz. Korkunç son yaklaşıyor. Keskin bir endişe içinde, uykunun gönlünü çelmeye çalışıyorum, ikide bir gözümü açıp, ışığı azalmış pırıltıya bakıyorum ve muhayyilemde cennet, uykusuz bir komşunun, ebedi bir şamdanın ışığında hiç bitmeyen bir kitabı okuduğu bir yer olarak beliriyor.

Kaçınılmaz şey gerçekleşiyor: Gözlük kabı şaklayarak kapanıyor, dergi yatak masasının mermerine konuyor ve Matmazel, dudaklarını büzüp üflüyor; ilk deneme başarısız oluyor, titrek alev kıpırdanıp, başını eğiyor ve kaldırıyor; sonra ikinci hücumla, çöküyor ışık. Zifiri karanlıkta pusulamı şaşırıyorum, yatağım yavaşça kayıyormuş gibi geliyor, paniğe kapılarak yatağımda doğrulup bakıyorum; nihayet gözlerim karanlığa alışınca, göz sıvımda uçuşan tanecikler arasında, amaçsız bir bellek yitirimi içinde gezinip duran daha kıymetli şekiller ayırt etmeye başlıyorum ve hayal meyal, bunların uzaktaki sokak lambalarının ışığını kesen pencere perdeleri olduğunu hatırlıyorum.

Vahşi ve nazik, nemli ve göz kamaştırıcı soğuk bahar havasında, kırılan buzların deniz gibi parlayan Neva üzerinde yüzdüğü o heyecanlı St. Petersburg sabahları, gecenin dertlerinden nasıl da uzaktı! Sabah, çatıları ışıldatırdı. Erimeye başlayan karı, o zamandan beri hiçbir yerde görmediğim par-

1 Aylık bir edebiyat ve kültür dergisi.

lak mavi-mor tonlara boyardı. O görkemli günlerde *on allait se promener en équipage*[1] – topluluğumuz içinde kullandığımız eski-dünya ifadesi. Dizlerime gelen kalın, kunduz kürkü yakalı *polushubok*'tan, çapa desenli pirinç düğmeleri olan lacivert cekete geçmenin ferahlatıcılığını bugün yeniden hissedebiliyorum. Üstü açık at arabasının daha ilgi çekici olan arka koltuğunda, bacaklarımızı koruyan bir örtünün altında, heybetli Matmazel ve az önce evde hırlaştığımız sulu gözlü Sergey'le bir aradayız. Sergey'i arada bir örtünün altında hafifçe tekmeliyorum, ta ki Matmazel sert bir dille beni uyarana kadar. Fabergé'nin vitrinleri önünden geçiyoruz; buradaki, imparatorluk ailesinin pek sevdiği ucube mineral ürünleri, mermerden devekuşu yumurtaları üzerine kondurulmuş mücevherli troykalar ve benzerleri, bize göre pek acayip gösteriş simgeleriydi. Kilise çanları çalıyor, ilk Brimstone kelebeği Saray Takı üzerinden uçuyor, bir ay sonra yine kır evimize döneceğiz; ve yukarıya baktığımda, sokağın üstünde evler arasına gerilmiş iplerde, büyük, gergin, yarı şeffaf bayrakların dalgalandığını görüyorum; üstlerinde üç çizgi –soluk kırmızı, soluk mavi ve beyaz– var; bulutların gölgelerine ve güneşe bakıp bir milli bayramla ilişkilendiremediğim bu bayraklar, şüphesiz hafızanın şehrinde, o bahar gününün özünü, çamurun hışırtısını, kabakulağın başlangıcını, kan oturmuş gözünü Matmazel'in şapkasına dikerek tüylerini kabartan egzotik kuşu kutlamaktalar.

– 6 –

Matmazel'in bizimle geçirdiği yıllar boyunca, derslerimiz giderek seyreldi ve onun mizacı giderek bozuldu. Yine de o, büyük evimizden gelip geçen İngiliz mürebbiyeler ve Rus öğretmenlere kıyasla, kaya gibi amansız bir kalıcılık sağlamıştı. Bunların hiçbiriyle arası iyi değildi. Yazları yemek masasına en az on beş kişi oturduğu, doğum günlerinde bu sayı otuz yahut da-

1 Hep birlikte gezmeye çıkılıyordu.

ha fazla olduğu için, masada herkese yer açma sorunu, Matmazel'i fena zorluyordu. Böyle günlerde çevre malikânelerden aile büyükleri ve kuzenler gelir, köy doktoru arabasıyla teşrif eder, köy öğretmeni serin holdeki aynalar arasından burnunu temizleyerek geçer; elinde yeşilimtırak, nemli inci çiçeklerinden ya da gök mavisi peygamber çiçeklerinden müteşekkil bir demet olurdu.

Matmazel, kocaman masanın en uzak ucunda oturur vaziyette kalmışsa, bilhassa da en az kendisi kadar şişman zavallı bir akrabamıza yer konusunda önceliği kaptırdıysa (omzunu silkip, hor gören bir tavırla *"Je suis une sylphide à côté d'elle"*[1] dediğini hatırlıyorum), dudakları incinmişlik hissiyle, ironik bir gülümsemeyle seğirirdi; nahif bir akrabamız da ona bir gülümsemeyle karşılık verince, çok derin bir meditasyondan çıkıyormuşçasına, kafasını hızla sallamaya başlamış ve şöyle demişti: *"Excusez-moi, je souriais à mes tristes pensées."*[2]

Ve sanki tabiat, Matmazel aşırı hassas olsun diye uğraşmış, onun kulaklarını da ağırlaştırmıştı. Bazen masada, biz oğlanlar, birden iki koca gözyaşı tanesinin, Matmazel'in tombul yanaklarından indiğini fark ederdik. Kısık bir sesle, "Bana aldırmayın," der ve silmediği yaşlardan önünü göremez hale gelene dek, yemek yemeyi sürdürürdü; sonra, yürek burkan bir hıçkırıkla yerinden kalkar ve sendeleyerek yemek odasını terk ederdi. Yavaş yavaş gerçek ortaya çıkardı. Sohbetin gidişatı içinde, mesela amcamın kumanda ettiği bir muharebeden bahis açılmıştı ve Matmazel bu bahiste, deniz kuvveti bulunmayan kendi küçük ülkesi İsviçre'ye yönelik bir taşlama algılamıştı. Yahut, ne zaman Fransızca konuşulsa, onun da sohbeti yönlendirmesine, mevzuya katkıda bulunmasına bilerek engel olunduğu vehmine kapılmıştı. Belli ki zavallı kadın, masadaki konuşmalar anlaşılır hale gelmişken, yine Rusçaya dönülmeden kontrolü eline geçirmenin telaşına düşüp, bir türlü söze girmeyi beceremiyordu.

Oturduğu yerde birden, "Peki parlamentoda işler nasıl be-

1 "Ben onun yanında bir peri sayılırım."

2 "Kusura bakmayın, hüzünlü düşünceler içindeyken gülümsemişim."

yim?" diye soruverirdi; sorunun muhatabı, yıpratıcı bir günün sonunda devlet meselelerini, bu meseleleri bilmeyen ve umursamayan, fevkalade içtenliksiz biriyle tartışmaya hiç hevesli olmayan babamdı. Birinin müzikten bahsettiğini zannederek, "Ama sessizlik de güzel olabilir," diye şakırdı. "Biliyor musunuz, bir akşam, Alplerdeki ıssız bir vadide, gerçek anlamda *duymuştum* sessizliği." Bu tür hamleler, özellikle ağırlaşan kulağı yüzünden sorulmamış sorulara yanıt verdiği zamanlarda, canlı bir *causerie*'nin[1] roketlerini ateşleyeceği yerde, Matmazel'in acı veren bir sessizliğe gömülmesiyle neticelenirdi.

Ve Fransızcası gerçekten çok tatlıydı. O inci gibi dil Matmazel'in ağzından, Racine'in dinî şiirlerindeki aliterasyon günahları kadar akıldan yoksun bir masumiyet içinde dökülüp kıvılcımlanırken, onun kültürünün sığlığını, mizacının tatsızlığını ve zihninin sıradanlığını umursamasak olmaz mıydı? Bana hakiki şiiri takdir etmeyi, onun kısıtlı irfanı değil, babamın kütüphanesi öğretti; bununla birlikte, Matmazel'in kullandığı dilin berraklığı ve parlaklığı beni, kanı temizlemekte kullanılan pırıltılı tuzlar misali, fevkalade destekledi. O yüzden Matmazel'in, fil gibi vücudundan çıkan bülbül sesinin böyle kaybolmasından, böyle hakir görülmesinden dolayı çektiği ıstırabı tasavvur etmek, beni üzüyor. Bizimle uzun zaman, gereğinden çok daha uzun zaman kaldı; sanki bir mucize olacak, o bir tür Madame de Rambouliet'ye[2] dönüşecek, yaldızlar ve satenlerle döşenmiş bir *salon*, tılsımına kapılmış şairler, prensler ve devlet adamlarıyla dolacaktı.

Lenski ortaya çıkmasaydı, bu umutla daha uzun zaman devam ederdi; Lenski, bizi çeşitli konularda yetiştirmek ve spor etkinliklerimize katılmakla görevli, yumuşak, miyop gözleri ve güçlü politik fikirleri olan genç bir Rus öğretmendi. Daha önce başkaları da gelmişti ve Matmazel hiçbirinden hoşlan-

1 Söyleşi.

2 Catherine de Vivonne, marquise de Rambouillet (1588-1665); Madame de Rambouillet olarak bilinir. Sosyete içinde popüler bir ev sahibesi olarak tanınırdı ve Fransa edebiyat tarihinin tanınmış isimlerinden biriydi.

mamıştı, ama bu adam, onun deyişiyle *"le comble"* ydi.[1] Lenski, babama çok saygı duymakla beraber, ev hayatımızın bazı veçhelerini, örneğin uşaklarımızı ve Fransızcayı hiç içine sindiremiyordu; ona göre Fransızca, bir liberalin evinde hiç lüzumu olmayan aristokratça bir âdetti. Öte yandan Matmazel'in kanısına göre, Lenski'nin, sorduğu soruları homurdanarak yanıtlaması (Lenski daha iyi bir dil arayışıyla, Almanca yanıtlar vermeye çalışırdı), Fransızcayı anlamamasından değil, Matmazel'i herkesin önünde küçük düşürmek istemesindendi.

Matmazel'in hoş bir tonla ama üst dudağı uğursuzca titreyerek, ondan ekmeği uzatmasını isteyişini görebiliyor ve duyabiliyorum; aynı şekilde, Lenski'nin Fransızca kullanmadan ve aldırmadan çorbasını içmeye devam ettiğini de görüyor ve duyuyorum; nihayet Matmazel keskin bir sesle *"Pardon, mösyö,"* diyerek, adamın tabağının üzerinden uzanıyor, ekmek sepetini kapıyor ve öyle ironiyle dolu bir *"Merci!"* patlatıyor ki, Lenski'nin sarkık kulakları sardunya rengine dönüyor. Matmazel daha sonra odasında, "Hayvan! Aşağılık herif! Nihilist!" diye hıçkırarak ağlardı; hâlâ aynı katta kalsak da, artık odası artık bizimkinin yanında değildi.

O, astım hastalığından dolayı her on basamakta bir durlayarak merdivenden çıkarken (çünkü St. Petersburg'daki evimizin küçük hidrolik asansörü sürekli, bize sövercesine bozulup dururdu), aynı anda aşağı inmekte olan Lenski'nin kendisine çarptığını, onu ittiğini, yere devirdiğini söylüyordu; biz de o yere yatmışken Lenski'nin üzerinde tepindiğini görmüştük zaten. Giderek daha sık masayı terk eder oldu ve masada bıraktığı tatlısı, diplomatik şekilde arkasından gönderilmeye başlandı. Uzak köşedeki odasından anneme on altı sayfalık bir mektup yazmış, hemen yukarı çıkan annem, onu dramatik bir tavırla bavulunu toplar halde bulmuştu. Sonra bir gün, toplanıp gitmesine müsaade edildi.

---

1 Zirve, uç nokta.

- 7 -

İsviçre'ye döndü. Birinci Dünya Savaşı geldi, sonra da Devrim. Yirmilerin başında, mektuplaşmalarımız tavsadıktan çok sonra, sürgün hayatım içinde, yolum üniversiteden bir arkadaşımla birlikte Lozan'a düşünce, Matmazel'i bulmaya çalışabileceğimi düşündüm; hâlâ yaşıyor idiyse eğer.

Yaşıyordu. Her zamankinden de tombul, saçları iyice kırlaşmış ve neredeyse tamamen sağır olmuş vaziyetteydi, beni coşkun bir muhabbetle karşıladı. Château de Chillon resminin yerini, cafcaflı bir troyka almıştı. Rusya'daki yaşamından, orası kaybettiği memleketiymiş gibi hararetle bahsediyordu. Nitekim, o mahallede sabık mürebbiyelerden oluşan bir koloni bulunduğunu keşfettim. Birbirlerine sokulup karşılıklı anılarını yarıştırarak, artık onlara yabancı gelen bir çevre içinde, küçük bir ada oluşturmuşlardı. Matmazel'in can yoldaşı, bir mumyaya benzeyen, annemin sabık mürebbiyesi Mlle Golay'dı; hâlâ fazlasıyla ciddi ve bedbin olan bu kadın, annem evlendikten sonra da çok uzun süre ailemiz içinde kalmış, çatımız altında birlikte yaşadıkları zaman hiç konuşmadıkları Matmazel'den sadece birkaç yıl önce İsviçre'ye dönmüştü. İnsan, geçmişiyle yaşarken kendini hep evinde hisseder; bu da o acınası hanımların, uzaktaki ve doğruyu söylemek gerekirse oldukça berbat ve artık var olmayan bir memlekete karşı besledikleri sevgiyi bir parça açıklıyor; aslında o ülkeyi hiç tanımamışlardı ve oradayken hallerinden pek memnun değildiler.

Matmazel'in sağırlığından ötürü sohbet etmemiz mümkün olmadığından, arkadaşım ve ben, satın almaya gücünün yetmediğine kanaat getirdiğimiz cihazı, ertesi gün ona vermeyi kararlaştırdık. Matmazel, başlangıçta bu hantal cihazı doğru ayarlayamadı ama buna rağmen, nemli gözlerinde şaşkınlık ve minnettarlıkla, dönüp bana baktı. Her kelimeyi, mırıldandığım her şeyi duyabildiğine yemin etti. Aslında duyamamıştı, çünkü yanılmıyorsam, hiçbir şey söylememiştim. Konuşmuş olsaydım, aletin parasını ödeyen arkadaşıma teşekkür etmesini söylerdim. Öyleyse duyduğu şey sessizlik miydi; geçmişte bahsettiği

o yüksek dağların sessizliği? Geçmişte kendine yalan söylüyordu; şimdiyse bana.

Basel ve Berlin'e doğru yola çıkmadan önce, soğuk ve sisli gecede, gölün kıyısında yürüyüşe çıktım. Bir noktada, tek bir ışık karanlığı hafifçe araladı ve sisi, görmeye müsaade eden bir çiseye dönüştürdü. Eskiden, öylesine söylenmiş *"Il pleut toujours en Suisse"*[1] sözü, Matmazel'i ağlatmıştı. Aşağıda, suda oluşan halkalar ve beyazımsı bir şey dikkatimi çekti. Dalgalanan suya yaklaşınca, bunun ne olduğunu gördüm: Yaşlı bir kuğu; iri, tuhaf, dodo[2] benzeri bir yaratık, demir atmış bir tekneye çıkmak için boş yere çabalıyordu. Bunu başarması mümkün değildi. Kuğu, kanatlarını ağır, aciz bir çırpıntıyla, sallanan ve su sıçratan tekneye çarptığında çıkan ıslak ses; sudaki karanlık dalgaların ışığı yakaladıkça saçtığı yapışkan parıltı; bunların tümü bir an için, bazen rüyalarda sessiz dudaklara bastırılan, sonra da, bir şeye işaret eden parmağa iliştirilmiş, tuhaf bir anlamla yüklü gibi göründü; rüya sahibi, parmağın işaret ettiği şeyin ne olduğunu ayırt etmeye zaman bulamadan, irkilerek uyanırdı. Her ne kadar o kasvetli geceyi sonradan unuttuysam da, tuhaftır, birkaç yıl sonra Matmazel'in öldüğünü öğrendiğimde, aklıma önce o bileşik görüntü geldi: ürperti, kuğu ve dalgalanan su.

Bütün ömrünü kendini biçare hissederek geçirdi; onun bir parçasıydı bu biçarelik. Yaşadığını ve devindiğini, ancak çaresizliğinin salınımları ve derinlik değişimleri sayesinde hissedebiliyordu. Beni dertlendiren, biçarelik hissinin tek başına, kalıcı bir ruh yaratmaya yetmiyor olması. İri gövdeli ve marazi Matmazel'im dünyaya uyuyor, ama sonsuzluğa değil. Onu edebi yapıtlardan kurtardım mı gerçekten? Ritimden hemen önce, seslerin düştüğünü ve silindiğini duyuyorum; merak ediyorum, Matmazel'i tanıdığım yıllar boyunca, şişkin gıdısından, davranışlarından, hatta Fransızcasından bile daha fazla kendisinin olan bir şeyi fark etmemiş olabilir miyim; onun son bakı-

1 "İsviçre'de hâlâ yağmur yağıyor."

2 Nesli tükenmiş iri bir kuş. Gagası çengelli, boynu ve bacakları kısadır; uçmaya yetmeyen küçük kanatları vardır.

şına, yaptığım iyilikten hoşnut şekilde yanından ayrılayım diye yaptığı parlak kandırmacaya, ya da sanatsal gerçeğe yorgun bir dansçının beyaz kollarından çok daha yakın duran ıstırabıyla, o kuğuya benzer bir şey; kısacası, çocukluğumun emniyetli ortamında ziyadesiyle sevdiğim eşyalar ve varlıklar küle döndükten ya da kalbime gömüldükten sonra, ancak değerini bilebildiğim bir şey.

Matmazel'in hikâyesine bir ek yapacağım. Bu bölümü ilk yazışımda, şaşırtıcı şekilde hayatta kalabilmiş bazı insanlardan haberim yoktu. Mesela 1960'ta, Londra'daki kuzenim Peter de Peterson, 1904'te Abbazia'dayken gözüme yaşlı görünmüş olan İngiliz dadılarının, şimdi doksanını aştığını ve sağlığının iyi olduğunu söyledi; babamın en küçük iki kız kardeşinin mürebbiyesi olan Mlle Bouvier'in de (sonra evlenip Mme Conrad oldu), babamın ölümünden neredeyse yarım asır sonra, hâlâ yaşadığından habersizdim. Evlerine 1889'da gelmiş ve bir dizi mürebbiyenin sonuncusu olarak, altı yıl onlarla kalmıştı. 1895'te Peter'ın babası Ivan de Peterson tarafından hazırlanmış küçük, güzel bir andaçta, Batovo'daki hayattan çeşitli olaylar, babamın eliyle yazılmış bir ithafın üzerindeki resimlerde betimleniyor: *A celle qui a toujours su se faire aimer et qui ne saura jamais se faire oublier*;[1] buraya imzasını atanlar, Nabokov'lardan dört genç delikanlı ve kız kardeşlerinden üçü, Natalya, Elizaveta, Nadejda; ayrıca Natalya'nın kocası, küçük oğulları Mitik, iki kuzin ve Rus öğretmen İvan Aleksandroviç Tihotski. Altmış beş yıl sonra Cenevre'de, kız kardeşim Elena, artık doksanlı yaşlara gelmiş olan Mme Conrad'ı buldu. Bu ihtiyar hanım, bir nesillik sıçrama yaparak, safça, Elena'yı annemiz sandı; o sırada on sekiz yaşında olan Elena, eskiden Mlle Golay'la birlikte Vayra'dan Batovo'ya seyahat ederdi. O uzakta kalmış günlerin uzun erimli ışığı, bana nice değişik yollardan, maharetle ulaşıyor.

1 Kendini her zaman sevdirebilen kadına ve hiçbir zaman unutulmayacak olana.

6

- 1 -

Bir yaz sabahı, çocukluğumun efsanevi Rusya'sında uyandığım zaman, önce beyaz iç panjurların arasındaki hafif açıklığa bakardım. O açıklıkta ıslak, solgun bir renk görülüyorsa, panjurları açmamak, kasvetli bir günün su birikintilerine yansıyan resmini izlememek daha iyiydi. İnsan donuk bir ışık çizgisine, kurşuni gökyüzüne, ıslanmış kumlara, leylakların altında sulu lapa misali yığılmış kahverengi yapraklara bakıp nasıl da öfkelenirdi; ya o ıslak bahçe bankının üstüne yapışmış yassı, devetüyü rengindeki (mevsimin ilk zayiatı olan) yaprak!

Ama eğer o açıklık, bir çiy tanesinin parlaklığını yansıtıyorsa, o zaman hemen, pencerenin ardındaki hazineyi çıkarmaya seğirtirdim. Tek darbede, odaya ışıklar ve gölgeler dolardı. Güneş altında kımıldanan huş ağacı yaprakları, üzümler gibi yarı saydam bir yeşil renk almış olurdu ve onlarla karşıtlık yaratmak üzere, koyu kadife renkli köknarlar, olağanüstü yoğunluktaki maviliğin önünde yükselirdi; böylesi bir maviliği, çok seneler sonra, dağlık Colorado bölgesinde yeniden keşfettim.

Yedi yaşımdan itibaren, dikdörtgen bir pencereden geçen güneş ışığıyla bağlantılı olarak hissettiklerim, tek bir tutkunun et-

kisi altındaydı. Sabahleyin önce güneşe bakarsam, ilk düşündüğüm onun meydana getireceği kelebekler olurdu. Yoksa güneşin doğuşu kendi başına, yeterince sıradanlaşmıştı. Ana girişin tam karşısındaki bankın kıvrık arkalığına sarkmış bir hanımeli, benim rehber meleğim (ki kanatları, Floransa tarzı bir arafın eksikliğini saymazsak, Fra Angelico'nun Cebrail'ini andırırdı), bana nadir bir ziyaretçinin gelişini işaret ediyordu; siyah benekli, mavi çizgili ve krom saçaklı arka kuyruğunda, göze benzer kıpkırmızı desenleri olan, enfes, açık sarı renkli bir yaratıktı bu. Üzerinden sarktığı başı eğik çiçeğe sondaj yaparken, tozlu bedeni hafifçe eğilmişti ve ben onu, şimdiye dek hiç olmadığı kadar şiddetle arzuluyordum. Şehirdeki evimizin kapıcısı olan ve komik bir sebeple (ne olduğunu daha sonra açıklayacağım) o yaz bizimle kır evimize gelmiş olan çevik Ustin, onu şapkamla yakalamayı başardı ve sonra bu şapka, içindekiyle birlikte bir gardroba yollandı; Matmazel, gardroptaki naftalinin onu sabaha kadar öldüreceğini umuyordu. Gelgelelim ertesi sabah, Matmazel bir şey almak için gardrobu açtığında, benim Kuyruklu Kelebek'im, büyük bir hışırtıyla onun yüzüne çarptı, sonra açık pencereye yöneldi ve artık doğuya doğru, bir o yana bir bu yana hızla uçarak ilerleyen sarı bir benek haline geldi; kerestelik ağaçların ve tundranın üzerinden geçti, Volodga, Viatka ve Pern'e, ardından ıssız Ural bölgesini aşıp Yakutsk ve Verkhne Kolymsk'e ulaştı; Verkhne Kolymsk'den de, bir kuyruğunu kaybettiği güzel St. Lawrence adasına geçti, Alaska üzerinden Dawson'a ve Rocky Dağları boyunca güneye doğru ilerledi; nihayet, kırk yıllık bir kovalamacadan sonra, Boulder yakınlarında, yöresel bir titrek kavak ağacının altındaki göçmen karahindibaya konmuşken, yakalandı ve tutsak edildi. Mr. Brune'un, 14 Haziran 1735'te Mr. Rawlins'e yazdığı, şimdi Bodleian[1] koleksiyonunda bulunan bir mektupta, Mr. Vernon adındaki birinin, yakaladığı kelebeği 15 kilometre boyunca kovalamak zorunda kaldığı yazılıdır. (*The Recreative Review of Eccentricities of Literature and Life*, Cilt 1, s. 144, Londra, 1821).

1 *Bodleian*: Sir Thomas Bodley'ye yahut onun Oxford'da kurduğu kütüphaneye ait.

Gardrop hadisesinden kısa zaman sonra, binanın giriş pencerelerinden birinin köşesinde mahsur kalmış, muhteşem bir güve kelebeği buldum ve annem onu eterle öldürdü. Sonraki yıllarda ben de birçok öldürücü madde kullandım ama birazcık etere temas etsem, geçmişin verandası yeniden aydınlanıp, o dikkatsiz güzel kelebeği yine kendine doğru çeker. Yetişkinliğimde bir kere, apandisitim alınırken bana eter verilmişti ve bir çıkarıma sanatı[1] resminin canlılığıyla, kendimi denizci elbisesi içinde, annem olduğunu bildiğim Çinli bir hanımın rehberliğinde, kozasından yeni çıkmış bir İmparator güvesine binmiş olarak görmüştüm. Hayati organlarım gözler önüne serilirken, rüyamda her şey yeniden canlanıyordu: Eterle ıslatılan buz gibi pamuğun, güvenin lemurian[2] kafasına bastırılışı; böceğin giderek azalan kasılmaları; göğsün sert kabuğunu delen topluiğnenin tatmin duygusu sağlayan çıtırtısı; iğne ucunu, yayma tahtasının mantar tabanlı oyuğuna dikkatlice saplayışımız; kalın ve güçlü kanatları, yarı şeffaf kâğıdın düzgünce yapıştırılmış şeritleri altına simetrik şekilde yerleştirişimiz.

– 2 –

Herhalde sekiz yaşındaydım; kır evimizin sandık odasında, bir sürü tozlu nesnenin arasına karışmış olarak, doğa bilimleriyle ilgilenen büyükannemin, ünlü bir üniversite profesörünün (Şimkyeviç) kızına özel ders vermesi için tuttuğu günlerden kalma, muhteşem kitaplar keşfetmiştim. Bu kitapların bazıları pek tuhaftı; mesela Albertus Seba'nın dört kocaman kahverengi folyodan oluşan, 1750'lerde Amsterdam'da basılmış eseri *(Locupletissimi Rerum Naturalium Thesauri Accurata Descriptio...)*. Bu kitabın sert yüzeyli sayfalarında, tahta baskı yılanlar, kelebekler ve embriyonlar vardı. Cam kavanozda boynundan asılı

1 Özgün metinde, *decalcomania*.

2 Lemuria, uzun zaman önce var olduğu düşünülen, şimdi Hint Okyanusu'nun altında kaldığı varsayılan bir kıtanın adıdır. Haeckel, bu kıtanın lemur adlı hayvanların anavatanı olduğunu düşünüyordu. *Lemurian*, "Lemurialı" ya da "Lemur gibi" anlamına geliyor.

olarak duran Etiyopyalı bir kız çocuk cenini, her gördüğümde bana kötü bir şok yaşatırdı; CII numaralı tahta baskıdaki, fazla umursamadığım doldurulmuş *hydra*'nın,[1] yedi yılankavi boynunun ucunda yedi tane aslan dişli kaplumbağa kafası ve ucu boğumlu bir kuyrukla biten, yanları düğme gibi yumrulu, tuhaf, şişkin bir gövdesi vardı.

O çatı katında, kurutulmuş hasekiküpeleri, mavi gökmerdivenleri, Jove karanfilleri, turuncu-kırmızı zambaklar ve diğer Davos çiçekleri arasında, benim alanıma daha yakın düşen başka kitaplar da bulmuştum. Kollarımın arasına harikulade, akıl almaz derecede çekici bir sürü cilt alıp, alt kata inmiştim: Maria Sibylla Merian'ın (1647-1717) çok hoş Surinam böcekleri resimleri, Esper'in soylu *Die Schmetterlinge*'si[2] (Erlangen, 1777) ve Boisduval'ın *Icones Historiques de Lépidoptères Nouveaux ou Peu Connus*'u[3] (Paris, 1832'den itibaren). Yüzyılın ikinci yarısında yazılmış olanlar daha da heyecan vericiydi: Newman'ın *Natural History of Butterflies and Moths*'u,[4] Hofmann'ın *Die Gross-Schmetterlinge Europas*'ı,[5] Büyük Dük[6] Nikolay Mihailoviç'in Asyatik kelebeklerle ilgili (Karigin, Bybakov ve Lang tarafından çizilmiş eşsiz figürler içeren) *Mémoires*'i,[7] Scudder'ın *Butterflies of New England*[8] üzerine yazdığı muazzam eser.

Geriye dönüp bakınca görüyorum ki, 1905 yazı, birçok bakımdan çok canlı olsa da, evimizin çevresi ya da okul öğretmeniyle yaptığımız yürüyüşler hızlı kanat çırpışlarıyla renklenmiyor, ortalıkta renkli kelebekler görülmüyordu: 1906 Haziranı'nda ortaya çıkacak olan Kuyruklu Kelebek henüz yol kenarındaki bir *umbelliferae* çiçeğinin üzerinde, tırtıllık evresindeydi; lakin o ay içinde, yaygın olarak görülen birçok şeyi öğren-

1 *Hydra*: Çok küçük tatlı su hayvanları; tüp benzeri gövdeleri ve dokunaçlarla çevrili bir ağızları vardır.

2 *Kelebekler*.

3 *Yeni ya da Az Bilinen Kelebeklerin Tarihsel Resimleri*.

4 *İngiliz Kelebek ve Güvelerinin Tabii Tarihi*.

5 *Avrupa'nın Büyük Kelebekleri*.

6 Rus çarının erkek kardeşine verilen unvan.

7 *Anılar*.

8 *New England Kelebekleri*.

dim ve Matmazel, bitiminde bataklıklı çimenler bulunan, Küçük Sedef-kenarlı Lalelerle[1] dolu (bu yüzden unutulmaz ve büyüsünü hiç yitirmeyen ilk el kitabıma, Richard South'un o günlerde çıkmış *The Butterflies of the British Isles'ına*[2] başvurmamı gerektiren), *le chemin des papillons bruns*[3] denen bir ormandan bahsediyordu. Ertesi sene, bizim kelebek ve güvelerimizden birçoğunun İngiltere ya da Orta Avrupa'da bulunmadığını fark ettim ve daha kapsamlı atlaslara bakıp, bunların hangileri olduğunu belirledim. 1907 başlarında geçirdiğim ağır hastalık (ateşimi 41 dereceye yükselten bir zatürree), birkaç ay boyunca beni bir küçük dâhi yapmış olan korkunç hesap yapma yeteneğini, gizemli şekilde ortadan kaldırdı (bugün kâğıt-kalem kullanmadan 13'le 17'yi çarpamam; ama 3'le 7'yi, birbirlerine pek güzel uydukları için, çabucak toplayabilirim); fakat kelebekler kendilerini kurtardı. Annem yatağımın çevresinde bir kütüphane ile müze oluşturdu ve yeni bir asal sayı bulma tutkusu, yerini yeni türler bulma arzusuna bıraktı. 1907 Ağustosu'nda Biarritz'e yaptığımız bir gezide, yeni harikalar gördüm (1909'da göreceklerim kadar berrak ve çok sayıda değillerdi gerçi). 1908'de, Hofmann'ın saptadığı tüm Avrupa kelebeklerine tam anlamıyla hâkimdim. 1910'da, Seitz'ın deha ürünü resimli kitabı *Die Gross-Schmetterlinge der Erde*'nin[4] ilk ciltlerini hülyalar içinde taramış, yakın zaman önce keşfedilmiş ender türlerden birkaçını satın almıştım ve böcekbilim dergilerini, özellikle İngiltere ve Rusya'da basılanları oburca okuyordum. Sistematikte büyük gelişimler söz konusuydu. Yüzyılın ortalarından beri, Kıta Avrupası'ndaki lepidopteroloji, Almanlar tarafından beceriyle yürütülen basit ve istikrarlı bir hadise olagelmişti. Bu bilimin yüce rahibi Dr. Staudinger, aynı zamanda en büyük böcek satış firmasının da yöneticisiydi. Bugün, ölümünden yarım asır sonra bile, Alman lepidopteristleri onun otoritesinin yol açtığı hipnotik büyüyü bozamamıştır. Ekolü bilim-

1 Özgün metinde, *Small Pearl-bordered Fritillaries*.

2 *İngiliz Adalarının Kelebekleri*.

3 Kahverengi kelebeklerin yolu.

4 *Dünyanın Büyük Kelebekleri*.

sel bir güç olarak zayıflamaya başladığında, Dr. Staudinger hâlâ yaşıyordu. O ve takipçileri, uzun zaman kullanılarak yaygınlık kazanmış tekil ve grupsal isimlere bağlı kalıp, kelebekleri sınıflandırmak için çıplak gözle görünen niteliklere bakmayı yeterli görüyorlardı; İngilizce konuşan yazarlar ise, öncelikler yasasına ve organların mikroskop altında incelenmesine dayalı sınıflandırma değişikliklerine dayalı, değişik bir adlandırma dizgesi oluşturdular. Almanlar yeni eğilimleri görmezden gelmek için ellerinden geleni yaptılar ve böcekbiliminin pul koleksiyonculuğuna benzer yanını aziz kabul etmeyi sürdürdüler. Onların, "ortalama koleksiyoncuyu fazla ince eleyip sık dokumaya zorlamamak gerekir" şeklindeki sözleri, popüler romanların sinirli yayıncılarının "ortalama okuyucu"yu polipohlamalarına pek benzemektedir; onlara göre, ortalama okuyucunun düşünmeye zorlanmaması gerekir.

Ergenliğimde kelebeklere ve güvelere duyduğum taşkın istekle çakışan daha genel bir değişiklik daha vardı. Hermetik ve homojen nitelikteki Viktoryen ve Staudingeryen türlere, dışarıdan, sanki fazla önem taşımıyormuşçasına isnat edilmiş birkaç "farklılık"ın (yüksek dağlara özgü, kutupsal, adalara özgü vs.) yerini, organik açıdan coğrafi ırklar ve alt türlere ayrılmış, çok biçimli ve akışkan bir tür anlayışı aldı. Böylece vakanın evrimsel veçheleri, daha esnek sınıflandırma yöntemleri aracılığıyla daha açık hale geldi ve biyolojik araştırmalar sayesinde, kelebeklerle tabiatın temel problemleri arasındaki bağlantılar da ortaya çıkmış oldu.

Biyolojik taklitçiliğin gizemleri, özellikle ilgimi çekiyordu. Bu fenomende, genellikle insan yapımı şeylere atfedilen sanatsal bir mükemmellik gözleniyordu. Kanat üzerindeki kabarcık gibi noktacıklarla ya da krizalit üzerindeki parlak sarı yumrularla zehir yayılımının taklit edildiğini düşünün ("Beni yeme; zaten ezilmiş, denenmiş ve reddedilmiş durumdayım). Ufakken bir kuş pisliği gibi görünen, ama deri değiştirdikten sonra kınkanatlılara özgü uzantılar ve şatafatlı karakteristikler geliştiren akrobatik bir tırtılın (Istakoz Güvesi'nin tırtılı) numaralarını düşünün; bu olağandışı arkadaşımız, aynı anda iki ka-

rakteri birden oynayabiliyor (tıpkı Doğu şovlarındaki, birbirine sarılmış iki güreşçi *haline gelen* aktör gibi): Hem kıvranan bir kurtçuk hem de onu ısırıyormuş gibi görünen bir karınca oluyor. Belli bir güve kelebeği, biçim ve renk olarak bir yabanarısını taklit ederken, aynı zamanda antenlerini yabanarıları tarzında, güvelere uymayan şekilde hareket ettiriyor. Bir kelebeğin yaprak gibi görünmesi gerektiğinde, sadece bir yaprağın tüm ayrıntılarını çok güzel şekilde sergilemekle kalmıyor, kurtçukların yapraklarda açtığı deliklerin taklitleri de, kanatlarında cömertçe yer tutuyor. Taklitçi görünümle taklitçi davranışın böyle mucizevi şekilde bir araya gelişi, Darwinci "doğal seleksiyon"la açıklanamaz; korunma amaçlı bir hile, saldırganın takdir sınırlarının çok ötesindeki bir taklit inceliği, taşkınlığı ve lüksü noktasına taşındığında, "yaşam mücadelesi" kuramına da başvurulamaz. Sanatta aradığım gayri-faydacı hazları, doğada keşfettim ben. Sanat ve doğa, büyünün biçimleriydi; her ikisi de karmaşık efsunlama ve kandırmaca oyunlarıydı.

– 3 –

Çeşitli iklimlerde, çeşitli kılıklarda kelebek avladım: Sevimli bir çocuk olarak golf pantolonu ve bir denizci kepiyle; ülkesinden uzak, sırık gibi uzun bir kozmopolit olarak, uzun pantolon ve bereyle; şişman ve şapkasız yaşlı bir adam olarak, şortla. Dolabımdaki kelebeklerin çoğu, Vayra'da evimizle aynı kaderi paylaştı. Şehirdeki evimizde kalanlar ve Yalta Müzesi'nde bıraktıklarım, şüphesiz, halı bitleri ve diğer haşereler tarafından yok edilmiştir. Sürgünde toplamaya başladığım Güney Avrupa kelebekleri, İkinci Dünya Savaşı esnasında Paris'te ortadan kayboldu. 1940 ile 1960 arasında Amerika'da yakaladıklarım (çok ender ve önemli türleri de içeren birkaç bin örnek), Tomsk ya da Atomsk'a nazaran daha güvende oldukları, Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi, Amerikan Doğa Tarihi Müzesi ve Cornell Üniversitesi Böcekbilim Müzesi'ndeler. Cambridge, Massachusetts'deki Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi'ndeki araş-

tırma çalışmalarıma dair (1941-1948), Rusya'daki çocukluğuma eşdeğer, mutlu anılarım var. Yeni memleketimin çoğu eyaletinde, yirmi yıl boyunca, neredeyse her yaz çıktığım kelebek toplama gezileri de, bana daha az mutluluk vermedi doğrusu.

Jackson Hole'de ve Büyük Kanyon'da; Telluride, Colorado'nun yukarısındaki dağ yollarında ve Albany, New York yakınlarındaki ünlü bir çamlıkta saptadığım yeni kelebekler, basılan kitaplardan daha fazla sayıda olmak üzere, yaşıyor ve yaşamaya devam edecek. Bulduğum türlerin bazıları üzerinde, başkaları çalışmalar yürüttü; bazılarına ise benim adım verildi. Bunlardan biri olan ve 1943'te bir gece, James Laughlin'in Utah'daki Alta Pansiyonu'nda kutuladığım Nabokov Güvesi (*Eupithecia nobokovi* McDunnough), 1910'larda Oredej ormanında, belki de daha eski bir tarihte, bir buçuk asır önce Nova Zembla'daki o nehirde başlayan tematik spirale, felsefi olarak çok uyuyor.

Gerçekten de, heyecan ya da arzu, tutku ya da başarı yolunda, zenginlik ve kuvvet manasında, entomolojik keşifle yarışacak çok az şey biliyorum. Başlangıcından itibaren, bu işin birbirine göz kırpan birçok veçhesi vardı. Bunlardan biri, kesinlikle yalnız olmayı arzulamamdı, zira bana eşlik edecek herhangi biri, ne kadar sessiz olursa olsun, tutkumun yoğun hazzını yaşamama engel olurdu. Bu hususta taviz vermez, istisna tanımazdım. Daha ben on yaşındayken, öğretmenler ve mürebbiyeler, sabahların bana ait olduğunu bilir ve temkinlice uzakta dururlardı.

Bu anlattıklarım, çok hoşlandığım ve birlikte çok iyi vakit geçirdiğim bir okul arkadaşımın ziyaretini hatırıma getiriyor. Bir yaz gecesi –galiba 1913'te– kırk kilometre mesafedeki bir kasabadan gelmişti. Babası kısa zaman önce bir kazada vefat etmiş, ailesi mali bakımdan çökmüştü ve bu sağlam yürekli çocuk, benimle birkaç gün geçirebilmek için bütün o yolu bisikletle kat etmişti.

Gelişini izleyen sabah, o nereye gittiğimi anlamadan evden çıkıp her zamanki gezimi gerçekleştirmek için ne gerekiyorsa yaptım. Kahvaltı etmeden, isterik bir aceleyle, kepçemi, hap

kutularını, öldürme kavanozunu aldım ve pencereden kaçtım. Ormana vardığımda, artık emniyetteydim; yine de yürürken, uzun ve solgun çehresi, siyah kravatıyla sıcak bahçede üzüntü içinde dikilen, yokluğumu mazur gösterecek bir sebep bulmaya çalışarak, yapacak daha iyi bir şeyi olmadığından, bahçedeki köpekleri okşamakta olan zavallı arkadaşımı tasavvur ettikçe, baldırlarım titriyor, gözlerimde yakıcı yaşlar birikiyor, tüm vücudum utançla ve kendime karşı duyduğum tiksintiyle seğiriyordu.

Müsaade edin, iblisime nesnel bir gözle bakayım. Anne-babam hariç, hiç kimse bu takıntımı anlamıyordu ve benimle aynı dertten mustarip birine rastlayana dek, uzun yıllar geçti. Öğrendiğim ilk şeylerden biri, koleksiyonumu büyütmek için başkalarından medet ummamaktı. 1911 yazında, bir öğle sonrası, Matmazel elinde bir kitapla odama gelip, bana Rousseau'nun zoolojiyi (botanikçiliğin lehine olmak üzere) nasıl nükteli şekilde yerdiğini göstermek istedi ve o sırada, koca vücudunu koltuğa bırakmasına sebep olan yerçekimsel süreç, kederli böğürmemle durduramayacağım kadar ileri gitmişti: O koltuğa, çok hoş Büyük Beyaz'ları dizdiğim cam kapaklı bir tabla koymuştum. Matmazel önce, sahte bir gurur gösterisi sergiledi; ağırlığıyla üstüne oturduğu şeye zarar verdi –aslında mahvetti– diye onu suçlayamazdım; sonra beni avutmaya çalıştı: *Allons donc, ce ne sont que des papillons de potager!*[1] Bu söz, vaziyeti kötüleştirmekten başka bir işe yaramadı. Yakın zaman önce Staudinger'den satın alınmış bir çift Sicilyalı, ezilmiş ve berelenmişti. Kocaman bir Biarritz numunesi, adamakıllı örselenmişti. Benim yakaladığım bazı seçme örnekler de paramparça olmuştu. Bunlar arasında, Kanarya Adalı ırkını andıran bir yarı tür, birkaç damla tutkalla onarılabilirdi belki; lakin bir gynandromorph, yani sol yarı erkek-sağ yarı dişi olan, karın bölgesi bozulmuş ve kanatları kopmuş kıymetli bir örneği, ebediyen kaybetmiştim: Kanatlar tekrar yapıştırılabilirdi ama bu dört kanadın, eğik çivisine takılı olarak duran o başsız gövdeye ait olduğunu kanıtlamak mümkün olamazdı. Ertesi sabah za-

1 Haydi canım, bunlar sebze kelebeklerinden başka bir şey değil!

vallı Matmazel, çok gizemli bir havayla, St. Petersburg'a gitti ve akşam vakti bana, flastere tutturulmuş sıradan bir Urania güvesi getirdi ("senin lahana kelebeklerinden daha iyi bir şey"). Matmazel on yıl sonra, geçmişi yeni baştan keşfederken, "Beni nasıl kucaklamış, nasıl sevinçle dans etmiştin!" diye anlatmıştı bu olayı.

Bir yurtdışı gezisine çıktığımda, nadir bulunan bir güvenin pupalarını emanet ettiğim taşra doktorumuz, mektubunda dönüşümün başarıyla gerçekleştiğini yazmıştı; oysa gerçekte, bir fare kıymetindeki pupaya erişmişti ve ben döneceğim zaman, hilebaz ihtiyar, muhtemelen bahçesinde alelacele yakaladığı ve diğerlerini ikame edeceğini düşündüğü –öyle sanıyordu– birkaç Kaplumbağakabuğu kelebeğini, üreme kafesine atıvermişti. Doktorumuzu da bastıran kişi, mutfakta çalışan heveskâr oğlandı; bazen gereçlerimi ödünç alır, iki saat sonra muzaffer ane şekilde, bir çanta dolusu omurgasız hayvan ve başka bazı şeylerle dönerdi. Bir telle bağladığı kepçenin ucunu gevşeterek, ganimetini boşaltırdı: Bir yığın çekirge, biraz kum, eve dönerken yolduğu iki mantar parçası, yine çekirgeler, yine kum ve hurdahaş olmuş bir Küçük Beyaz kelebek.

Belli başlı Rus şairlerinin eserlerinde, sadece iki tane gerçek anlamda hisli kelebek imgesi keşfedebildim: Bunin'in, açık şekilde bir Kaplumbağakabuğu kelebeğini çağrıştıran kusursuz dizeleri:

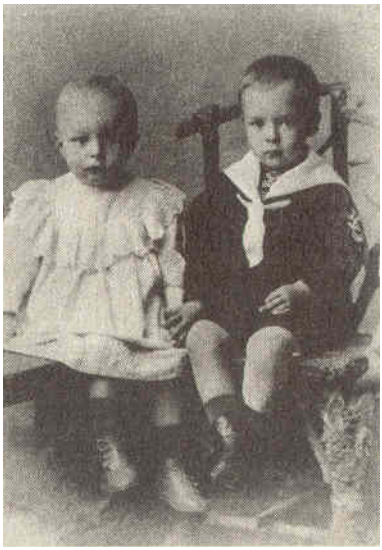
> Sonra odaya girer
> Renkli bir kelebek, ipek gibi
> Kanat çırpar ve mavi tavana
> Çarpar durur gövdesini...

ve Fet'in "Kelebek" monoloğu:

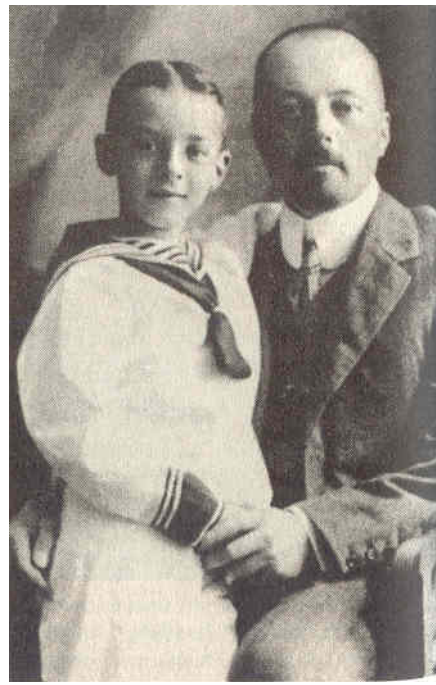
> Nereden geldim yolum nereye
> Sorgulamıyorum
> Latif bir çiçeğe konmuşum
> Soluklanıyorum.



Yazarın babası ve evlilik öncesi soyadı Rukavişnikov olan annesi Elena İvanovna Nabokov (1876-1939), 1900'de, St. Petersburg yakınlarındaki Vyra'da bulunan malikânelerinin bahçe taraçasında.



1901 Aralık'ında Biarritz'de çekilmiş bu fotoğrafta, kardeşim Sergey bir yaşında, bense iki yaşındayım (aynı çocuğun peruklu ve peruksuz hali gibi duruyoruz). Galiba oraya, kışı geçirdiğimiz Pau'dan gelmişiz. Parlayan ıslak bir çatı; Fransa'nın güneyine yaptığımız ilk geziden tek hatırladığım bu. Bunu başka geziler izledi; iki kere daha Biarritz'e (1907 ve 1909 sonbaharı) ve iki kere de Riviera'ya (1903 sonbaharının sonu ile 1904 yazının başı) gittik.



1906'da, St. Petersburg'dayız; babam otuz beş yaşında, ben yedi yaşındayım.

Fransız şiirinde, Musset'nin iyi bilinen (*Le Saule* içindeki) çarpıcı dizeleri,

> *Le phalène doré dans sa courbe légère*
> *Traverse les près embaumès*[1]

ki bu dizeler, İngiltere'de Portakal güvesi dedikleri erkek geometrid'in[2] alacakaranlık zamanındaki uçuşunu, kesinlikle mükemmelen betimlemektedir; ayrıca Fargue'ın (*Les Quatres Journées*'deki), ilgi çekici derecede isabetli tasvirine göre, gece karanlığı çöktüğü sırada bir bahçe *se glace de bleu comme l'aile du grand Sylvain*'dir[3] (Hanımeli Kelebeği[4]). İngiliz şiirinde çok az rastlanan esaslı kelebek imgeleri arasında, benim favorim Browning'in dizeleridir:

> Öte yanda durur dimdik bir kaya;
> Yanında ince bir yol uzanır
> Likenler eğlenir koca taşlarla
> Bir güve'nin desenleri,
> Ve küçük eğreltiler
> Dişlerini geçirir parlak yüzeye
> ("Ocak Başında")

Kelebeklerin alelade insanlarca bu kadar az fark edilmeleri, son derece şaşırtıcıdır. Sırt çantasında Camus taşıyan o gürbüz İsviçreli yürüyüşçüye, kuşkucu yol arkadaşım için, geçtiği yolda hiç kelebek görüp görmediğini bilhassa sorduğumda, "Hayır," demişti; oysa az önce sen ve ben, o yolda kaynaşan kelebekler arasında olmaktan nasıl da zevk almıştık. Yine doğru olan bir şey var ki, en ince ayrıntılarına kadar hatırladığım, ama 1906 yazından önceki bir tarihe ait, yani ilk yer belirtici etike-

1 *Bir yay çizerek yaldızlı pervane / Aşıyor kokulu çayırları.*

2 *Geometrid*, yeri ölçen anlamındadır. Bu isim altında toplanan küçük güvelerin kurtçuk formları, vücutlarını bükerek hareket etmekte ve ölçmeci (*measuring*) ya da arşıncı (*looping*) tırtıllar olarak bilinmektedirler.

3 *Büyük Sylvain*'in kanadı gibi maviye dönmekte.

4 Özgün metinde, "Poplar Admirable".

timdeki tarihten önce gelen ve tekrar ziyaret etmediğim bir patikayı gözümün önüne getirdiğimde, bir kanadı, bir kanat vuruşunu, bir gökmavisi parıltıyı, üzerine güve kelebeği konmuş bir çiçeği ayırt edemiyorum; sanki Adriyatik üzerindeki kötücül bir tılsım, oradaki tüm "lep"leri (argo kullanmayı sevenlerimiz öyle derdi) görünmez kılmış gibi. Paralel bir gezegende, görünürde tek bir böcek yokken, neşeli ve kaskını çıkarıvermiş bir botanikçinin yanında hevessizce çalışan bir böcekbilimci, kendini aynen böyle hissederdi; böylece (çocukluğumuza ait dekorun, iktisatlı davranan bir üretici tarafından, mümkün olan her fırsatta yetişkinlerin rüyaları için hazır bir sahne olarak kullanıldığı şeklindeki tuhaf gerçeğin, tuhaf kanıtı olarak), tekrar tekrar gördüğüm bir kâbusta, elimde katlanabilen bir kelebek kepçesiyle deniz kıyısındaki bir tepeye çıkıyorum, tepe yoncalar ve kekiklerle dolu, ama anlaşılmaz şekilde, orada bulunması gereken kelebeklerden yoksun.

Ayrıca, kendini sükûnet içindeki arayışına kaptırmış bir "lepist"in, çoğu zaman diğer mahluklarda garip tepkiler uyandırdığını keşfetmiştim. Ne zaman bir piknik düzenlense, ben sıkılganca, mütevazı aletlerimi kimseye fark ettirmeden katran kokulu (sinekleri atlardan uzak tutmak için bir katran preparatı kullanılırdı) seyahat aracına ya da çay kokulu, üstü açılabilen Opel'e (kırk yıl önce benzin öyle kokardı) yerleştirmeye çalışırken, kuzenlerimden yahut teyzelerimden biri şöyle derdi: "O kepçeyi *gerçekten* yanına almak zorunda mısın? Normal bir çocuk gibi vakit geçiremez misin? Herkesin keyfini kaçırdığının farkında değil misin?" Bad Kissingen, Bavyera'da, NACH BODENLAUBE yazan tabelanın yakınlarında, babam ve haşmetli ihtiyar Muromtsev'le (ki kendisi dört yıl önce, 1906'da, ilk Rus Parlamentosu Başkanı olmuştu) uzun bir yürüyüşe çıkacağımız sırada, Muromtsev, mermeri andıran başını on bir yaşındaki savunmasız bir çocuk olan bana doğru çevirmiş, dillere destan ağırbaşlılığıyla seslenmişti: "Bizimle gelebilirsin ama yolda kelebek kovalama, çocuğum. Yoksa yürüyüşün ritmi bozulur." 1918'in Martı'nda, Kırım'da, Karadeniz'e hâkim bir patika üzerinde, iyiden iyiye boy almış çalılar arasında yürüdüğüm sıra-

da, çarpık bacaklı bir Bolşevik nöbetçi, bir İngiliz gemisine (dediğine göre, ağımla) sinyal gönderdiğim için beni tutuklamak istemişti. 1929 yazında, Doğu Pireneler'deki bir köyün içinden yürüyerek geçerken, geriye dönüp baktığımda, arkamdaki köylülerin, oldukları yerde donmuş halde kaldıklarını görürdüm; sanki ben Sodom idim, onlar da Lut'un karısıydı.[1] On sene sonra, Denize Yakın Alpler'de,[2] kıvrımlı yoldaki çayırların ardım sıra dalgalandığını fark ettim, zira kırlık bölgede görevli şişman bir polis, ötücü kuşları avlayıp avlamadığımı anlamak için, koca göbeğiyle peşimden geliyordu. Amerika, ağ kullanma etkinliğime diğer ülkelere nazaran daha da marazi bir ilgi gösterdi; belki sebebi, bu ülkeye yerleştiğim sırada kırklı yaşlarda olmam ve insanın yaşlandıkça, elinde bir kelebek kepçesiyle daha acayip görünmesidir. Sert bakışlı çiftçiler, BALIK AVLAMAK YASAKTIR tabelalarına dikkatimi çekiyorlardı; anayolda yanımdan geçen arabalardan, alaylı ulumalar yükseliyordu; en sersefil adamları umursamayan uykulu köpekler beni görünce canlanıyor, hırlayarak peşimden geliyorlardı; küçük çocuklar, kafası karışmış analarına beni işaret ediyorlardı; hoşgörülü tatilciler, olta yemi yapmak için böcek mi avladığımı soruyorlardı; bir sabah da, Santa Fe yakınlarındaki, çiçek açmış yukkaların aydınlattığı boş bir alanda, büyük bir siyah kısrak, beni bir buçuk kilometre boyunca takip etmişti.

4

Peşimdeki herkesi başımdan savıp, Vayra'daki evimizden çayırlıklara ve ormana doğru uzanan taşlı, kızıl yolda yürümeye başladığımda, günün canlılığı ve parıltısı beni bir duygudaşlığın ürpertisiyle sarardı.

İki senede bir ortaya çıkan (haliyle bunu, önceki yıllara ba-

1 İncil'e göre Hz. Lut, iki meleğin kendisini uyarması üzerine, lanetlenen Sodom şehrinden kaçar. Yıkımı görmek için geriye bakan karısı, tuzdan bir sütuna dönüşüp kalır.

2 Özgün metinde, *Maritime Alps*; Alp Dağları'nın kuzeybatı kısmındaki dağ silsilesi.

karak söylüyorum) çok genç, çok koyu renkli Güzelesmerler, köknarların arasında uçuşuyorlar ya da yol kenarındaki bitkiler üzerinde güneşlenip, kanatlarının kırmızı desenlerini ve kareli saçaklarını sergiliyorlardı. Kahraman denen ufacık bir Güzelesmer, otların üzerinde sıçrayarak, ağımdan kurtulmuştu. Uçmakta olan birkaç güve de vardı; bunlar, ya boyalı sinekler gibi çiçekten çiçeğe seyir eden çiğ renkli güneş sevdalıları, ya da çalılıklar boyunca son sürat giden pas renkli Meşe Güvesi[1] gibi, gizlenen dişilerin peşine düşmüş, uykusuzluk çeken erkeklerdi. Örümcek ağma yakalanmış yumuşak, uçuk sarı bir kanadı (çocukluğumun en büyük gizemlerinden birini) fark etmiştim (sonra bunun ne olduğunu anladım: Bir Büyük Zümrüt'ün[2] parçasıydı). Vücudu gösterişli şekilde bölümlenmiş, yassı kafalı, et renkli ve parlak bir kırmızılıktaki muazzam Ağaç Kızılkurdu; Fransızların deyişiyle "bir solucan kadar çıplak" tuhaf bir mahluk, pupa haline gelme süreci için uygun bir yer aramanın telaşıyla (kamuya açık bir alanda geçirilen utanç verici başkalaşım nöbetinin korkunç baskısı içinde), önümden geçiyordu. O huş ağacının, park girişine yakın yerdeki güçlü ağacın kabuğu üzerinde, *Sievers's Carmelite*'in (okuyucunun nazarında sadece bir başka gri güvenin) karanlık bir sapkın tipini bulmuştum. Köprünün altındaki kanalda, parlak sarı renkli bir Silvius Zıpzıpı, bir yusufçukla (benim nazarımda sadece bir mavi libellula ile) didişiyordu. İki erkek Bakır Kelebeği, bir çiçeğin üzerinden kalkıp, sürekli birbirleriyle kavga ederek muazzam bir yüksekliğe çıkmıştı; az sonra bunlardan biri, aşağı doğru yönelip kendi devedikenine dönüyordu. Bunlar bildik böceklerdi ama, her an daha esaslı bir şey, nefesimi tutarak duraklamama sebep olabiliyordu. Bir gün, zarafetle bir dal parçası üzerine yerleşmiş olan Sevbeni'ye, kepçemi ihtiyatla yaklaştırmıştım. Çikolata renkli kanatlarının altındaki beyaz W'yu açıkça görebiliyordum. Kanatları kapalıydı ve alt kanatları ilginç bir dairevi hareketle birbirlerine sürtünmekte; muhtemelen, insan kulağının duyamayacağı kadar yüksek bir perdeden.

1 Özgün metinde *Oak Eggar*.

2 Özgün metinde *Large Emerald*.

neşeli bir hışırtı çıkarmaktaydı. Bu kelebeği epeydir istiyordum ve kâfi yakınlığa gelince, hamlemi yaptım. Şampiyon tenisçilerin, kolay bir vuruşu kaçırdıkları zaman nasıl inlediklerini duymuşsunuzdur. Minsk'de, bir kafedeki gösteride absürt bir hatayla kalesini kaybederek, yerel amatör satranççı ve pediatrist Dr. Schach'a yenilen, dünyaca ünlü büyük usta Wilhelm Edmundson'un yüzünün aldığı şekli görmüş olabilirsiniz. Ama o gün hiç kimse (hayatımın sonrasındaki ben hariç), kepçeyi silkeleyerek içinden sadece bir dal parçası çıkarışımı ve muslindeki deliğe bakışımı görmedi.

– 5 –

İki araba yolunun (biri iyi durumda olup, "eski" ve "yeni" parklarımız arasında kuzeyden güneye doğru uzanırdı; çamurlu ve tekerlek izleriyle dolu olan diğeri ise, batı yönünde Batovo'ya giderdi) kesiştiği yerin yakınındaki bir noktada, iki yanında titrek kavak ağaçları dizili olan bir çukurda, haziranın üçüncü haftasında mutlaka bembeyaz çizgili, büyük, mavi-siyah *nymphalid*'ler bulurdum; bu kelebekler, bir yere konup kanatlarını kapattıklarında alt taraflarının rengiyle eşleşen koyu kilin birazcık üzerinde süzülür, daireler çizerlerdi. Bunlar, eski kelebek bilimcilerin Hanımeli Kelebeği dediği gübre düşkünü erkeklerdi, yahut tam olarak söylersek, bunların Bucovinan türüne dahildiler. Dokuz yaşındaki, bu ırkı tanımayan bir oğlan olarak, bizim Kuzey Rusya türlerimizin, Hofmann'ın kitabında resmedilmiş Orta Avrupa formlarından ne kadar farklı olduğunun ayırdına varıp, aceleyle, Rusya'nın, hatta dünyanın gelmiş geçmiş en büyük lepidopteristlerinden olan Kuznetsov'a bir mektup yazdım ve bulduğum yeni alt-türü, *"Limenitis populi rossica"* olarak isimlendirdim. Uzun süren bir aydan sonra, Kuznetsov benim tarifimi ve *"rossica* Nabokov" resmimi, mektubumun arkasına yalnız iki kelime çiziktirilmiş olarak geri gönderdi: *"bucovinensis* Hormuzaki". Hormuzaki'den nasıl da nefret etmiştim! Ve Kuznetsov'un sonraki yazılarında se-

vimsizce, "Kavak Perisi Kelebeği'nin[1] önemsiz varyasyonlarına isimler verip duran mektep çocukları"ndan bahsettiğini görünce, nasıl da incinmiştim! Yine de bu *populi* fiyaskosundan yılmayıp, ertesi yıl "yeni" bir güve kelebeği "keşfettim". O yaz hiç bezmeksizin, aysız gecelerde, parkın açıklık yerlerinde, çimendeki ateşböceklerini rahatsız etmek pahasına yere bir çarşaf sererek ve bu çarşafı bir asitilen lambanın ışığıyla aydınlatarak (o lamba altı yıl sonra Tamara'da ışıldayacaktı) kelebek toplamıştım. Güveler, çevremdeki koyu karanlıktan çıkıp, bu parlak arenaya gelirlerdi ve böylece, o büyülü çarşafın üzerinde, güzel bir *Plusia* (şimdiki adıyla *Phytometra*) yakalamıştım ki, bu güvenin (altın sarısı-kahverengi değil de) leylak-kestane renkli ön kanatları ve daha dar *bractea* işaretiyle en yakın müttefikinden ayrıldığını, kitaplarımdaki resimlerin de hiçbirine uymadığını hemen fark etmiştim. Güvenin tarifini ve resmini, *The Entomologist*'de basılsın diye, Richard South'a gönderdim. O da bu türü tanımıyordu ama büyük bir nezaket göstererek, Biritish Museum koleksiyonunda bir tarama yaptı ve söz konusu güvenin, epey zaman önce Kretschmar tarafından *Plusia excelsa* adıyla betimlendiğini buldu. Üzücü haber, büyük bir sabırla kaleme alınmış, son derece sempatik ifadeler içinde (...böylesine az bulunan bir Volgalı'yı ... ele geçirdiğiniz için tebrik etmek gerekiyor ... takdire şayan bir figür...) bana ulaştı; fakat çok yıllar sonra, şans eseri (bu fırsatçı tarafımı ifşa etmemem gerektiğinin farkındayım), *benim* güvemi ilk keşfeden adamla, ismini bir romanımdaki kör adama vererek ödeştim.

Atmaca güvelerinden, çocukluğumun jetlerinden de bahsedeyim! Haziran akşamlarında renkler yavaş yavaş solardı. Elimde ağ ile önüne dikildiğim çalıların leylak rengi çiçek salkımları, akşam karanlığı çökünce griye dönerdi; mor rengin hayaletine. Komşu otlağa çöken sisin tepesinde, yeni doğmuş, nemli bir ay asılı dururdu. Sonraki senelerde birçok bahçede böyle dikildim –Atina'da, Antibes'de, Atlanta'da– ama o kararan leylakların önündeyken hissettiğim yoğun arzu, bir başkaydı. Sonra o gelirdi; çiçekten çiçeğe geçen alçak sesli vızıltı; uzun

1 Özgün metinde, "Poplar Nymph".

dilini taçyaprakların arasına daldırarak havada duran, zeytuni ve pembe renkli bir sinekkuşu güvesinin gövdesi etrafındaki, titreşimli hale. Güzel siyah kurtçuğu (ki göz desenli ön kesimlerini şişirdiğinde, küçük bir kobraya benzerdi), iki ay sonra nemli söğüt yaprakları üstünde bulunabilirdi. Yani her saatin ve her mevsimin verdiği haz başkaydı. Ve nihayet, soğuk, hatta dondurucu sonbahar gecelerinde, güveleri yakalamak için ağaçların gövdelerini pekmez, bira ve rom karışımıyla boyayabilirdiniz. Rüzgârlı karanlıkta dolaşan kişinin feneri, ağacın gövdesindeki yapışkan, ışıltılı yarıkları ve sürülmüş şekeri emmekle meşgul olan iki ya da üç iri güveyi aydınlatırdı; güvelerin tedirgin kanatları yarı açık durur; aşağıdakilerde, liken-grisi ön kanatların altındaki inanılmaz kırmızı ipek doku göze çarpardı. Ele geçirdiklerimi babama göstermek için düşe kalka eve dönerken, ışıklı pencerelere doğru, "*Catocala adultera!*"diye utkuyla bağırırdım.

– 6 –

Evimizi otlaklardan ayıran "İngiliz" parkı, labirent gibi patikalar, Turgenyev'in kitaplarındakilere benzer banklar, yöreye özgü köknarlar ve huşlar barındıran, geniş ve karmaşık bir yerdi. Parkı düzgün tutmak için büyükbabamın zamanından beri devam eden mücadele, asla tam anlamıyla başarılı olamamıştı. Hiçbir bahçıvan, köstebeklerin pembe elleriyle, ana yürüyüş yolunun düzgün kumu üzerine yığıp durdukları siyah topraklardan oluşmuş tepeciklerle baş edemiyordu. Güneşin benek benek düştüğü patikalar üzerinde, bir sürü yabani ot, mantar ve dağ sırtı gibi ağaç kökleri vardı. Seksenlerde ayılar artık bertaraf edilmişti, ama zaman zaman mus'ların burayı ziyaret ettiği olurdu. Bir küçük dişbudak ağacı ve ondan da küçük bir titrek kavak, iki sakar, utangaç çocuk gibi el ele tutuşarak, iri, pitoresk bir kaya parçasına tırmanmıştı. Araziye izinsiz girip çıkan ve ele geçirilmesi zor ziyaretçiler –yolunu kaybetmiş piknikçiler ve şen köylüler– banklara ve kapılara yazdıkları bayağı

kelimelerle, ak saçlı bekçimiz Ivan'ı deli ederlerdi. Bu bozunma süreci bir bakıma halen devam ediyor, çünkü şimdilerde ne zaman hafızamda, o parkın dönemeçli yollarını takip etmeyi denesem, unutkanlık ya da ihmalden kaynaklanan birçok boşluğun ayırdına varıp dehşete kapılıyorum; bu boşluklar, eskiden harita yapımcılarının "uyuyan güzeller" dediği, henüz keşfedilmediği için kâğıt üzerinde beyaz bırakılmış bölgelere benziyor.

Parkın ötesinde çayırlıklar vardı; bu çayırlıklar boyunca, kelebek kanatlarıyla çiçeklerin –papatyalar, çançiçekleri, şeytanotları ve başkaları– üst üste binmiş pırıltısı şimdi, kıtalararası bir seyahatte yemek vagonunun penceresinden izlenen ve asla keşfedilemeyecek o tatlı, yemyeşil çayırlar gibi, renkli bir pus içinde, önümden hızla geçip gidiyor. Bu çimenli harikalar diyarının sonunda, orman bir duvar gibi dikiliyordu. Burada dolaşıp, ağaç gövdelerini (ağaçların o pek güzel, sessiz parçasını), İngiltere'de *Pug* denilen bazı küçük güveleri bulmak umuduyla tarardım; bu küçük hassas mahluklar gündüz vakti benekli yüzeylere tutunur, düz kanatları ve yukarı dönük duran karınları, tutundukları yüzeyle harman olurdu. Orada, güneş içindeki yeşillikler denizinin tabanında, büyük ağaç gövdelerinin etrafında yavaşça dolanırdım. Dünyada hiçbir şey bana, başkalarının zaten isimlendirdiği *pug*'ların uzun listesine, şans eseri bazı yeni, dikkate değer türler eklemekten daha fazla tat veremezdi. Ve renkli muhayyilem, açıkça ve neredeyse gülünç şekilde, arzularıma boyun eğerek (ama her zaman, perde arkasında saklı komplolar kurarak, kaderimdeki en uzak olayları soğukkanlılıkla planlayarak), gözümün önünden küçük yazı parçaları geçmesine sebep olurdu: "...şimdiye kadar bilinen tek örnek..." "...*Eupithecia petropolitanata*'nın bilinen tek örneği, küçük bir öğrenci tarafından bulunmuştur..." "...genç bir Rus koleksiyoncu tarafından..." "...kendi başıma St. Petersburg yakınlarında, Tsarskoe Selo bölgesinde, 1910'da...1911'de...1912'de. ...1913'te..." Ve ardından, otuz yıl sonra, Wasatch Bölgesi'ndeki o kutsanmış karanlık gece.

Başlangıçta –diyelim ben sekiz ya da dokuz yaşındayken– nadiren Vayra ile Batovo arasındaki çayırlık ve ağaçlıkların öte-

sinde dolanırdım. Sonraları, on kilometre mesafedeki yahut daha uzak bir noktayı hedeflediğimde, bisiklet kullanmaya, kepçemi de bisikletin gövdesine bağlamaya başladım; lakin bisikletle geçebileceğim orman patikaları azdı; tabii oralarda at sırtında gitmek mümkündü ama Rusya'nın azgın kan emici sinekleri yüzünden, insanın atını ormanda kısa bir süreliğine bile yularından bağlı olarak bırakması mümkün değildi: Benim heyecanlı doru atım, bir gün onları atlatmak için, neredeyse, bağlı olduğu ağaca tırmanmıştı: Bazıları, hareli ipek gözlü ve kaplan gövdeli büyük arkadaşlardı; diğerleri ise, delici uzuvları iyice can yakıcı olan, ama daha ağırkanlı, küçük gri sineklerdi: Bu kan müptelalarının ikisini-üçünü, binek hayvanımın boynuna yapıştıkları esnada eldivenli elimin tek darbesiyle öldürmek, bana (bir dipteristin beğenmeyeceği) harika bir empatik rahatlama sağlıyordu. Zaten, kelebek avlarımda her zaman, yürümeyi diğer seyahat biçimlerine tercih etmişimdir (elbette, keşfedilmemiş bir dağın bitki örtüsü ve kayaları üzerinden yavaşça süzülerek giden ya da bir yağmur ormanının çiçekli tavanının hemen üzerinde dolaşan bir uçan iskemle hariç); çünkü yürüdüğünüz zaman, hele iyice incelemiş olduğunuz bir bölgedeyseniz, yol kenarlarındaki açıklıklara, küçük vadilere, toprak ve floranın şu ya da bu bileşimine bakmak için, sanki bu doğal ortamda bildik bir kelebeği ziyaret edecekmişçesine; acaba ortaya çıkmış mı, durumu nasıl, görmek istercesine, seyahat güzergâhınızdan sapmak, müthiş derecede zevklidir.

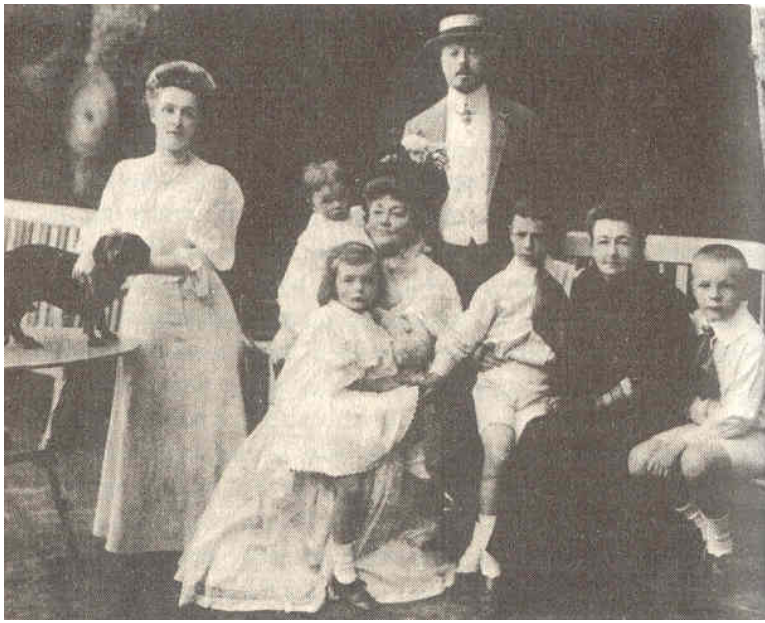
Bir temmuz günü –herhalde 1910 civarında– Oredej'in ötesindeki geniş bataklık arazide keşfe çıkma arzusuna kapıldım. Nehir boyunca altı-yedi kilometre yürüdükten sonra, çürük bir köprü buldum. Karşıya geçerken, solumda küçük bir köyün barakalarını, elma ağaçlarını, yeşil bir bayırda sıralı duran sarımsı-kahverengi çam kütüklerini ve köylü kızların çimler üzerine yaydığı parlak renkli giysi parçalarını görebiliyordum; sığ suya anadan doğma vaziyette girmiş olan kızlar, sıçrayıp oynuyorlar, bağırıyorlar ve beni hiç umursamıyorlardı; sanki ben sadece, bugüne kalan hatıralarımın etten ve kemikten sıyrılmış taşıyıcısı idim.

Nehrin öte yakasında, ben ağır adımlarla yürürken, üstüne basarak geçtiğim kalın çamurun ve inek gübrelerinin tadına bakmakta olan bir sürü küçük, parlak mavi renkli kelebek hep beraber yükselerek havayı ışıldatıyor, ardım sıra hemen tekrar yere iniyorlardı.

Çam ağaçları ve bodur kızılağaçların arasından geçerek, bataklığa vardım. Daha etrafımdaki kelebeklerin vızıltısını, başımın üstündeki bataklık çulluğunun boğuk bağırtısını, balçığa batıp çıkan ayaklarımın çıkardığı sesi duymadan önce, burada kutup bölgelerine mahsus gayet özel kelebekler bulacağımı biliyordum: bu kelebeklerin resimlerine, hatta resimlenmemiş betimlemelerine mevsimler boyunca tapınmıştım. Bir an sonra, artık onların arasındaydım. Donuk ve hülyalı bir mavi renkte meyve veren, küçük yabanmersini çalılarının üzerinden, pis ve durgun suyun kahverengi gözü üzerinden, yosunların ve çamurun üzerinden, güzel kokulu bataklık orkidelerinin (Rus şairlerinin *nochnaya fialka*'sı) üzerinden, bir İskandinav tanrıçasının adını taşıyan küçük, koyu esmer bir *Fritillary*, sürtünürcesine alçaktan uçarak geçti. Güzel *Cordigera*, mücevher misali bir güve, beslendiği bütün bataklık bitkilerinin üzerinde vızıldayıp geziyordu. Kanatlarının kenarı gül rengi Kükürt Kelebeklerini, gri mermer desenli Satirleri kovaladım. Kollarımın ön kısmını kaplayan sivrisineklere aldırmadan, kepçemin kıvrımlarında çırpınan bazı gümüş renkli kelebeklerin canını almaya davrandım. Bataklığın kokuları arasında, parmaklarımdaki hafif kelebek kanadı kokusunu ayırt ettim; bu koku kelebeklerin türüne göre değişirdi: Vanilya, yahut limon, yahut misk, yahut küf, tanımlanması zor, tatlı kokular. Hâlâ doymayarak, daha da ilerledim. Nihayet, bataklığın sonuna geldiğimi gördüm. Daha ötelerde uzanan arazi, acıbaklalar, hasekiküpeleri ve pestemonlarla dolu bir cennetti. Ponderosa çamlarının altında, mariposa zambakları açmıştı. Uzakta, hızla geçen bulutlar, artık ağaçların yetişmediği mesafedeki bayırların donuk yeşilini ve Longs Peak'in[1] gri ve beyaz yüzeyini gölgelendiriyordu.

1 Colorado'daki Rocky dağlarının zirvelerinden biri.

İtiraf edeyim, zamana inanmıyorum. Sihirli halımı kullandıktan sonra, onu desenlerin bir parçası diğerinin üstüne gelecek şekilde katlamayı seviyorum. Bırakın ziyaretçiler tökezlesin. Ve zamansızlığın en yüksek hazzını –rastgele seçilmiş bir kır manzarası içinde– nadir kelebekler ve onların beslendiği bitkiler arasında dikildiğim zaman yaşıyorum. Bu bir vecit anı ve vecdin arkasında, açıklaması zor, başka bir şey var. Bu şey, tüm o sevdanın içine hücum ettiği bir vakum gibi. Güneşle ve taşlarla bir olma duygusu. Bir heyecan ki, duyduğum minnettarlık duygusundan kaynaklanıyor; bu minnettarlığın muhatabı, ya insanın kaderine karşı duran cin ya da şanslı bir ölümlünün suyuna giden nazik hayaletler olsa gerek.



1908 Ağustos'unda St. Petersburg'lu bir fotoğrafçı tarafından, Vayra'daki evimizin bahçesinde, kısa zaman önce hapisten dönen babamın, annemle birlikte Stresa'ya doğru yola çıkmasından önceki gün çekilen, bir aile grubu fotoğrafı. Ağaç gövdesindeki yuvarlak şey, bir okçuluk hedef tahtası. Annem, fotofobik Trainy'yi, Bölüm 2'de mantarlarla bağlantılı olarak andığım demir masaya koymuş. Babaannem, gerçek hayatta hiç kucağına almadığı iki küçük kız kardeşimi, göze hoş görünen ama dengesiz bir biçimde tutmakta: Olga dizinde oturuyor, Elena omzuna yaslanmış. Fonda, parkımızın en eski bölümünün karanlık derinliği yer alıyor. Siyahlar giyinmiş hanım, anne-babamızın İtalya seyahati sırasında bize ve bakıcılarımıza göz kulak olmak için gelen, annemin teyzesi, Kozlov doğumlu (1848-1910) Praskoiva Nikolayevna Tarnovski. Bir koluna erkek kardeşim Sergey girmiş, diğer eliyle bana destek oluyor. Ben, gömleğimin yakasından ve Stresa'dan nefret ederek, bankın kol dayama yerine tünemiş durumdayım.

7

- 1 -

Yüzyılımızın başlarında, Nevski Bulvarı'ndaki bir seyahat acentesi, milletlerarası yolculuklar için tasarlanmış bir yataklı vagonun, 90 santimetre uzunluğundaki meşe rengi maketini sergilemişti. Bu maket, hassas gerçekçiliği bakımından, mekanik teneke trenlerimin kat kat ötesindeydi. Ne yazık ki satılık değildi. İçinin mavi döşemelerini, kompartıman duvarlarının kabartma desenlerle süslenmiş deri astarını, cilalı panelleri, aynaları, lale şeklindeki okuma lambalarını ve insanı çılgına çeviren diğer ayrıntıları ayırt etmek mümkündü. Tekli ya da ikili olarak birbirini izleyen, kimi geniş, kimi dar pencerelerin bazılarında buzlu cam vardı. Birkaç kompartımana yataklar da konmuştu.

O zamanlar pek muhteşem ve romantik bir çekiciliğe sahip olan Nord-Express'in (Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, zarif kahverengi boyası sonradan görme bir maviye çevirilince, bir daha asla eskisi gibi olmadı) bunun gibi milletlerarası seyahat vagonları vardı ve sadece iki haftada bir yola çıkar, St. Petersburg'la Paris arasında bağlantı sağlardı. Doğrudan bağlantı sağlardı demek isterdim; eğer yolcular Rus-Al-

man sınırında (Verjbolovo-Eydtkuhnen) bu trenden inip, görünüşte ona benzeyen başka bir trene binmek zorunda olmasalardı; söz konusu noktada Rusların 154 santimetrelik geniş ve miskin ray açıklığının yerini, Avrupa'nın 143,5 santimetrelik standart ray açıklığı alırdı ve huş ağacı kütüklerinin yerine kömür geçerdi.

Zihnimin uzak uçlarında, Paris'e yaptığımız en az beş seyahatin hatıraları var; bu seyahatlerin nihai hedefi Riviera ya da Biarritz'di. Şimdi anımsayabildiğim 1909'daki seyahatte, grubumuz on bir kişi ve bir *dachshund*'dan oluşuyordu. Eldivenlerini ve seyahat şapkasını takmış olan babam, özel öğretmenimizle paylaştığı kompartımanda, kitabını okuyarak oturmaktaydı. Erkek kardeşimle beni onlardan, aradaki tuvalet ayırıyordu. Annem ve hizmetçisi Nataşa, bizimkine bitişik bir kompartımanda kalıyorlardı. Sonra iki küçük kız kardeşim, İngiliz mürebbiyeleri Miss Lavington ve bir Rus dadı geliyordu. Grubumuzun tek başına kalan üyesi, babamın özel uşağı Osip (on yıl sonra, bisikletlerimizi devlete teslim etmek yerine kendine ayırdığı için, dar kafalı Bolşevikler tarafından vurulacaktı), bir yabancıyla birlikte seyahat ediyordu.

O yıl, tarihsel ve sanatsal olarak, *Punch*'daki bir politik karikatürle başlamıştı: Tanrıça İngiltere, kafasına Messina'nın tuğlalarından biri düşmüş olan tanrıça İtalya'nın üzerine eğilmişti; muhtemelen, şimdiye kadar *herhangi* bir depremin esinlediği en kötü resimdi bu. O yılın nisan ayında, Peary Kuzey Kutbu'na ulaşmıştı. Mayısta, Şalyapin Paris'te şarkı söylemişti. Haziranda, yeni ve daha iyi zeplinler yapılacağı söylentilerinden rahatsız olan Amerika Birleşik Devletleri Savaş Departmanı, gazetecilere bir hava donanması kurma planlarından söz etmişti. Temmuzda, Blériot, Calais'den Dover'a (yönünü şaşırınca fazladan bir dönüş yapmak zorunda kalarak) uçmuştu. Artık ağustos sonu gelmişti. Kuzeybatı Rusya'nın köknarları ve bataklıkları yeşermiş, Almanya'nın çam ormanları ve çalılıkları da, ertesi gün onları izlemişti.

Annemle ben, açılır-kapanır bir masada, *duraçki* denen bir iskambil oyunu oynamıştık. Ortalık günlük güneşlik olsa da,

iskambillerimiz, bir bardak ve farklı bir düzlemdeki bir valizin kilitleri, pencereye yansımıştı. Orman ile çimenlik boyunca ve aniden beliren dar vadilerde, hızla geçen sayfiye evlerinde, o etten kemikten sıyrılmış kumarbazlar, parıltılar saçan potlar sürerek bu oyunu oynayıp duruyorlardı. Uzun, çok uzun bir oyundu: Bu gri kış sabahında, ışıltılı otel odamdaki aynada, şimdi yetmiş yaşında olan aynı valizin kilitlerini görüyorum; 1897'de, annemin evlilik seyahatlerinde gittiği Floransa'dan alınmış, gümüşten bir tacın altına yine kalın gümüş harflerle, iç içe geçmiş "H.N." harflerinin işlendiği, domuz derisinden yapılma, yüksekçe, ağırca bir *nécessaire de voyage*.[1] 1917'de bu valiz, St. Petersburg'dan Kırım'a, oradan da Londra'ya bir avuç dolusu mücevher taşıdı. 1930 civarında, kristalden ve gümüşten yapılma pahalı haznelerini bir tefeciye kaptırarak, kapağının iç kısmına ustaca tutturulmuş deri tutamaçları âtıl bıraktı. Ama valizin otuz yıl boyunca benimle birlikte Prag'dan Paris'e, St. Nazaire'dan New York'a ve kırk altı eyaletteki iki yüzden fazla motel odası ile kiralık evlerin aynaları içinde yaptığı seyahatlerde, bu kayıp telafi oldu. Rusya'dan getirdiğimiz miras içinde en sebatlı çıkan parçanın bir seyahat çantası olması, hem mantığa uygundur hem de bunun sembolik bir anlamı vardır.

Annem, "*Ne budet-li, tï ved' ustal* [Yetmedi mi artık, yorulmadın mı?]" diye soruyor, sonra yavaşça kartları dağıtırken, düşüncelerimde kaybolup gidiyor. Kompartımanın kapısı açıktı ve koridordaki pencereyi görebiliyordum; pencerede teller –altı ince siyah tel– art arda geçen telgraf direkleri boyunca hızlı ve sert darbeler alsalar da, yukarı çıkmak, göğe doğru yükselmek için ellerinden geleni yapıyorlardı; tam tellerin altısı da, dokunaklı bir kıvançla pencerenin üst noktasına erişmek üzereyken, şiddetli bir darbe onları yeniden en dip noktaya düşürüyor ve teller her şeye yeniden başlamak zorunda kalıyorlardı.

Böyle seyahatlerde tren, büyük bir Alman kasabasından, ağırbaşlı bir yürüyüş hızıyla, evlerin ön cephesini ve dükkân tabelalarını sıyırarak geçtiği sırada, iki kat heyecanlanırdım; tren garları böyle heyecan vermezdi bana. Bir şehrin, oyuncak misa-

1 Gerekli şeylerin konduğu seyahat kutusu.

li tramvayları, ıhlamur ağaçları ve tuğlalı duvarlarıyla kompartımana girdiğini, aynalara yansıdığını, koridor tarafındaki pencereleri ağzına kadar doldurduğunu görürdüm. Büyük heyecanımın parçalarından biri, trenle şehir arasındaki bu gayri resmî temastı. Diğer parçası ise, kendimi yoldan geçenlerin yerine koymaktı; uzun, romantik, kumral vagonları görünce; o vagonlar, kompartıman kapılarının yarasa kanadı kadar siyah perdeleri ve akşam güneşi altında parlayan bakır rengi metal yazılarla, bir demir köprüyü yavaşça geçince; sonra birden tren, tüm pencereleri ışıldayarak dönüş yapıp, birkaç evin çevresini dolanarak uzaklaşınca, yoldan geçenlerin de benim gibi heyecanlandıklarını hayal ederdim.

Bu görsel birleştirmelerin sakıncaları da vardı. Geniş pencereli yemek vagonundaki sade görünümlü madensuyu şişeleri, diklemesine katlanmış peçeteler ve yalancı çikolata paketleri (Cailler, Kohler vs. markalı ambalajların içinde sadece tahtalar vardı), başlangıçta, peş peşe sıralanan mavi koridorların ötesindeki sakin bir sığınak gibi algılanıyordu; lakin kaçınılmaz olarak yemeğin sonu yaklaştıkça ve elinde dolu bir tepsiyle ilerleyen bir denge sihirbazı, giderek daha dehşetli biçimde, yine dolu tepsiyle gelen bir diğer denge sihirbazına yol vermek için masamıza doğru geri çekildikçe, vagonun, yalpalayan garsonları ve diğer her şeyi amansızca içine çektiğini ve vagon manzarasının da karmaşık bir hareket sistemi içine girdiğini görürdüm: gündüz vaktinin ayı inatla, yemek tabağımla başa baş ilerler, uzaktaki otlaklar yelpaze gibi açılır, yakındaki ağaçlar demiryolunu görünmez salınımlarla süpürür, paralel bir demiryolu aniden bizimkine bağlanarak intihar eder, kenarda titreşen otlar yükselir, yükselirdi; ta ki birbirine karışan bütün bu hızların küçük tanığı, yediği *omelette aux confituresde fraises*'i[1] istifrağ edene değin.

Bununla birlikte, *Compagnie Internationale des Wagons-Lits et des Grands Express Européens*,[2] ancak gece olunca, ismine uygun şekilde yaşamaya başlardı. Kardeşimin ranzasının altın-

1 Taze reçelli omlet.

2 Uluslararası Yataklı Vagon Şirketi ve Büyük Avrupa Ekspresi.

daki yatağımdan (Kardeşim uyuyor muydu? Acaba ranzasında mıydı?), kompartımanımızın yarı karanlığı içinde, eşyaları, eşyaların parçalarını ve ortalıkta ihtiyatla dolaşan ve hiçbir yere varmayan parça-bölük gölgeleri izlerdim. Ahşap doğramalar hafifçe gıcırdar ve çatırdardı. Tuvalete açılan kapının yanındaki loşlukta kancaya asılı olarak duran bir elbise ve daha yukarıda duran çift kapakçıklı mavi gece lambasının püskülü, ritmik şekilde sallanırdı. Bu mantık dışı düşüncelerimin, bu üstü örtük gizemin, dışarıdaki gecenin pervasız hücumuyla bağlantılı olduğunu söylemek zordu; karanlığın *gerçekten* büyük bir hızla, izlenmesi zor biçimde çökmekte olduğunu bilirdim.

Uykuya dalmak için, basitçe bir eylem gerçekleştirip, makinistle özdeşleşirdim. Her şeyi güzelce düzenlediğim anda, damarlarım uykulu bir iyilik haliyle dolardı; odalarında, onlara yaptırdığım seyahatin tadını çıkaran, sigara içen, birbirlerine imalı gözlerle bakan, başlarını sallayan, uyuklayan, kaygısız yolcular; yemek vagonunda içki âlemi yapan (bir yerde konumlandırmak zorunda olduğum) garsonlar, aşçılar ve tren muhafızları; ve ben, gözlüklerimi takmış olarak, kir-pas içinde, lokomotifin penceresinden ileri doğru, gittikçe daralan demiryoluna, karanlık içinde uzak bir yerdeki, yakut kırmızısı ya da zümrüt yeşili noktaya bakardım. Ve sonra, uykumda, tamamen farklı şeyler görürdüm: Bir kuyruklu piyanonun altında yuvarlanan camdan bir bilye ya da yan yatmış vaziyetteyken tekerlekleri hâlâ dönüp duran oyuncak bir lokomotif.

Trenin hızındaki bir değişiklik, bazen uykumun akışını bozardı. Yavaş yavaş, bazı ışıklar yaklaşırdı; her bir ışık, geçtiği sırada, aynı aralıktan içeri sızardı ve ışıklı bir pergel, gölgeleri ölçerdi. Sonra tren, Westinghouse mekanizmasının uzun süren iç çekişiyle dururdu. Yukarıdan bir şey (ertesi gün anlaşılacağı üzere, erkek kardeşimin gözlüğü) düşerdi. Üstteki ranzanın kenarı engellediğinden sadece yarıya dek kaldırılabilen pencere gölgeliğini açmak için, yatağın ayakucuna doğru, yatak takımlarını da sürükleyerek kaymanın harika bir heyecanı vardı.

Soluk renkli güveler, tekil bir lambanın etrafında, Jüpiter'in çevresindeki aylar gibi dönerdi. Bir koltuğun üzerinde, sayfala-

rı ayrılmış bir gazete titreşirdi. Trenin bir yerinden boğuk sesler gelir, birinin rahatlık içinde öksürdüğü duyulurdu. Önümde duran istasyon platformunun pek ilgi çekici bir yanı olmasa da, uzaklaşıp geride kalana dek, gözümü ondan alamazdım.

Ertesi sabah, ıslak çimenler üzerindeki bir hendeğin kenarında dikili şekilsiz söğütler ya da uzaktaki, süt beyazı bir sis çizgisinin içinde kalan bir dizi kavak, trenin Belçika'dan geçmekte olduğunu anlatırdı. Paris'e öğleden sonra dörtte varırdık ve orada sadece bir gece kalsak bile, her zaman bir şey satın alacak zamanı bulurdum –mesela pirinçten yapılma, gümüşi boyayla özensizce boyanmış küçük bir *Tour Eiffel*[1]– ve ertesi gün öğle vaktinde bindiğimiz, Madrid'e gitmekte olan Sud-Express, bizi gece on civarında, İspanya sınırına birkaç kilometre mesafedeki, Biarritz'in La Négresse istasyonunda bırakırdı.

– 2 –

O günlerde Biarritz, hâlâ kendine özgü niteliklerini koruyordu. Villamıza giden yolun kenarında, tozlu böğürtlen çalıları ve yabani otlarla dolu bir *terrains à vendre*[2] vardı. Carlton hâlâ inşa ediliyordu. Tuğgeneral Samuel McCroskey'nin, eski bir sarayın yerine dikilmiş olan Hôtel du Palais'in kral dairesine yerleşmesi için, otuz yıl kadar geçmesi gerekiyordu; burada, altmışlı yıllarda, inanılmaz derecede kıvrak bir medyum olan Daniel Home'un, İmparatoriçe Eugénie'in o iyi, güven içindeki yüzünü çıplak ayağıyla (bir hayaletin elini taklit ederek) okşarken yakalandığı söylenirdi. Kumarhanenin yakınlarındaki gezinti yerinde, karbon kaşları ve boyalı bir gülümsemesi olan yaşı ilerlemiş çiçekçi kız, elindeki karanfili, yolunu kestiği kişinin düğme deliğine sokuverirdi; çiçeğin istemi dışında takılışını izleyen adamın sol yanağında, kraliyet ailesine özgü bir kıvrım fark edilirdi.

Çalıların arasında dolaşan rengârenk Meşe Güveleri hiç bi-

1 Eyfel Kulesi.

2 Satılık arsa.

zimkilere benzemiyordu (aslında bunlar meşelerin üzerinde üremezler) ve burada Karanlık Orman Esmerleri ağaçlara değil, çalı-çitlere musallat oluyorlardı ve benekleri sarı-kahve değil, açık sarıydı. Kleopatra adlı, tropik görünümlü, sarı ve turuncu renkli bir *Brimstone*, bahçelerde dermansızca gezinip duruyordu ve 1907'de büyük sansasyon yaratan bu kelebeği yakalamak, halen arzu edilen bir şeydi.

Plage'ın[1] geri hattı boyunca konmuş deniz kıyısı sandalyeleri ve tabureler, kumun önünde oyun oynayan hasır şapkalı çocukların anne-babalarının kullanımı içindi. Beni dizlerimin üstünde, bulduğum bir tarağı büyüteç yardımıyla tutuşturmaya çalışırken görebilirdiniz. Erkekler, bugünün gözüyle bakıldığında komik duran, yıkanırken çekmişe benzeyen pantolonlar giyerlerdi; hanımların üzerinde o mevsime özgü ipek klapalı hafif ceketler, büyük ve geniş kenarlıklı şapkalar, sık nakışlı beyaz peçeler, önü fırfırlı bluzlar vardı; elbiselerin bilekleri ve güneş şemsiyeleri fırfırlıydı. Meltem, insanın dudağında tuz tadı bırakırdı. Yolunu şaşırmış bir Sarı Azamet, titreşen *plage* boyunca muazzam bir hızla uçarak gelirdi.

Ortama ayrı bir hareket ve renk getiren işportacılar, *cacahuètes*,[2] şekerli menekşeler, çok güzel bir yeşil rengi olan antepfıstıklı dondurma, nefes açıcı haplar ve kırmızı bir varilden aldıkları kocaman, kuru, pütürlü, ince bisküviye benzeyen yuvarlak parçalar satarlardı. Üst üste binen görüntülerin artık perdeleyemediği bir açıklıkla, eğik sırtında ağır bir fıçı taşıyan *waffle* satıcısının, yumuşak kuma batıp çıkarak geldiğini görüyorum. Biri çağırdığında, satıcı, kayışı omzundan çıkarıp fıçıyı Pisa Kulesi pozisyonunda kuma gömer, gömleğinin koluyla yüzünü siler ve fıçının kapağındaki sayılarla, bir tür ok ve kadran düzenlemesi yapmaya girişirdi. Ok, hırıltılı bir sesle fırıldak gibi dönerdi. Satıcının şansı varsa, ok bir sou'luk[3] *waffle*'ın üzerinde dururdu. *Waffle*'ın boyu büyüdükçe, ben satıcı için üzülürdüm.

Denize girmek için, kumsalın başka bir bölümüne gitmek

1 Plaj, kumsal.

2 Yerfıstığı.

3 *Sou*: Frank'ın 1/20'si değerinde, küçük bir Fransız para birimi.

gerekirdi. Profesyonel yüzücüler olan, siyah mayolar giymiş iriyarı Basklılar, hanımların ve çocukların, dalgaların dehşetinden zevk almalarını sağlarlardı. Böyle bir *baigneur*,[1] *client*'i[2] sırtı dalgalara gelecek şekilde konumlandırır ve onun elinden tutardı; yükselerek gelen köpüklü, yeşil su arkadan şiddetle inip, güçlü darbesiyle kişinin ayağını yerden keserdi. Böyle on-on beş düşüşten sonra, *baigneur*, bir fok gibi parıldayarak, himayesindeki soluk soluğa kalmış, titreyen, burnunu çekip duran kişiyi kıyıya çeker, kumsala çıkarırdı; hiç aklımdan çıkaramadığım, çenesinde beyaz kıllar olan yaşlı bir kadın, çamaşır ipinde asılı bornozlardan birini seçip alırdı. Küçük kabinin emniyeti içinde, ıpıslak, içine kum dolmuş mayoyu çıkarmak için, bir görevliden yardım almak mümkündü. Mayo lop diye tahtaların üstüne düşer, hâlâ titreyen kişi, mayonun yere yayılmış mavimsi çizgilerine basarak biraz öteye adım atardı. Kabinde çam kokusu vardı. Yüzü kırışmış, güleç bir kambur olan görevli, kişinin ayağını sokması için bir leğen sımsıcak su getirirdi. Ondan, Bask dilinde "kelebek"in *misericoletea* ya da telaffuzu buna benzeyen bir kelime olduğunu öğrenmiştim (sözlüklerde bulduğum yedi kelime içinde, buna en yakın düşeni, *micheletea*'dır) ve bu bilgiyi, o zamandan beri hafızamda, camdan bir hücre içinde sakladım.

– 3 –

Bir gün, *plage*'ın daha kahverengi ve daha ıslak olan, sular gelgitle çekildiğinde kale yapmak için en iyi çamurun bulunduğu kısmında, kendimi Colette isimli küçük bir Fransız kızla yan yana kumları kazarken buldum.

Kasım ayında on yaşında olacaktı, bense nisanda on yaşımı doldurmuştum. İnce, uzun parmaklı ayağının çıplak topuğuyla bastığı, menekşe rengi bir midye kabuğu dikkatimizi çekmişti. Hayır, İngiliz değildim. Keskin hatlı yüzünü kaplayan bir sürü

1 Suya giren, yüzücü.

2 Müşteri; himaye edilen kimse.

çil gibi, yeşilimsi gözlerinde de benekler vardı sanki. Bugün olsa bir oyun elbisesi diyebileceğimiz, kolları kıvrılmış mavi bir jarse ve mavi örgülü bir şort giymişti. Önce onu oğlan sanmıştım ve ince kolundaki bilezikle, gemici şapkasının altından sarkan tirbuşon gibi kahverengi bukleler, kafamı karıştırmıştı.

Colette, mürebbiyesinden öğrendiği İngilizceyle Paris Fransızcasını birbirine katarak, cıvıldayan bir kuş gibi hızlı hızlı konuşuyordu. İki yıl önce, aynı *plage*'da, Zina'ya pek tutulmuştum: Sırbistanlı bir naturopedist'in[1] yanık tenli, huysuz kızıydı; kayısı rengi teninde, kalbinin tam altında, bir *grain de beauté*[2] olduğunu hatırlıyorum (bu çok tuhaf, çünkü kız ve ben, o zaman sadece sekiz yaşındaydık) ve bir sabah erken saatte, ailesinin kaldığı pansiyonda onu ziyarete gittiğimde, salonun zemininde korkunç biçimde dizili, kimi ağzına kadar, kimi yarıdolu, hatta birisinin yüzeyi köpüklenmiş lazımlıklar görmüştüm; Zina, elbiseleri giydirilirken bana, kedinin bulduğu ölü Sinekkuşu Güvesi'ni vermişti. Ama Colette ile karşılaştığımda, bu kez gerçek aşkı bulduğumu anlamıştım. Colette bana, Biarritz'de rastlaştığım tüm oyun arkadaşlarımdan daha yabancı geliyordu. Bir şekilde, onun benim kadar mutlu olmadığı, benim kadar sevilmediği hissine kapılmıştım. Narin, yumuşak tüylerle kaplı ön kolunda, çok kötü çıkarsamalarda bulunmama sebep olan bir çürük vardı. Bir yengeçten bahisle, "Annem kadar kötü çimdikliyor," demişti. Birinin anneme hafif bir küçümsemeyle söylediği üzere, "*des bourgeois de Paris*"[3] olan anne-babasından onu kurtarmak için, çeşitli tertipler yapıyordu. Bu küçümsemeye kendimce yorum getirdim, zira bu insanların Paris'ten onca yolu mavi-sarı renkli limuzinleriyle geldiklerini (bu o günlerde revaçta olan bir maceraydı), ama Colette'e, köpeğine ve mürebbiyesine sıradan bir yolcu treninde sıkıcı bir yolculuk yaptırdıklarını biliyordum. Köpek, tasmasına ziller takılı, poposunu sallayarak yürüyen bir tilki teriyeri idi. Colet-

1 *Naturopath*: İlaç kullanımını reddederek, hastalıkları hava, günışığı gibi doğal vasıtalarla tedavi etmeye yönelik bir sistemin uygulayıcısı.

2 Güzellik beni.

3 "Paris'in burjuvalarından".

te'in oyuncak kovasındaki tuzlu suyu, neşeyle, ağzını şapırdatarak içerdi. O kovanın üstünde resmedilmiş yelkenliyi, günbatımını ve deniz fenerini hatırlıyorum, ama köpeğin ismi aklıma gelmiyor; bu da canımı sıkıyor.

Biarritz'de kaldığımız iki ay boyunca, Colette'e olan tutkum, Kleopatra'ya duyduğum tutkuyu da geride bırakmıştı. Bizimkiler onun anne-babasını görmeye hevesli olmadıkları için, sadece kumsalda bir araya gelebiliyorduk, ama sürekli onu düşünüyordum. Ağlamış olduğunu fark ettiğimde, yeis ile gözlerimin yaşarmasına engel olamıyordum. Narin boynunu ısıran sivrisinekleri yok edemezdim, ama ona kaba davranan kızıl saçlı çocukla yumruk yumruğa kavga edebilirdim ve bunu başarıyla yaptım da. Colette, sıcak elleriyle bana sert şekerlemeler verirdi. Bir gün ikimiz, bir denizyıldızının üzerine eğilmiştik. Colette'in saç lüleleri kulağımı gıdıklıyordu ve aniden bana dönüp, yanağıma bir öpücük kondurdu. Öyle heyecanlanmıştım ki, ağzımdan ancak, "Seni küçük maymun" sözü çıkabildi.

Birlikte kaçış masrafımızı karşılayacağını düşündüğüm bir altın param vardı. Onu nereye götürecektim? İspanya'ya? Amerika'ya? Pau'nun yukarısındaki dağlara? Carmen'in operada, *"Là-bas, là-bas, dans la montagne"*[1] diye şarkı söyleyişini dinlemiştim. Tuhaf bir gecede, okyanus dalgalarının bitimsiz sesini dinleyerek ve kaçışımızı planlayarak, uykusuz yattım. Okyanus karanlıkta yükseliyor, el yordamıyla ilerliyor ve sonra yüzüstü kapaklanıyordu sanki.

Gerçek kaçışımızla ilgili, anlatacak fazla şey yok. Hafızamda, Colette'in rüzgârda çırpınan bir çadırın ardında, itaatkârca tabanları ip örgülü keten ayakkabılarını giyişinin görüntüsü yer alıyor; bu arada ben de, kahverengi kâğıttan bir torbanın içine katlanabilir kelebek kepçemi koyuyorum. Sonraki görüntü, bizi takip edenlerden kurtulmak için, kumarhanenin yakınındaki zifiri karanlık (ve elbette kesinlikle sınırların ötesinde kalan) bir *cinéma*'ya girişimiz. Orada Colette'le el ele, onun kucağındaki, ara sıra zillerini hafifçe çıngırdatan köpekle birlikte oturmuştuk ve San Sebastián'da çekilmiş, sarsıntılı, çizikli, fakat

1 "Orada, orada, dağlarda".

gayet heyecanlı bir boğa güreşi filmini izlemiştik. Hafızamdaki son görüntü, Linderovski'nin beni gezinti yolundan geri götürüşü. Uzun bacaklarıyla uğursuz bir hızla adım atıyor ve kasılmış çene adaleleri, gergin cildinin altında oynuyor. Öteki elini tutan, dokuz yaşındaki gözlüklü erkek kardeşim, ikide bir küçük bir baykuş gibi öne doğru seğirtip, bana şaşkınlıkla karışık bir merak içinde bakıyor.

Biarritz'den ayrılmadan önce edindiğimiz yadigârlar arasında en sevdiğim, siyah taştan yapılma boğa ya da tumturaklı deniz kabuğu değil, şimdi gözüme neredeyse sembolik değere sahipmiş gibi görünen, başka bir şeydi: Dekoratif kısmında küçük, kristal bir dikiz deliği bulunan, lületaşından yapılma kalemlik. İnsan bunu gözüne iyice yaklaştırıp, diğer gözünü kısarak ve kirpiklerinin titreşimini de engelleyerek bakınca, körfezin ve bitiminde bir deniz feneri bulunan sarp kayalıkların fotografik görüntüsü, mucizevi şekilde, dikiz deliğinde beliriyordu.

Şimdi çok hoş bir şey oluyor. O kalemliği ve kalemliğin dikiz deliğindeki mikrokozmosu yeniden yaratma süreci, hafızamı son bir çaba için teşvik ediyor. Tekrar, Colette'in köpeğinin adını hatırlamaya çalışıyorum ve işte utkuyla, tüm o kumsallar boyunca, geçmişin akşam vaktinde parlayan kumları üzerinde, her bir ayak izinin yavaşça günbatımının sularıyla dolduğu yerlerde, geliyor işte, geliyor işte yankılanarak ve titreşerek: Floss, Floss, Floss!

Eve dönüş yolumuzda bir günlüğüne Paris'te konakladığımız sırada, Colette de evine dönmüş durumdaydı ve orada, soğuk mavi gökyüzünün altındaki sarımsı-kahverengi bir parkta (herhalde eğitmenlerimizin yaptığı ayarlama sayesinde) onu son kez gördüm. Elinde bir çember ve bu çemberi yuvarlamak için bir sopa vardı; her şeyiyle son derece düzgün giyimli ve şıktı; elbiseleri tam anlamıyla sonbahara uygun, Parisli ve *tenue-de-ville-pour-fillettes*[1] idi. Colette, mürebbiyesinden aldığı veda hediyesini, erkek kardeşimin eline tutuşturdu; bu, içinde çikolata kaplı bademler olan bir kutuydu ve biliyordum ki sadece benim için alınmışu; ardından, parıldayan çemberini so-

1 Küçük kızlara özgü bir şehir kıyafeti içinde.

payla yuvarlayarak, ışıklar ve gölgeler içinde uzaklaşıverdi; yanında durduğum çeşmenin her yanı, ölü yapraklarla doluydu. Hafızamda o yapraklar, Colette'in deri ayakkabıları ve eldivenleriyle birbirine karışıyor ve hatırladığım kadarıyla kıyafetinde, bana bir cam bilyenin içindeki gökkuşağına benzer sarmalı hatırlatan (belki İskoç şapkasındaki bir kurdele ya da çoraplarının deseni gibi) bir ayrıntı vardı. Ben sanki hâlâ o yanardöner parçayı, nereye ait olduğunu bilemeden elimde tutuyorum; Colette ise çemberiyle etrafımda giderek hızlanan şekilde dönüyor ve nihayet, yol kenarındaki alçak çitin iç içe geçmiş yuvarlak desenlerinin çakıllar üzerine düşen ince gölgesi içinde, yoklara karışıyor.

8

– 1 –

Birkaç slayt göstereceğim, ama önce müsaadenizle, hadisenin nerede ve ne zaman geçtiğini anlatayım. Erkek kardeşim ve ben, İmparatorluk Rusyası'nın başkenti olan St. Petersburg'da doğduk; kardeşimin doğumu mart ayının ortasına denk geldi, benimki ise on bir ay öncesine. Çocukluğumuzda evimize gelen İngiliz ve Fransız mürebbiyelere, daha sonra, Rusça konuşan ve çoğu başkentin üniversitesinde lisansüstü öğrencisi olan özel öğretmenler eşlik etti; nihayet bu özel öğretmenler, mürebbiyelerin yerini aldı. Bu öğrenim dönemimiz 1906 civarında başladı ve neredeyse on yıl devam edip, 1911'den sonraki ortaokul yıllarımızın da üstüne sarktı. Sırasıyla her bir özel öğretmen, kışın St. Petersburg'daki evimizde, diğer zamanlarda ise ya şehre seksen kilometre uzaktaki kır malikânemizde, ya da sonbaharda sık sık gittiğimiz yurtdışı tatil beldelerinde bizimle meşgul oldular. O dirençli genç adamları tüketmek, en fazla üç yılımı alıyordu (bu gibi işlerde erkek kardeşimden çok daha iyiydim).

Babam öğretmenlerimizi seçerken, Rus İmparatorluğu'nun üzerinde esen tüm rüzgârlardan nasiplenmemizi sağlayacak şe-

kilde, her defasında başka bir sınıf ya da ırkın bir temsilcisini bulmak konusunda mahirdi. Tamamen kasıtlı olarak böyle hareket ettiğinden emin değildim, ama geriye dönüp bakınca, söz konusu örüntü bana ilgi çekici derecede açık geliyor ve öğretmenlerimin görüntüleri, bir büyülü fenerden yansıyan resimler gibi, hafızanın ışıldayan diskine düşüyor.

1905 yazında bize Rusça imlayı öğreten, takdire şayan ve unutulmaz köy öğretmeni, günde sadece birkaç saatliğine gelirdi ve aslında, bahsettiğim serinin dışındaydı. Yine de o köy öğretmeni, bu serinin başıyla sonunu birbirine bağlamama yardımcı oluyor, çünkü onunla ilgili son hatıram, 1915'te erkek kardeşimle benim, babam ve Volgin adında biriyle –son ve en kötü öğretmenimiz– geçirdiğimiz Paskalya tatiliyle bağlantılı: malikânemizin çevresindeki karla kaplı arazide, donuk ve neredeyse menekşe rengine dönmüş göğün altında kayak yapmıştık. Eski dostumuz bizi, çatısından buzlar sarkan okul binasının içindeki meskenine, bir şeyler atıştırmaya davet etmişti; aslında dört başı mamur, çok iyi tasarlanmış bir yemekti bu. Öğretmenin ışıldayan yüzünü ve babamın tabak içindeki yemeğini (ekşi soslu yabantavşanı yahnisi), çok memnun olmuş gibi davranarak aldığını hatırlıyorum; aslında bu yemekten nefret ettiğini biliyordum. Oda gereğinden fazla sıcaktı. Buzları çözülen kayak botlarım, gereğince su geçirmez değildi. Göz kamaştırıcı kar yüzünden hâlâ acıyan gözlerimle, yakınımızdaki duvarda asılı duran, "tipografik" tabir ettikleri Tolstoy portresini çözümlemeye çalışıyordum. *Alice Harikalar Diyarında* kitabının belli bir sayfasındaki farenin kuyruğu gibi, bu resim de tamamen matbu ürünlerden müteşekkildi. Yazarın sakalı, bir Tolstoy hikâye kitabıyla (*Efendi ile Uşağı*) oluşturulmuştu ve tesadüf eseri, Tolstoy'un yüz hatları, ev sahibimizinkilere biraz benziyordu. Bahtsız yabantavşanına saldırmak üzereydik ki, kapı açıldı ve Hristofor, dindar uşağımız, yünlü bir kadın eşarbına sarınmış olarak, yüzünde budalaca bir gülümsemeyle yan kapıdan içeri girdi; patavatsız büyükannem (kendisi kış mevsimini Batovo'da geçiriyordu), öğretmenin ikram ettiği yemeğin bize yetmeyebileceğini düşünüp, yiyecek ve şarapla dolu koca-

man bir sepet göndermişti. Daha ev sahibimiz incinecek zaman bulamadan, babam sepeti hiç el sürmeksizin, kısa bir not iliştirerek geri gönderdi; babamın çoğu eylemi gibi bu not da, iyi niyetli yaşlı hanımın kafasını karıştırmış olacak. Büyükannem, canlı bir insandan ziyade döneminin bir parçası gibi, yaşamının çoğunu, ipek elbisesi ve file eldivenleriyle bir kanepede uzanıp, fildişi renkli bir yelpazeyi yelleyerek geçirirdi. Erişebileceği yerde her zaman bir kutu *boules de gomme*[1] ya da bir bardak bademli süt dururdu; ayrıca bir el aynası, çünkü saat başı yüzünü büyük pembe bir ponponla pudralardı ve şakağındaki küçük ben, onca pudranın altından, kuşüzümü gibi kendini gösterirdi. Olağan bir gününün hareketsizliği bir yana, olağanüstü derecede dirençli bir kadındı ve yıl boyunca, açık bir pencerenin önünde uyumayı âdet edinmişti. Bir sabah, gece boyunca süren tipinin ardından, hizmetçisi onu, yatağının üzerini kaplamış karların altında, sağlıklı uykusu hiç bozulmaksızın yatarken bulmuştu. Hayatta birini sevdiyse, bu ancak en küçük kızı Nadejda Vonilyarlarski olabilirdi; onun için 1916'da ani bir kararla Batovo'yu satmıştı, ama bu satış, imparatorluk tarihinin o karanlık günlerinde kimseye fayda getirmemişti. Tüm akrabalarımıza, yetenekli oğlunu baştan çıkarıp, atalarının çarın hizmetinde geçirdikleri kariyeri küçümsemesine yol açan "karanlık güçler"den yakınırdı. Anlamakta en fazla zorlandığı şey de, babamın, büyük servetinin sağladığı tüm hazları tatmış olmasına rağmen bir liberal olmayı seçerek, uzun vadede kendisini fakir düşürecek bir devrimin gerçekleşmesine yardımcı olmasıydı; bu öngörüsünde haklıydı büyükannem.

– 2 –

İmla öğretmenimiz, bir marangozun oğluydu. Büyülü fenerimden yansıyan şimdiki slaytta ise, Ordo dediğimiz genç bir adamı, bir Yunan Katolik Diyakoz'unun aydınlık kafalı oğlunu görüyoruz. 1907'nin serin yazında ben ve erkek kardeşimle çık-

1 Sakızlı şeker.

tığı yürüyüşlerde, S şeklinde gümüş bir kopçası olan, siyah pelerinini kuşanırdı. Batovo ormanının derinliklerinde, bir çayın kenarındaki, asılan bir adamın hayaletinin göründüğü söylenen noktadan her geçişimizde, Ordo, her seferinde bir yaygara koparmamıza yol açan, epey saygısızca ve budalaca bir gösteri sergilerdi. Başını eğip, pelerinini bir vampir gibi dalgalandırarak, üzgün görünüşlü bir titrek kavağın çevresinde zıplardı. Islak bir sabah vakti, bu gösteri sırasında düşürdüğü sigara kutusunu aramasına yardım ederken, bölgemizde nadir görülen, yeni ortaya çıkmış Amur güvelerinden –güzel, kadifemsi, gri-mor renkli mahluklar– iki tane bulmuştum; çinçilla kürküyle kaplı bacaklarıyla bir ağacın dibindeki otlara tutunarak, sükûnet içinde çiftleşiyorlardı. Aynı yılın sonbaharında, Ordo bizimle birlikte Biarritz'e geldi ve birkaç hafta sonra aniden ortadan kayboldu; ona hediye ettiğimiz Gillette marka tıraş bıçağını yastığının üzerine bırakmış, bir de not iliştirmişti. Bir şeyi gerçekten hatırlıyor muyum, yoksa bana başkası anlattığı için mi hatırlıyorum diye tereddüde düştüğüm enderdir, ama bu kez gerçekten emin olamıyorum; çünkü çok sonraları annem anılarını anlatırken, farkında olmadan tutuşturduğu alevden, eğlenerek bahsetmişti. Misafir odalarından birinin aralık kapısından baktığımı, odanın ortasında Ordo'yu, bizim Ordo'muzu, genç, güzel ve şaşkınlık içindeki annemin önünde dizlerinin üzerine çökmüş ve ellerini kavuşturmuş vaziyette gördüğümü hatırlar gibiyim. Ordo'nun yukarı kalkan omuzlarından romantik bir pelerinin döküldüğünü hatırlıyor gibi olmam, daha önceki orman dansı sahnesinden bir şeyleri, Biarritz'deki apartman dairemize aktardığımı gösteriyor (o dairenin pencerelerinin altında, meydanın iplerle çevrilmiş bir kısmında, yerel bir havacı olan Sigismond Lejoyeux, sarı-kahve renkli bir balon şişiriyordu).

Ardından bir Ukraynalı geldi; koyu renk bıyıklı, gülüşü ışıklar saçan şen bir matematikçi. 1907-1908 kışının bir kısmını bizimle geçirdi. Onun da kimi becerileri vardı ki, bunlar arasında olan, bir bozuk parayı yok etme numarasını özellikle severdim. *Bozuk para, bir kâğıdın üstüne yerleştirilir üstüne bir bar-*

dak kapatılır; ardından bozuk para kaybolur." Sıradan bir su bardağı alın. Ağzına, yuvarlak bir kâğıt parçasını düzgünce yapıştırın. Kâğıt çizgili (yahut desenli) olmalıdır; böylece yanılsamanın etkisi artacaktır. Yine çizgili bir kâğıdın üzerine, küçük bir bozuk para koyun (gümüş bir yirmi-kopek olur). Bardağı hızlıca, her iki kâğıttaki çizgilerin ya da desenlerin birbirini tutmasına dikkat ederek, paranın üzerinde kaydırın. Desen çakışması, doğanın harikalarından biridir. Doğanın harikaları, erken yaşta beni etkilemeye başlamıştı. Zavallı sihirbaz, izinli olduğu pazar günlerinin birinde, sokakta yere yıkılmış ve polis tarafından, bir düzine sarhoşla birlikte, soğuk bir hücreye tıkılmış. Aslında kendisi kalp hastalığından mustaripti ve bu hastalık yüzünden, birkaç yıl sonra öldü.

Bir sonraki resim, sanki perdede tersine dönmüş olarak görünüyor. Bu resimde, üçüncü öğretmenimiz başı üstünde durmakta. O, iriyarı, alt edilmesi zor, atletik Lett'ti; elleri üzerinde yürür, müthiş ağırlıklar kaldırır, dambıllarla hokkabazlık eder ve göz açıp kapayana dek, geniş bir odayı, ancak bir garnizonun yayabileceği kadar ter kokusuyla doldururdu. Küçük bir yaramazlık için beni cezalandırması gerektiğini düşündüğünde (mesela, merdivenlerden indiği sırada, bir misketi üst kattan onun çekici, sert görünümlü kafasına düşürmüştüm), dikkat çekici bir pedagojik yaklaşım benimseyerek, boks eldivenlerimizi takınıp kozumuzu paylaşacağımızı söylemişti. Sonra da yüzüme, can yakıcı isabetli yumruklar kondurmuştu. Bunu Matmazel'in, elime kramplar sokan *pensum*'larına,[1] sözgelimi iki yüz kere *Qui aime bien, châtie bien*[2] atasözünü yazmaya yeğ tutsam da, fırtınalı geçen bir ayın sonunda bu iyi adam evden ayrılıp gittikten sonra, onu özlememiştim.

Sonra bir Polonyalı geldi. Berrak kahverengi gözleri, parlak saçları olan, yakışıklı bir tıp öğrencisiydi ve popüler bir sinema oyuncusu olan, Fransız komedyen Max Linder'e bayağı benziyordu. Max 1908-1910 arasında bize ders verdi ve bir kış günü St. Petersburg'da, olağan sabah yürüyüşümüz ani bir karışıklık

1 Yazı cezası.

2 "Çok seven, çok cezalandırır" (Devim).

yüzünden kesintiye uğradığı sırada, sergilediği davranışla takdirimi kazandı. Vahşi, embesil suratlı Kazaklar, kamçılarını savurarak, sıçrayan ve burnundan soluyan midillilerini, telaşlı bir kalabalığın üzerine sürüyorlardı. Karın üstüne düşmüş bir sürü şapka ve en az üç adet galoş görünüyordu. Bir an, Kazaklardan birinin bize doğru geldiğini sandık ve Max'in iç cebinden, küçük bir otomatik tabanca çıkarmaya davrandığını gördüm; tabancaya derhal âşık olmuştum ama ne yazık ki kargaşa hemen dindi. Bir-iki kere bizi, zayıflıktan çiroza dönmüş, yüksek payeli bir Roma Katolik Kilisesi rahibi olan erkek kardeşini görmeye götürmüştü; o ve Max ıslıklı bir Lehçe ile politik konuları ya da aile meselelerini tartışırlarken, adam beyaz elleriyle, dalgın dalgın, küçük Katolik kafalarımızı okşamıştı. Babamı kır arazimizde, Max'le nişancılık yarışması yaparken gözümün önüne getirebiliyorum; ormanımızdaki paslı AVLANMAK YASAKTIR tabelasını, tabanca mermileriyle kalbura çeviriyorlar. Çok hoş bir adam olan bu Max'in, zinde bir vücudu vardı ve bu yüzden, migreni olduğundan yakınarak, benimle futbol oynamayı ya da nehirde yüzmeyi isteksizce reddettiği zaman, çok şaşırırdım. O yaz, yirmi kilometre ötede oturan evli bir kadınla ilişki yaşamaya başladığını, ancak şimdi öğrenmiş bulunuyorum. Gün içindeki tuhaf saatlerde, köpek kulübelerine doğru sıvışıp, zincirlenmiş bekçi köpeklerimizi besler, tatlı sözlerle kandırırdı. Köpekler gece 11'de, evin çevresinde dolaşmak üzere serbest bırakılıyorlardı ve Max, gecenin köründe kimseye fark ettirmeden evden çıkıp çalılara doğru gittiği zaman, köpekleri atlatmak zorundaydı; çalıların arasında, tüm aksesuvarları –zil, pompa, kahverengi deriden alet çantası ve hatta pantolon klipsleri– tamam olan bir bisiklet, Max'in müttefiki tarafından gizlice hazırlanmış olarak beklemekteydi; bu müttefik, babamın Polonyalı özel uşağıydı. Delik deşik toprak yollar ve engebeli orman patikaları, sabırsızlık içindeki Max'i, âşığıyla buluştuğu avcı kulübesine ulaştırırdı; seçkinlerin büyük zina geleneğinin bir parçasıydı bu kulübeler. Şafak vaktinin soğuk sisi ve gördüğünü çabuk unutan Danua köpekleri, onu bisikletiyle aynı yoldan geri dönerken izlerdi ve sabah 8'de, yeni bir gün

başlardı. Acaba o senenin (1905) sonbaharında Max, Biarritz'e yaptığımız ikinci seyahatte bize katılarak, bu gece maceralarını sonlandırmak mı istemişti diye merak ediyorum. Göze görünür bir dindarlık ve tövbekârlıkla, birkaç gün izin alıp, *plage*'daki en iyi oyun arkadaşım Colette'in mürebbiyesi olan güzel ve hoppa Irlandalı kızla, Lourdes'e gitmişti. Max ertesi sene, St. Petersburg hastanesindeki röntgen departmanında işe girerek yanımızdan ayrıldı ve anladığım kadarıyla, iki Dünya Savaşı arasında, Polonya'da doktor olarak epey şöhret kazandı.

Katolik öğretmenimi, Protestan bir öğretmen izledi; Yahudi kökenli bir Lutherci'ydi bu. Şimdi ondan, Lenski ismiyle bahsetmek zorundayım. Erkek kardeşim ve ben, 1910 sonlarında Lenski'yle birlikte Almanya'ya gittik ve ertesi yılın ocak ayında dönüp, St. Petersburg'da okula gitmeye başlamamızın ardından, Lenski ev ödevlerimize yardımcı olmak için, yaklaşık üç yıl daha bizimle kaldı. Onun döneminde, 1905 kışından beri bizimle olan Matmazel, nihayet, Moskovalılarla mücadele etmekten vazgeçerek Lozan'a döndü. Lenski yoksul bir ailenin çocuğuydu ve doğup büyüdüğü Karadeniz kasabasının *Gymnasium*'undan mezun oluşuyla, St. Petersburg Üniversitesi'ne kabul edilişi arasındaki dönemde, çakıllı sahilden topladığı taşlara güzel deniz manzaraları boyayıp, bunları kâğıt ağırlığı olarak satarak gelir elde ettiğini anlatmaktan hoşlanırdı. Oval pembe bir yüzü, çerçevesiz bir gözlüğün ardında kısa kirpikli, çipil gözleri ve tıraşlanmış, açık mavi bir kafası vardı. Onunla ilgili üç şeyin hemen farkına varmıştık: Çok iyi bir öğretmendi; şakadan hiç anlamıyordu ve önceki öğretmenlerimizin tersine, o müdafaa etmemiz gereken biriydi. Anne-babamız etrafta oldukları sürece hissettiği emniyet duygusu, onlar yokken, halalarımın gerçekleştirdiği saldırılarla her an sarsılabiliyordu. Halalarıma göre, babamın soykırımlara ve diğer hükümet uygulamalarına karşı çıkan yazıları, dik kafalı bir asilin kaprislerinden başka bir şey değildi ve sık sık onların, Lenski'nin kökeninden ve babamın "akıl dışı deneylerinden" bahsettiklerine kulak misafiri oluyordum. Böyle bir konuşmadan sonra, onlara son derece kaba şekilde davranmış ve ardından, bir tuvalete

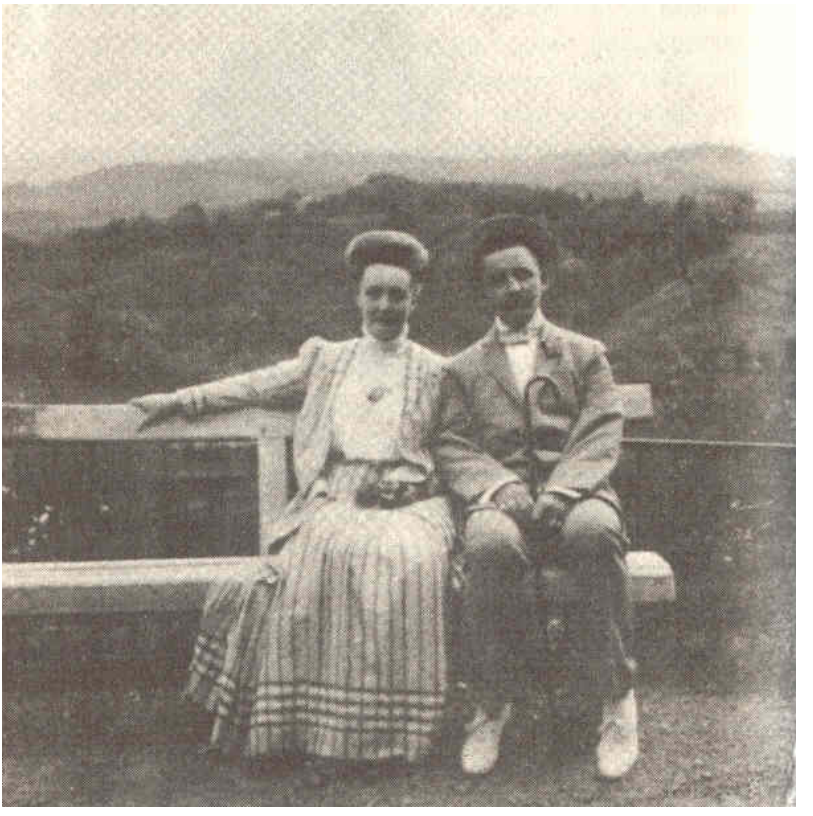
saklanıp hüngür hüngür ağlamıştım. Lenski'den çok hoşlanıyor değildim aslında. Kuru sesinde, aşırı düzen düşkünlüğünde, gözlüklerini özel bir kumaşla silip durmasında ya da tırnaklarını özel bir gereçle kesişinde, bilgiçlik ölçüsünde düzgün konuşmasında ve belki hepsinden fazla, her sabah gerçekleştirdiği fantastik uygun adım yürüyüşte, itici bir şeyler vardı; en yakındaki musluğa (görünüşte yataktan kalkar kalkmaz, fakat şimdiden pantolonunu ve ayakkabılarını giymiş olarak, arkadan sarkan kırmızı askıları ve dolgun, kıllı göğsünü saran tuhaf, ağ benzeri bir fanilayla) gider ve pembe yüzünü, mavi kafatasını, kalın ensesini yıkar, ardından burnunu Ruslara özgü şekilde kuvvetlice sümkürür, sonra da aynı kararlı adımlarla, ama bu kez sular akıtarak ve önünü göremeden, bir köşesine dokunulması yasak üç havlu sakladığı odasına dönerdi (aklıma gelmişken, Rusçadan tercüme edilmesi mümkün olmayan bir deyişle *brezgliv* idi; yani banknotlara ya da tırabzanlara dokunduktan sonra ellerini yıkardı).

Anneme, Sergey ile ikimizin küçük yabancılar, garabetler, züppeler, *snobi*, "patolojik şekilde ilgisiz" çocuklar olduğumuzdan yakınırdı; çünkü, ona göre eserleri "normal çocukları büyüleyen", Gonçarov, Gregoroviç, Korolenko, Stanyukoviç, Mamin-Sibiryak ve diğerlerinin (Amerikalı "bölgesel yazarlar"ı andıran) sıkıcı kitaplarına hiç ilgi duymuyorduk. Beni hafifçe kızdırarak, anne-babama iki oğulları için –daha küçük olan üç çocuk, onun yargılama alanının dışındaydı– daha demokratik bir yaşam biçimi sağlamalarını, mesela Berlin'deki Adlon Oteli'ni, ıssız bir sokaktaki kasvetli bir binanın geniş dairesiyle; çam ağacı kaplamalı milletlerarası trenleri, sarsıntılı *Schnellzug*'ların[1] kirli zeminleri ve yıllanmış puro kokusuyla ikame etmelerini tavsiye etmişti. Yabancı şehirlerde de, St. Petersburg'da olduğu gibi, mağazaların önünde donup kalır, bizim hiç ilgilenmediğimiz mallara hayranlıkla bakardı. Yakında evlenecekti, maaşından başka bir şeyi yoktu ve yeni evine alacağı şeyler için, kılı kırk yarıyordu. Ara sıra, düşüncesizce itkilerle harcama yaptığı da oluyordu. Bir gün, kırmızı tüylerle süslen-

1 Ekspres tren.



Annem otuz dört yaşında; Leon Bakst'ın 1910'da St. Petersburg'daki evimizin müzik odasında yaptığı bir pastel boya portre (60 cm. x 40 cm.). Buraya bastığımız röprodüksiyon da aynı yıl, ressamın denetiminde yapılmıştı. Bakst, annemin dudak hatlarını resmetmekte müthiş derecede zorlanmış, bazen bir seans boyunca, tek bir ayrıntı üzerinde çalışmıştı. Neticede, anneme olağanüstü şekilde benzeyen bir portre ve ressamın sanatsal gelişiminde ilgi çekici bir aşama ortaya çıkmıştı. Anne-babamda ayrıca, *Şehrazat* balesi için yapılmış bazı suluboya skeçleri vardı. Yirmi beş yıl kadar sonra Paris'te, Alexandre Bénois bana, Sovyet Devrimi'nden kısa zaman sonra Bakst'ın tüm eserlerini, kendisinde bulunan *Britanny'de Yağmurlu Bir Gün* gibi bazı resimlerle birlikte, evimizden III. Aleksander (şimdiki adıyla Devlet) Müzesi'ne naklettirdiğini söylemişti.



Annem ve dayım Vasili İvanoviç Rukavişnikov (1874-1916), dayımın Pau, Basses Pyrenees'deki şatosunda; Ekim 1913.

miş bir şapkaya arzuyla bakan, kir pas içinde bir kocakarı görmüş, şapkayı onun için satın alıvermişti; sonrasında, kadından kurtulmak için epey uğraşmıştı. Kendine aldığı şeylerde çok ihtiyatlı davranıyordu. Zihninde, kendisi ve karısı için hazırladığı, rahat ve konforlu olmakla birlikte ucuza döşenmiş evin her bir köşesiyle ilgili hayallerini anlatırken, kardeşimle ben onu sabırla dinlerdik. Bazen hayalleri çok uçuk olurdu. Bir keresinde, burjuvalara yönelik son derece pahalı süs eşyaları satan bir yer olan Alexandre'da, bir avize beğenmişti. Lenski, dükkândakiler hangi eşyayı gözüne kestirdiğini anlamasınlar diye bize, oraya gittiğimiz takdirde kendimizi denetleyeceğimize ve niyetimizi belli etmeyeceğimize yemin ettirmişti. Son derece tedbirli şekilde, bizi korkunç görünümlü bir bronz ahtapotun altına doğru çekmişti ve arzu ettiği eşyanın bu olduğunu, hafifçe iç çekmesinden anlayabilmiştik. Bizi nişanlısıyla tanıştırırken de aynı dikkati sarf etmiş, ona özel bir garez beslediğine inandığı kötü kaderi uyandırmamak için, parmak uçlarına basarak yürümüş ve fısıldayarak konuşmuştu. Nişanlısı ufak tefek, zarif bir genç kadındı; ürkek ceylan gözleri vardı ve siyah peçesinden taze menekşe kokuları geliyordu. Onunla Postdamerstrasse ile Privatstrasse'nin köşesindeki bir eczanenin yakınında, meskenimizin bulunduğu, solgun yapraklarla dolu dar bir yolda karşılaştığımızı hatırlıyorum; Lenski nişanlısının Berlin'de olduğunu anne-babamızdan saklı tutmamızı tembihlerken, eczanenin vitrininde duran mekanik bir manken tıraş olma hareketleri yapıyor, tramvaylar ince cayırtılar çıkararak geçiyor ve kar yağmaya başlıyordu.

– 3 –

Şimdi, bu bölümün ana temasını ele almaya hazırız. Bir sonraki kış geldi ve günlerden bir gün Lenski, St. Petersburg'daki evimizde iki haftada bir pazarları, bir eğitsel büyülü fener gösterisi düzenlemek gibi berbat bir fikir ortaya attı. Unutulmaz bir tecrübeyi paylaştıkları için gösteriye kendilerini kaptıracaklarına

inandığı erkekli-kızlı gruba, eğitici okumaları (ince dudaklarını şaplatarak söylediği üzere, "çok sayıdaki") resimler eşliğinde yapmak niyetindeydi. Onun düşüncesine göre, böylece bilgi birikimimiz artacağı gibi, sosyal yanımız da gelişecekti. Bizi çekirdek kabul edip, bu öfke dolu ama sessiz merkez etrafında, birkaç çeper daha oluşturdu; tesadüfen yanımızda bulunan yaşıtımız kuzenler, her kış can sıkıcı partilerde rastlaştığımız bazı çocuklar ve okul arkadaşlarımızdan bazıları (alışılmadık şekilde sessizdiler ama, eyvah ki, gördükleri her ayrıntıyı kayda geçirirlerdi) ile, hizmetçilerin çocukları. Nazik ve iyimser annemin koşulsuzca yardım ettiği Lenski, gayet güzel bir cihaz kiraladı ve bunu kullanmak üzere, melûl yüzlü bir üniversite öğrencisini görevlendirdi; şimdi anlıyorum ki, yüreği sevgi dolu Lenski, böylece aynı zamanda, çulsuz bir yoldaşına yardım etmeye çalışıyordu.

O ilk okuma etkinliğini hiç unutamam. Lenski, dağlarda gezinmek üzere Kafkaslar'daki zaviyesini terk etmiş genç bir keşişin maceralarını anlatan, Lermontov'un yazdığı hikâyeli bir şiir seçmişti. Lermontov'un bildik üslubunu yansıtan şiir içinde, ağır ve sıkıcı ifadeler, konuyla muhteşem biçimde kaynaşan serap efektleriyle bir araya getirilmişti. Bayağı uzun bir şiirdi ve yedi yüz elli monoton dizesi, Lenski tarafından sadece dört slayt üzerine yayılmıştı (beşinci slaytı, gösteriden hemen önce bir sakarlık eseri kırmıştım).

Yangın çıkması ihtimali göz önüne alınarak, gösteri için, bir köşesinde tunç rengine boyanmış, sütun şeklindeki su ısıtıcısı ve o an için üzerine temiz çarşaf örtülmüş ayaklı bir banyo küveti bulunan, miadını doldurmuş bir çocuk odası seçilmişti. Sıkıca örtülmüş perdeler, aşağıdaki avluyu, yığılı duran huş ağacı kütüklerini ve (bir kısmı iki arabalık bir garaja dönüştürülmüş) ahırların yer aldığı müştemilatın sarı duvarlarını görmemizi engelliyordu. Bir ucuna büyülü fener yerleştirilmiş, çok sayıda izleyici için (bunların arasında Lenski'nin nişanlısı ve Matmazel'imiz ile Miss Greenwood dışında, iki-üç mürebbiye de vardı) çaprazlama olarak sandalyeler, minderler ve kanepeler dizilmiş bu iç bunaltıcı arka oda, antika bir gardıropla bir-

kaç valizin dışarı çıkarılmış olmasına rağmen, hâlâ fazlasıyla tıkış tıkış ve havasızdı. Sol yanımda, en kıpır kıpır kuzinlerimden biri; 10-11 yaşlarında, Alice-Harikalar-Diyarında saçlı ve parlak pembe tenli nebülöz bir küçük sarışın, bana o kadar yakın oturuyordu ki, madalyonuyla oynayarak veya elinin tersiyle parfümlü saçını ve ensesini okşayarak yahut dizlerini, elbisesinin dantelleri arasında parlayan ipek, sarı kombinezonunun alt kısmında birbirine vurarak sandalyesinde kıpırdandıkça, ince kalça kemiğinin benimkine değdiğini hissediyordum; sağ yanımda ise, babamın Polonyalı özel uşağının oğlu olan, denizci elbisesi giymiş, tam anlamıyla hareketsiz bir oğlan oturuyordu; Çareviç'e şaşırtıcı derecede benziyordu ve daha da şaşırtıcı bir tesadüf eseri, aynı trajik hastalıktan –hemofili– mustarip olduğundan, birkaç senede bir, Saray'a ait bir at arabası, ünlü bir doktoru evimize taşır, savrularak yağan karda bekler de bekler, o grimsi taneciklerden en büyüğünü seçen ve (cumbanın kanatlı penceresinin önünden geçerek) yere inişini izleyen bir kişi, taneciğin hayli kaba, düzensiz bir şekli olduğunu ve uçarken havada nasıl salındığını, böylece insanın kendisini donuklaşmış ve sersemlemiş hissetmesine yol açtığını fark edebilirdi; şersemlemiş ve donuklaşmış.

Işıklar söndü. Lenski ilk dizeleri okumaya başladı:

> Zaman – çok eskiler değil;
> Mekân – Güzel Aragva ve Kurah'ın
> Kardeşçe kucaklaşarak aktığı nokta; tam orada
> Bir manastır vardı.

Manastır ve iki ırmak, görev icabı perdede belirdi ve yaklaşık iki yüz dize boyunca, dehşetli bir trans halinde orada kaldı (keşke bir kırlangıç uçup geçebilseydi önünden!), ardından onun yerini, Georgiyen[1] tarzda çizilmiş, sürahi taşıyan bir kız aldı. Operatör bir slaytı çekince, resim perdeden ilginç bir sallanma hareketiyle ayrılıyor, büyütme oranı sadece gösterilen sahneyi değil, sahnenin değiştirilme hızını da etkiliyordu. Gös-

1 İngiliz Kralı I. George (1740-1830) döneminin sanat tarzı.

terinin başkaca bir büyülü tarafı da yoktu. Lermontov'un romantik dağları niyetine izlediğimiz basmakalıp doruklar,

> Şafağın görkemi içinde
> Dumanı tüten sunaklar gibi yükseliyordu,

ve genç keşiş, ahbaplık ettiği münzeviye, bir leoparla olan mücadelesini anlatırken—

> Ah, bir görecektin beni!
> Bir leopar olmuştum, cesur ve vahşi,
> Onun alevli öfkesi, çığlıkları benimdi

– arkamdan, bastırılmış bir çığlık duyuldu; eskiden birlikte dans derslerine gittiğimiz genç Rzeyuvski'den, bir-iki yıl sonra bir hayalet vakasıyla adını duyuracak olan Alec Nitte'den ya da kuzenlerimin birinden gelmiş olabilirdi. Lenski tiz sesiyle okumasına devam ettikçe, farkına vardım ki, birkaç istisnayı saymazsak –mesela belki, hassas bir okul arkadaşım olan Samuel Rosoff gibi– tüm izleyiciler çaktırmadan, gösteriyle alay etmekteydi ve az sonra çeşitli aşağılayıcı ifadelerle de uğraşmak zorunda kaldım. Lenski'ye duyduğum acımayla titrediğimi hissediyordum; tıraşlı kafasının gerisindeki yumuşak kıvrımlar, gösterdiği cesaret, işaret değneğini sinirli hareketlerle oynatış şekli bende üzüntü uyandırıyordu; perdeye fazlaca yaklaştırdığında renkler, birbirini tırmıklayan kediler misali, değneğin üzerine biniyordu. Sonlara doğru, gösterinin monotonluğu dayanılmaz hale geldi; şaşkın operatör dördüncü slaytı daha önce kullandıklarıyla karıştırmıştı, bir türlü doğru olanı bulamıyordu ve Lenski karanlıkta beklerken, seyircilerden bazıları ellerinin gölgesini, korkulu beyaz perdeye düşürmeye başladılar; ardından, kaba saba ve çevik bir çocuk (acaba o ben miydim; içimdeki Jekyll'ın Hyde'ı mı ortaya çıkmıştı?) ayağını perdeye yansıtmayı başarınca, şiddetli bir rekabet başladı. Nihayet slayt bulunup perdede belirince, küçüklüğüme ait bir seyahat anısı aklıma geldi: Gökgürültülü bir sağanak sırasında, trenimiz uzun

ve karanlık St. Gothard Tüneli'ne girmiş, tünelden çıktığımızda ise sağanak tamamen dinmişti; sonra,

> Mavi, yeşil ve turuncu, hayret içindeydi
> Hayreti, kendi güzelliğine ve talihineydi
> Gökkuşağı, bir sarp kayalığın ardına inmişti
> Ve orada duran bir ceylanı yakalayıvermişti

İlave etmeliyim ki gerek bu seansta, gerekse sonraki daha da kalabalık, daha da berbat pazar öğle sonrası seanslarında, duymuş olduğum bazı aile hikâyelerinin etkisi altındaydım. Seksenlerin başında, anne tarafından büyükbabam olan Ivan Rukavişnikov, oğulları için gönlüne göre bir özel okul bulamayınca, en iyi profesörlerin sekizini-onunu işe alarak kendi akademisini oluşturmuş ve St. Petersburg'daki evine (No. 10, Amirallik Rıhtımı) topladığı çok sayıda oğlana, birkaç dönem boyunca bedava eğitim vermiş. Bu teşebbüs pek başarılı olmamış. Kendi oğullarıyla arkadaşlık etmesini istediği çocukların anne-babaları her zaman buna rıza göstermemiş ve akademisine alabildiği oğlanların da birçoğu, onu hayal kırıklığına uğratmış. Kafamdaki büyükbaba resmi oldukça nahoştu; bir inat uğruna okulları araştırıyor, fotoğraflardan tanıdığım kederli ve tuhaf gözleriyle, en iyi öğretmenlerin arasında en düzgün görünümlü oğlanları seçmeye çalışıyor. İki oğluna arkadaş tedarik etmek için, muhtaç durumdaki anne-babalara para ödediği söylenirdi. Özel öğretmenimizin naif büyülü fener gösterileri, biraz Rukavişnikov tarzı aşırılıklara benziyordu; bu iki teşebbüsü zihnimde bağlantılandırınca, Lenski'nin kendini sıkıcı bir aptal yerine koyuşuna tahammül etmem zorlaşmıştı; o yüzden, üç gösteri daha sergilendikten sonra (Puşkin'in "Tunç Adam"ı; "Don Kişot"; ve "Afrika-Harikalar Ülkesi") annem çılgınca yakarışlarıma boyun eğdi ve bu iş sona erdi.

Şimdi düşünüyorum da, nemli keten perdeye yansıtılan o jöle gibi resimler, ne kadar süslü, cafcaflı görünürdü (herhalde rutubet renkleri daha canlı hale getiriyordu), ama öte yandan, o cam slaytlar sadece başparmakla işaretparmağı arasında

ışığa doğru tutulunca, nasıl bir güzellik açığa çıkardı; yarı saydam minyatürler, cebe girecek boyutta harikalar, sessiz renklerin küçük, derli toplu dünyası! Sonraki yıllarda, aynı kesin ve sessiz güzelliği, bir mikroskobun büyülü şaftının ışıklı tabanında yeniden keşfettim. Projeksiyon için yapılmış slaytın camında, küçültülmüş bir manzara vardı ve bu, insanın hayal gücünü ateşliyordu; mikroskobun altındaysa, bir böceğin organı, serinkanlı bir araştırma için büyütülmekteydi. Anlaşılan, dünyanın boyutsal ölçeğinde, hayal gücüyle bilginin buluştuğu bir nokta var; büyük şeyleri küçülterek ve küçük şeyleri büyüterek varılan, özünde sanatsal bir nokta.

– 4 –

Lenski'nin ne kadar çok yönlü olduğunu, derslerimizle ilgili her şeyi nasıl teferruatlı şekilde açıklayabildiğini düşününce, onun üniversitede çektiği sıkıntılar insana şaşırtıcı geliyordu. Sonradan bu sıkıntıların, inatla çözmeye çalıştığı mali ve politik sorunlarla ilgili yetenek yoksunluğundan kaynaklandığı ortaya çıktı. En önemli final sınavlarından birine girmek üzereyken, ne kadar sinirli olduğunu hatırlıyorum. Ben de onun kadar endişeliydim ve sınav öncesinde, Lenski'nin acil talebi üzerine babam onun Charles Gide'ın *Ekonomi Politiğin İlkeleri* kitabı hakkındaki bilgisini sınayarak özel bir sınav provası yaparken, kulak misafiri olmadan edemedim. Babam kitabın sayfaları üzerinde parmağını gezdirerek, mesela, "Servetin kaynağı nedir?" ya da "Banknotla kâğıt para arasındaki fark nedir?" diye sorar, Lenski hevesle boğazını temizler; ardından nutku tutulmuşçasına susup kalırdı. Bir süre sonra, o küçük öksürük sesini bile çıkarmaz olur, sessizliği sadece babamın masada trampet çalan parmakları bozar, nihayet sıkıntı içindeki Lenski, son bir umutla atılarak haykırırdı: "Bu mesele kitapta ele alınmıyor, efendim!"; lakin yanılıyor olurdu. Babam sonunda içini çeker, ders kitabını kapatır, nazik ama duyulur bir sesle şöyle derdi: "*Golubchik* [canım efendim], maalesef sınavdan kalacaksınız;

hiçbir şey bilmiyorsunuz." Lenski vakarını bozmaksızın, "Size katılmıyorum," diye yanıt verirdi. Arabamızın içinde doldurulmuş gibi kaskatı oturarak üniversiteye gider, akşam karanlığına kadar orada kalır ve bir kızakla, kar fırtınasında, çökük vaziyette döner, sessiz bir keder içinde odasına çıkardı.

Bizimle olduğu dönemin sonuna doğru, Lenski evlendi ve Kafkaslar'a, Lermontov'un dağlarına balayına gitti; sonra dönüp bir kış daha bizimle kaldı. Onun yokluğunda, 1913 yazında, İsviçreli bir öğretmen olan Mösyö Noyer işbaşı yaptı. Kalın bıyıklı, gürbüz yapılı bir adamdı ve bize Rostand'ın *Cyrano de Bergerac*'ını okur, her bir dizeyi çok tatlı bir şekilde, taklit ettiği karaktere göre, sesini flütten fagota değiştirerek tonlardı. Tenis oynarken, servis kullanacağı zaman, buruşuk pantolonu içindeki kalın bacaklarını iyice açarak arka çizgide sağlamca durur, dizlerini aniden bükerek, topa güçlü ama nedense etkisiz şekilde vururdu.

Lenski 1914 baharında bizden temelli ayrıldığı zaman, Volga eyaletinden genç bir adamı işe aldık. Çok cana yakın, yumuşak tabiatlı biriydi; fena tenis oynamıyordu ve çok iyi bir biniciydi; neyse ki bu özelliklere sahipti, zira bu biçarenin eski iyimser patronu, onun bize eğitim verebileceğini vaat ettiyse de, o tarihte ne benim ne de kardeşimin, bu eğitime ihtiyacımız vardı. İlk konuşmamızda bana, Dickens'ın *Tom Amca'nın Kulübesi*'ni yazdığı bilgisini aktarmıştı; bunun üzerine bahse girmeyi teklif ettim ve bahsin sonunda muştası benim oldu. O günden sonra, benim yanımda herhangi bir edebi karakter ya da konudan bahsetmemeye dikkat etti. Çok fakir ve garipti; solgun üniversite giysisinden tozlu ve eterimsi, çok da rahatsız edici olmayan bir koku gelirdi. Hoş tavırları, tatlı bir mizacı; keskin, dikenli, unutulmaz bir elyazısı vardı (böylesini sadece delilerin mektuplarında gördüm ki, maalesef, kutlu sene 1958'den beri,[1] zaman zaman böyle mektuplar alıyorum) ve dağarcığında arkadaşları ile *poules*'e[2] ve çeşitli hısımlarımıza dair sayısız müs-

1 1958, Nabokov'un sansasyonel romanı *Lolita*'nın Amerika baskısının yayımlandığı tarihti.

2 Dişi kuşlar.

tehcen hikâye bulunuyordu (hülyalı, yumuşak bir sesle, tek bir kaba ifade kullanmadan anlattığı bu hikâyelerle, beni *sub rosa*[1] beslerdi); bu hısımlarımızdan biriyle, yaşı neredeyse kendisinin iki katı olan şöhretli bir hanımla, sırf ondan kurtulabilmek için evlenip –sonradan, Lenin yönetimindeki kariyeri içinde– onu apar topar bir çalışma kampına göndermişti; kadın orada çürüyüp gitti. O adamı ne kadar çok düşünsem, tamamen aklını yitirmiş olduğuna o kadar kani oluyorum.

Lenski'nin izini kaybetmedim. Henüz yanımızdayken, kayınpederinden ödünç aldığı parayla, çeşitli icatları satın alıp kendi çıkarı için kullanmak şeklinde akıl almaz bir iş girişiminde bulunmuştu. Bu icatları kendi yapmış gibi davrandığını söylemek nezakete ve adalet duygusuna sığmaz, ama kendisininmiş gibi benimsediği icatlardan, babalığa benzer bir sıcaklık ve şefkatle söz ediyordu; mesnetsiz ve kandırmacasız bir duygusallıktı onunki. Bir gün gururla, hepimizi, (şimdi hayal meyal hatırladığım o garip ışıltıdan çıkarsadığım kadarıyla) esrarengiz metalik bantlarla örülmüş yeni tip bir yol döşemesini arabamızla denemeye davet etmişti. Denemenin sonucu, patlak bir lastikti. Ama Lenski, satın aldığı başka bir şeyde; "elektro-uçak" adını verdiği, eski bir Blériot'a[2] benzeyen ama –yine kendi deyişiyle– "voltaik"[3] bir motoru olan taşıtın planında avuntu buldu. Bu taşıt sadece onun ve benim düşlerimizde uçtu. Savaş sırasında Lenski, *galette*[4] benzeri yassı keklerden oluşan mucizevi bir at yemini (ki bu yemden kendisi de çöplenir ve arkadaşlarına ikram ederdi) pazarlamaya çalıştı, ama atların çoğu yulaf yemeyi tercih ettiler. Hepsi çılgınca olan başka icatların patentini de alıp satmaya çalıştı ve kayınpederinin ölümüyle küçük bir servete konduğunda, borca batmış vaziyetteydi. Bu 1918'in başında olmalı, çünkü hatırladığıma göre bize mektup göndererek (Yalta bölgesinde mahsur kalmış durumdaydık) para yardımı

---

1 *Sub rosa*: Gülün altında; gizlice, mahremiyet içinde. Antik çağlarda gül, sessizliğin simgesiydi.

2 Ünlü Fransız havacı Lois Blériot'nun uçağı kastediliyor.

3 *Voltaic*: Kimyasal tepkimelerden elektrik enerjisi üreten.

4 Peksimet, galeta.

teklif etmiş, bizim için elinden ne gelirse yapmaya hazır olduğunu belirtmişti. Konduğu mirası, vakit kaybetmeden Doğu Kırım sahilindeki bir eğlence parkına yatırmış, iyi bir orkestra ve zemini özel bir tahtadan yapılma paten sahası için hiçbir masraftan kaçınmamış, kırmızı ve yeşil ampullerle aydınlatılan çeşmeler ve şelaleler kurdurmuştu. 1919'da Bolşevikler gelip ışıkları söndürdüler ve Lenski, Fransa'ya kaçtı; ondan en son yirmili yıllarda haber aldım. Duyduğuma göre Riviera'da, deniz kabukları ve taşlar üzerine resimler çizerek, hayatını zar zor idame ettiriyormuş. Naziler Fransa'yı işgal ettiğinde ona ne oldu, bilmiyorum; en iyisi hiç tasavvur etmeye çalışmamak. Bazı tuhaflıklarına rağmen, gerçekten çok temiz, çok iyi bir insanoğluydu; şahsi ilkelerinde gramer konusunda olduğu kadar titizdi ve insanı zindeleştiren *diktanti*'sini[1] hatırladıkça neşeleniyorum: *kolokololiteyshchiki perekolotili vikarabkavshihsya vihuholey*, "kilise çanı dökümcüleri, dışarı doğru tırmanmış olan desmanları[2] katlettiler." Uzun yıllar sonra, New York'taki Doğa Tarihi Müzesi'nde, bana Rusçanın gerçekten öğrenmesi zor bir dil olup olmadığını soran bir zoologa, bu söylenmesi zor cümleyi aktarmıştım. Birkaç ay sonra tekrar karşılaştığımızda bana demişti ki: "Biliyor musun, o Moskova desmanları aklıma takıldı. *Niçin* dışarı doğru tırmandıkları söyleniyor ki? Kış uykusuna mı yatmışlardı, yoksa saklanıyorlar mıydı, neydi sebep?"

– 5 –

Birbiri ardına gelen özel öğretmenlerim hakkında düşünürken beni ilgilendiren şey, onların genç yaşta hayatıma getirdikleri tuhaf dengesizlikler değil, o hayatın temel istikrar ve bütünlüğüydü. Hafızanın üstün başarısına, yani geçmişin askıda kalmış ve başıboş tonalitelerini ağılında barındırırken, içsel armoniyi ustaca kullanışına, memnuniyetle tanıklık etmekteyim. Geriye dönüp bakınca, o akortsuz seslerin tamamlanışı ve çözülüşün-

1 Dikte edilen; öğretmenin söylediği ve öğrencinin yazdığı şey.

2 *Desman*: Rusya'ya özgü, fare benzeri bir hayvan.

de, süreklilik arz eden bir şey görüyorum; tıpkı, yazları kutlanan doğum ve isim günlerinde öğleden sonraları, açık havada, huş ağaçları, ıhlamur ağaçları ve akçaağaçların dikili olduğu ve parkla evimiz arasındaki bahçenin yumuşak kumlu alanına açılan yola, çikolata servisi için yerleştirilen uzun masa gibi. Masanın örtüsünü ve sallanan enfes yaprakların altında ışıklar ve gölgeler arasında oturan insanların yüzlerini, sayısız kereler, kuşku yok ki yine tutkulu anımsama gücümün kattığı abartılar içinde görüyorum; sanki zihnim oraya gitmek için, heyecandan bitkin düşmüş savurgan bir adamın sessiz adımlarıyla ilerlemek zorundaymış gibi, ziyafet sofrasına her zaman, evin olduğu taraftan değil, parkın içinden yaklaşıyorum. Titrek bir prizmanın arkasından, akrabalarımızın ve tanıdıkların yüz hatlarını ve sakince unutulmuş kelimeler söyleyen sessiz dudaklarını ayırt ediyorum. Çikolatanın buharını ve kuşüzümü tartı konmuş tabakları görüyorum. Dönerek yavaşça masa örtüsüne inen bir akağaç tohumu dikkatimi çekiyor; bir ergen kızın çıplak kolu masanın üzerine gevşekçe uzatılmış, kolun iç kısmındaki firuze rengi damarlar, benek benek masaya düşen günışığına çevrilmiş, avcu bir şey –belki fındıkkıran– içine konulsun diye tembelce açık, bekliyor. Özel öğretmenimin oturduğu yerde, değişip duran bir resim, silinip beliren görüntüler var; zihnimin titreşimi yapraklarınkiyle harman olarak Ordo'yu Max'e, Max'i Lenski'ye, Lenski'yi köy öğretmenine dönüştürüyor ve bu titrek dönüşümler dizisi kendini tekrar ediyor. Ve sonra birden, tam renkler ve çizgiler nihayet vazifelerini –neşeli, ciddiyetten uzak vazifelerini– görecek hale geldikleri anda, sanki biri düğmeye basıyor ve bir dağdağa başlıyor: Hep birden konuşan insanlar, kırılan bir ceviz, kayıtsızca elden ele geçirilen bir fındıkkıranın klikleyişi; otuz adet kalbin düzenli çarpışı, benim kalbimin sesini bastırıyor; bin ağacın uğultu ve iniltisi, ötüşen yaz kuşlarının ahengi ve nehrin ötesinde, ritmik ağaçların arkasında, nehirde yüzen genç köylülerin karmaşık ve hararetli velvelesi; fondan gelen coşkulu alkışlar gibi.

9

– 1 –

Önümde siyah ciltli, büyük, yıpranmış bir anı defteri var; sayfalarına çeşitli belgeler yapıştırılmış. Bunların arasında diplomalar, müsveddeler, günlükler, kurşunkalemle alınmış notlar ve bir kısım basılı materyal var. Annemin, ölümüne kadar Prag'da titizlikle muhafaza ettiği bu defter, sonradan, 1939'la 1961 arasında değişik ortamlara girip çıktı. Söz konusu belgelerin ve kendi hatıralarımın yardımıyla, babamın, şimdi okuyacağınız kısa biyografisini oluşturdum.

Adalet Bakanı Dmitri Nikolayeviç Nabokov ile Barones Maria von Korff'un oğlu, hukukçu, siyaset yazarı ve devlet adamı Vladimir Dmitriyeviç Nabokov, 20 Temmuz 1870'te, St. Petersburg yakınlarındaki Tsarzkoe Selo'da doğdu; 28 Mart 1922'de bir suikastçının kurşunuyla Berlin'de öldü. On üç yaşına kadar kendisine, evdeki Fransız ve İngiliz mürebbiyeler, Rus ve Alman özel öğretmenler tarafından eğitim verildi; özel öğretmenlerinin birinden aldığı *passio et morbus aureliani*,[1] sonradan ba-

1 "Aurelianus'un çilesi ve hastalığı" anlamına gelen bu Latince ifadenin, tıp yazıları kaleme almış olan antik çağ düşünürü Caelius Aurelianus'a gönderme yaptığı düşünülebilir.

na intikal etti. 1883'ün sonbaharında, Gagarin Caddesi'ndeki (muhtemelen yirmili yıllarda, öngörüsüz Sovyetler tarafından caddenin adı değiştirilmiştir) "Gymnasium"a (Amerika'daki "high school" ile "junior college"in[1] bir bileşimine denk gelir) gitmeye başladı. Kendini geliştirme arzusu çok büyüktü. Ödevini yetiştiremediği bir kış gecesinde, karatahta önünde küçük düşürülmektense zatürreeye yakalanmayı seçerek, kendini kuzey soğuğuna maruz bırakmış, üzerinde gecelik entarisinden başka bir şey olmaksızın açık pencerenin önünde (pencere Saray Meydanı'nı ve meydandaki ayışığıyla parlayan sütunu görüyordu) oturmuş, böylece tam zamanında hasta olmayı ummuştu. Ertesi gün hâlâ mükemmelen sağlıklıydı ama gelin görün ki, bu defa da, hastalandığı için okula gelemeyen kişi, korkulan öğretmen olmuştu. On altı yaşında, 1887 Mayıs'ında, Gymnasium'u altın madalyayla bitirdi ve St. Petersburg Üniversitesi'nde hukuk okuyup, 1891 Ocak'ında mezun oldu. Eğitimini Almanya'da (esas olarak Halle'de) sürdürdü. Otuz yıl sonra, Kara Orman'da babamla birlikte bisiklet gezisine çıkmış olan bir okul arkadaşı, o sıralar babamın yanında taşıdığı ve ilk yaprağına "Fransız edebiyatının eşdeğeri olmayan incisi" diye yazdığı –bu yargı hâlâ geçerliliğini koruyor– *Madame Bovary* cildini, dul anneme göndermişti.

Babam 14 Kasım'da (yıldönümlerine önem veren ailemizin, takip eden her yıl kutlama düzenlenmesine özen gösterdiği bu tarihte), 1897 senesinde, taşradaki komşularından birinin yirmi bir yaşındaki kızı olan, Elena Ivanovna Rukavişnikov'la evlendi ve altı çocukları dünyaya geldi (ilk erkek çocukları, ölü doğmuştu).

1895'te Kıdemsiz Saray Refakatçisi[2] oldu. 1896'dan 1904'e kadar, St. Petersburg'daki İmparatorluk Hukuk Okulu'nda (*Pravovedeine*) ceza hukuku dersleri verdi. Saray Refakatçilerinin, kamusal bir eylemde bulunmadan önce, "Saray Nazırı"nın iznini almaları gerekiyordu. Babam, *Pravo* dergisinde "Kişi-

1 *Junior college*: Üniversitenin ilk iki senelik derslerinin eğitimini veren okul.

2 Özgün metinde, *Junior Gentleman of the Chamber*; çara eşlik eden özel saray görevlisi anlamında.

nev'in Kan Banyosu" başlıklı, polisin 1903 tarihli Kişinev soykırımını destekleyici tavrını kınayan meşhur makalesini bastırırken, haliyle, izin almamıştı. Ocak 1905'te imparatorluk emriyle saraydan uzaklaştırılınca, çarlık hükümetiyle tüm bağını kopardı ve kararlı bir şekilde, despotizm karşıtı siyasete eğildi: bu arada hukuk çalışmalarını da sürdürüyordu. 1905'ten 1915'e kadar, Uluslararası Suçbilim Kurumu'nun başkanlığını yaptı ve Hollanda'daki konferanslarda, ihtiyaç hasıl olduğunda, Rusça ve İngilizce konuşmaları Almanca ve Fransızcaya çevirerek, yahut tam tersini yaparak eğlenirken, izleyicileri hayretler içinde bıraktı. Ölüm cezasına karşı çıkar ve bu konudaki fikirlerini çok güzel ifade ederdi. Özel ve kamusal meselelerde, ilkelerinden hiç şaşmazdı. 1904'te düzenlenen resmî bir ziyafette, çarın sağlığına kadeh kaldırmayı reddetmişti. Saray üniformasını gazete ilanıyla satışa çıkarmaktan çekinmediği söyleniyordu. 1906'dan 1917'ye kadar, I. V. Hessen ve A. I. Kaminka ile birlikte, Rusya'nın birkaç liberal günlük gazetesinden biri olan *Rech*'in (Konuşma) ve bilimsel hukuk dergisi *Pravo*'nun editörlüğünü üstlendi. Siyaseten bir "Kadet"ti; yani, sonradan daha akıllıca bir kararla Halkın Özgürlüğü partisi (*partiya Narodnoy Svobodi*) ismini alan KD'ye (*Konstitutsionno-demokraticheskaya partiya*) bir üyeydi. Şimdi o keskin mizah duygusuyla, sersem Sovyet sözlükçülerinin nadiren yaptıkları biyografik yorumlarda, onun görüşleri ve başarılarına saldırmaya çalışıp, işi nasıl ellerine yüzlerine bulaştırdıklarını görse, pek eğlenirdi. 1906'da, insancıl ve cesur bir kurum olan, ağırlıklı olarak liberallerden müteşekkil (ama cahil siyaset yazarlarının sıklıkla eski "boyar dumas"la karıştırdığı!) Birinci Rus Parlamentosu'na (*Pervaya Duma*) seçilmişti. Orada, ülke çapında yankı uyandıran enfes konuşmalar yapmıştı. Çar, bir sene geçmeden Duma'yı dağıtınca, babam (Finlandiya İstasyonu'nda çekilmiş bir fotoğrafta göründüğü üzere, şapkasının şeridine sıkıştırılmış bir tren biletiyle) ve bir grup üye, yasadışı bir toplantı için Vyborg'a gittiler. 1908'in Mayıs ayında babam, grubuyla birlikte Vyborg'da yayımladıkları devrimci bildiri sebebiyle, biraz gecikmiş bir cezalandırmayla, üç aylığına hapse gönderildi. Rüş-

vet verdiği bir gardiyan ve sadık bir arkadaşı (Kaminka) vasıtasıyla, Vayra'daki anneme gizli notlar ileten babam, bu notların birinde "V. Bu yaz hiç 'Egerias' [Karanlık Orman Esmeri] yakaladı mı?" diye soruyor. "Hapishane avlusunda sadece Brimstone'lar ve Beyaz Lahana kelebekleri gördüğümü söyle ona." Salıverildikten sonra, seçimlere girmesi yasaklanmıştı ama (Çarlık döneminin çok yaygın paradokslarından biri olmak üzere) sivri dilli liberal yayın *Rech*'te serbestçe çalışıyor, bu işe günde dokuz saatini ayırıyordu. 1913'te, bir Hıristiyan oğlanı "törensel" amaçlarla öldüren Beylis'in, olaylı bir mahkemeden sonra masum bulunduğu Kiev'den gönderdiği haberler yüzünden, hükümet tarafından yüz rublelik (şimdinin parasıyla aşağı yukarı yüz dolara denk geliyor) sembolik bir cezaya çarptırılmıştı: Eski Rusya'da adalet ve kamusal sağduyu hâlâ geçerliydi, ama beş yıl sonra her şey değişecekti. Birinci Dünya Savaşı başlayınca babam askere alındı ve cepheye gönderildi. Sonradan St. Petersburg'daki Kurmay Sınıfı'na dahil edildi. Askerî etik gereği. 1917 Mart'ında gerçekleşen ilk liberal devrimin karmaşası içinde, etkin bir rol üstlenmekten kaçındı. Başından itibaren Tarih, onu, sahip olduğu büyük yetenekleri Batı tipi bir Rus cumhuriyetinde kullanma imkânından yoksun bırakmaya kararlıymış gibi görünüyor. 1917'de, Geçici Hükümet'in kuruluş aşamasında –yani Kadet'ler hâlâ bu hükümette söz sahibiyken– bakanlar kurulunda, sorumluluğu çok olan ama göze pek çarpmayan, Yönetici Sekreter makamını işgal etti. 1917-18 kışında Kurucu Meclis üyeliğine seçildiyse de, bu meclis dağıtıldığında, enerjik Bolşevik denizciler tarafından tutuklandı. Kasım Devrimi'nin kanlı süreci başlamıştı, polisleri şimdiden etkindi, ama o günlerde verilen emirlerin ve karşıt emirlerin yarattığı karmaşa, kimi zaman bizim yararımıza oluyordu: Loş bir koridorda ilerleyen babam, koridorun sonunda açık bir kapı görmüş ve oradan bir ara sokağa çıkmış; kuytu bir köşede uşağı Osip, ona bir sırt çantası ve aşçımız iyi kalpli Nikolay Andreyeviç'in akıl edip hazırladığı havyarlı sandviçi vermiş; babam böylece Kırım'a geçmiş. 1918'in ortasından 1919'un başına kadar, Bolşevikler'in gerçekleştirdiği iki işgalin arasındaki dönemde ve Denikin'in

ordusundaki tetiğe asılmaya hazır unsurlarla sürekli sürtüşme halinde, bölgesel hükümetlerin biri olan Kırım'da adalet (yüzünü buruşturarak söylediği üzere, "en az düzeyde adalet") bakanlığı yaptı. 1919'da gönüllü olarak sürgüne gitti ve önce Londra'da, sonra Hessen'le işbirliği içinde liberal *émigré* gazetesi *Rul*'u (Dümen) çıkardığı Berlin'de yaşadı; 1922'de burada, meşum bir kabadayı tarafından öldürüldü. Bu kabadayı, İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler tarafından, *émigré* Ruslarla ilgili meselelerden sorumlu yönetici olarak atandı.

Verimli bir yazar olan babam, esas olarak politik ve suçbilimsel konularda, pek çok yazı kaleme almıştı. Birkaç ülkenin nazım ve nesrini *à fond*[1] bilirdi, ezberinde yüzlerce dize vardı (en sevdiği Rus şairleri Puşkin, Tutçev ve Fet idi; bu son şair hakkında güzel bir deneme yazmıştı), Dickens üzerine uzmandı ve Flaubert'in yanı sıra, *bana göre* mide bulandıracak derecede alelade üç yazar olan Stendhal, Balzac ve Zola'ya çok değer verirdi. Bir hikâye ya da şiir, *herhangi* bir hikâye ya da şiir kurmanın, ona göre bir elektrikli makine kurmak kadar kavranması zor bir mucize olduğunu itiraf ederdi. Öte yandan, hukuki ya da politik mevzularda yazmakta hiç zorluk çekmezdi. Monoton olmakla birlikte düzgün bir üslubu vardı ki, bugün, klasik eğitimde öğretilen tüm eski-dünya metaforlarına ve Rus gazeteciliğinin tumturaklı klişelerine rağmen –en azından benim yorgun kulağıma– kendine özgü gri bir asaleti var gibi geliyor; bu üslup, günlük yaşamda onun ağzından duyduğum renkli, tuhaf, çoğu zaman şiirsel ve bazen de bayağı ifadelerle taban tabana zıtlık teşkil etmekte. Yazdığı (*"Grazhdane!"*, yani "Vatandaşlar!" diye başlayan) bazı duyuruların ve baş makalelerin müsveddeleri, güzel yazı defterlerindeki gibi eğik, zarif, inanılmaz derecede düzgün, neredeyse hiç düzeltme içermeyen bir elyazısıyla kaleme alınmış; bu yazıda öyle bir temizlik ve kesinlik, zihinle madde arasında öyle bir uyum göze çarpıyor ki, onun iki dakikada kâğıda geçiriverdiği kusursuz elyazısını betimleyeceğim diye, iki saattir kendi çarpık çurpuk yazımla, kirli müsveddeler, sürüyle düzeltme, tekrar yazım ve ye-

1 Tamamıyla.

ni versiyonlar içinde uğraşıp durduğumu düşününce, gülesim geliyor. Babamın müsveddeleri, o anki düşüncelerinin güzel kopyalarıydı. Bu şekilde, fevkalade bir kolaylık ve çabuklukla (kasvetli bir sarayın içindeki derslikte, bir çocuk için yapılmış sırada rahatsızca oturarak) Büyük Dük Mihail'in (çarın kendisi ve oğlu adına tahtı bırakmasının ardından, sıradaki isim oydu) tahttan feragat edişiyle ilgili metni yazıyordu. Elbette hayranlık verici bir konuşmacı, demagoglar gibi et doğrarcasına elini kolunu sallamayan, havlarcasına bağırmayan, "İngiliz tarzı" sakin bir hatipti; bu konuda da, önünde yazılı bir metin olmadan topluluk karşısında konuşamayan bendeniz, ona hiç çekmemişim.

Babamın 1904'te St. Petersburg'da basılan nadir eseri *Sbornik statey po ugolovnomu pravu*'nun (ceza hukukuyla ilgili bir makale derlemesi) belki de tek kopyasını, yakın zaman önce ilk kez okudum; 1961'de Rusya'ya giden nazik gezgin Andrew Field, (ilk sayfasına kırmızı mürekkeple yazılan isme bakılırsa, önceden "Mihail Evgrafoviç Hodunov"a ait olan) bu kopyayı bir sahafta bulmuş ve bana getirmiş. On dokuz makaleden oluşan, 316 sayfalık bir cilt. Bu makalelerin birinde ("Şehevi Suçlar", yazım tarihi 1902) babam, bir bakıma kâhince, (Londra'da) "à l'âge le plus tendre[1] *(v nezhneyshem vozraste)*, yani yaşı sekizle on iki arasındaki küçük kızların, zamparalar *(slastolyubtsam)* için kurban seçilmesi" vakalarını tartışıyor. Aynı yazıda, çeşitli anormal tutumlara karşı çok liberal ve "modern" bir yaklaşım ortaya koyuyor ve "homoseksüel"in Rusça karşılığı olarak, yeni bir kelime türetiyor: *ravnopoliy*.

Onun *Rech* ve *Pravo* gibi dergilerde çıkan, gerçekten binlerce sayıdaki makalesini listelemenin imkânı yok. İzleyen bölümlerin birinde babamın, savaş zamanı İngiltere'ye yaptığı yarı-resmî bir ziyareti anlatan, tarihî açıdan ilgi çekici kitabından bahsediyorum. Babamın 1917-1919 arasına ait hatıralarından bazıları, Hessen tarafından Berlin'de basılan *Arhiv russkoy revolyutsii* içinde yer alıyordu. 16 Ocak 1920'de, Londra'daki King's College'de, "Sovyet İktidarı ve Rusya'nın Geleceği" hakkında bir konferans verdi ve bu konferans bir haf-

1 Pek narin bir yaştaki.

ta sonra *The New Commohwealth*'in ekinde yayımlandı (yazı, annemin albümünde düzgünce yapıştırılmış olarak duruyor). Aynı yılın baharında, Cambridge'deki bir Sovyetler Birliği konulu tartışmada konuşmaya hazırlanırken, bu yazıyı büyük ölçüde ezberlemiştim; tartışmanın (muzaffer) tarafı, *The Manchester Guardian*'dan bir adamdı; ismini çıkaramıyorum, ama ezberimdekileri söyleyip bitirdikten sonra sözün gerisini getiremeyecek haldeydim ve bu benim son siyasi konuşmam oldu. Babamın ölümünden birkaç ay önce, *émigré* dergisi *Tatr i zhizn'* (Tiyatro ve Yaşam), onun çocukluk hatıralarını dizi halinde yayımlamaya başlamıştı (şimdi onunla ben örtüşüyoruz; birazcık). Bu hatıralarda, Üçüncü Gymnasium'daki kılı kırk yaran Latince öğretmeninin nasıl hiddetle tepindiğini muhteşem şekilde anlatıyor; ayrıca, babamın küçük yaşta başlayan ve bir ömür süren opera tutkusunu da: Avrupa'nın 1880 ile 1922 arasındaki tüm birinci sınıf şarkıcılarını dinlemiş olmalı; herhangi bir enstrüman çalamasa da (şahane biçimde çaldığı, "Ruslan" uvertürünün ilk notaları hariç), favori operalarının her bir notasını hatırlardı. Bu titreşen tel üzerinde ilerleyip beni ıskalayan ezgili gen, on altıncı yüzyılın organ sanatçısı Wolfgang Graun'dan başlayıp, babamda belirdikten sonra, şimdi oğlumda kendini gösteriyor.

– 2 –

Babam, o tarihe kadar özel öğretmenlerden aldığım ve halen almakta olduğum eğitimin, Tenişev Okulu'na devam etmem yoluyla desteklenmesinin faydalı olacağına karar verdiği zaman, on bir yaşındaydım. Burası St. Petersburg'un en gözde okullarındandı ve kendi kategorisindeki sıradan Gymnasium'lardan çok daha modern, liberal tipte, yenilerde açılmış bir kurumdu. Buradaki, on altı "sömestr"den (sekiz Gymnasium sınıfı) oluşan eğitim süresi, kabaca, Amerika'daki okul eğitiminin son altı senesinin üzerine eklenmiş iki senelik üniversite eğitimine denk geliyordu. Okula kabul edildiğim zaman, kendimi üçün-

cü "sömestr"de, ya da Amerikan sistemine göre sekizinci sınıfın başında buldum.

Okul, 15 Eylül'den 25 Mayıs'a kadar sürüyordu; yalnız bazı kesintiler vardı: İki haftalık ara dönem tatili –adeta ucundaki yıldızıyla güzeller güzeli oturma odamızın açık yeşil tavanına dokunan, kocaman Noel ağacına yer açmak için– ve boyalı yumurtaların kahvaltı masamıza renk kattığı, bir haftalık Paskalya tatili. Kar ve buz ekimden ta nisana kadar sürdüğü için, okul anılarım hep kışa ilişkindir.

I. İvan (bir gün ortadan kaybolup gitti) ya da II. İvan (romantik ayak işlerimi ona gördürdüğüm zamanlara kadar kaldı) sabah sekiz civarında beni uyandırmaya geldiğinde, dış dünya hâlâ kasvetli bir kahverengi örtü altında olurdu. Yatak odasındaki elektrik ışığı, gözlerimi acıtan öfkeli, sert, düşmansı bir parıltı saçardı. Çınlayan kulağımı elime yaslayarak ve dirseğimi yastığa dayayarak, kendimi yarım kalmış on sayfalık ödevimi bitirmeye zorlardım. Yatağımın başındaki masada, iki bronz, aslan kafalı bodur lambanın yanında, küçük ve sıra dışı bir saat dururdu: Dikey bir kap içindeki siyah rakamlı, fildişi rengi, sayfa benzeri ince tabakalar sağdan sola doğru adım adım ilerliyor; eski sinema perdelerindeki reklam yansıları gibi, her seferinde bir dakikalığına duraklıyorlardı. On dakikada beynimdeki metni kâğıda geçirirdim (şimdi olsa bu iş saatler sürerdi!) ve diyelim on iki dakikada da yüzümü yıkar, giyinir (İvan'ın yardımıyla), hızla merdivenlerden iner ve bir fincan ılık kakaoyu, ortasındaki kahverengi zarda yuvarlak bir delik açarak içerdim. Sabahların rezili çıkmıştı ve müthiş esnek vücutlu bir Fransız olan Mösyö Loustalot'dan aldığım boks ve eskrim dersleri gibi şeyler, sona ermek zorunda kalmıştı.

Ama Mösyö Loustalot, babamla boks yapmak ya da kılıç vuruşturmak için hâlâ geliyordu. Kürklü ceketimi yarım yamalak üstüme geçirip, (Noel'den kalma köknar ağacı, sıcak parafin ve mandalina kokularının sinmiş olduğu) oturma odasından çıkar, ayakların yere vurmasından ve sürtünmesinden çıkan seslerin geldiği kütüphaneye doğru koştururdum. Orada iri, dinç bir adam olan ve beyaz antrenman giysisi içinde daha da iri gö-

rünen babamı, kılıcını saplarken ve gelen darbeleri savuşturur-ken izlerdim; birbirine çarpan flörelerin sesine, eğitmenin sert bağırışları (*"Battez!" "Rompez!"*)[1] eşlik ederdi.

Hızlı hızlı soluyan babam, bana günaydın öpücüğü vermek için, dışbükey eskrim maskesini, terli, pembe yüzünden sıyırırdı. Bu odada ilmî olanla sportif olan, kitapların derisiyle boks eldivenlerinin derisi bir araya gelmişti. Kitap dolu duvarlar boyunca, geniş koltuklar diziliydi. İngiltere'den alınmış güzel bir "yumruk topu" –frapan armudi torbanın asılı olduğu tahtayı destekleyen dört çelik direkle– geniş odanın öte tarafında parıldıyordu. 1917'de pencereden içeri giren ağır silahlarla donanmış sokak savaşçıları, bu gerecin amacını, özellikle çıkardığı makineli tüfek misali ra-ta-ta sesiyle bağlantılı olarak sorgulamış ve kâhyamızın açıklamasını, biraz tereddütle de olsa kabul etmişlerdi. Sovyet Devrimi sebebiyle Rusya'dan ayrılmamız zorunlu hale gelince, kütüphane dağıldı ama tuhaftır, kalıntıları yurtdışında ortaya çıkmayı sürdürdü. Yirmi yıl kadar sonra Berlin'deki bir tezgâhta, babamın *ex libris*'ini[2] taşıyan, böyle bir yetim kitap buldum. Kitap, duruma pek uygun şekilde, Wells'in *Dünyalar Savaşı* idi. On yıl daha geçtikten sonra, bir gün New York Halk Kütüphanesi'nde, babamın şahsen oluşturduğu düzenli kataloğun bir kopyasını buldum; şimdi yoklara karışmış kitapların, henüz raflarında pırıl pırıl durdukları günlerde tutulmuş bir katalogdu bu.

– 3 –

Babam maskesini yeniden takar ve yine ayaklarıyla yeri döverek kılıç savurmaya başlar, ben de geldiğim gibi koşarak geri dönerdim. Geniş şöminede çıtırdayan kütüklerin ısıttığı geniş antreden sonra, dışarıdaki buz gibi hava, insanın ciğerle-

1 "Vurun!" "Kesin!"

2 Latince, "kütüphanesinden" anlamına gelir ve kitabın iç kapağında, çoğu zaman bir grafik süslemesiyle birlikte yer alan ibareyi anlatır. Bu ibareyi, kitap sahibinin adı takip eder; "ex *libris* Vladimir Dmitrievich Nabokov" gibi.

rine şok etkisi yapardı. İki arabamızdan hangisinin beni okula götüreceğini kestirmeye çalışırdım: Benz mi, Wolseley mi? Bunlardan ilki olan, solgun yüzlü nazik şoförümüz Volkov'un sürdüğü gri *landaulet*,[1] daha eski bir arabaydı. Sonradan alınan tatsız, burunsuz ve gürültüsüz elektrikli *coupé*[2] ile kıyaslanınca, kesinlikle daha dinamik görünümlü hatları vardı; ama daha uzun, siyah bir İngiliz limuziniyle aynı garajı paylaşmaya başlayınca, o da gözümüze eski moda, üst bölümü fazla kabarık görünmeye başladı.

Yeni arabayla gidiyorsak, gün keyifli başlayacak demekti. İkinci şoförümüz olan Pirogov'un kırmızımsı esmer yüzü, fitilli kadife elbisesinin ve turuncu-kahverengi tozluklarının üzerine giydiği kürkün tonuyla uyum içindeydi. Trafikte karşılaştığı bir engel onu fren yapmaya zorladığında (olduğu yerde yay gibi gerilerek asılırdı frene) ya da cayırtılı ve pek etkin çalışmayan konuşma tüpünü kullanarak onunla iletişim kurmaya çalıştığımda rahatsız olur, cam bölmeden gördüğüm kalın ensesi, pancar gibi kızarırdı. Taşrada üç ya da dört mevsim boyunca kullandığımız, üstü açılabilir dayanıklı Opel'i sürmeyi tercih ettiğini açıkça söylerdi ve bu arabayla saatte yüz kilometre hıza çıkardı (bunun 1912 için ne cüretkâr bir hız olduğunu anlamak için, günümüzde arabaların ne kadar hızlandığını hesaba katmak gerekiyor): Gerçekten de zihnimde, yaz mevsiminin getirdiği –okuldan ve şehirden uzak– hürriyetin özü, açık egzoz susturucusundan uzun ve ıssız anayola yayılan, yüksek motor gürültüsüyle bağlantılıdır hâlâ. Birinci Dünya Savaşı'nın ikinci senesinde Pirogov askere alınınca, yerine karanlık, vahşi bakışlı Ziganov geldi; eskiden usta bir yarışçıymış, Rusya'da ve yurtdışında çeşitli turnuvalara katılmış ve Belçika'da geçirdiği kötü bir kazada birkaç kaburgasını kırmış. Daha sonra, 1917'de, babamın Kerenski hükümetinden istifasının hemen sonrasında Ziganov –babamın şiddetle karşı çıkmasına rağmen– güçlü Wolseley arabamızı, kamulaştırılmaktan kurtar-

1 Arka koltuk tavanı açılabilen bir otomobil modeli.

2 İki ila üç koltuklu, bazen arkaya bakan dördüncü bir koltuğu bulunan bir otomobil modeli.

mak amacıyla parçalarına ayırdı ve bu parçaları, sadece kendisinin bildiği yerlere sakladı. Daha da sonraları, trajik bir sonbaharın hüzünlü günlerinde, Bolşevikler üstünlüğü ele geçirirken, Kerenski'nin subaylarından biri babamdan, başbakanın ani olarak uzaklaşması gerektiğinde kullanabileceği, sağlam bir araba talebinde bulundu; lakin güçten düşmüş eski Benz'imiz bu işe uygun değildi ve Wolseley de mahcubiyet verici şekilde ortadan kaybolmuştu. Bu taleple ilgili hatırama kıymet veriyorsam (yüksek mevkideki arkadaşım yakın zaman önce inkâr etmiş olsa da, söz konusu talep kesinlikle onun emir subayı tarafından iletilmişti), bu sadece oluşturmak istediğim kompozisyona faydası olacağından; yani eğlenceli şekilde, Christina von Korff'un, 1791 tarihli Varennes hadisesindeki rolünü akla getirdiğinden.

St. Petersburg'da yoğun kar yağışları, mesela Boston çevresine nazaran çok daha sık görülüyor olsa da, Birinci Dünya Savaşı öncesinde, çok sayıdaki kızağın etrafında dolaşan birkaç otomobil, New England'ın karlı Noel zamanlarında modern arabaların çektiği çileyi hiç yaşamazdı. Şehrin inşasında çok sayıda garip güç devreye girmişti. İnsan bu şehirde –kaldırım kenarlarında derli toplu şekilde biriken, döşeme taşlarının arasındaki düzgün ve dayanıklı sekizgen ahşap bloklar üzerine yayılan– karların, sokakların geometrisiyle kar bulutlarının fiziği arasında gerçekleşmiş, habis bir işbirliğinin sonucu olduğu hissine kapılırdı. Neticede, eve arabayla varmam hiçbir zaman çeyrek saatten fazla sürmezdi. Evimiz, Morskaya Caddesi 47 numaradaydı. Onu Prens Oginski'nin evi (No. 45), İtalyan Sefareti (No. 43) ve Alman Sefareti (No. 41) izliyor, geniş Maria Meydanı'nın ardından, ev numaraları küçülmeye devam ediyordu. Meydanın kuzey tarafında, halka açık küçük bir park vardı. Bir gün, o parktaki ıhlamur ağaçlarından birinin dalları arasında, bir kulak ve bir parmak bulunmuştu; bunlar, meydanın diğer yakasındaki evinde bomba hazırlarken sakarlık eden bir teröristten geriye kalanlardı. Birinci Devrim'i (1905-06) bastırmaya çalışan atlı jandarmalardan nafile yere kaçmaya çalışarak (arka planda St. Isaac katedralinin tunç kubbesinin göründüğü sedef

renkli sisin içinde, gümüş telkâriler gibi duran) aynı ağaçların dallarına tırmanmış çocuklar, sağa sola rastgele ateş açmışlardı. St. Petersburg'un meydanları ve sokaklarına dair, böylesi çok fazla hikâye yoktur.

Nevski Bulvarı'na vardıktan sonra, bu bulvar üzerinde uzun zaman yol alır, bir çift siyah aygırın çektiği hafif kızağıyla giden pelerinli bir muhafızı geride bırakırdık; kızağın atları burunlarından gürültüyle solur, fırlayan kar topaklarının yolcunun yüzüne çarpmasını önleyen parlak mavi örtünün altında hızla koşarlardı. Sol taraftaki, ismini çok sevdiğim bir caddeye –Karavannaya (Karavanlar Caddesi)– girip, unutulmaz bir oyuncakçı dükkânının önünden geçerdik. Sonra (güreş turnuvalarıyla ünlü) Cinizelli Alanı gelirdi. Nihayet, buz tutmuş bir kanalı geçerek, Moyovaya Caddesi'ndeki (Yosunlar Caddesi) Tenişev Okulu'nun kapısına varırdık.

– 4 –

Kendi isteğiyle Rusya'nın büyük, sınıfsız entelejensiyasına dahil olan babam, benim, demokratik ilkeleriyle; mevki, ırk ve inanç ayrımı gözetmeme siyasetiyle ve çağa uygun eğitim yöntemleriyle sivrilen bir okula devam etmemi uygun bulmuştu. Bunlar dışında, Tenişev Okulu'nu zaman ve mekân içinde diğer okullardan ayıran bir şey yoktu. Tüm okullarda olduğu gibi, oğlanlar bazı öğretmenlere tahammül eder, bazılarından nefret ederlerdi; yine tüm okullarda olduğu gibi, kulaktan kulağa müstehcen şakalar ve erotik bilgiler aktarılırdı. Sportif oyunlarda başarılı olan bedeniniz, öğretmenler ruhumu kurtarmaya çalışmak konusunda bu kadar ısrarcı olmasalar, ortamı çok da sıkıcı bulmazdım.

Beni, uyumsuz davranmakla suçladılar; "gösteriş" yapıyormuşum (Rusça yazmam gereken ödevleri, doğal olarak aklıma geliveren İngilizce ve Fransızca terimlerle renklendirerek); yahut tuvalette bulunan kirli havlulara el sürmeyi reddediyormuşum; dövüşürken, Rus boksörlerinin benimsediği şekilde elin

alt kısmıyla tokat benzeri yumruklar atmak yerine, parmaklarımın boğumlarını kullanıyormuşum. Okul müdürü, birleştirici etkisini takdir etmekle birlikte, sportif oyunlar hakkında fazla bir şey bilmiyordu ve futbol oynarken "diğer oyuncularla birlikte koşuşturmak yerine" hep kalede durmama anlam veremiyordu. Kızgınlık uyandıran bir başka şey de, okula iyi, küçük demokratlar olan diğer oğlanlar gibi tramvayla ya da atlı taksiyle değil de, otomobille gidip gelmemdi. Bir öğretmen yüzünü tiksinti içinde buruşturarak, en azından otomobilden okulun iki-üç blok öncesinde inmemi tavsiye etmiş, böylece okul arkadaşlarımın, üniformalı bir şoförün şapkasını çıkararak bana selam duruşunu izlemekten kurtulacağını söylemişti. Okul yönetimi adeta, ölü bir sıçanı kuyruğundan tutarak gezdirmemi mazur görüyordu, ama onu insanların burunlarının altında sallamamam koşuluyla.

Gelin görün ki, durumu iyice kötüleştiren olgu, o zaman bile, her tür ortak hareket ya da birlikten uzak durma eğiliminde olmamdı. Ders saatleri dışındaki grup çalışmalarına katılmayı reddederek, en kibar ve iyi niyetli öğretmenlerimi bile çileden çıkarıyordum; bu çalışmalar, resmî görevlilerin ciddiyetle seçtiği münazara topluluğu etkinlikleri, tarihî meselelerle ilgili rapor okumaları ve daha üst sınıflarda, güncel siyasi olaylarla ilgili hararetli grup tartışmalarıydı. Şu ya da bu gruba üye olmam için yapılan baskılar, direnişimi kıramadı, ama bir gerilim yaşanmasına sebep oldu ve herkesin bana babamı örnek almamı söyleyip durması da, bu gerilimin azalmasını sağlamadı.

Babam gerçekten de çok aktif bir adamdı, ama ünlü babaların evlatlarına çoğu zaman olduğu gibi, ben de, babamın etkinliklerini kendi prizmamdan görüyordum ve bu prizmada, öğretmenlerimin gördüğü donuk ışık, birçok büyüleyici renge bölünüyordu. Çeşitli ilgi alanları kapsamında –suçbilim, yasalar, siyaset, yayın dünyası, hayır işleri– pek çok komite toplantısına katılması gerekiyor ve bu toplantılar sıklıkla evimizde yapılıyordu. Böyle bir toplantının yapılacağı, her zaman, geniş ve yankılı antremizin öte ucundan gelen hususi bir sesten çıkarsanabilirdi. Okuldan eve döndüğümde orada, mermerden ba-

samakların altındaki girintide, *shveitsar*'ımızı (kapıcı) kurşunkalemleri açmakla uğraşırken bulurdum. Bu amaçla eski moda, iri bir makine kullanırdı; bir eliyle makinenin vınlayan tekerine bağlı kolu hızla döndürür, diğer eliyle yan taraftaki deliğe soktuğu kurşunkalemi tutardı. Tuhaf bir nüktedanlığı ve bilgeliği olan bu adam, seneler boyunca, tasavvur edebileceğiniz en basmakalıp "sadık hizmetkâr" tipiydi; bıyığını iki parmağıyla, gösterişli bir hareketle sağdan ve soldan düzeltip durur, üzerinden her daim kızarmış balık kokusu yükselirdi: Bu kokunun kaynağı, obez karısı ve ikiz çocuklarıyla birlikte yaşadığı, bodrum katındaki gizemli meskenlerindeydi –benimle aynı yaştaki bir oğlan ve aklımdan hiç çıkmayan, kısık mavi gözlü, bakır rengi saçları dağılmış, küçük bir *aurora*[1]– Ama o sıkıcı kalem açma işi, zavallı yaşlı Ustin'i bayağı bezdirmiş olmalıydı, zira onun neler hissettiğini anlayabiliyorum; ben ki yazılarımı sadece ucu sivri kalemle yazarım, çevremde küçük vazolar içinde B3 kalemler bulunur ve (masanın kenarına tutturulmuş) aletin kolunu her gün yüz defa döndürerek, küçük haznesini hızlı şekilde, sarı-kahverengi artıklarla doldururum. Sonradan, Ustin'in uzun zamandır çarın gizli polisiyle temasta olduğu anlaşıldı; elbette bunlar Dzerzinski'nin ya da Yagoda'nın adamlarına kıyasla çok acemiydiler ama yine de can sıkarlardı. Mesela daha 1906 senesinde, babamın Vayra'da gizli toplantılar düzenlediğinden şüphelenen polis, Ustin'i hizmete çağırmıştı; o da bunun üzerine, kim bilir neyi bahane ederek babama, aslında sadece casusluk etmek maksadıyla, kendisini de ikinci özel uşağı olarak kır evimize götürmesi için yalvarmıştı (Rukavişnikov malikânesinde kiler görevlisi olarak çalışmıştı); 1917-18 kışında muzaffer Sovyetleri babamın ikinci kattaki çalışma odasına götüren, sonra müzik odasından geçirip güneydoğu köşesindeki, benim doğduğum yer olan annemin soyunma odasına ve duvardaki oyuğa, pırıl pırıl taçlara yönlendiren de, yine o, her yerde hazır ve nazır olan Ustin idi; o taçlar Ustin'e, bir zamanlar benim için yakaladığı Kuyruklu Kelebek için uygun bir bedel gibi görünmüş olmalıydı.

1 Roma mitolojisinde şafak tanrıçası.

Akşam sekiz civarında, evin girişinde ağır paltolar ve şosonlar birikirdi. Kütüphanenin yanındaki bir komite odasında, (üzerinde uçları güzelce açılmış o güzel kurşunkalemler duran) çuha kaplı uzun bir masada toplanan babam ve meslektaşları, çara karşı muhalefetlerinin belli bir evresi hakkında tartışırlardı. Karanlık bir köşedeki uzun duvar saati, konuşmaların gürültüsünü Westminster çanlarının sesiyle bölerdi; komite odasından uzak bir yerdeki gizemli derinliklerde –depo olarak kullanılan odalar, dönerek inen bir merdiven, çeşitli kilerler– kuzenim Yuri ve ben Texas'a giden yolda tabancalarımızı çekerek dururduk ve bir gün polisin buraya yerleştirdiği sulu gözlü bir casus, yakalandığı zaman, kütüphanecimiz Lyudmilla Borisovna Grinberg'in önünde güçlükle dizleri üzerine çökmüştü. Ama bütün bunları okuldaki öğretmenlere nasıl anlatacaktım ki?

– 5 –

Gerici basın, babamın partisine saldırmaktan hiç vazgeçmemişti ve zaman zaman basılan az ya da çok kaba içerikli karikatürlere, bir türlü alışamamıştım; babam ve Milyukoy, Aziz Rusya'yı bir tabak içinde Dünya Yahudiliği'ne sunuyormuş, falan. Ama bir gün, galiba 1911 kışında, sağcı gazetelerin en güçlüsü, sahtekâr bir gazeteciyi babamın görmezden gelemeyeceği imalar içeren küfürlü, düzmece bir yazı hazırlaması için görevlendirmişti. Yazarın iyi bilinen düzenbazlığı onu "düello edilemez" (Rus düello koduna göre, *neduelesposobniy*) kıldığı için, babam makalenin yayımlandığı gazetenin, şöhreti biraz daha düzgün olan editörüne davette bulunmuştu.

Rusya'da düello, Paris'teki örneklerinden çok daha ciddi bir hadiseydi. Editörün meydan okumayı kabul edip etmemeye karar vermesi birkaç gün sürdü. O günlerin birinde, bir pazartesi, her zamanki gibi okula gitmiştim. Gazeteleri okumadığımdan, olup bitenden tamamen habersizdim. Gün içinde, belli bir sayfası açılmış bir derginin elden ele gezdiğini ve gülüşmele-

re yol açtığını fark ettim. Punduna getirip dergiyi ele geçirince, bunun ucuz bir haftalık yayının son sayısı olduğunu ve babamın düello davetiyle ilgili cafcaflı bir yazı içerdiğini, bu yazıda onun düşmanına önerdiği silahlarla ilgili budalaca yorumlara yer verildiğini gördüm. Babamın kendi yazılarında tenkit ettiği feodal bir âdete başvurmasına dair, iğneleyici imalarda bulunuluyordu. Hizmetkârlarının ve elbiselerinin çokluğuyla ilgili de pek çok laf sarf edilmişti. Düello şahidi olarak, bir Japon savaşı kahramanı olan, enistemiz Amiral Kolomeytsev'i seçtiğini öğrenmiştim. Tsushima Savaşı'nda kaptan rütbesiyle görev yapan bu enistemiz, muhribini yanmakta olan amiral gemisine yanaştırıp, başkomutanı kurtarmayı başarmıştı.

Okul çıkışında, derginin en iyi arkadaşlarımdan birine ait olduğunu tespit ettim. Onu alaycılık ve ihanetle suçladım. Kavgaya tutuştuk ve sırtüstü düşüp ayağı bir sıranın ek yerine girince, bileğini kırdı. Bir ay boyunca evde istirahat etmek zorunda kaldı ama centilmence, bu olaydaki payımı ailesinden ve öğretmenlerimizden sakladı.

Onu merdivenlerden indirilirken görmenin sancısı, genel perişanlığım içinde kaybolup gitmişti. Şu ya da bu sebeple, o gün arabamız beni almaya gelmedi ve bir kızağa binerek eve dönerken yaptığım, soğuk, kasvetli, inanılmaz derecede uzun seyahatte, olup bitenler üzerine bol bol düşünecek zamanım oldu. Artık, önceki gün annemin benimle niçin çok az vakit geçirdiğini ve yemeğe inmediğini anlıyordum. Loustalot'dan daha iyi bir *maître d'armes*[1] olan Thernant'ın son günlerde babama verdiği özel eğitimin anlamını da kavramıştım. Rakibi hangisini seçecek acaba, diye sorup duruyordum kendime; kılıcı mı, kurşunu mu? Yoksa seçimini çoktan yapmış mıydı? Babamın eskrim yapan o sevgili, tanıdık, capcanlı imgesini, maskesini ve dolgulu elbisesini çıkararak dikkatle alıp, bir ahırın ya da binicilik okulunun içindeki düello sahasına taşıdım. Onu ve rakibini gözümün önünde canlandırdım: İkisinin de belden yukarısı çıplak, siyah pantolon giymişler; şiddetle çarpışırlarken enerjik hareketlerine, en seçkin kılıç dövüşçülerinin bile gerçek bir sa-

1 Eskrim ustası.

vaş içindeyken sakınamadığı tuhaf bir beceriksizlik yansımakta. Bu resim son derece iticiydi ve kılıcın saplanmak üzere olduğu, deli gibi çarpan kalbin olgunluğunu, üryanlığını o kadar canlı şekilde hissediyordum ki, kendimi o an için daha somut bir silahın varlığını ümit ederken buldum. Ama hemen ardından, daha da büyük bir endişe içine düştüm.

Alacakaranlık çökerken, bindiğim kızak Nevski Bulvarı'nın ışıkları içinde ilerliyordu; babamın, çalışma masasının sağ üst çekmecesinde sakladığı siyah Browning'i düşünüyordum. O tabancayı da, çalışma odasındaki diğer dikkat çekici şeyler kadar iyi tanıyordum; o günlerde pek revaçta olan, kristalden ya da damarlı taşlardan yapılma *objets d'art*;[1] pırıltılı aile fotoğrafları; kocaman, yumuşak bir ışıkla aydınlatılmış Perugino;[2] bal gibi parlayan küçük, Hollanda işi yağlıboya tablolar ve masanın hemen üzerinde, Bakst'ın yaptığı, annemin pembe-gri pastel boya portresi: Sanatçı onu çaprazdan, yüzünün dörtte üçü görünür şekilde, narin hatlarını muhteşem şekilde yansıtarak resmetmiş; kül rengi saçların yukarı doğru kıvrılışı (daha yirmilerindeyken, saçları kırlaşmıştı), kavisli ve temiz alnı, açık mavi gözleri, zarif boynu.

Bir bez bebeği andıran yaşlı sürücüye daha hızlı gitmesini söylediğimde, sağ ayağındaki keçe bota sıkıştırdığı kısa kırbacı çıkaracağına atı inandırmak istercesine, yana doğru eğilerek, koluyla yarı dairesel bir hareket yapmakla yetinmişti; tüylü, küçük beygir de, sürücünün *knuthisko*'sunu çıkarma taklidine uygun şekilde, hızını belli belirsiz artırır gibi yapmıştı. Karlar arasındaki yolculuğumuzun yarattığı, adeta sanrısal ortam içinde, Rus çocuklarının çok iyi bildiği tüm meşhur düelloları yeniden yaşadım. Puşkin'i, ilk el ateşte ölümcül bir yara almış olarak, düştüğü yerde doğrulup tabancasını d'Anthès'e doğru ateşlerken gördüm. Lermontov'u, yüz yüze durduğu Martinov'a gülümserken gördüm. Babayiğit Sobinov'un Lenski bölümünde yere yıkılırken, silahını orkestraya doğru fırlatışını gör-

1 Sanat objeleri.

2 Dini resimleriyle ünlü Pietro di Vannucci Perugino'nun (1445-1523) bir eseri kastediliyor.

düm.[1] Ünlü Rus yazarlarının hiçbiri, *une rencontre*'yi, yani dövüşme amaçlı bir buluşmayı betimlemeden geçmemiştir; elbette bu her zaman klasik *duel à volonté*[2] olmuştur (filmlerden ve çizgi romanlardan aşina olduğumuz gülünç, sırt-sırta-yürü-geri-dön-dan-dan gösterisi değil). Son senelerde de, meşhur ailelere mensup kişilerin, düello alanında trajik şekilde hayatını kaybettiği olmuştu. Kızağım Morskaya Caddesi'nde, hayaller içinde yavaşça ilerledi ve düellocuların karanlık siluetleri yavaşça birbirine yaklaşıp, tabancalarını kaldırarak ateş ettiler; şafak sökerken, eski kır malikâneleri arasındaki ıslak çayırlarda, rüzgâra açık askerî talim alanlarında ya da iki sıra köknar ağacının arasında, kar lapa lapa yağarken.

Ve bütün bunların ardında, gözyaşlarına boğulmamak için umutsuzca kaçmaya çalıştığım, çok özel bir duygusal boşluk vardı ki, o da babama duyduğum saygının temelindeki güzel arkadaşlıktı; aramızdaki mükemmel uyumun tılsımıydı; Londra gazetelerinden takip ettiğimiz Wimbledon maçlarıydı; ne zaman yeni bir şairden bahsetsem ağzından muazzam şekilde dökülen Puşkin mısralarıydı. İlişkimiz içinde, karşılıklı olarak dillendirmeyi âdet edindiğimiz saçma ifadeler, komiklik olsun diye yanlış söylediğimiz kelimeler, taklit ettiğimiz kimi tonlamalar ve ailevi mutluluğun gizli şifresini oluşturan özel şakalar, önemli yer tutardı. Bununla birlikte babam, kişisel terbiyemizi çok önemser ve bir çocuğa ya da hizmetkâra darıldığında acı sözler sarf ederdi, ama içselleştirdiği insancıllık sebebiyle, kendisine yanlış gömleği hazırlayan Osip'i paylarken gerçek anlamda kırıcı olamaz ve bir çocuğun gururunun ne kadar önemli olduğunu kendinden bildiği için, azarları yumuşak olur, kabahatlerimizi çabucak affederdi. Bir gün, sınıfta ezberden okumam gereken bir bölüm için hazırlanamamıştım ve bu yüzden bacağımı kasten, jiletle dizin tam üzerinden kesmiştim (o yara izini hâlâ taşırım); babamın bunu öğrenince gerçek bir hiddet sergileyememesine, memnun olmaktan çok şaşırmıştım; ar-

1 Lenski, Puşkin'in *Yevgeni Onegin* destanından Çaykovski'nin uyarladığı opera eserinde yer alan bir karakterdir. Leonid Sobinov, bir opera sanatçısıdır.

2 İsteğe bağlı düello.

dından, kendisinin de çocukken benzer bir aşırılık sergilemiş olduğunu itiraf etmesi, bana hakikati söylememin karşılığında verdiği bir mükâfat olmuştu.

Bir yaz günü öğleden sonra (bu olay o zaman bile, aradan sadece dört ya da beş sene geçmiş olmasına rağmen, bana çok eskiden olmuş gibi geliyordu) babamın odama daldığını, kelebek kepçemi kaptığını, verandanın merdivenlerinden hızla indiğini hatırlıyorum; az sonra, iki parmağının arasında, nadir ve muhteşem Rusya Hanımeli Kelebeği'nin dişisini tutarak geldi; onu çalışma odasının balkonundan, bir titrek kavağın yaprağı üzerinde güneşlenirken görmüştü. Düzgün Luga anayolunda yaptığımız uzun bisiklet gezilerini ve babamın oda hizmetçisinin verandaya bir binek atı gibi getirip koyduğu yüksek seleli "Dux"una nasıl mahirce –güçlü bir hareketle, diz altından büzgülü pantolonu, tüvit ceketi ve kareli kasketiyle– bindiğini hatırlıyorum. Babam süet eldivenlerini, cilasının durumuna bakarak takar ve Osip'in endişeli bakışları altında, lastiklerin yeterince gergin olup olmadığını denetlerdi. Sonra gidonu kavrar, sol ayağını bisiklet kadrosunun yan tarafında çıkıntı yapan metal kancaya koyar, sağ ayağını arka tekerlek hizasından iter ve böyle üç-dört hız verici hareketten sonra (artık bisiklet ilerlemeye başlayınca) sağ ayağını yavaşça pedalın üstüne koyar, sol ayağını da kaldırır, seleye yerleşirdi.

Sonunda eve varmıştım ve antreye adım atar atmaz, yüksek, neşeli konuşmalar duydum. Amiral enişte mi, hayalimi devam ettirircesine, merdivenden iniyordu. Alt kattan, mermerden yapılma kolsuz bir Yunan kadın heykelinin, malakit ziyaretçi kartları kâsesinin tepesinde dikildiği kırmızı halılı zeminden, anne-babam ona sesleniyordu ve enişte miz aşağı vardığında, bir kahkaha atıp, avcundaki eldivenle tırabzana vurdu. O zaman anladım ki düello falan olmayacak, babamın meydan okumasına bir özürle karşılık verilmiş ve her şey yolunda. Enişte mize sürtünüp geçtim ve yanlarına vardım. Annemin her zaman olduğu gibi sakin duran yüzünü gördüm, ama babama bakamadım. Sonra olanlar oldu: Kaptan, *Buynîy*'i yanan *Suvorov*'un yanına getirdiği zaman gemiye vuran dalga gibi, gözyaş-

larım akmaya başladı ve mendilim yoktu; on yıl sonra 1922'de bir gece, Berlin'de düzenlenen halka açık konferansta, babam konuşmacıyı (eski dostu Milyukov'u) iki Rus faşistinin kurşunlarından koruyacak, suikastçıların birini yere sererken, diğeri tarafından vurulup öldürülecekti. Ama St. Petersburg'daki evimizin aydınlık merdivenlerine, gelecekteki bu olayın gölgesi düşmemişti; başımın üstündeki büyük, serin el titremiyordu ve zorlu bir satranç karşılaşmasının ilk hamleleri, henüz oynanmamıştı.



Yazar 1915'te, St. Petersburg'da.

10

– 1 –

Yüzbaşı Mayne Reid'in (1818-1883) çevrilmiş ve sadeleştirilmiş Vahşi Batı hikâyeleri, yazarın Amerika'daki şöhreti söndükten çok sonra, bu asrın başında Rus çocukları arasında son derece popüler hale gelmişti. İngilizce bildiğim için, onun *Başsız Süvari*'sini kısaltılmamış orijinalinden okuma şansım olmuştu. İki arkadaş elbiselerini, şapkalarını, atlarını değiştokuş ederler ve yanlış adam cinayete kurban gider; girift hikâyenin ana ekseni budur. Kitabın bendeki baskısı (muhtemelen İngiltere'de yayımlanmıştı) hafızamın yığınları arasında, kırmızı ciltli şişkin bir kitap olarak duruyor; soluk gri resimli iç kapağının parlaklığı, kitap daha yeniyken bir kâğıt mendille silinip aşındırılmıştı. O kâğıt mendilin parçalarına ayrılışını görüyorum –önce gayri muntazam şekilde katlanıyor, ardından yırtılıp atılıyor– ama hiç kuşkusuz Louise Pointdexter'ın talihsiz erkek kardeşini (ve başka bir Mayne Reid hikâyesi olan "Ölüm Atışı"yla karıştırmıyorsam, belki bir-iki kır kurdunu) betimleyen resimli iç kapak, o kadar uzun süre hayal gücümün ışıltısına maruz kaldı ki, artık desenleri tamamen soldu (ama 1953 baharında bu bölümü Rusçaya çevirirken belirttiğim gibi, mu-

cizevi şekilde, onun yerini *gerçek* bir manzara, yani o yıl seninle birlikte kiraladığımız o çiftlik evinin manzarası aldı: O sabah, kaktüsler ve avizeağaçlarıyla dolu arazide duyduğum kederli bıldırcın ötüşü sebebiyle –herhalde Gambel Bıldırcını'ydı– aslında hakkım olmayan başarılar ve mükâfatlar elde ettiğim hissine kapılmıştım.)

Şimdi kuzenim Yuri'yle tanışacaksınız; kendisi küçük yuvarlak bir kafası, ışıl ışıl gri gözleri olan, zayıf ve soluk benizli bir oğlandı. Anne-babası boşanmış, onunla ilgilenecek özel öğretmenlerden ve bir kır evinden yoksun olan bu şehir çocuğu kuzenim, pek çok bakımdan benden farklıydı. Kışlarını Varşova'da, şehrin askerî valisi olan babası Baron Evgeniy Rausch von Traubenberg'le; yazlarını Batovo ya da Vayra'da geçirirdi. Bazen de annesi, yani tuhaf kişilikli Nina Halam onu sıkıcı Orta Avrupa kaplıcalarına götürür, kendisi tek başına uzun yürüyüşlere çıktığında, Yuri'yi kuryelik eden oğlanlara ve oda hizmetçilerine emanet ederdi. Kır evimizdeyken, Yuri geç kalkardı ve dört-beş saatlik kelebek avından sonra öğle yemeği için eve döndüğüm zamana dek, onu göremezdim. En küçük yaşlarından beri korku nedir bilmezdi ama midesi çabuk kalkar ve "doğa tarihi"ne sakınarak yaklaşırdı; kıpırdanan şeylere dokunamaz, kapalı bir avcun içinde ilerlemeye çalışan küçük kurbağanın eğlenceli gıdıklamalarına yahut çıplak bir incik kemiğine tırmanan kurtçuğun tedbirli, hoş şekilde serin, ritmik şekilde dalgalanan bedeninin okşayışlarına tahammül edemezdi. Boyalı, küçük kurşun askerler biriktirirdi; bunlar bana hiçbir şey ifade etmezdi ama benim farklı kelebekleri bildiğim gibi, Yuri de askerlerin üniformalarını bilirdi. Hiçbir top oyununu oynamazdı, doğru dürüst taş bile atamazdı ve yüzme bilmezdi, ama bunu bana söylememişti; bir bıçkıevinin yakınlarında, suda yüzen bir yığın çam kütüğüne basarak nehrin karşı yakasına geçmeye çalıştığımız esnada, bastığı kaygan bir ağaç gövdesi suya batmaya ve ayağının altında dönmeye başlayınca, neredeyse boğuluyordu.

İlk kez 1904'ün Noel zamanı, Weisbaden'de (ben beş buçuk, o yedi yaşındayken) birbirimizin varlığından haberdar

olmuştuk: Onun bir hediyelik eşya dükkânından çıktığını ve göstermek istediği bir takıyla, iki buçuk santim boyunda gümüşten bir tabancayla bana doğru geldiğini hatırlıyorum; birden düşüp boylu boyunca kaldırıma serilmiş ama hiç ağlamadan doğrulup, dizinin kanamasını önemsemeden küçücük silahını tutmayı sürdürmüştü. 1909 ya da 1910 yazında, bana tutkuyla Mayne Reid kitaplarından bahsetmiş, onların sunduğu dramatik imkânları öğrenmemi sağlamıştı. Kitapları Rusçasından okumuştu (zaten bu kitaplar, soyadlarını saymazsak, benden daha fazla Rus idiler) ve oyun konusu olabilecek bir hikâye bulduğunda, hemen bu hikâye içinde Fenimore Cooper[1] ve kendi heyecan verici buluşlarını bir araya getiriverirdi. Ben oyunlarımıza daha tarafsız bir gözle bakar, senaryoya uygun hareket etmeye gayret ederdim. Oyunlarımızı genellikle, yolların Vayra'dakilere nazaran çok daha dolambaçlı ve tuzaklı olduğu, Batovo'daki parkta sahnelerdik. Birbirimize ateş ederken, hatırı sayılır bir güçle kurşunkalem uzunluğunda çubuklar fırlatan, yaylı tabancalar kullanırdık (pek cesurca, çubukların pirinç uçlarındaki koruyucu lastikleri çıkarmıştık). Sonra, balmumundan topaklar ya da sorguçlu küçük oklar atan havalı tabancalar edindik; bunlar öldürücü olmasa da, çoğu zaman bayağı canımız yanardı. 1912'de, Yuri'nin getirdiği sedef kaplı revolver, öğretmenim Lenski tarafından soğukkanlılıkla alınıp bir dolaba kilitlendi, ama o zamana kadar bu tabancayla, (asıl vurmak niyetinde olduğumuz şeyin, bir As'ın provası olmak üzere) bir ayakkabı kutusunun kilidini parçalamayı başarmıştık; çok yıllar önce bir düellonun yapıldığı rivayet edilen yeşillikli yolda, kutuyu sırayla, efendice bir mesafede tutarak ateş etmiştik. Ertesi yaz annesiyle birlikte uzaklara gitmişti ve ölümünden kısa zaman sonra (1919'da), annesi aynı oteli ziyaret etmiş, o temmuz ayında kaldıkları odayı yeniden tutmuş, koltuğun arasına düşen saç tokasını ararken küçük bir zırhlı süvari bulmuştu; atı olmayan bu süvarinin çarpık bacaklarında, hâlâ bir şarjörün kabartısı göze çarpıyordu.

---

1 Amerikan yazarı James Fenimore Cooper (1789-1851). En bilinen eseri, *Mohikanların Sonuncusu*'dur.

Yuri, 1914 Haziran'ında bir haftalığına bizi ziyaret ettiğinde (artık on altı buçuk yaşındaydı, bense on beş ve aramızdaki yaş farkı fark edilir olmaya başlamıştı) bahçede yalnız kaldığımız zaman yaptığı ilk şey, zarif bir sigara kutusundan kayıtsızca "kehribarlı" bir sigara çıkarmak olmuştu; Kontes G. ile geçirdiği en az üç gecenin anısına kutunun yaldızlı iç yüzüne kazıdığı, 3x4 = 12 formülünü göstermişti bana. Şimdi ise Helsingfors'daki yaşlı bir generalin genç karısına ve Gatchina'daki bir yüzbaşının kızına sevdalanmıştı. O görmüş-geçirmiş-adam tarzı hareketlerini, bir tür hüzünle seyrederdim. "Çok mahrem bir telefon konuşması yapabileceğim bir yer var mı?" diye sormuştu. Bunun üzerine onu, beş kavak ağacının ve eski kör kuyunun (sadece birkaç yıl önce, korku içindeki üç bahçıvan, o kuyunun dibinden iple çekmişti bizi) ötesindeki hizmetkârlar kanadında bulunan bir geçide götürmüştüm; o geçitteki davetkâr pencere denizliğinden güvercinlerin üveyişi gelir, güneşin vurduğu duvarda kır evimizin en ücra, en eski telefonu asılı dururdu; kısık sesli bir operatöre ulaşmak için gürültüyle zorlayarak çalıştırılması gereken, kutu gibi, hantal bir aygıt. Yuri artık, bir yabani at satıcısı[1] olduğu zamankinden de rahat ve girişkendi. Tahta bir masada duvara dayanıp oturur, uzun bacaklarını sallayarak hizmetkârlarla çene çalardı (benim bunu yapmamam gerekirdi ve zaten nasıl yapıldığını da bilmezdim); mesela, daha önce sırıttığım hiç görmediğim bir uşakla ya da çıplak boynunu ve cesur gözlerini ancak o zaman fark ettiğim, işveli bir mutfak hizmetçisiyle konuşurdu. Yuri üçüncü uluslararası konuşmasını tamamladıktan sonra (avuntuyla dehşet arası bir duyguyla, Fransızcasının ne kadar berbat olduğunu fark etmiştim), bırakın yarım kilo siyah-beyaz ay çekirdeği almayı, uğramayı bile hayal edemeyeceğim köy bakkalına, yürüyüp gitmiştik. Gezinerek geri dönerken, akşamüzerinin bir yere tünemeye hazırlanan kelebekleri arasında, çekirdek çıtlatıp tükürmüştük; Yuri bu işin en iyi şekilde nasıl yapılacağını göstermişti: Çekirdeği sağ arka taraftaki dişlerinle ikiye ayır, içini dilinle çı-

1 *Mustanger*: Mayne Reid'in kitabındaki at tüccarı *Maurice the Mustanger*'a göndermeyle.

kar, boş kabukları tükür, yumuşak özü sol taraftaki azıdişlerine doğru kaydır ve orada afiyetle ye; bu sırada sağ tarafta çıtlanmış olan ikinci çekirdek de, aynı sürece girmiş olsun. Sağ taraf derken belirteyim: Yuri kendisinin sadık bir (siyasi olmaktan çok romantik nitelikli) "monarşist" olduğunu belirtir ve bana atfettiği (son derece soyut) "demokratizm"e yazıklanırdı. Kendi şiir albümünden akıcı şiirler seslendirir ve gururla, çarpıcı "uzun" şiiri *vnemlyu múze ya* (Peri'ye kulak veriyorum) ve *lyubvi kontúziya* (aşk yarası) için, o günlerde revaçta olan şairlerden Dilanov-Tomski'nin ("Kayıp Aşkın Şarkıları", "Gece Vakti Mezarlar" vb. İtalyanca epigrafları ve bölüm başlıklarını seven bir şairdi bu) iltifatlarına mazhar olduğunu belirtirdi; ben de bunlara, en iyi (ve hâlâ kullanılmamış) şiirlerimle karşılık verirdim: *zápoved* (emir) ve *posápivat* (iç çekiş). Savaş sanatını kötüleyen Tolstoy'a karşı öfkeden kuduruyor ve Prens Andrey Bolkonski'ye olan hayranlığıyla kendinden geçiyordu; zira, ilk kez on bir yaşındayken okuduğum *Savaş ve Barış*'ı daha yeni keşfetmişti (o kitabı Berlin'de, Privatstrasse'deki kasvetli rokoko tarzında yapılmış, nemli bir arka bahçeye bakan dairemizde, Türk işi bir sedir üzerinde okumuştum; bahçedeki melezçamlar ve küçük baykuşlar, eski bir kartpostal gibi, ebediyen o kitabın içinde kaldı).

Birden kendimi bir subay eğitim okulunun üniformasını giymiş olarak görüyorum: Yine köy istikametinde gezintiye çıkmışız, sene 1916 ve (Maurice Gerald ile kara bahtlı Henry Pointdexter gibi) elbiselerimizi değiştokuş etmişiz; Yuri benim beyaz flanel elbisemi giymiş ve çizgili kravatımı takmış. O yıl bizimle kaldığı kısa süre içinde, başka hiçbir yerde duymadığım bir eğlence icat etmiştik. Bahçemizin alt kısmında, yaseminler içindeki yuvarlak bir oyun alanının merkezinde, küçük bir salıncak vardı. Salıncağın iplerini öyle bir ayarlamıştık ki, salıncağın oturma yeri, kumlu zemine sırtüstü yatan bir kişinin alnının birkaç santim yukarısından geçmekteydi. Birimiz oturma yerine ayaklarıyla basıp, sallanma hızını giderek artırarak eğlenceyi başlatırdı; diğerimiz, kafasının arkası işaretlenmiş bir noktada duracak şekilde yerde yatardı ve salıncak, sırtüstü ya-

tan kişinin suratı üzerinden, muazzam bir hızla ıslık çalarak geçerdi. Yuri üç yıl sonra, Denikin'in ordusunda bir süvari subayı olarak, Kuzey Kırım'da Kızıllarla savaşırken öldürüldü. Yalta'da ölüsünü gördüm; müfreze birliğinin önüne geçerek Kızılların makineli tüfek yuvasına pervasızca saldırdığı sırada, başına korkunç bir demir salıncak misali isabet eden mermilerin etkisiyle, kafatasının ön kısmı geriye doğru çökmüştü. Ömrü boyunca içinde taşıdığı, savaşta cesaret sergilemek, tabancasını çekerek ya da kılıcını kınından sıyırarak düşmana kahramanca hücum etmek arzusu, tatmin olmuştu işte. Mezar kitabesindeki sözleri yazacak yetenekte olsaydım –burada toparlayabildiğimden daha zengin kelimelerle– Yuri'nin tüm duygu ve düşüncelerini tek bir meziyetin yönettiğini söylerdim: Ahlaki açıdan çok yüksek mertebedeki bir şeref duygusu.

– 2 –

Yakın zaman önce (yavan, resimsiz bir baskıdan) *Başsız Süvari*'yi yeniden okudum. Dikkat çekici kısımları olan bir kitap. Mesela Tanrı'nın senesi (yüzbaşı olsa böyle derdi) 1850'deki, o kütük duvarlı Texan Oteli'nin barında çalışan, kısa kollu gömlek giymiş "bar tezgâhtarı"; anlaşılan bu adam züppenin tekiydi, çünkü gömleği "en iyi keten ve dantellerden", incelikle dikilmişti. Renkli içki sürahileri (ki bunların arasında Hollanda işi bir saat "tuhaf bir şekilde tik-tak ediyordu") adeta "adamın omuzlarının gerisinde parlayan bir iris", "onun parfüm kokulu kafasını sarmalayan bir hale" gibiydi. Buzlar, şarap ve *monongahela* nehri geçiyordu bardaktan bardağa. Misk, apsent ve limon kabuğu kokusu, barı doldurmuştu. Terebentin yağı lambalarının göz kamaştıran ışığı, zemindeki beyaz kumda duran yıldız şeklindeki "tükürükleri" görünür kılıyordu. Tanrı'nın bir başka senesinde –tam olarak söylersek 1941'de– Dallas ile Fort Worth arasındaki bir benzin istasyonunun neon ışıkları üzerinde, çok güzel güve kelebekleri yakalamıştım.

"Köle kırbaçlayıcısı Mississippili", Gönüllü Askerlerin es-

ki yüzbaşısı, yakışıklı, kasıntı, çatık kaşlı kötü adam Cassius Calhoun, bara girer. Kadeh kaldırarak, "Amerika Amerikalılara kalsın ve tüm o kaçak yabancılara, özellikle d-d [ilk okuduğumda bana sıkıntı veren bir kısaltma: deli? densiz?] İrlandalılara lanet olsun!" dedikten sonra, (kırmızı atkı takan, yırtmaçlı pantolon giymiş, öfkeli İrlandalı at satıcısı) Maurice the Mustanger'ı, kendisiyle çatışmaya zorlar; bu adam aslında, heyecan içindeki nişanlısının kitap biterken öğreneceği üzere, bir baronet olan *Sir* Maurice Gerald'dır. İrlanda asıllı yazarın, sonradan yerleştiği ülkesinde yıldızının bu kadar kısa zamanda sönmesinin sebeplerinden biri, böyle yanlış heyecanlardı belki de.

Çatışmadan hemen sonra, Maurice'in gerçekleştirdiği eylemler sırasıyla şunlardı: Bardağını tezgâhın üstüne koydu, cebinden ipek bir mendil çıkardı, dantelli gömleğinin önündeki "viski lekesini" sildi, mendili sağ elinden sol eline geçirdi, yarı dolu bardağı tezgâhtan aldı, içindekini Calhoun'un suratına boşalttı, bardağı sakin bir tavırla tekrar tezgâha bıraktı. Bu sıralamayı kuzenimle birlikte o kadar çok canlandırmıştık ki, hâlâ ezberimde.

Düello o an orada, boşaltılan barda, altıpatlar Colt'larla gerçekleştirilmişti. Dövüş ilgimi çekmiş olmasına rağmen (...ikisi de yaralanmıştı... kanları kumlu zeminin her yanına fışkırıyordu...), hayalimde buradan ayrılarak, ("parfüm kokulu karanlıkta") otelin önündeki kalabalığa karışıp, "durumları şüphe uyandıran" *señorita*'lara yanaşmadan edemiyordum.

Bir şeker plantasyonunun, "kendi sınıfının en mağrur ve kibirli adamlarından" olan sahibinin kızı ve Calhoun'un güzel kuzini Louise Pointdexter'le ilgili kısımları, daha da büyük bir heyecanla okudum (ama şeker tarımıyla uğraşan yaşlı bir adamın niçin mağrur ve kibirli olduğu, çözemediğim bir gizemdi). Kıskançlıktan deliye dönmüş halde (sıkıcı partilerde, Mara Rjevuski, siyah saçında beyaz ipekten bir kurdele taşıyan solgun yüzlü bir çocuk, aniden ve açıklanamayacak şekilde beni fark ederek durduğu zaman, keskin şekilde hissettiğim gibi) *azotea*'smın[1] kenarında, beyaz elini "hâlâ gecenin çiğiyle ıs-

1 Düz çatı, dam.

lak halde" olan korkuluğun üzerindeki taşa koymuş olarak duruyor ve bir spazm içinde nefes aldıkça göğüsleri çöküp kabarıyor, tekrar okuyalım, çöküp kabarıyor; küçük dürbünüyle...

O küçük dürbünü daha sonra Madame Bovary'nin ellerinde buldum, ardından Anna Karenina tarafından kullanıldı, Çehov'un "Küçük Köpekli Kadın"ının malı oldu ve onun tarafından Yalta'daki iskelede kaybedildi. Dürbün Louise'in elindeyken, *mesquite* ağaçlarının altındaki gölgelere doğrultulmuştu; orada kendi seçtiği atlı adam, varlıklı bir *haciendado*'nun kızı olan (ki "kafasındaki gür saçlar, vahşi bir küheylanın kuyruğuyla yarışabilirdi") Doña Isidora Covarubio de los Llanos ile masum bir sohbet yürütmekteydi.

Daha sonra at üzerinde giderlerken, Maurice ona "Bir keresinde", diye açıklamada bulunmuştu, "Doña Isidora'yı bazı hoyrat Kızılderililerin elinden kurtarmıştım." Genç Creole, "Buna küçük bir hizmet mi diyorsunuz!" diye haykırmıştı. "Bir adam *benim* için bunu yapsa" – Maurice hevesle, "Siz *onun* için ne yapardınız?" diye sormuştu. "*Pardieu!* Ona *sevdalanırdım*!" "O halde hayatımın yarısını, sizi Vahşi Kedi ve sarhoş yoldaşlarının elinde görmek; diğer yarısını da sizi kurtarmak için vermeye hazırım."

Ve burada, efendi yazarımızın, araya tuhaf bir itiraf sıkıştırdığını görüyoruz: "Hayatımdaki ilk öpücüğü bir kadından aldım; avlaktaydık ve çok güzel bir yaratıktı; ikimiz de eyerlerin üzerinde otururken, eğilip beni öpmüştü."

Eyer üzerinde "oturuş"un, yüzbaşının çok rahat biçimde "aldığı" öpücüğe güzel bir biçim verdiğini kabul etmek lazım, ama böyle kentaurlar misali aşk yaşamanın da kendince sınırlılıkları olduğunu düşünmeden edemiyorum. Üstelik Yuri ve ben, bir oğlanın bunu denediğini, fakat kızın atının, oğlanınkini bir hendeğe ittiğini biliyorduk. Çalıların arasındaki maceralardan yorgun düşmüş olarak, otların üzerine uzanır ve kadınlar hakkında konuşurduk. Masumiyetimiz şimdi bana (Havelock Ellis'in kitaplarında ve başka yerlerde bulabileceğiniz), deli gibi çiftleşen küçük çocukları içeren çeşitli "cinsel itiraflar"ın ışığında, neredeyse dehşet verici geliyor. Seks yapılan fakir ma-

hallelerinden haberimiz yoktu. İki genç normal erkeğin (modern Amerikan romanlarında, büyük bir sempatiyle ve tüm o kokularıyla birlikte anlatıldığı üzere) budalalar gibi yan yana mastürbasyon yaptıklarını duysak, böyle bir eylem bize, bir amelus[1] ile yatmak kadar komik ve imkânsız gelirdi. İdealimiz Kraliçe Guinevere, Isolda'ydı; hiç de merhametsiz olmayan bir *belle dame*[2] olup, başka bir adamın karısıydı; gururlu ve yumuşak başlı, pek gözde ve hızlı, ince bilekli ve küçük elliydi. Dans derslerinde veya Noel ağacı partilerinde rastladığımız, düzgün çoraplı ve güzel pabuçlu küçük kızlar, pırıl pırıl gözlerine o ağaçtan yansıyan şekerlerin ve yıldızların tüm çekiciliğine sahiptiler; bize şaka yollu takılırlar, bakışlarımıza karşılık verirler, şen düşlerimize neşe katarlardı, ama o periler, bizim yana yana arzuladığımız ergen dilberlerden ve geniş şapkalı vamplardan başka bir sınıfa dahildi. Yuri, bana kanımla bir sır tutma yemini imzalattıktan sonra, on iki ya da on üç yaşındayken gizlice âşık olduğu ve birkaç sene sonra sevиştiği, Varşovalı bir hanımdan söz etmişti. Yuri'ye deniz kıyısındaki oyun arkadaşlarımdan söz etmenin, onun anlattıkları yanında çok sıkıcı kalacağından korkmuştum; ama onun aşk hikâyelerine denk gelecek ne uydurduğumu hatırlamıyorum. Bununla birlikte, o günlerde, gerçek bir romantik macera yaşayacaktım. Şimdi oldukça zor bir şey yapacağım; Gal sallanışıyla çifte perende gibi bir şey (eski akrobatlar ne demek istediğimi anlar); o yüzden çıt çıkarmamanızı rica ediyorum.

– 3 –

1910 Ağustos'unda, erkek kardeşimle ben, anne-babamız ve öğretmenimiz (Lenski) ile birlikte Bad Kissingen'deydik; daha sonra annem ve babam Münih ve Paris'e gittiler, oradan St. Petersburg'a dönüp, yine biz iki oğlanın, Lenski'yle birlikte sonbaharı ve kış başını diş tedavimizi yaptırarak geçirdiğimiz, Ber-

1 Kolsuz-bacaksız bir fetüs.

2 Güzel hanım.

lin'e geldiler. Amerikalı bir diş hekimi –Lowell ya da Lowen, tam olarak hatırlamıyorum– dişlerimizin bazılarını oydu ve bazılarını da sicimle bağladı, ardından dişlerimize çirkin teller taktı. Operatörün rahat çalışabilmesi için diş etiyle dil arasına yerleştirilen –kuru temasına ve gıcırtısına dayanamadığım– pamuklar, armut şeklindeki lastiğin dişimdeki oyuğa pompaladığı sıcak acıdan da cehennemiydi; biçare gözlerimin önündeki pencere camından, uzak bir deniz manzarasını ya da donuk gökyüzünün altında ilerleyen tramvayların sarsıntısıyla titremekte olan boz asmaları görüyordum. *"In den Zelten achtzen A"* – bizi oraya götüren krem renkli elektrikli taksinin ıslık çalarak ilerleyişinin hemen ardından aklıma, ritimli söylenişi içinde bu adres geliyor. O korkunç sabahların kefareti olarak ne mümkünse yapılmasını bekler haldeydik. Kardeşim, Unter den Linden'in çıkışındaki Kemeraltı'nda bulunan balmumu heykeller müzesine bayılıyordu; Friedrich'in seçkin askerleri, bir mumyayla sohbet eden Bonaparte, uykusunda bir rapsodi besteleyen genç Liszt, ölmekte olan Marat; ve Kemeraltı'nın köşesinde (henüz Marat'nın tutkulu bir lepidopterist olduğunu bilmiyordum) Gruber'in meşhur kelebek mağazası vardı; burası benim günaşırı, acaba Chapman'ın yeni Su Güzelini ya da Mann'ın yakın zaman önce keşfettiği Beyaz'ını getirmişler mi diye bakmak için uğradığım, dar basamaklarla çıkılan, kâfur kokulu bir cennetti. Halka açık bir kortta tenis oynamayı denemiştik ama, bir kış rüzgârı solmuş yaprakları korta savurup durmuş, aslında tenisi bilmeyen Lenski de paltosunu bile çıkarmadan bize katılmakta ısrar ederek, oyunun dengesini bozmuştu. Sonuç olarak, öğleden sonralarımızı genellikle Kurfürstendamm'daki paten sahasında geçirir olmuştuk. Lenski'nin amansız bir hızla ilerlerken bir direğe tutunmak istediğini, ama dehşetli bir çatırtıyla yere yıkıldığını hatırlıyorum; bir süre daha kaymayı denedikten sonra, pelüş korkulukların yan tarafındaki locaların birinde oturarak dinlenmiş ve orada krema sürülmüş hafif tuzlu mokka *torte*'ler yemişti; bu arada ben, sendeleyerek cesurca kayan zavallı Sergey'i sürekli geçiyordum; bu da, insanın zihninde dönüp duran sinir bozucu küçük resimlerden biri işte. As-

kerî bir bando (Almanya o zamanlar, bir müzik ülkesiydi), pek rastlanmadık derecede sarsak bir şefin yönetiminde, on dakikada bir falan çalmaya başlıyor, ama tekerleklerin dinmek bilmeyen gümbürtüsünü bastıramıyordu.

O zamanlar Rusya'da öyle özel tipte okul çağı çocukları vardı ki, şüphesiz hâlâ da vardır; atletik görünümlü yahut üstün zihinsel yeti sahibi olmamalarına, çoğu zaman sınıfta hiç enerji ortaya koymamalarına, cılız fiziksel yapılarına ve belki hasta ciğerlerine rağmen, futbol ve satrançta fevkalade başarılı olurlar, her tür sporu son derece kolay ve incelikli şekilde öğrenirler (Borya Şik, Kostya Buketov, ünlü Şarabanov kardeşler; şimdi bu takım arkadaşlarım, rakiplerim neredeler acaba?). İyi bir buz patencisiydim ve benim için tekerlekli patenlere geçiş yapmak, sıradan bir jilet yerine emniyetli bir tıraş bıçağı kullanmaya başlamak kadar kolay olmuştu. Paten sahasının tahta zemininde iki-üç zorlu numarayı çok çabuk öğrenmiştim ve hiçbir balo salonunda bundan daha büyük bir zevk ve beceriyle dans etmedim (biz, Şikler ve Buketovlar, kural olarak kötü balo salonu dansçılarıyızdır). Mevcut birkaç eğitmen, süvari-komi giysisi karışımı kırmızı üniformalar giyerlerdi. Hepsi iyi kötü İngilizce biliyordu. Buraya sürekli gelenler arasında, bir grup Amerikalı genç hanım dikkatimi çekmişti. Başlangıçta hepsi, parlak bir egzotik güzellik sergileyerek, hep birlikte dönüyorlardı. Sonra, tek başıma dans ettiğim sırada birbirlerinden ayrılmaya başladılar (ve birkaç saniye sonra, paten sahasında başıma gelen en kötü düşüşü yaşayacaktım); ben dönerek geçerken biri hakkımda bir şey söyledi ve genizden gelen muhteşem, kadınsı bir ses yanıt verdi: "Evet, ne sevimli değil mi?"

Terzi elinden çıkma lacivert elbisesi içindeki uzun bedeni, hâlâ gözümün önünde. Geniş ipek şapkası, göz alıcı bir iğneyle başına tutturulmuştu. İsminin Louise olduğuna karar verdim ki, sebebi aşikâr. Geceleri uyumaksızın yatıp romantik hayaller kurar, onun fidan gibi belini ve ak gerdanını düşünür, daha önce yalnızca beni sıkıştıran kısa pantolonlara yorduğum, tuhaf bir halin rahatsızlığını yaşardım. Bir öğle sonrası onu paten sahasının lobisinde gördüğümde, eğiticilerin en gösterişli-

si olan, Calhoun tipinde parlak bir külhanbeyi, bileğinden tutmuş, heyecanlı bir sırıtışla ona sorular soruyordu; kız ise başka tarafa bakıyor ve bileğini çocuksu bir tavırla iki yana döndürüp duruyordu; o gece bu adam ölecek, boynuna kement takılacak, diri diri gömülecek, bir kez daha vurulacak, boğulacak, acı hakaretlere maruz kalacak, silahların hedefi olacak, cam bağışlanıp utanç içinde yaşamaya mahkûm edilecekti.

Yüksek ilkelere sahip ama hayli saf olan Lenski, yurtdışına ilk kez çıktığı için, turistik bir gezinin hazlarıyla öğretmenlik görevlerini uyum içinde yürütmekte, biraz zorlanıyordu. Bu durumdan yararlanarak onu, anne-babamızın gitmemize izin vermeyeceği yerlere yönlendirdik. Mesela Wintergarten'e gitme fikrine direnemedi ve bir gece kendimizi, bir orkestra locasında buzlu çikolata içerken bulduk. Gösteri, olağan şekilde ilerliyordu: Akşam giysileri içinde bir jonklör; sonra göğsünde suni elmaslar parlayan bir kadın, kırmızı ve yeşil ışıklar altında titrek sesiyle bir arya söylüyor; ardından patenler üstünde bir komedyen. Onunla bir bisiklet numarası (ve daha başka gösteriler) arasında, "Festival Kızları" denen bir bölüm vardı ki, paten sahasındaki düşüşüme benzer şekilde beni mahveden, yüz kızartıcı bir fiziksel şok içinde, bu kol kola girmiş, tiz sesli, arsız "kızlar"ın benim Amerikalı hanımlarım olduğunu fark ettim; hepsi soldan sağa, sağdan sola dalgalanıyor, birbirinin aynı on bacak, fırfırlı eteklerin altında ritmik şekilde havaya kalkıp iniyordu. Louise'imin yüzünü ayırt ettim ve her şeyin bittiğini, onu kaybetmiş olduğumu anladım; böyle bağırarak şarkı söylediği, al al bir yüzle gülümsediği, "gururlu Creole'lerin" de, "şüphe uyandıran *señorita*'ların" da büyüsünden yoksun bir kılığa girdiği için, onu hiç affetmeyecektim. Elbette, onu düşünmekten tamamen vazgeçemedim ama yaşadığım sarsıntı, içimde tümevarımcı bir süreç başlamasına sebep olmuştu ki, kısa zaman sonra, kadın bedeniyle ilgili *her tür* çağrışıma, bendeki o kafa karıştırıcı, rahatsızlık veren hal eşlik etmeye başladı. Bu durumu anne-babama sordum (ne durumda olduğumuzu görmek için Berlin'e gelmişlerdi) ve babam az önce açmış olduğu Alman gazetesini katlayarak, beni İngilizce bir

cümleyle yanıtladı (galiba bir alıntı yaparak işi şakaya vuruyordu; durumu idare etmek için çoğu zaman böyle bir konuşma tarzı seçerdi): "Bu, oğlum, tabiatın absürt bileşimlerinden biri; utanç ile yüzün kızarması, keder ile gözlerin yaşlanması gibi." Birden anneme dönerek, şaşkın bir ifadeyle, "*Tolstoy vient de mourir,*"[1] diye ekledi.

Annem, "*Da chto ti* [Hay Allah, gibi bir şey]!" diye sıkıntıyla bağırarak, ellerini kucağında kenetlemişti. "*Pora domoy* [Eve gitme zamanı]" diye bitirdi sözünü; sanki Tolstoy'un ölümü, ileride gerçekleşecek felaketlerin habercisiymiş gibi.

– 4 –

Şimdi de sıra o bisiklet bölümüne geliyor; en azından benim onunla ilgili yorumuma. Ertesi yaz Yuri, bizi ziyaret etmek üzere Vayra'ya gelmedi ve romantik çalkantılarımla yalnız baş etmek zorunda kaldım. Yağmurlu günlerde, az kullanılan bir kitap rafının önünde çömelerek, yaptığım gizli araştırmayı sürdürmem için hiç cesaret vermeyen ölgün bir ışıkla, Brockhaus *Encyclopedia*'nın seksen iki ciltlik baskısı içinde, az bilinen, insanı içten içe kışkırtan ve bitap düşüren terimler aradım; bu ansiklopedide, yerden kazanmak için, şu ya da bu maddenin başlığı, ayrıntılı bir tartışma boyunca kısaltmalı olarak kullanılır, bu kısaltma da söz konusu maddenin baş harfi olurdu; böylece yedi puntoluk harflerle dizilmiş sıkışık sütunlar, insanın dikkatinin dağılmasına yol açtığı gibi, bir maskenin aldatıcı çekiciliğine de sahipti; öyle ki, pek tanıdık olmayan bir kelimenin kısaltması, okuyucunun heveskâr gözleri önünde saklambaç oynardı: "Musa Peygamber F.'yi ortadan kaldırmaya çalıştı ama başarılı olamadı... Modern çağda, Maria Theresa dönemi Avusturya'sında konuksever F. gelişim gösterdi... Almanya'nın birçok bölgesinde, F.'den elde edilen gelirler ruhban sınıfına gidiyordu... Rusya'da 1843'ten beri F.'ye resmî olarak tolerans gösterilmektedir... On ya da on iki yaşında efendisi, efendisinin

1 "Tolstoy ölmüş."

oğulları ya da hizmetkârları tarafından iğfal edilen bir öksüzün varacağı nokta, genellikle F. oluyordu". Böyle devam eden açıklamalar, ilk kez Çehov ve Andriyev'i okuduğumda rastladığım, fahişelerle yaşanan ilişkilere dair imaları basitçe açıklamak bir yana, iyice gizemli hale getiriyordu. Kelebek avı ve çeşitli sporlar gündüz saatlerimi dolduruyordu ama her akşam, benim için yeni keşif yolculukları başlıyordu. Öğle vaktinin çoğunda at bindikten sonra renkli günbatımı vaktinde bisiklete binmek, bir hafiflik, neredeyse etten kemikten sıyrılmışlık duygusu veriyordu. Enfield marka bisikletimin gidonunu tepe üstü çevirmiş ve sele seviyesinin de altına indirmiş, böylece kafamdaki yarış bisikleti tasarımını oluşturmuştum. Parkın yolları boyunca, önceki gün Dunlop tekerleklerin bıraktığı desenli izi takip ederek; ağaç köklerinin çıkıntılarından dikkatle sakınarak; yere düşmüş ince bir dalı gözüme kestirip, duyarlı ön tekerleğimle onu çıtırdatarak; önce iki yassı yaprağın ve ardından küçük bir taşla, önceki gece ayrıldığı deliğin arasında manevra yaparak; bir çay üstüne kurulu kısa köprünün düzgünlüğünden haz alarak; tenis kortu çevresindeki tel örgünün kıyısından geçerek; parkın sonunda yer alan kireç badanalı kapıyı tekerimin ucuyla açarak; sonunda, melankolik bir hürriyet esrimesiyle, sert ve sağlam zeminli uzun kır yollarına ulaşarak, kayıp giderdim.

O yaz hep alçalan güneşin altın rengine bürüdüğü bir *isba*'nın[1] yanından geçerdim; kapıda, baş arabacımız Zahar'ın benimle aynı yaştaki kızı Polenka, çıplak kollarını Rusya'nın kırlık yörelerine özgü yumuşak, rahat bir tavırla göğsü üstünde kavuşturarak, pervaza yaslanmış halde dururdu. Yüzü hoşnutluğun harika ifadesiyle aydınlanmış olarak, gelişimi izlerdi; lakin ben yaklaştıkça yüzündeki gülücük sönmeye başlar, sonunda gülümseyişi tamamen kaybolur ve ben yanına vardığımda, o yuvarlak, güzel yüzü tamamen ifadesiz kalırdı. Bununla birlikte geçer geçmez, bayır yukarı çıkmadan önce başımı döndürüp son bir kez bakınca görürdüm ki, yine gamzesi belirmiş, tatlı yüz hatları üzerine yine aynı muammalı ışık düşmüş.

1 Rusya'daki geleneksel kütük evler.

Onunla hiç konuşmadım, fakat o saatte bisiklete binmeyi bırakmamdan uzun müddet sonra, iki ya da üç yaz boyunca, bakışlarla sınırlı arkadaşlığımızı zaman zaman tazeledik. Nereden geldiği belli olmaksızın ortaya çıkar, her zaman benden biraz uzakta durur, ayakları hep çıplak olur, sol ayağının üst kısmını sağ baldırına sürter ya da işaretparmağıyla açık kahverengi saçının arasını kaşır ve her zaman bir şeye yaslanırdı; atım eğerlenirken ahırın kapısına, soğuk bir eylül sabahı tüm hizmetkârlar bizi şehre uğurlamak için toplanmışken, bir ağaç gövdesine yaslanarak dururdu. Bana, her defasında göğsü biraz daha yumuşamış, önkolları biraz daha kuvvetlenmiş gibi gelirdi ve bir iki kez, artık görüş alanımdan çıkmasının öncesinde (on altı yaşındayken uzak bir köyden bir demirciyle evlenmişti), büyük ela gözlerinin, hafif bir alaycılıkla parladığını görür gibi olmuştum. Tuhaftır, sırf gülümsemekten *vazgeçmemek* suretiyle uykumu bölen, rüyamdan sarsılarak, ıslak şekilde uyanmama sebep olan acıtıcı bir güce sahip ilk kişi, bu kızdı; oysa gerçek hayatta, bir senyor gibi davranarak bu kızı incitmekten ziyade, onun kir içindeki ayaklarından ve leş kokulu giysilerinden korkardım.

– 5 –

Onun aklımdan çıkmayan imgesini tamamlayan iki capcanlı görünümden bahsetmek istiyorum. Bunlardan birincisi, kapı ağızları ve günbatımlarıyla bağlantılı olarak hatırladığım Polenka'dan ayrık olarak, uzun zaman içimde yaşadı; sanki bir anlığına, onun acınası güzelliğinin, yanına yaklaşılmaması gereken bir peri formunda ortaya çıktığını görmüştüm. Bir haziran günü, ikimizin de on üç yaşında olduğu sene, ben Oredej nehrinin kenarında, soyu çok eskilere dayalı, hışırtıyla çırpıtığı yarı saydam kanatlarının üzeri sırlı, gösterişli karın bölgesi söğüt çiçeğini andıran Parnassian –tam olarak *Parnassius mnemosyne*– isimli kelebekleri toplamakla meşguldüm. Arayışım sonucunda, süt beyazı çiçek salkımlarının ve soğuk, mavi nehrin kıyı-

sındaki koyu renkli kızılağaçların altında bulunan sık çalılıklara yönelmiştim ki, aniden su şapırtıları ve bağırışlar duydum. sonra da güzel kokulu bir çalının ardından, Polenka ve üç-dört başka çıplak çocuğun, az ötemde, viran haldeki bir hamamın içinde yıkanmakta olduklarını gördüm. Polenka ıslak halde, nefes nefeseydi, küçük ve kalkık burnunun bir deliğinden sümüğü akıyordu; ergen vücudundaki kaburgalar kaz eti rengindeki solgun derisinin altında belirginleşmiş, baldırları çamurlanmıştı; ıslak ve rengi koyulaşmış saçında yuvarlak bir tarak parlıyordu; koca göbekli, kafası tıraşlanmış bir kızla, yerli halkın nazara karşı kullandığı bir tür teli beline dolamış arsız bir delikanlının, sudan çıkarıp savurduğu nilüfer saplarından kaçmak için, sürünerek tırmanıyordu; bir-iki saniyeliğine –içimdeki iğrenme ve arzu ile kafam bulanmış olarak oradan sıvışmamdan önce– o tuhaf Polenka'nın kırık bir tahta yükseltinin üzerine titreyerek çömelip, kavuşturduğu kollarıyla göğüslerini doğu rüzgârından korurken, dilini çıkararak peşindekilerle alay ettiğini gördüm.

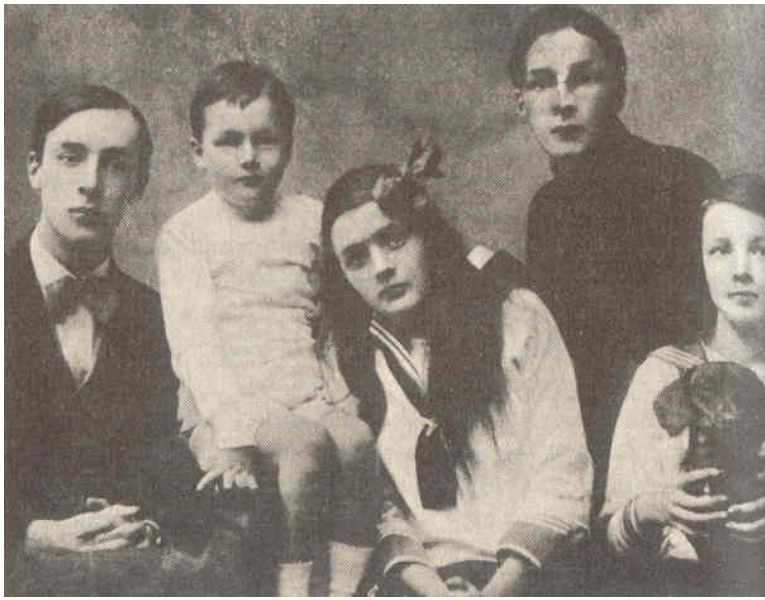
Diğer resim, 1916'nın Noel dönemindeki bir pazar gününe ait. Varşova hattındaki sessiz, karlarla örtülü küçük Siversk istasyonundan (kır evimize en yakın istasyon buydu), uzaktaki korunun gümüşi renginin akşam göğünün altında kurşunileşmesini izliyor, kayak yaparak geçirdiğim bir günün ardından beni St. Petersburg'a geri götürecek olan trenin, yavaş yavaş yükselen menekşe rengi dumanını görmeyi bekliyordum. Derken duman gökyüzünde belirdi ve aynı anda, o ve bir başka kız başlarını iyice sarmalamış olarak, kocaman keçe botlar ve korkunç, biçimsiz, uzun kapitone ceketlerle yanımdan geçtiler; kaba, siyah kumaşın yırtık noktalarından, dolgu malzemesi kendini gösteriyordu ve o, Polenka, gözünün altı berelenmiş ve dudağı şişmiş vaziyette geçerken (kocası cumartesi günleri onu dövüyor muydu?), kimseyi doğrudan muhatap almaksızın, özlem yüklü ve melodili bir tonlamayla şöyle dedi: "*A barchuk-to menya ne priznal* [Bak, genç efendi beni tanımadı]—" ve onun sesini duyduğum tek an bu oldu.

– 6 –

Onun küçük evinin yanından bisikletle geçtiğim yaz akşamları, şimdi onun ağzından benimle konuşuyor. Çimenliklerin arasındaki bir yolun ıssız bir anayolla kesiştiği yerde durur, bisikletimi bir telgraf direğine yaslardım. Günbatımı, neredeyse eşi görülmemiş bir ihtişam içinde, açık gökyüzünde salınırdı. O günbatımı manzarasının belli belirsiz değişimleri içinde insan, ilahi organizmaların yapısal ayrıntılarındaki parlak lekeleri ya da karanlık bulut kümeleri arasındaki ışıltılı yarıkları, yahut çöl bölgelerinde görülen seraplara benzer düz, semavi kumsalları seçebilirdi. O zamanlar (şimdikinin tam aksine) böyle şeylerle ne yapmam gerektiğini –bu gördüklerimden nasıl kurtulacağımı, onları basılı harflere dönüştürüp nasıl sunacağımı. böylece okuyucunun *aynı* kutsal ürpertiyi hissetmesini nasıl sağlayacağımı– bilmiyordum ve bu ehliyetsizlik, çektiğim sıkıntıyı artırıyordu. Devasa bir gölge çayırların üstüne düşmeye başlar, telgraf direkleri ortamın sessizliği içinde vızıldar ve gece beslenen böcekler, bitkilerin gövdelerine tırmanmaya başlardı. Güzel çizgileri olan bir tırtıl, kemirerek, kemirerek, kemirerek ilerliyordu; Spuler türünden olmayan bu tırtıl, çan şeklindeki bir çiçeğin sapına tutunup, en yakınındaki yaprağın kenarını ağzıyla yarım daire şeklinde oyuyor; ardından, yine boynunu önce uzatıp sonra yavaşça bükerek, açtığı düzgün oyuğu derinleştiriyordu. Otomatik olarak onu, gelecek yıl bir Harika Sürpriz'e dönüşsün diye eve götürmek üzere, üzerinde bulunduğu bitkinin bir parçasıyla birlikte cebimdeki kibrit kutusuna kaydırıverdim, ama aklım başka yerdeydi: Zina ve Colette, deniz kıyısı arkadaşlarım; Louise, sıçrayıp oynayan dansçı; neşeli partilerdeki heyecanlı, beli kuşaklı, ipek saçlı küçük kızlar; baştan çıkarıcı Kontes G., kuzenimin sevgilisi; yeni rüyalarımın ıstırabı içinde gülümseyen Polenka; hepsi birleşerek, henüz tanışmadığım ama yakında tanışacağım birinin şeklini oluşturuyorlardı.

Bir günbatımını özellikle hatırlıyorum. Bisiklet zilime kor rengi bir ışık düşmüştü. Yukarıda, telgraf tellerinin kara mü-

ziğinin üzerinde, kenarları flamingo pembesi, koyu menekşe rengi bulutlar, yelpaze şeklinde hareketsizce dizilmişti; her şey renk ve biçim olarak, coşkulu bir karşılama törenini andırıyordu. Ancak bu görüntü kaybolmak üzereydi ve diğer her şey de kararmaktaydı; ufkun tam üzerindeki berrak, firuze bölgede, siyah bir bulut katmanının altında, ancak bir budalanın şu ya da bu günbatımının kimi parçalarına benzetebileceği bir manzara, gözler önüne serilmişti. Bu manzara, koskoca gökyüzünün çok küçük bir bölümünü işgal ediyordu ve teleskopun ters tarafından bakıldığında görülen bir şey gibi derli topluydu. Orada bir grup sakin minyatür bulut, ışıldayan kıvrımlarıyla üst üste birikmişti; kaymak gibi görünüşleriyle pek anakronik ve son derece uzaktılar; buna rağmen tüm ayrıntıları mükemmelen seçiliyordu; akıl almaz derecede küçüktüler ama biçimleri kusursuzdu; muhteşem yarınlarım bana teslim edilmeye hazır, bekliyordu.



On dokuz yaşındaki yazar, kardeşleriyle birlikte Yalta'da; Kasım 1918. Kiril yedi yaşında; çerçevesiz bir gözlük takmış ve Yalta Gymnasium'unun üniformasını giymiş olan Sergey (ne yazık ki resimdeki defolar sebebiyle yüzünün şekli bozulmuş), on sekiz yaşında; Olga on beş, (Box II'yu sıkıca tutmuş olan) Elena ise on iki yaşında.

11

- 1 -

Şiir yazma ilhamının uyuşukluk verici çılgınlığının üzerime çöktüğü 1914 yazını yeniden kurmak için, tek yapmam gereken, bir kameriyeyi gözümün önüne getirmek. Ben o zaman on beş yaşında, ince ve uzun bir delikanlıydım ve o temmuz ayında çok sık yağan gökgürültülü sağanakların birinden kaçıp, sözünü ettiğim kameriyeye sığınmıştım. Kameriyem, en azından senede iki kez rüyama girer. Kural olarak, bu rüyaların konusu, adam kaçırmadan tutun, hayvanlara tapınmaya kadar her şey olabilir. Tabiri caizse, kameriyem rüyalarımda, bir sanatçının imzası misali göze çarpmadan dolanır. Onu rüya kanavasının bir köşesine tutunmuş ya da resmin dekoratif bir bölümüne kurnazca işlenmiş olarak bulurum. Bununla birlikte zaman zaman kameriyem, ortalama bir mesafede, ucuz bir süsleme gibi askıda kalmışa benzer; yine de, bir zamanlar özsularını kerestelerinde barındırdığı güzel ağaçlarla, koyu renkli köknarlarla ve parlak huşlarla uyum içindedir. Şarap kırmızısı, şişe yeşili ve koyu mavi renkteki, eşkenar dörtgen buzlu camlar, pencere kanatlarının kafeslerine şapel benzeri bir hava kazandırır. Çocukluğumda, Vayra parkımızın nehir tarafındaki eğreltiotlu vadide

bulunan eski ve sağlam ahşap yapı, işte böyle görünmekteydi. Tam da böyle, yahut belki bu kadar mükemmel değil. Aslında bazı camları eksikti; içine rüzgârla, buruşuk yapraklar dolmuştu. Vadinin en derin yerini aşan küçük ve dar köprü, üzerine yağmur düştükten sonra, koyu renkli ve bir bakıma büyülü bir merhemle kaplanmış gibi kayganlaşır; kameriye köprünün altında, katılaşıp kalmış bir gökkuşağı gibi yükselirdi. Etimolojik olarak, "pavilion"[1] ve "papilio"[2] yakın akrabadır. İçerideki tek mobilya, doğu tarafındaki pencereye üstünkörü tutturulmuş bir katlanır masaydı; o pencerenin iki ya da üç camsız yahut şeffaf camlı diliminden, şişkin maviler, doygun kırmızılar arasında, ırmağın bir bölümünü görmek mümkündü. Ayağımın dibinde, döşeme tahtasının üstünde, kahverengi huş amentum'u[3] kalıntılarının yanında, ölü bir atsineği sırtüstü yatıyordu. Ve kapının iç yüzündeki dökülmeye başlamış beyaz boya, buradan geçenler tarafından, şöyle notlar düşmek için kullanılmıştı: "Daşa, Tamara ve Lena buradaydı" yahut "Kahrolsun Avusturya!"

Fırtına çabuk geçti. Ağaçların içinden kıvrılıp yuvarlanarak şiddetle aşağı inen bir su kütlesi olan yağmur, bir anda, sallantısı giderek azalan bitkilere yatık açıyla, kısa ve uzun darbelerle çarpan, sessiz, altın rengi çizgilere dönüştü. Kocaman bulutların arasında, keyif verici mavilikler açıldı; bulutlar küme küme, bembeyaz ve morumsu gri renkte, *lepota* (Eski Rusçada "görkemli güzellikte" anlamına gelir), hareketli efsanelerdi; guaş ve kuş gübresi[4] görünümlüydüler; kıvrımlarını memelere, yahut ölmüş bir şairin çehresinin alçı kalıbına benzetmek mümkündü.

Tenis kortu, bir göller bölgesine dönmüştü.

Parkın ötesinde, dumanlı çayırların üstünde bir gökkuşağı belirmişti; çayırların bitiminde, uzak bir köknar ormanının karanlık, girintili çıkıntılı hududu vardı; gökkuşağının bir bölümü bu ormanın üzerinden geçiyordu ve orman burada, önüne

1 Kameriye.

2 Bir kelebek türü.

3 Amentum / *Ament*: Çiçekleri tek eşeyli ve genellikle periantları bulunmayan, ana ekseni eğilme yeteneğinde olduğundan sarkık duran, başak çiçek.

4 Özgün metinde "gouache and guano".

düşen yanardöner peçenin açık mavi ve pembe ışıklarıyla, büyülü biçimde titreşiyordu. Bu yumuşaklık ve ihtişam, tekrar çıkan güneşin eşkenar dörtgen camlardan kameriyenin zeminine yansıttığı renklerin, fukara hısmıydı.

Bir an sonra ilk şiirim başladı. Buna vesile olan neydi? Galiba biliyorum. Bir kordat[1] yaprağın üzerinde bir parazitin rahatlığı içinde ışıldayan yağmur damlası, hiç rüzgâr esmezken, sırf kendi ağırlığıyla yaprak ucunun eğilmesine sebep oldu ve aniden bir cıva küreciği gibi orta damar boyunca süzülüp aktı; o zaman yaprak, parıltılı yükünü akıtmanın rahatlığıyla tekrar yukarı kalktı. Kordat, yaprak, sark, kalk; bunlar sanki bir zaman diliminde değil, o zaman içindeki bir çatlakta, eksik bir kalp atışında bir araya gelmiş; o çatlak ya da eksiklik hemencecik, kafiyelerin tıpırtısıyla telafi edilivermişti: Bilhassa "tıpırtı" diyorum, zira ben oluşturduğum kıtayı mırıldanmaya başladığım sırada sert bir rüzgâr esmeye başlayınca, ağaçların hep birlikte, az önceki sağanağı taklit edercesine üstlerindeki damlaları boşaltmaya başlamaları, az önceki, yürek ve yaprağın tek ve bir olduğu anda hissettiğim muhteşem sarsıntıyı andırıyordu.

– 2 –

Öğle vaktinin ilk saatlerinde, banklar, köprüler ve ağaçların gövdeleri (aslına bakılırsa, tenis kortu dışındaki her şey) inanılmaz bir hızla kuruyor, az sonra, ilk andaki ilhamımdan pek bir şey kalmıyordu. Işık sızan çatlak kapanmış olsa da, inatla şiirimi kurgulamaya devam ettim. Kullandığım araç Rusçaydı ama Ukraynaca, Temel İngilizce[2] ya da Volapük[3] de olabilirdi. O günlerde ürettiğim şiirler, bazı yoğun insani duygular aracılığıyla, canlı olmaya, yaşıyor ya da ölmüş bulunmaya yahut

1 Kordat / *cordate*: Yürek şeklindeki yaprak tabanı.

2 *Basic English*: 850 temel İngilizce kelimeden oluşan, özellikle uluslararası iletişim ve dil eğitimi için kullanılmak üzere Charles K. Ogden (1889-1957) tarafından oluşturulmuş söz dağarı.

3 1879 dolaylarında J. M. Schleyer tarafından icat edilen, uluslararası mahiyette olması amaçlanmış bir dil.

ölüm umuduna dikkat çeken işaretlerden öte değildi. Bu şiirler sanattan ziyade görüngüler niteliğindeydi, yani yolun kenarını belirleyen beyaz çizgilere ya da bir dağ patikasının sınırlarını belli etmek üzere üst üste yığılmış taşlara benzetilebilirdi.

Ama bir bakıma, şiir her zaman konumsaldır: Bilincin kapsadığı evren karşısında, bireyin kendi konumunu ifade etmesi, ezelden beri var olan bir ihtiyaçtır. Bilincin kolları ötelere uzanır ve el yordamıyla aranır; bu kollar ne kadar uzunsa, o kadar iyidir. Apollon'un doğal organları kanatlar değil, dokunaçlardır. Sonraki yıllarda arkadaşım olan filozof Vivian Bloodmark[1] derdi ki, bilim insanı uzayın belli bir noktasında olup bitenleri görür, şair ise zamanın belli bir noktasında olup bitenleri hissedermiş. Düşüncelere dalmış olan şair, sihirli değneğe benzeyen kurşunkalemini dizine vururken, aynı anda (New York plakalı) bir araba yoldan geçer, bir çocuk yakındaki verandanın kapısını çarpar, Türkistan'daki sisli bir meyve bahçesinde yaşlı bir adam esner, kül rengi bir kum taneciği Venüs'te esen rüzgârla yuvarlanır, Grenoble'da Docteur Jacques Hirsch okuma gözlüklerini takar, benzeri trilyonlarca ufak tefek şey vuku bulur; bunların hepsi (Ithaca, New York'ta bir kumaş sandalyeye oturmuş olan) şairin merkez noktada yer aldığı, anlık ve şeffaf bir hadiseler organizması vücuda getirir.

O yaz ben daha, herhangi bir "kozmik senkronizasyon" servetine sahip olamayacak kadar gençtim (yine filozofumdan alıntı yapıyorum). Ama en azından, şair olmayı ümit eden kişinin aynı anda birkaç şeyi birden düşünme kapasitesine sahip olması gerektiğini keşfetmiştim. İlk şiirimi oluşturma çabama eşlik eden gezintilerimin birinde, köy öğretmenine koştum; bu adam ateşli bir sosyalist ve iyi bir insandı, babama da çok bağlıydı (bu imgeyi tekrar memnuniyetle selamlıyorum); her zaman sıkıca bağlanmış bir demet kır çiçeğiyle gelir, her zaman gülümser, her zaman terlerdi. Babamın aniden şehre gidişini kibarca tartıştığımız sırada, sadece onun boynunu bükmüş çiçeklerini, gevşek kravatını ve etli burun deliklerinin üzerindeki siyah noktaları değil:

1 Bir anagram (çevrik kelime): Harflerin yeri değiştirildiğinde, ortaya "Vladimir Nabokov" ismi çıkar.

bir guguk kuşunun uzaktan gelen küçük, donuk sesini, yola konan bir İspanyol kraliçesinin anlık görüntüsünü ve köy okulunun bir-iki defa uğradığım havadar sınıflarında asılı duran, etkisi hâlâ aklımda olan resimleri de (büyütülmüş bitki zararlıları ve sakallı Rus yazarları) açıkça fark etmiştim; ve –söz konusu sürecin semavi basitliğine yakışmayan bir muhakemeyi devam ettiren biçimde– komşu beyin hücrelerimden biri, tamamen alakasız bir şeyi (kaybettiğim bir pedometreyi[1]) hatırlayarak heyecanlanmama sebep olmuştu; çiğnediğim otun sapının tadı, guguk kuşunun çıkardığı notalarla ve kelebeğin havalanışıyla harman olmuş ve bu sırada, sakince ve derinden, çeşit çeşit şeylerle ilgili farkındalığımın ayırdına varmıştım.

Öğretmen (bir Rus radikaline özgü taşkın hareketlerle) gülümsedi ve beni eğilerek selamlayıp, birkaç adım geri çekildi; dönüp kaygısızca yoluna gitti, ben de şiir taslağını yeniden açığa çıkardım. Başka şeylerle meşgul olduğum kısa zaman zarfında, bir araya getirmiş olduğum kelimelere bir şeyler olmuştu sanki: Araya giren kesintiden önceki parlaklık yoktu artık onlarda. İçimde, kendimi kandırmış olabileceğim kuşkusu uyandı. Neyse ki, bu kısacık eleştirel algım, kalıcı olmadı. Tekrar gözden geçirdiğim, göğüslerini şişirmiş askerler misali, şık üniformaları içinde saf saf duran kelimeler, yine eskisi gibi öylesine parıldıyordu ki, gözümün kenarıyla fark ettiğim zayıflığı, hayal gücüme yorup geçtim.

– 3 –

Şiir yazan genç bir Rus'un, safdilane tecrübesizliğinin ötesinde, aşması gereken özel bir engel daha vardı. Rus şiiri, satirik ya da hikâyeli şiirlerinde bulunan zengin söz dağarının aksine, ağıt niteliğindeki şiirlerde, vahim bir söz anemisinden mustaripti. Bu şiirler sadece birkaç ustanın elinde, mütevazı kökeninden, yani on sekizinci yüzyıl Fransa'nın ölgün şiirlerinden daha üstün seviyeye çıkabiliyordu. Gerçi benim zamanımda yeni bir

1 Adımsayar; adımları ölçerek, yürünen mesafeyi ölçen alet.

ekol, eski dizgeleri söküp atmakla meşguldü ama, tarafsız bir araç bulmaya çalışan muhafazakâr aceminin yüzünü döndüğü yer, hâlâ eski dizgelerdi; bunun sebebi muhtemelen, basit heyecanları yalınca ifade etmenin, rizikolu bir biçim içinde macera aramaya tercih edilmesiydi. Ama biçim, intikamını alıyordu. On dokuzuncu yüzyıl başında Rus şairlerinin ağıtlı şiirler içinde eğip büktüğü hayli monoton tasarımlar, belli kelimelerin ya da kelime tiplerinin (mesela *fol amour*[1] ya da *langoureux et rêvant*[2] gibi söyleyişlerin Rusça karşılıklarının) tekrar edilip durmasına yol açtı ve şarkı sözü yazarları da, tüm asır boyunca bu tutumdan yakalarını kurtaramadılar.

Dörde altı ölçülü *iambic* şiirlere özgü, bilhassa takıntılı bir düzenleme içinde, mısranın son üç ölçüsünün ilk dört ya da beş hecesini, uzun, oynak bir sıfat işgal ederdi. İyi bir *tetrametric*[3] misal şöyle olabilir: *Ter-pi bes-chis-len-nï-e mu-ki* (bit-mez insaf-sız-lık-lar çek-mek). Genç Rus şair ölümcül bir kolaylıkla bu heceler uçurumunun cazibesine kapılabilir; burada *beschislennïe* kelimesini sırf kolayca tercüme edildiği için seçtim; şairlerin asıl favorileri, *zadumchivïe* (düşüncelere dalmış), *utrachennïe* (kaybolmuş), *muchitel'nïe* (ıstırap içinde) gibi, hepsi de ikinci hecede vurgu alan terimlerdi. Bu tür kelimeler, gayet uzun olmalarına karşın, tek bir hecelerine vurgu almaktaydı ve sonuç olarak, dizenin sondan bir önceki ölçüsüne yapılan vurgu, normalde vurgulanmayan bir heceye denk gelmiş oluyordu (Rusça dize örneğinde *nï*'ye, çevirisinde "lık"a). Bu etki şiire hoş bir akış sağlasa da, anlamı sıradanlıktan kurtarmaya yetmiyordu.

Masum bir acemi olarak, müzikal anlatımın tüm tuzaklarına düştüm. Düşmemek için mücadele etmediğim söylenemez. Aslına bakılırsa ağıtlı şiirlerim üzerinde çok çalışıyor, her bir dize üzerinde sonsuz kereler duruyor, seçmeler ve çıkarmalar yapıyor, bir çay eksperinin ağırbaşlılığıyla kelimeleri dilimde döndürüyor, yine de o menfur ihanetten kaçamıyordum. Resim çerçeveyi öne çıkarıyor, meyvenin kabuğu etine biçim veriyor-

1 Çılgın âşık.

2 Baygın ve hülyalı.

3 Dört ölçülük dizelere dayalı.

du. Kelimelerin basmakalıp sıralanışı (kısa fiil veya zamir—uzun sıfat—kısa isim) düşüncenin de basmakalıp olmasına sebep oluyor, *poeta gorestnïe gryozï* gibi, "şairin melankolik hayalleri" diye çevrilebilecek bir dizenin ardından, vahim şekilde, *rozï* (güller) veya *beryozï* (huş ağaçları) yahut *grozï* (gökgürültülü sağanak) kelimesiyle biten bir dize gelmesi icap ediyor, böylece belli duygular belli unsurlara, kişinin özgür iradesi aracılığıyla değil, geleneğin rengi solmuş kurdelesi aracılığıyla bağlanmış oluyordu. Bununla birlikte, şiirim bitmeye yaklaştıkça, benim bu şiirde gördüklerimin başkaları tarafından da görüleceğine inancım pekişiyordu. Gözlerimi böbrek şeklindeki bir çiçek tarhına odakladığımda (ve toprağın üzerine düşmüş pembe bir taçyaprakla, o yaprağın çürümüş ucunu yoklayan karıncayı fark ettiğimde), veya esmer gövdeli bir huş ağacı üzerinde, kâğıt benzeri, grimsi kabuğundan sıyrılmakta olan bir kabadayıya baktığımda, okuyucunun da bunları, *utrachennïe rozï* ya da *zadumchivoy beryozï* gibi kelimelerin sihirli peçesi üzerinden algılayacağına gerçekten inanmıştım. Oysa aslında o fakir kelimeler, bir peçe olmak şöyle dursun, öylesine ışık geçirmez idiler ki, oluşturdukları duvarda görülebilen tek şey, şöhretli-şöhretsiz şairlerden esinlendiğim, yüzü aşınmış parçacıklardı. Yıllar sonra, yabancı bir şehrin kirli varoşlarında bir kazık çit gördüğümü hatırlıyorum; belli ki tahtaları, gezgin bir sirk tarafından bir süre kullanıldıktan sonra buraya getirilmişti. Becerikli bir çığırtkan tarafından üzerine hayvan resimleri boyanmıştı; ama tahtaları her kim yerinden söküp tekrar bir araya getirdiyse, ya kör ya da deli olmalıydı, çünkü şimdi çitin üzerinde sadece birbirinden ayrılmış hayvan parçaları görünmekteydi (üstelik bunların bazıları tepesi üstü dönmüştü): Sarımsı-kahverengi bir sağrı, bir zebranın kafası, bir filin bacağı.

– 4 –

Fiziksel düzlemde, harcadığım yoğun emeğe, belli belirsiz eylemler ya da davranışlar eşlik ediyordu; yürümek, oturmak,

uzanmak gibi. Bunların her biri, hiçbir uzamsal önemi bulunmayan parçalara bölünmüştü: Mesela yürüme aşamasında, önce parkın derinliklerinde dolaşır, sonra evin odalarını adımlardım. Ya da oturma aşamasından bahsedersek, birden, masada durduğunu bile fark etmediğim bir yemek tabağının önümden alındığını ve annemin, endişeli olduğu zamanlarda olduğu üzere sol yanağı seğirerek, uzun masanın üzerinden bana baktığını, sıkkınlığımı ve iştahsızlığımı gözlemlediğini fark ederdim. Durumu açıklamak için kafamı kaldırırdım; ama masa birden ortadan silinirdi ve ben, yol kenarında kesik bir ağacın üzerine oturmuş, kelebek kepçemin sopasını metronomik hareketlerle sallayarak, kahverengimsi kuma iç içe kavisler çiziyor olurdum; çeşitli renkleri derinlik farklılıklarıyla ortaya koyduğum, topraktan gökkuşaklarıydı bunlar.

Şiirimi tamamlamayı ölüm-kalım meselesi haline getirdiğim sıralarda, şimdiye kadar olmadığı ölçüde derin bir trans haline girdim. Onca mekân içinde, hiçbir sıkıntı ya da şaşkınlık duymaksızın, kendimi büyükbabamın soğuk, küf kokulu, az kullanılmış eski çalışma odasındaki deri kanepede buldum. O kanepede yüzükoyun, bir sürüngen gibi kıpırdamaksızın, aşağı sarkan kolum hâlâ sallanır vaziyette yatıyordum; ama sonra, çürük bir iskelenin kıyısında bitkince uzanmış halde olduğumu ve dokunduğum nilüferlerin gerçek olduğunu fark ettim; kızılağaç yapraklarının dalgalı suya düşen yuvarlak gölgeleri – tanrısal mürekkep lekeleri, devasa amipler– koyu renkli *psödopod*'larıyla[1] ritmik şekilde kıpırdıyor, genişliyor ve çekiliyor; daraldıkları zaman, yuvarlak kenarları akışkan noktacıklar halinde dağılıyor ve bunlar, su üstünde sağa sola oynayan şekilleri yeniden oluşturmak üzere, tekrar bir araya geliyordu. Yine şahsi sisime gömüldüm ve tekrar ortaya çıktığımda, bu kez bedenimin altındaki şey, parktaki alçak bir bank idi ve elim artık sudaki siyah ve yeşil renklere değil, toprağın üzerindeki menekşe renkli gölgelere dalıyordu. Bu durumdayken sıradan varoluş ölçütleri o kadar az şey ifade ediyordu ki, bir tünelden geçip doğrudan Versailles ya da Tiergarten parkına, yahut Sequo-

1 Yalancı ayak; özellikle amip benzeri hücreli hayvanlarda sitoplazma uzantıları

ia Milli Ormanı'na çıksam, şaşırmazdım; tam tersi olmak üzere, bugünlerde aynı şekilde transa geçtiğimde, uyandığım zaman kendimi çocukluğumun benekli bankının üstündeki bir ağaca çıkmış olarak bulmaya hazırlıklıyım; göbeğimi kalın bir dala rahatça yaslamışım, kolumu, gölgesi birbiri üzerine düşen yaprakların arasından sarkıtmışım.

Çeşitli sesler, bana çeşitli hal ve şartlarda ulaşırdı. Bu, yemek gongunun sesi veya daha alışılmadık bir şey, mesela bir laternanın iğrenç müziği olabilirdi. Ahırların yakınındaki bir yerde, ihtiyar serseri laternanın kolunu döndürürdü ve önceki yıllarda içimde biriktirdiğim daha dolaysız izlenimler sayesinde, durduğum yerde, onu zihnimde canlandırabilirdim. Enstrümanının ön kısmına, *palmoid* söğütler arasında dans eden Balkan köylülerinin resimleri boyanmış. Sık sık, çevirme kolunu bir elinden diğerine geçiriyor. Küçük dişi maymununun jarsesini ve eteğini, yakasını, boynundaki taze yarayı, adam onun canını yakarak zincirini çektikçe hayvanın nasıl direndiğini ve kenarda durup açık ağızla onları seyre dalan, sırıtkan hizmetçileri görmüştüm; maymunun "maskaralıkları" bu basit adamları müthiş şekilde eğlendiriyordu. Daha geçen gün, bu hususları kayda geçirdiğim yerin yakınında, bir çiftçiyle oğluna rastlamıştım (kahvaltılık yiyecek reklamlarında gördüklerinize benzeyen, son derece sağlıklı bir çocuktu); onlar da benzer şekilde, yeni doğmuş bir Amerika sincabına işkence eden genç bir kediye bakıp eğleniyorlardı; kedi, onun birkaç santim öteye kaçmasına izin veriyor, sonra yine üzerine atlıyordu. Sincabın kopuk kuyruğunun ucu kanıyordu. Hayvancağız koşarak kaçamadığı için, son bir çareye başvurmuştu: Yerdeki ışıklar ve gölgelerle kaynaşarak saklanmak için yanlamasına uzanmış, ama göğsünün şiddetle inip kalkması onu ele vermişti.

Akşamın gelişiyle harekete geçirilen aile fonografımız, şiirlerimle uğraşırken duyduğum bir diğer müzik makinesiydi. Akraba ve arkadaşlarımızın toplandığı verandada, fonografın pirinç ağızlığından, benim neslimin çok sevdiği *tsiganskie romansi* duyulurdu. Bunlar, Çingene şarkılarının anonim denebilecek taklitleriydi; ya da taklitlerin taklitleri. Bu şarkılara Çinge-

ne müziği niteliği veren şey, bir nevi hıçkırıkla bölünen derin, tekdüze bir inilti, sevdalı bir kalbin kırılışının sesiydi. Gerçek şairlerin eserlerinin şurasında burasında titreşen kulak tırmalayıcı notanın sorumlusu, bu şarkıların en iyi örnekleridir (burada özellikle Alexander Blok aklıma geliyor). Söz konusu şarkıların en kötü örnekleri ise, tatlı su edebiyatçıları tarafından yazılan ve Paris'in gece kulüplerinde irikıyım hanımlar tarafından seslendirilen Kızılderili hikâyelerine benzetilebilir. Çingene şarkılarının doğal ortamını gözyaşları içindeki bülbüller, açmakta olan leylaklar ve toprak sahibi kibar beylerin parklarını şereflendiren, fısıltılı ağaçların dikili olduğu yollar belirliyordu. O bülbüller titrek sesle ötüyor ve batan güneş, bir çamlıktaki ağaç gövdelerini farklı seviyelerde, ateş gibi bir kırmızıyla sarmalıyordu. Hâlâ heyecanla titreşen bir def, kararan yosunun üzerinde dinleniyordu sanki. Bir kontraltonun boğuk sesi, beni bir süreliğine akşam karanlığında takip etmişti. Sessizlik geri döndüğünde, artık ilk şiirim hazırdı.

– 5 –

Bu şiir, birçok esinlenmenin yanı sıra yalancı-Puşkinvari geçkiler de içeren, hakikaten sefil bir karışımdı. Sadece, Tutçev'in gümbürtüsünden bir yansıma ve Fet'ten kırılıp gelen bir günışığı mazur görülebilirdi. Şiirin geri kalanından, hayal meyal, "hafızanın iğnesi"ne değinildiğini anımsıyorum –*vospominan'ya zhalo* (aslında bunu gözümün önünde, bir lahana tırtılının üzerine ata biner gibi konmuş bir firavunfaresi sineğinin ovipozitörü[1] olarak canlandırmış, ama söylemeye cesaret edememiştim)– ve bir de, uzaktaki bir laternanın eski-dünyaya özgü tılsımına. Apuhtin'in ve Büyük Dük Konstantin'in *tsiganski* tipi şiirlerinden yaptığım utanç verici aparmalar, hepsinden beterdi. Genççe ve hayli çekici bir teyze, bunları ısrarla bana okurdu; ayrıca, mecazi bir keman yayının uyumsuz şekilde bir gitar üzerinde dolaşmasını anlatan, Louis Bouilhet'in ünlü eserini ("À Une Fem-

1 Ovipozitör: Böceklerde, uygun yere yumurta koymaya yarayan özel bir yapı.

me") ve imparatoriçeyle nedimelerinin gözdesi olan Ella Wheeler Wilcox'tan bir sürü şeyi seslendirirdi. Söylemeye gerek var mı bilmem, ağıtlı şiirim çok sevilen bir hanımın –Delia, Tamara ya da Lenore– kaybıyla ilgiliydi; bu hiç kaybetmediğim, hiç sevdalanmadığım, hiç tanışmadığım ama tanışmaya, sevdalanmaya, kaybetmeye hazır olduğum bir hanımdı.

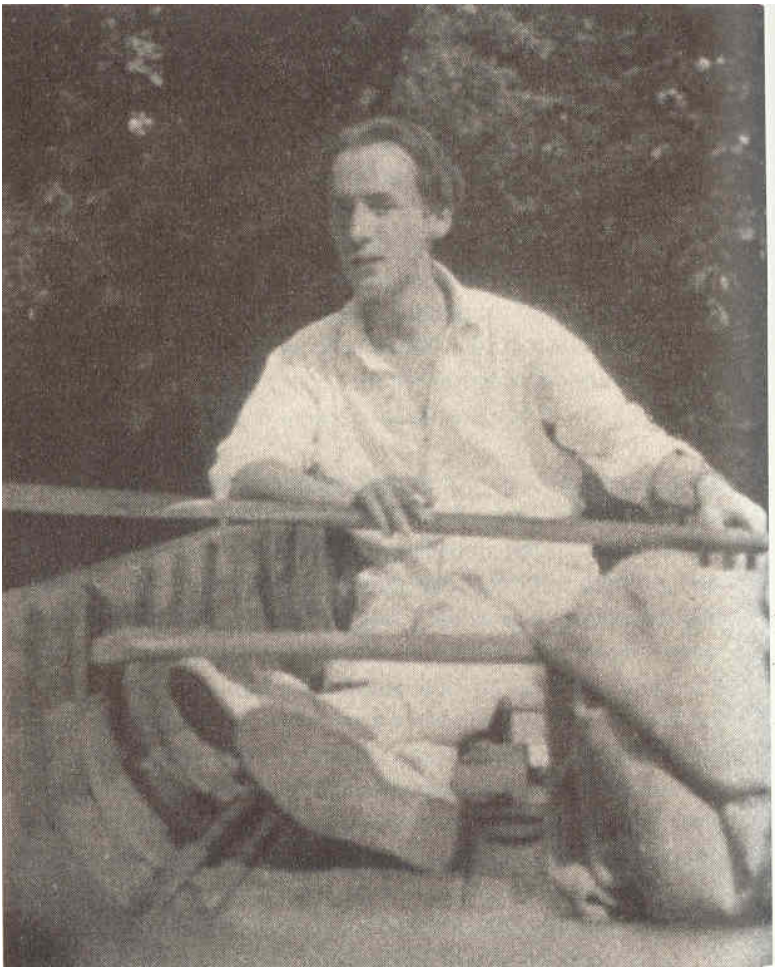
Budalaca masumiyetim içinde, güzel ve muhteşem bir şey yazmış olduğuma inanıyordum. Onu henüz yazılmamış, ama uyuyan bir kişinin yüzüne çıkmış yastık izleri gibi, noktalama işaretleri dahil olmak üzere beynime kazınmış vaziyette eve götürürken, annemin bu başarımı gururlu mutluluk gözyaşlarıyla kutlayacağına emindim. O gece annemin kafasının başka şeylerle, şiirimi dinleyemeyecek kadar meşgul olabileceği aklımın köşesinden bile geçmiyordu. Hayatımda, onun övgülerine hiç böylesine ihtiyaç duymamıştım. Hayatımda hiç bu kadar kırılgan ve savunmasız olmamıştım. Örtündüğünü fark etmediğim toprağın karanlığından ve soyunduğunu fark etmediğim gökkubbenin çıplaklığından ötürü, sinirlerim iyice gerilmişti. Yukarıda, eriyip kaybolan yolumun sınırlarını çizen biçimsiz ağaçlar arasında, gece vaktinin yıldızlı seması vardı. O yıllarda, gökteki muhteşem takımyıldızlar, nebülözler, yıldızlar arasındaki boşluklar ve insanı huşu içinde bırakan bu gösterinin geri kalan kısmı, bende tarif edilmesi imkânsız bir bulantı hissi, tam bir panik duygusu uyandırıyordu; sanki dünya ile sonsuz uzayın kıyısında tepe üstü duruyordum ve yer çekimi beni henüz topuklarımdan tutuyor olsa da, her an bırakabilecek gibiydi.

Üst kattaki iki köşe pencere dışında (annemin oturma odası), ev tamamen karanlıktı. Gece bekçisi beni içeri aldı ve yavaşça, dikkatlice, ağrıyan başımdaki kelimelerin düzenini bozmaktan korkarcasına, merdivenlerden çıktım. Annem, elinde St. Petersburg gazetesi *Rech* ile kanepeye uzanmıştı ve kucağında da, açılmamış olarak Londra gazetesi *Times* vardı. Yanındaki cam yüzeyli masada, beyaz bir telefon parlıyordu. Saat ilerlemiş olsa da hâlâ, yaklaşan savaşın gerilimi yüzünden tutuklanan babamın, St. Petersburg'dan aramasını bekliyordu. Kanepenin yanında bir koltuk duruyordu ama altın rengi saten kap-

lamasından ötürü, o koltuktan hep uzak dururdum; onu görünce, gece vakti çakan bir şimşek görmüş gibi, omurgam inceden inceye ürperirdi. Hafif bir öksürükle, bir tabureye oturdum ve ezberimdeki şiiri okumaya başladım. Bir yandan da, ötedeki duvara gözlerimi diktiğimi hatırlıyorum; orada bazı küçük daguerro-tipografik[1] çalışmalar ve oval çerçeveler içindeki siluet çizimleri, suluboya bir Somov tablosu (genç huş ağaçları, bir gökkuşağının yarısı; resimdeki her şey erimiş gibi ve ıslak), Alexandre Benois'nın fırçasından enfes bir Versailles sonbaharı ile anneannemin genç kızlığında yaptığı bir pastel çizim vardı: Yine parktaki o kameriye; güzel pencereleri kısmen ağaç dallarının ardında kalmış. Somov ve Benois resimleri şimdi Sovyet müzelerinden birinde, ama kameriyemiz hiçbir zaman devletleştirilmeyecek.

Hafızam son dörtlüğün eşiğinde bir tereddüt geçirdi; bu dörtlüğün girişi için pek çok kelime denemiş, sonunda, şimdi bir yanlış seçimler dizisinin gölgesinde kalmış olan bir kelime seçmiştim. O sırada annemin içini çektiğini duydum. Şiirimi okumayı bitirip, ona baktım. Annem, yüzünü ıslatan gözyaşlarının arasında, sevinçle bana bakıyordu. "Ne kadar harika, ne kadar harika," dedi ve şefkatle daha da fazla gülümseyerek bana bir el aynası uzattı ki, bir ara yanağımı yumruğuma dayayarak oraya konmuş sivrisineği farkına varmadan ezdiğim için elmacık kemiğime bulaşmış kan lekesini görebileyim. Ama ben bundan fazlasını gördüm. Kendi gözlerimin içine bakarak, orada her zamanki Ben'in yansımalarından ötesini, buharlaşmış bir kimliğin parçacıklarını bulmanın şok ediciliğini hissettim ve muhakememi kullanarak, büyük bir çaba gösterip, bu kimliği tekrar aynanın camı üzerinde bir araya getirdim.

1 *Daguerreotype*: J. M. Daguerre tarafından bulunan, görüntünün kimyasal işlemden geçmiş metal yahut cam plakalar üzerinde üretilmesi tekniği ve bu teknikle üretilmiş fotoğraflar.



Yazar Cambridge'de, 1920 baharı. Buradaki keyifleri yavaş yavaş keşfetmekte olan bir Rus'un, başlangıçta bir kayığı, aslında ortama daha uygun düşecek bir kano ya da düz tabanlı küçük kayığa tercih etmesi doğal kabul edilmeliydi.

12

– 1 –

İlk karşılaşmamızda, Tamara –ondan, gerçek adıyla aynı renkteki başka bir adla bahsedeceğim– on beş yaşındaydı, bense ondan bir yaş büyüktüm. Mekân, St. Petersburg'un hemen güneyindeki haşin fakat alımlı kırlık alandı (kara köknarlar, ak huşlar, turbalıklar, kuru otluklar ve kıraç araziler). Uzaktaki bir savaş, uzadıkça uzuyordu. İki yıl sonra, o basmakalıp *deus ex machina*,[1] yani Rus Devrimi geldi ve benim bu unutulmaz dekordan uzaklaşmama sebep oldu. Aslına bakılırsa, daha 1915 Temmuz'unda, belli belirsiz alametler ve sahne arkasından gelen gürültüler, muhteşem bir kargaşanın sıcak nefesi, "sembolist" olarak adlandırılan Rus şairlerini, özellikle de Alexander Blok'un şiirini etkilemekteydi.

O yaz başında ve bir önceki yaz boyunca, Tamara'nın ismi (Kader'in iş başındayken sergilediği yapmacık *naïveté* ile) malikânemizin (Giriş Yasaktır) şurasında burasında ve dayımın Oredej'in karşı tarafındaki arazisinde (Giriş Kesinlikle Ya-

1 *Makineden Tanrı* (Latince); bazı tiyatro oyunlarında ya da diğer edebiyat ürünlerinde görüldüğü üzere, beklenmedik bir kişi ya da olayın, uygunsuz veya beklenmedik şekilde olayların akışını değiştirmesi.

saktır) habire ortaya çıkmıştı. Bu ismi, park yollarından birine bir sopayla ya da kireç boyalı bir kapıya kurşunkalemle yazılmış, yahut iyice eskimiş bir bankın tahtasına yenilerde kazınmış (ama tamamlanmamış) olarak bulurdum; sanki Tabiat Ana, Tamara'nın varlığını bana önceden, gizemli notlarla belli ediyordu. Temmuz ayının o sakin öğle sonrası vaktinde, onu ilk kez, huş ağaçlarının dikili olduğu bir bahçede hareketsizce dururken gördüğümde (yalnız gözleri hareket etmekteydi), Tamara tetikteki ağaçların arasında, mitolojik bir gösterinin sessiz bütünlüğü içinde, kendiliğinden ortaya çıkıvermiş gibiydi.

Konmasını beklediği atsineğini vurup düşürdü ve ona seslenen, daha az güzel iki kıza yetişmek için ilerledi. Sonra, nehrin yukarısındaki bir noktadan bakınca, onların yüksek topuklu ayakkabılarıyla hızlı hızlı köprüyü geçtiklerini gördüm; üçü de ellerini lacivert ceketlerinin ceplerine sokmuşlardı ve sinekler yüzünden, kurdeleli ve çiçekli şapkalar içindeki başlarını ikide bir sallayıp duruyorlardı. Kısa zaman sonra Tamara'nın ailesinin, köyde mütevazı bir *dachka* (yazlık ev) kiraladığını keşfettim. Atım ya da bisikletimle o civara gider ve göz alıcı bir patlamanın ani heyecanıyla (bu heyecanla yerinden çıkacak gibi olan kalbimi teskin etmek hayli zaman alırdı), Tamara'ya yolun tatlı kıvrımlarından birinde rast gelirdim. Tabiat Ana onun kız arkadaşlarından birini bertaraf etmişti, sonra diğerini de uzaklaştırdı ama bu Ağustos'ta oldu; yani 9 Ağustos 1915'te, Petrarch'ca[1] bir kesinlikle söylersek saat dört buçukta, o mevsimin en güzel öğle sonrasında, onun ebemkuşağı pencereli kameriyemize izin almaksızın girdiğini fark ettiğimde; o zamana kadar, onunla konuşma cesaretini kendimde bulamamıştım.

Zamanın dikkatle silinip temizlenmiş lensleriyle bakınca, yüzünün güzelliği her zamanki kadar yakın ve ışıltılı duruyor. Kısa boylu ve biraz topluydu ama ince ayak bilekleri ve esnek beliyle pek zarif görünüyordu. Koyu renk şen gözlerinin biraz çekik olmasına ve tazecik yanaklarının esmerliğine bakarak, bir damla Tatar ya da Çerkez kanı taşıdığı düşünülebilirdi. Yandan bakınca yüz hatları, badem rengine yakın, hoş bir parlaklıkla ay-

1 İtalyan şair Francesco de Petrarca'ya (1304-1374) göndermeyle.

dinlanırdı. Gür, kahverengi saçlarını, zapt edilmez ve bunaltıcı olmakla suçlar, kısacık kestirmekle tehdit ederdi ve gerçekten de bir yıl sonra saçını kısalttırdı, ama ben onun saçlarını hep ilk günlerdeki gibi, sıkıca örülerek başının arkasında yuvarlanmış ve siyah ipekten büyük bir kurdeleyle bağlanmış olarak hatırlayacağım. Güzel boynu her zaman, St. Petersburg'un kışında bile çıplaktı, çünkü Rus kız öğrencilerinin okul üniformasında bulunan boğucu yakayı takmama izni elde etmeyi başarmıştı. Ne zaman komik bir şeyden bahsetse ya da ezberindeki bir sürü küçük şiirden birini okusa, neşe içinde aldığı nefeslerle, burun delikleri pek tatlı şekilde genişlerdi. Yine de, ne zaman ciddi olduğunu, ne zaman olmadığını hiçbir zaman kesin olarak anlayamazdım. Her an patlamaya hazır duran kahkahasının iniş çıkışları, hızlı konuşmaları, dilinin gerisiyle çıkardığı *r* sesi,[1] alt kirpiğinin üzerindeki yumuşak, ıslak pırıltı; gerçekten yüz hatlarının tümü benim için mutluluk verici bir çekiciliğe sahipti, ama nasıl oluyorsa bu hatlar Tamara'nın kişiliğini ifşa etmek yerine, ne zaman onun hakkında daha fazla bir şey öğrenmek istesem önüme engel olarak dikilen göz alıcı bir peçe meydana getiriyordu. 1917'nin sonlarında, ben okulu bitirir bitirmez evleneceğimizi söylediğimde, sakince, benim bir budala olduğumu söylerdi. Evlerini hayal meyal hatırlıyorum. Annesinin adı ve evlilik öncesi soyadı (kadın hakkında tüm bildiğim bunlardı) tüccar ya da din adamı sınıfından geldiği kanısını uyandırıyordu. Anladığım kadarıyla ailesiyle pek ilgilenmeyen babası ise, güneyde bir yerde büyük bir malikânenin kâhyalığını yapıyordu.

O yıl sonbahar erken gelmişti. Ağustos sonunda, dökülen yapraklar ayak bileğimize kadar gelen yığınlar oluşturmuştu. Orman içindeki açıklıklarda, kanatlarının uçları kaymak rengi, ipek karası Sarıbantlı Kadifeler geziniyordu. Meğerse, erkek kardeşimle birlikte o mevsim emanet edildiğimiz tuhaf davranışlı özel öğretmen, çatı katında bulduğu eski bir teleskopla çalılar arasına saklanıp, Tamara'yla beni gözetlermiş; ama bir gün bu dikizciyi gören, dayımın mor burunlu yaşlı bahçıvanı Apostolski (yeri gelmişken söyleyeyim, kendisi zararlı otlar gibi za-

1 İngilizcede "ar" şeklinde okunur.

rarlı kızları da ayırt etmekte ustaydı), durumu anneme bildirmek nezaketini gösterdi. Annemin casusluğu mazur görmesi mümkün değildi; üstelik (ona Tamara'dan hiç bahsetmemiş olsam da) övgüye değer bir nesnellikle seslendirdiğim ve onun sevecenlikle kopyalayıp özel bir albüme koyduğu şiirlerimden dolayı, nasıl bir romantizm yaşadığımı biliyordu. Babam alayının başında uzaklara gitmişti; olanları öğrenmesinin ardından, bir ay sonra cepheden döndüğünde, bana bazı tuhaf sorular sormayı gerekli gördü; ama annemin temiz kalbi onun daha da zor durumları atlatmasını sağlamıştı ve sağlayacaktı. Başını kuşkuyla ama şefkati elden bırakmaksızın iki yana sallar ve baş uşağımıza, her gece benim için, aydınlık verandaya biraz meyve bırakmasını söylerdi.

Tapınılası kız arkadaşımı ormandaki, ona rastlamayı, onu yaratmayı şevkle hayal ettiğim tüm gizli noktalara götürmüştüm. Belli bir çam ağacının yanında her şey yerine oturdu, hayal perdesini araladım ve gerçekliğin tadına vardım. O sene dayım evinde bulunmadığı için, onun koskoca, sık ağaçlı, iki asırlık parkının yeşile dönmüş taşlarla döşeli ana yolunda ve merkezde yer alan bir çeşmeden her yöne dağılan labirent misali patikalarda serbestçe dolaşabiliyorduk. Taşra usulü, "ellerimizi sallayarak" dolaşırdık. Çakıllı yolun kenarından, uzaktaki yaşlı Priapostolski'nin yardımsever gözü önünde, Tamara için yıldızçiçekleri toplardım. Onu eve ya da evinin yakınına, en azından köyün köprüsüne kadar bıraktığım sırada, kendimizi daha az güvende hissederdik. Beyaz renkli bir kapının üzerindeki, isimlerimizi tuhaf, küçültücü ekler takılmış olarak birleştiren kaba grafitiyi hatırlıyorum; budala köylülerin yaptığı bu karalamanın biraz daha ilerisine de, iyi tanıdığım kargacık burgacık bir elyazısıyla, "İhtiyat, Tutku'nun arkadaşıdır" şeklindeki atasözü yazılmıştı. Bir keresinde, günbatımı vakti, turuncu ve siyah ırmağın yakınında genç bir *dachnik* (tatilci), elinde bir binici kırbacıyla yanımızdan geçerken, Tamara'ya başıyla selam vermişti; bunun üzerine Tamara bir roman karakteri gibi kızarmış, ama küçümseyici bir edayla, adamın hayatında hiç ata binmediğine emin olduğunu söylemişti. Bir başka keresinde, bir

anayol sapağına vardığımız sırada, meraktan kabına sığamayan iki küçük kız kardeşim, az kalsın, köprüye doğru yönelen kırmızı aile "torpido"muzdan düşeceklerdi.

Karanlık, yağmurlu akşamlarda bisikletimin lambasına sihirli kalsiyum karpitleri doldurur, rüzgâra karşı siperlediğim bir kibritle camın içine beyaz bir ışık hapseder, dikkatlice karanlığın içine doğru yollanırdım. Lambamın yaydığı ışık çemberi, ortasında su birikintileri bulunan ıslak ve düzgün yolun kenarındaki uzun otları aydınlatırdı. Bir sapaktan dönerek nehre doğru yokuş aşağı inmeye başladığım sırada, soluk renkli ışınlar, killi bir set boyunca sendeleyen bir hayalet gibi gezinirdi. Köprüden sonra yol tekrar yukarı meyillenir ve Rojistvino-Luga anayoluna kavuşurdu; o kesişme noktasının hemen üzerinde, yapraklarından sular damlayan yaseminlerin arasından, dik bir patika çıkardı. İnerek, bisikletimi itmek zorunda kalırdım. Tepeye ulaştığımda, bisikletin kurşuni ışığı dayımın sessiz, kepenkleri örtülü malikânesinin arka cephesindeki altı sütunlu beyaz revakı bir uçtan diğer uca aydınlatırdı; yarım asır sonra bugün, o malikâne belki yine öyle kepenkleri örtülü ve sessizdir. Orada, o kemerli korunağın köşesinde beni bekleyen Tamara, geniş bir parmaklığın üzerine tünemiş, sırtını bir sütuna vermiş olarak, yukarı çıkan ışığımın zikzaklarını izlerdi. Lambamı söndürüp, el yordamıyla ona doğru ilerlerdim. İnsan böyle şeyler ve başka birçok şey hakkında, kelimelerin hayvanat bahçesindeki tutsaklığını kırabilen, daha etkili ve güzel bir tarzda konuşmak istiyor; lakin evin yakınındaki yaşlı ıhlamur ağaçları, huzursuz gecenin içinde gıcırdayıp inleyerek, Nimozini'nin monoloğunu boğmaktaydı. Sonra ağaçların iç çekişleri durulurdu. Verandanın kenarındaki işgüzar yağmur borusu, habire fokurdardı. Bazen, yapraklara düşen yağmurun ritmini bozan başka bir hışırtı duyulur, bunu bir ayak sesi sanan Tamara başını o yana çevirirdi ve güçsüz bir ışık altında –tüm o yağmura karşın, şimdi hafızamın ufku üzerinde yükselen şekilde– onun yüz hatlarını ayırt edebilirdim; fakat korkacak hiçbir şey ve hiç kimse olmadığını anlayınca, içinde bir anlığına tuttuğu soluğu bırakır ve yine gözlerini kapatırdı.

– 2 –

Kışın gelişiyle, gözü kara romantizmimiz ciddi yüzlü St. Petersburg'a nakloldu. Ormanın alıştığımız güvenlikli ortamından yoksun kalmak, korkunçtu. Bizi kabul edecek kadar kötü şöhretli otellere gitme cesaretimiz yoktu ve parklarda gizlice sevişme çağı henüz başlamamıştı. Taşrada bize haz veren gizlilik şimdi bir yük haline gelmişti; onun evinde ya da benimkinde kimliğimizi saklayarak bir araya gelme fikrini de, hayata geçiremezdik. Sonuç olarak, şehirde uzun süre dolanmak zorunda kalıyorduk (o, küçük gri tüylü mantosuyla; bense beyaz tozluklarım, kuzu kürkünden yakam ve ipek astarlı cebimde bir muştayla) ve böylece kendimize sığınacak bir yer arayıp durmak, bir tür umutsuzluğa sebep oluyordu; bu umutsuzluk hissi, çok sonraları yalnız başıma dolaşıp duracağım günlerin habercisiydi sanki.

Okulu asıyorduk: Tamara nasıl bir yöntem uyguluyordu hatırlamıyorum; benim yöntemim, iki şoförden birine, beni okul yolundaki şu ya da bu köşede indirmelerini söylemekti (ikisi de halden anlar adamlardı ve altınlarımı almayı reddettiler: bunlar elimin altında iştah açıcı dolgun sosisler gibi duran on ya da on iki ışıltılı parça arasından çıkardığım beş rublelik paralardı ki, artık gururlu *émigrée* yoksulluğum da geçmişte kaldığı için, hafızamdaki bu estetik görüntünün tadını rahatça çıkarabilirim). Rüşvetle ayartılması çok kolay olan harika Ustin'imiz de bana hiç sorun yaşatmıyor, giriş katımızdaki 24-43, *dvadtsat' chetïre sorok tri* numaralı telefona gelen aramalara, boğazım şiştiği için okula gidemediğim yanıtını veriyordu. Bu arada, şimdi masamdan bir uluslararası arama yapsam ne olurdu, merak ediyorum. Yanıt veren olmaz mı? Öyle bir numara yok mu? Artık öyle bir ülke de mi bulunmuyor? Yoksa Ustin'in sesi *"moyo pochtenietse!"* (hürmetkârca bir "buyrun efendim") diyerek karşılar mı beni? Nihayetinde orada, yüz elliden fazla tanınmış Slav ve Kürt bulunuyor. Babamın çalışma odasındaki telefon (584-51) listelenmemişti ve bazen üç gün üst üste okula gitmediğim halde, sınıf öğretmenimin hastalık durumumla ilgili hakikati öğrenme çabaları boşa çıkmıştı.

Halka açık parklarda, şiirlere konu olmuş yolların beyaz dantelası altında yürürdük. Soğuk banklarda birbirimize sarılıp otururduk; evvela bankların düzgün kar örtüsünü, sonra da eldivenlerimizdeki karı temizlerdik. Müzelere musallat olmuştuk. Hafta içinde müzeler, sabah saatlerinde uyku verici ve ısızdı; hem de, dondurucu pusa ve doğu cephesindeki pencerelerden görünen, kızarık bir aya benzer kızıl güneşin tersine, buralar gayet sıcaktı. Sakin arka odalara girerdik; sırf boşluk doldursun diye konmuş, kimsenin bakmadığı mitoloji kitaplarına, asitle oyulmuş resimlere, madalyonlara, taşıllara, Matbaanın Hikâyesi'ne, böyle acınası şeylere bakardık. Galiba en iyi keşfimiz, süpürgelerin ve merdivenlerin konduğu küçük bir odaydı; lakin aniden kaymaya başlayıp devrilen bir grup boş çerçeve, meraklı bir sanatseveri oraya çekince, biz de kaçmıştık. St. Petersburg'un Louvre'u olan Keşiş Evi,[1] özellikle zemin katındaki bir salonda, Ptah'ın başrahibi olan Nana'nın lahdinin arkasında, Mısır tılsımlarının saklandığı dolaplar arasında, hoş kuytuluklar sunuyordu. İmparator III. Aleksandr Müzesi'nde, Şiş'kin ve Harmalov'un sevimsiz akademik resimlerini (*Bir Çam Ormanındaki Açıklık* ve *Genç Bir Çingene'nin Başı*) barındıran iki salon (kuzeydoğu köşesindeki 30 ve 31 numaralı salonlar), çizimlerin asılı olduğu uzun dayanaklar sebebiyle, belli bir mahremiyet sağlıyordu; ta ki Türk cephesinde savaşmış eski bir asker, polisi çağırma tehdidinde bulunana değin. O zaman bu büyük müzelerden, daha küçüklerine geçiş yaptık; mesela Suvorov'da, eski zırhlar, resimli örtüler ve yırtık ipek flamalarla dolu, yeşil üniforma giydirilmiş ağır çizmeli mankenlerin bize korumalık görevi üstlendiği, son derece sessiz bir oda hatırlıyorum. Ama nereyi denesek aynı şekilde, birkaç ziyaretten sonra, şu ya da bu kır saçlı, gözleri kanlı, keçe tabanlı ayakkabılar giymiş görevli halimizden şüphelenirdi ve biz de gizli çılgınlıklarımızı başka yere taşımak zorunda kalırdık –Pedagoji Müzesi'ne, Saray Arabaları Müzesi'ne ya da eski haritaların sergilendiği, rehber kitaplarının adını bile anmadığı küçücük bir müzeye– ve sonra yine dışarı, soğuğa çıkar, büyük kapıların ve çenesine halka takılmış as-

1 *The Hermitage.*

lanların bulunduğu bir sokağa, o günlerde pek sevdiğim stilize kar manzaralarının bulunduğu "Sanat Dünyası" *Mir Iskusstva*'ya –Dobujinski, Alexandre Benois– giderdik.

Akşamüzerleri, Nevski Bulvarı'nda bulunan iki sinemanın (Parisiana ve Piccadilly) birinde, en arka sıradaki koltuklara otururduk. Film sanatı ilerleme kaydetmekteydi. Denizin dalgaları solgun mavi bir renkteydi ve iyi bildiğim siyah bir kayaya (Rocher de la Vierge, Biarritz; çeşitli ülkelerde geçen çocukluğumun bu sahilini yeniden görmek ne komik, diye düşünmüştüm) çarpıp köpüklenerek dağıldıkları sırada özel bir makine, dalgaların sesini taklit eden bir hışırtı çıkarıyor, gerekli uzunluğu bir türlü tutturamayıp üç-dört saniyeliğine bir sonraki sahneye taşıyordu; bu sahne de mesela hareketli bir cenaze ya da şık giyimli düşmanların eline düşmüş pejmürde savaş esirleri oluyordu. Bazen ana filmin ismi, popüler bir şiir ya da şarkıdan yapılmış, epey uzun bir alıntı da olabiliyordu; sözgelimi. *Artık Bahçede Krizantemler Açmıyor* veya *Kalbi Onun Ellerinde Oyuncak Olmuştu ve Bir Oyuncak Gibi Kırılıverdi*. Kadın yıldızların dar alınları, muhteşem kaşları, gölgeli gözleri vardı. O günlerin en revaçta olan aktörü, Mozjuhin'di. Ünlü bir yönetmen, Moskova'nın kırsal bölgesinde beyaz sütunlu (dayımınkinden pek farklı olmayan) bir malikâne edinmişti ve bu malikâne, çektiği tüm filmlerde görünüyordu. Mozjuhin şık bir kızağın içinde oraya çıkıyor ve pencerelerden birindeki ışığa keskin bakışlarını dikiyor, bu sırada çenesinin gergin derisi altında, meşhur bir küçük adalesi seğiriyordu.

Müzelerden ve sinema salonlarından nasibimiz olmadığında, gece de henüz ilerlememişken, dünyanın en renksiz ve muammalı şehrinin ıssızlığını keşfetmek zorunda kalırdık. Kirpiklerimizin üzerinde buz tutan nem yüzünden, tek tek yanan sokak lambalarını, prizmatik omurgalı deniz mahlukları gibi görürdük. Gepgeniş meydanları adımladığımız sırada, türlü mimari hayaletler aniden sessizce karşımıza dikilirlerdi. St. Isaac katedralinin gizemli yuvarlaklarını destekler nitelikteki kocaman, anıtsal, cilalı granitten yapılma (köleler tarafından cilalanmış, ay tarafından üzerine bir kat daha cila atılmış ve gecenin cila-

lı boşluğu içinde düzgün şekilde dönmekte olan) sütunlar tepemizde yükselirken, genel olarak yükseklikle değil, derinlikle bağlantılı soğuk bir ürperti hissederdik; ayağımızın altında bir uçurum açılıverirdi. Bu taştan ve metalden yapılma tehlikeli dağ kütleleri tarafından açılmışa benzeyen uçurumun kenarında durur, el ele tutuşarak, Lilliputlular gibi hayret içinde, yeni devasa görüntülerin önümüzde yükselişini izlemek için başımızı kaldırırdık; bir saray revakının parlak gri renkteki on adet atlantı, bir bahçenin demir kapısının yanında duran dev bir porfir vazo veya ayışığıyla pırıl pırıl aydınlanmış Saray Meydanı'nı süslemekten ziyade bizar eden, tepe noktasına siyah bir melek yerleştirilmiş muazzam sütun; ve ikimiz nafile yere, Puşkin'in *"Exegi monumentu"*nun[1] altına ulaşmaya çalışırdık.

Tamara sonradan, canının sıkkın olduğu ender anlardan birinde, aşkımızın o kış mevsiminin zorlayıcılığına dayanamadığını iddia etmişti. Tüm o aylar boyunca, ona şiirler yazmıştım; onun için, onun hakkında, her hafta iki ya da üç şiir; 1916 senesinin baharında bunları toplu olarak yayımlatmıştım ve Tamara, kitabı hazırlarken hiç farkına varmadığım bir şeye dikkatimi çekince, korkuya kapılmıştım. Orada da aynı uğursuz kusur, o bayağı, sahte ibare, kolaycı yargı vardı: Aşkımız sonlanmaya mahkûmdu, çünkü başlangıçtaki mucizevi anları, yağmur altındaki ıhlamurların hışırtısını ve suyun yapraklardan akışını, yabanıl kırların sevecenliğini asla yeniden yakalayamayacaktık. Üstelik –o zaman ikimizin de göremediği üzere– şiirlerim çocukçaydı, oldukça kıymetsiz şeylerdi ve hiçbir zaman piyasaya çıkarılmamaları gerekirdi. Kitap (ne yazık ki Moskova'daki Lenin Kütüphanesi'nde, "kapalı bölüm"de hâlâ bir kopyası duruyor), köşede kalmış birkaç derginin eleştirmenleri tarafından hak ettiği biçimde yerden yere vuruldu. Okuldaki Rus edebiyatı öğretmenim, büyük hayranlık duyduğum, biraz anlaşılması zor ama birinci sınıf bir şair olan Vladimir Hippius (bence yetenek bakımından, çok daha ünlü olan kuzini, kadın şair ve eleştirmen Zinaïda Hippius'un önündeydi), kitabımın bir kopyasını sınıfa ge-

1 Uzun ömürlü, kalıcı. Latince bir söz kalıbından: *"Exegi momentum ære perennius"* (Pirinçten de uzun ömürlü bir anıt diktim).

tirmiş ve en romantik dizelerimi ateşli bir sesle, istihzayla okuyarak (kızıl saçlı, sert bir adamdı), sınıf arkadaşlarımın çoğunu kahkahalara boğmuştu. Edebiyat Fonu'nun bir toplantısında, öğretmenimin tanınmış kuzini, fonun başkanlığını yürüten babamdan, asla, asla bir yazar olamayacağımı bana söylemesini rica etmişti. Babama müteşekkir olmak için sebepleri bulunan iyi niyetli, muhtaç durumda ve yeteneksiz bir gazeteci, hakkımda inanılmaz derecede hararetli, ifrada kaçan övgülerle dolu, beş yüz satırlık bir yazı kaleme almıştı; babam bu yazının basılmasını zamanında engellemişti ve ikimizin birlikte bu yazının müsveddesini dişlerimizi gıcırdatıp inleyerek okuduğumuzu hatırlıyorum; ailecek, çok tatsız bir şeyle ya da birisinin *gaffe*'ıyla[1] karşılaştığımız zaman böyle yapmayı âdet edinmiştik. Bütün bu olanlar, edebi şöhret kazanma isteğimin kökünü tamamen kazıdı ve sonraki yıllarda, neredeyse patolojik ve her zaman haklı görülemeyecek şekilde, eleştiri yazılarına kayıtsız kalmamın muhtemel sebebi buydu; böylece, çoğu yazarın tecrübe ettiği söylenen heyecanlardan, ben azade kaldım.

1916'nın baharı, Tamara'nın özel görüntülerini bana hatırlatan, St. Petersburg'un tipik baharlarından biriydi; Tamara o pazar günü, talihin yardımıyla gol üstüne gol kurtardığım zorlu bir okullar arası futbol maçının seyircileri arasında, alışılmadık bir beyaz şapkayla oturmuştu ve bizim aşk hikâyemiz kadar yaşlı bir Sarıbantlı Kadife, geçirdiği kış mevsiminin etkisiyle uçları ağaran bereli siyah kanatlarıyla, Aleksandrovski Bahçesi'ndeki bir bankın üstünde güneşlenmekteydi; ve bu sert havada, keyiflice buzdan arınmış, lacivert dalgalı Neva'nın üzerinde katedral çanları gümbürdüyordu; Söğüt Çiçeği Haftası'nda Atlı Muhafızlar Bulvarı'ndaki fuar alanında, eriyen karın üzerine şekerler saçılmıştı, bir gürültü-patırtıdır gidiyordu, tezgâhlarda tahta oyuncaklar vardı, çığırtkan işportacılar Türk lokumu satıyor ve *amerikanskie zhiteli* ("Amerika'dan gelenler") denen Kartezyen şeytanlar,[2] yani camdan yapılma mini-

1 Gaf.

2 *Cartesian devil*: İçi kısmi olarak havayla doldurulmuş, sıvı dolu bir tüpte çeşitli derinliklerde yüzmesi sağlanan bir hidrostatik oyuncak.

cik cinler, gerçek Amerikalıların yaptığı gibi (gerçi bu sıfat aslında "tuhaf insanlar" manasındaydı), pembe ya da leylak renkli alkolle doldurulmuş tüplerin içinde, gökdelenler arasındaki boşlukta, yeşilimsi gökyüzünde büroların ışıkları sönerken, bir aşağı bir yukarı hareket ediyorlardı. Sokaklardaki heyecan, insanın ormanlara ve çayırlara dönme arzusuyla sarhoş olmasına sebep oluyordu. Tamara ile ben, eski uğrak yerlerimize gitmeye can atıyorduk, ama nisan ayı boyunca annesi, aynı yazlık evi yine kiralamakla iktisatlı davranıp şehirde kalmak arasında bocaladı. Nihayet, özel bir koşulla (ki Tamara bunu, Hans Andersen masalındaki küçük denizkızının metanetiyle kabul etmişti) yazlık ev yeniden kiralandı ve harikulade bir yaz mevsimi hemen bizi sarıp sarmaladı; işte mesut Tamara'mın, parmak uçlarına kalkarak bir salkımı aşağı çekip, buruk meyvesini toplamaya çalıştığını görüyorum; tüm dünya ve ağaçlar, onun gülen gözünün çukurunda dönüp duruyordu ve güneşin altında kolunu kaldırarak böyle uğraşıp dururken, sarı, ipek elbisesinde koyu bir leke meydana gelmişti. Kendimizi yosunlu ormanda kaybettik, bir peri masalının koyunda yıkandık, birbirimizi ebediyen seveceğimize, Rusya'daki tüm küçük denizkızları gibi Tamara'nın da derlemeyi çok sevdiği çiçeklerin taçyaprakları üzerine yemin ettik. Sonbahar gelince, Tamara iş aramak üzere şehre gitti (annesinin belirlediği koşul buydu) ve zarif bir *littérateur*'ün[1] sahip olması gerektiğini düşündüğüm çeşitli tecrübeler yaşadığım sonraki aylarda, onu hiç görmedim. Aşırı duygusal ve tensel hazlara düşkün olduğum bir döneme girmiştim ve bu dönem on yıl kadar sürdü. Şimdi durduğum yerden o zamanki halime bakınca, aynı anda yüz değişik genç adam olduğumu görüyorum; hepsi, aynı anda gerçekleşen ya da üst üste binen aşk ilişkilerinde, sürekli değişen kızları kovalıyor; bu aşk ilişkileri bir gecelik maceralardan tutun, uzadıkça uzayan ve bir kandırmacadan öteye gitmeyen, pek düşük artistik puanlar aldığım kimi hoş, kimi iğrenç hadiselere kadar çeşitleniyor. Buradaki tek mesele edindiğim tecrübeler ve şimdi geçmişimi yeniden toparlamakta işime yaramayan tüm o çekici kızların göl-

1 Edip.

geleri değil; bu tecrübeler sıkıntı verici bir odak bozukluğu yaratıyor ve hafızamın vidalarını ne kadar zorlarsam zorlayayım, Tamara'yla nasıl ayrıldığımızı hatırlayamıyorum. Söz konusu bulanıklığın başka bir sebebi de olabilir: Daha önce birçok kereler ayrılmıştık. Taşradaki o son yaz mevsiminde, her gizli buluşmamızın ardından, gecenin akışkan siyahlığı içinde, maskelenmiş ayla sisli nehir arasındaki eski tahta köprünün üzerinde, onun sıcak ve ıslak gözkapaklarını, yağmurdan üşümüş yüzünü öperdim ve sonsuza dek ayrılırdık; hemen ardından, tekrar vedalaşmak üzere yine ona dönerdim; sonra uzun, karanlık, engebeli yol boyunca meşakkatli bir şekilde yavaşça pedal çeviren ayaklarımla, canavar gibi güçlü ve altta kalmayı ısrarla reddeden karanlığı yere doğru bastırmaya çalışarak, yokuş yukarı ilerlerdim.

Bununla birlikte, yürek burkucu şekilde açıklıkla hatırladığım bir şey var; 1917 yazında bir akşam, akıl almaz bir ayrılıkla geçen kışın ardından, banliyö treninde seyahat ederken Tamara'ya tesadüf etmiştim. İki durak arasında geçen birkaç dakika boyunca, sallanan ve kulak tırmalayıcı sesler çıkaran vagonlar arasındaki geçiş yerinde yan yana durmuştuk; ben ezici bir pişmanlığın verdiği yoğun utanç duygusu içindeydim, Tamara ise yediği çikolatayı sistemli şekilde, küçük ve sert parçalara bölerek, çalıştığı büroyu anlatıyordu. Rayların bir tarafında, mavimsi bataklıkların üzerinde, yanan turbalıkların koyu renkli dumanı, kehribar renkli muazzam bir günbatımının için için yanan enkazıyla kaynaşıyordu. Bence yayımlanmış kayıtlara dayanarak, Alexander Blok'un o zamanlarda bile güncesine, gördüğüm turbalık dumanını ve enkaz halindeki gökyüzünü not etmiş olduğu kanıtlanabilir. Yaşamımın sonraki bir döneminde bunu, Tamara'yı son kez görüşümle bağdaştırmıştım; küçük istasyonun yasemin kokulu, cırcırböceği sesleriyle dolmuş alacakaranlığına dalmadan önce basamaklarda dönüp bana bakmıştı. Ama bugün, hiçbir kitap sayfasının kenarına düşülmüş notlar, acının saflığını azaltamaz.

- 3 -

Yılın sonunda Lenin yönetime gelince, Bolşevikler iktidarı ellerinde tutmak için ne gerekiyorsa yapmaya başladılar ve bir kan dökme rejimi, toplama kampları, tutsaklıklar ortaya çıkmaya başladı. O sırada birçok kişi, birinin Lenin ve çetesiyle savaşıp, Mart Devrimi'nin kazanımlarını koruyacağına inanıyordu. İlk zamanlarda Sovyet direnişini önlemek için mücadele eden Kurucu Meclis'e seçilmiş olan babam, St. Petersburg'da mümkün olduğunca uzun süre kalmaya karar vermiş ama geniş ailesini, hâlâ özgür bir bölge olan Kırım'a göndermişti (bu özgürlük sadece birkaç hafta daha sürecekti). İki grup halinde seyahat ediyorduk; erkek kardeşimle ben, annem ve daha küçük üç çocuktan ayrılmıştık. Sovyet dönemi ilk sıkıcı haftasını doldurmuştu; liberal gazeteler hâlâ çıkıyordu ve bizi Nikolaevski istasyonuna bırakıp, orada bizimle birlikte bekleyen soğukkanlı babam, büfenin bir köşesindeki masaya otururak, akıcı ve (hiçbir düzeltme içermemesine hayranlık duyan dizgicilerin deyişiyle) "semavi" elyazısıyla, oransal olarak gazete sütununa denk gelen özel çizgili kâğıtlar kullanarak, artık son demlerini yaşayan *Rech* (ya da belki başka bir acil durum yayını) için, bir başyazı kaleme almıştı. Hatırladığım kadarıyla, erkek kardeşimle beni hiç gecikmeden uzaklara göndermesinin sebebi, şehirde kaldığımız takdirde yeni "Kızıl" ordu için askere alınma ihtimalimizin bulunmasıydı. Çok ilgi çekici bir bölgeye kasım ortasında, kelebek toplama mevsimi sona erdikten epey sonra gönderildiğime bayağı alınmıştım; pupa aramak konusunda da hiç başarılı değildim (yine de sonunda, Kırım'daki bahçemizde bulunan büyük meşe ağacının dibinde birkaç tane ele geçirmiştim). Babam her ikimizin yüzleri üzerinde haç çıkarıp, yüksek ihtimalle, *ves'ma vozmozhno*, bizi bir daha göremeyeceğini söyleyince, alınganlığım yerini kedere bırakmıştı; hemen ardından babam, trençkotu ve haki şapkasıyla, bavulunu kolunun altına kıstırıp, buğulu sisin içinde kaybolmuştu.

Güney istikametindeki yolculuğumuz katlanılması mümkün derecede iyi başlamıştı; Petrograd-Simferepol treninin birinci

mevki yataklı vagonu hâlâ sıcaktı ve lambalar hâlâ yanıyordu; ünlü sayılabilecek bir şarkıcı, dramatik makyajıyla, kahverengi kâğıda sarılı bir demet krizantemi göğsüne bastırarak koridorda durmuş, cama vuruyordu; dışarıdaki birisi ona el sallayarak yürürken, bu gri kenti ebediyen terk etmekte olduğumuzu hissettirecek en ufak bir sarsıntı olmaksızın, tren kayıp gitmeye başlamıştı. Ama Moskova'yı geçtikten kısa zaman sonra, rahatımız tamamen kaçtı. Yavaş ve kasvetli ilerleyişimizin birkaç noktasında, yataklı vagonumuz dahil olmak üzere tüm treni, cepheden evlerine dönen, az çok Bolşevikleşmiş askerler işgal etmeye başladı (insanlar onları, politik görüşlerine bağlı olarak ya "asker kaçakları", ya da "Kızıl Kahramanlar" olarak isimlendirmekteydiler). Kardeşim ve ben, kendimizi kompartımana kilitleyip, bizi rahatsız etmeye yönelik tüm girişimleri engellerken epey eğleniyorduk. Vagonun çatısında dolaşan bazı askerler, kompartımanımızın havalandırma deliğini tuvalet olarak kullanmayı deneyerek ve bunda başarılı olarak, eğlenceye katkıda bulundular. Birinci sınıf bir aktör olan kardeşim, kötü bir tifüs vakasının tüm belirtilerini taklit etmeyi başardı ve bu da, nihayetinde kapımızı açmayı başardıklarında dışarı çıkmamıza yardımcı oldu. Üçüncü günün sabahında tren bir süreliğine durunca, tüm bu hoş gelişmelerin arasında biraz temiz hava alma şansını buldum. Bir gayretle koridorda ilerleyip, horlayan adamların gövdelerinin üzerinden adımlarımı aşırarak dışarı çıktım. İsimsiz bir istasyonun platformu üstünde beyaz bir sis asılı duruyordu; Karkov yakınlarında bir yerdeydik. Kısa tozluklarım ve melon şapkam vardı. Elimdeki baston, dayım Ruka'dan aldığım bir koleksiyon parçasıydı; açık renkli, benekli güzel bir tahtadan yapılmaydı ve topuzu, altın bir taç içine yerleştirilmiş pembe mercandan pürüzsüz bir küre şeklindeydi. O istasyon platformunun üstünde bekleşen trajik durumdaki berduşların yerinde olsam, ortalıkta gezinip duran kırılgan genç bir züppeyi haklamanın çekiciliğine kapılmadan duramazdım. Tam bineceğim sırada, tren birdenbire silkindi ve ilerlemeye başladı; ayağım kaydı ve bastonum tekerleklerin altına düştü. O bastona özel bir bağlılığım yoktu (hatta birkaç sene sonra

dikkatsizliğim sonucu onu kaybettim) ama gözler önündeydim ve yeniyetmeliğin *amour propre*[1] ateşi beni, şimdi yapmayı hayal bile edemeyeceğim bir davranışa yönlendirdi. Bir, iki, üç vagonun geçmesini bekledikten sonra (Rus trenlerinin hız kazanması son derece uzun zaman alırdı), raylar açığa çıkınca, bastonumu düştüğü yerden aldım ve bir kâbustaymışçasına, uzaklaşıp gitmekte olan trenin arkasından koşmaya başladım. Güçlü bir proleterin kolu (Marksizmin değil de) romantik edebiyatın kurallarına uyarak, vagona tırmanmama yardım etti. Trene çıkamasam da yine aynı kurallar işleyecekti, çünkü o tarihlerde güneye taşınan ve bu gülünç olayın gerçekleştiği yere en fazla yüz elli kilometre mesafedeki bir Ukrayna köyceğizinde yaşayan Tamara'nın yakınına gelmiş olacaktım.

- 4 -

Tamara'nın nerede olduğunu, Kırım'ın güneyine varmamdan bir ay kadar sonra, beklenmedik şekilde öğrendim. Ailem Gaspra'daki Yalta havalisinde, Koreiz köyü yakınında konaklamaktaydı. Burası bana tamamen yabancıydı; kokular Rusya'ya ait değildi, sesler Rusya'ya ait değildi, her akşam müezzin köyün minaresinden (şeftali rengi göğe karşı yükselen mavi renkli ince bir kule) ezan okumaya başladığında anıran eşek, kesinlikle Bağdat'tan gelmeydi. Ve ben, suyun ince şeritler halinde oval taşların üzerinden akıp gittiği kireçli bir dere yatağının civarındaki kireçli at yolunda dikiliyor, Tamara'dan gelen mektubu okuyordum. Taşlı yamaçlarına değin Taurik[2] çam ormanlarının karakul koyunlarıyla dolu, sarp Yayla Dağları'na bakıyordum; dağ ile deniz arasında iğne yapraklıların maki benzeri örtüsü vardı; yarı saydam pembe renkli gökte utangaç bir hilal, yakınında tek başına duran nemli bir yıldızla birlikte parlıyordu; bütününde bir yapaylık hissedilen bu sahne, beni *Arabistan Geceleri*'nin güzel resimlenmiş, lakin üzücü şekilde kı-

1 Gurur, özsaygı.

2 Antik Yunanlılar, Kırım'a *Taurike Khersonesos* adını vermişti.

saltılmış bir baskısına benzer şekilde etkiliyordu. Ansızın, sürgünün ıstırabını derinden hissetmiştim. Elbette Puşkin'in başına da bunlar gelmişti –o da buraya sürgüne gönderildiğinde, iklime uyum sağlamış serviler ve defneler arasında gezinmişti– ama onun çektiği acılarından etkilenmiş olsam da, hissettiğim vecdin yapmacık olduğunu zannetmiyorum. Sonraki birkaç yıl boyunca, o verimli heyecanı dindiren bir roman yazıncaya değin, benim için memleketimi kaybetmek, sevgilimi kaybetmeye denkti.

Bu arada, ailemin hayatı tamamen değişmişti. Bir talk pudrası kutusuna kurnazca saklanmış birkaç mücevher dışında, tam anlamıyla batık vaziyetteydik. Ama asıl sorunumuz bu değildi. Yerel Tatar hükümeti yeni ortaya çıkan bir Sovyet tarafından devrilmişti ve akıl almaz, küçük düşürücü bir güvensizlik hissi içindeydik. 1917-18 kışında ve hatta rüzgârlı ve aydınlık Kırım baharında, budala ölüm yanı başımızda yalpalayarak gezindi durdu. İki günde bir, beyaz Yalta limanında (hatırlayacağınız üzere, Çehov'un "Küçük Köpekli Kadın"ındaki hanımın tatil kalabalığı içinde uzun saplı gözlüğünü kaybettiği yerde), ayağına ağırlık bağlanan zararsız insanlar, Sivastopol'dan özel olarak getirilen Bolşevik denizciler tarafından vuruluyordu. Zararsız sayılamayacak olan babam ise, bu kez, bazı tehlikeli maceralardan sonra bize katılmış ve akciğer uzmanlarının bulunduğu bu bölgede, adını değiştirmeksizin bir doktor kimliğine bürünmüştü (satranç tahtasında buna denk gelen bir hamle, yorumcular tarafından "basit ve zarif" olarak nitelenebilir). İyiliksever bir dostumuz olan Kontes Sofya Panin'in hizmetimize sunduğu, dikkat çekmeyen bir villada kalıyorduk. Bazı gecelerde, suikastçıların yakınlarda olduğu söylentisi çıktığı zaman, adamlarımız evin çevresinde devriye geziyorlardı. Zakkum yapraklarının soluk bir duvar üzerine düşen ince gölgeleri, denizden esen meltemle ihtiyatlı şekilde hareket eder, sanki büyük bir gizlilikle, bir şeye dikkat çekmeye çalışırlardı. Bir çiftemiz ve Belçika malı bir otomatik tüfeğimiz vardı; yasaya aykırı olarak silah bulunduran herkesin görüldüğü yerde vurulacağını söyleyen bildiriyle alay etmek için, ne gerekiyorsa yapıyorduk.

Şansımız yaver gitti ve herhangi bir şey olmadı; ocak ayının bir gecesinde yaşadığımız şoku saymazsak: Hayduta benzeyen, deriler ve kürkler içinde bir figür aramıza girivermişti; neyse ki bunun, bazı iyi dostlarımız tarafından beklenmedik şekilde gönderilen ve çok makbule geçen parayı bize teslim etmek için, ta St. Petersburg'dan buraya kadar Rusya'nın buz gibi soğuk ve vahşi topraklarında, trenlerin tamponlarında ve yük vagonlarında seyahat eden, eski şoförümüz Ziganov'dan başkası olmadığı ortaya çıkmıştı. Ziganov, St. Petersburg'daki adresimize ulaşan postayı da getirmişti; bu postanın içinde Tamara'nın yazdığı o mektup da vardı. Bizimle bir ay boyunca kaldıktan sonra, Kırım'dan sıkıldığını beyan eden Ziganov yanımızdan ayrıldı ve omzunda büyük bir çantayla kuzeye döndü; gözünün kaldığını bilsek memnuniyetle ona vereceğimiz ve şayet değersiz takılarını da çaldığı kansız suratlı bir hizmetçi kız intikam dürtüsüyle bizi uyarmasa, yokluğunu fark etmemiz zaman alacak olan çeşitli eşyaları, çantasına doldurmuştu (bir pantolon presi, tenis ayakkabıları, gecelikler, bir çalar saat, bir ütüyle, şimdi anımsayamadığım başka saçma sapan şeyler). İşin ilginç tarafı bizi, annemin talk pudrası kutusunda sakladığımız (Ziganov'un hemen tespit ettiği) değerli taşları oradan almaya, bahçedeki münasip bir meşe ağacının altına bir çukur kazıp gömmeye o ikna etmişti; Ziganov çekip gittikten sonra, taşların hepsini gömdüğümüz yerde bulmuştuk.

Sonra, 1918'de bir bahar günü, badem ağaçlarının pembe pembe çiçek açarak dağın koyu renkli yamacını canlandırdığı dönemde, Bolşevikler ortadan kayboldu ve Alman ordusu sessizce onların yerini aldı. Vatanperver Ruslar, bir yandan soydaşları olan cellatlardan kurtuldukları için içgüdüsel bir rahatlama duyuyorlardı, öte yandan bu kurtuluşu yabancı bir işgalciye, üstelik Almanlara borçlu olmaktan dolayı rahatsızdılar. Bununla birlikte Almanlar, batıdaki savaşı kaybediyorlardı ve Yalta'ya parmaklarının ucuna basarak, çekingen gülümseyişlerle gelmişlerdi; fazlaca ortalıkta dolaşmayan, bu yüzden görmezden gelinmesi kolay bir orduydular ve vatanperverler, parklardaki otların üzerine gönülsüzce dikilmiş ÇİMLERE BASMAYINIZ ta-

belalarına kıs kıs gülmek dışında, gerçekten de onları görmezden geldiler. Sovyet yöneticilerinin tahliye ettiği evlerdeki su tesisatını güzelce onaran Almanlar da birkaç ay sonra çekip gittiler; Beyazlar doğudan yavaş yavaş ilerlemeye ve kısa zaman sonra, Kırım'a kuzeyden saldıran Kızıllarla savaşmaya başladılar. Babam, Simferopol'deki bölgesel hükümetin adalet bakanı oldu ve ailesi, Yalta yakınlarındaki, eskiden Çarlık toprakları olan Livadia'ya yerleşti. Beyazların eline yeni şehirler geçtikçe, barışçıl yılların güzel ortamını andıran aceleci, karmaşık bir neşe hali yaygınlaşıyordu. Kafeler çok iyi işliyordu. Türlü türlü tiyatrolar açılıyordu. Bir sabah, bir dağ yolunda, Çerkez kostümü giymiş, gergin ve terli yüzü fantastik bir sarıya boyanmış, tuhaf bir süvari karşıma çıkmıştı. Binicisini hiç önemsemeden, katıldığı eğlentiyi terk eden incinmiş bir adamın kararlı yürüyüşüyle sarp patikadan inen atının koşumlarına, şiddetle asılıyordu. Daha önce kaçkın atlar görmüştüm ama sahibini mağlup eden böyle bir ata hiç rast gelmemiştim ve talihsiz binicinin, Tamara ve benim sinema perdesinde defalarca seyredip hayranlık duyduğumuz Mozjuhin olduğunu fark edince, bu hayret verici durum eğlenceli bir hal aldı. Yörenin dağlarındaki otlaklarda, *Hacı Murat*'tan (Tolstoy'un, usta bir binici olan o centilmen dağ lideriyle ilgili hikâyesi) uyarlanan bir filmin provaları yapılıyordu. Mozjuhin beni görünce dişlerinin arasından, "Durdurun şu yabaniyi [*Derzhite proklyatoe zhivotnoe*]," demişti ama aynı anda, iki kendinden emin Tatar hatır hutur ve şangır şungur seslerle imdada koşmuştu ve ben de, elimde kelebek kepçesiyle, yorgun argın, *Hippolyte Grayling*'lerin *Euxine* ırkının beni beklediği daha yüksek kayalıklara doğru tırmanmaya devam etmiştim.

Bir gençlik serabı olan 1918 yazının vahasında, erkek kardeşim ve ben, körfez kıyısındaki Oleiz malikânesinin sahipleri olan cana yakın ve eksantrik aileyi, sık sık ziyaret ederdik. Kısa zamanda, yaşıtım olan Lidya T. ile aramızda şakacı bir arkadaşlık gelişmişti. Ortalıkta her zaman çok sayıda genç insan, bilezikli kolları kahverengi genç güzeller, Sorin isminde tanınmış bir ressam, bir balet, bazıları yakında ölecek olan neşeli Beyaz Ordu subayları vardı; plaj partileri, battaniye parti-

leri, şenlik ateşleri, ayışığıyla pul pul aydınlanan deniz ve bolca içilen Kırım Muscat Lunel şarabı sayesinde, aşıkâne eğlenceler eksik olmuyordu; bu havai, yoz ve biraz da gerçek dışı (Puşkin'in bir asır önceki Kırım ziyaretinin atmosferini hatırlattığını düşünüp memnuniyet duyduğum) arka plana karşı, Lidya ve ben kendi icat ettiğimiz küçük bir oyun oynardık. Bu oyunda, geleceğe dönük hayalî bir biyografik projeksiyon gerçekleştiriyor, bunun parodisini yapıyorduk; aldatıcı nitelikte olan şimdiki zamanı, dondurulmuş bir geçmiş haline getiriyor, yaşlılıktan her yanı titreyen bir hatıra anlatıcısına, gençlik zamanında tanımış olduğu büyük bir yazarla ilgili şeyleri söyletiyorduk. Mesela Lidya ya da ben (hangimize ilham geldiyse) akşam yemeği sonrasında terasta şöyle deyiveriyorduk: "Yazar akşam yemeğinden sonra terasa çıkmayı severdi," veya V. V.'nin sıcak bir gecede söylediği şeyi hiç unutmayacağım: "Bu gece," demişti, "hava sıcak"; yahut daha da aptalca bir söz: "Sigarasını tüttürmeden önce yakmayı âdet edinmişti." Tüm bu sözleri, o sırada çok eğlenceli ve zararsız görünen dalgın, hatıralara dalmış gibi bir edayla söylerdik; oysa şimdi, acaba istemeksizin, huysuz ve kinci bir iblisi rahatsız mı ettik diye düşünmeden edemiyorum.

Bütün o aylar boyunca, ne zaman bir posta çantası Ukrayna'dan Yalta'ya ulaşmayı başarsa, içinde Cynara'mdan[1] bir mektup da olurdu. Hiçbir şey mektupların, akla hayale sığmayan taşıyıcıların himayesinde, iç savaşların bıraktığı pisliklerin arasında yolunu nasıl bulabildiğinden daha gizemli değildir; lakin o pislikler yüzünden mektuplaşmamız kesintiye uğradığında, Tamara sanki iletilerini, insanların etkileyemeyeceği, hava ya da gelgit gibi doğal hadiselerle gönderir ve kendisine yanıt vermediğim için beni suçlardı; oysa orada bulunduğum aylar boyunca ona mektup yazmaktan ve onu düşünmekten başka bir şey yapmamıştım; onca ihanetime karşın.

---

1 Ernest Dowson'ın (1867-1900) dizelerine bir gönderme: "*I have forgot much, Cynara! gone with the wind*".

– 5 –

Gençliğinde aldığı gerçek bir aşk mektubunu, bir edebi eserin içine yumuşak ete gömülmüş temiz bir mermi misali yerleştirebilen ve onu kurgu hayatlar arasında gayet güvenli biçimde muhafaza edebilen romancıya ne mutlu. Keşke mektuplaşmalarımızın tümünü bu şekilde saklamış olsaydım. Tamara'nın mektupları, çok iyi bildiğimiz kır manzarasını da büyülü şekilde yeniden kuruyordu. Bu mektuplar bir bakıma, vaktiyle ona adadığım, ifade gücü daha yetersiz lirik şiirlere karşılık olarak söylenmiş, uzaklardan gelen, ama son derece net şekilde duyulan bir şarkıydı. Lise öğrencisi bir genç kızın üslubuyla yazdığı o nesirdeki, gizemini çözemediğim sade kelimeler, St. Petersburg kırsalındaki her bir ıslak yaprağın kokusuna, sonbaharın paslı beneklerle lekelediği her bir eğreltiotuna dair güçlü çağrışımlarla yüklüydü. Son mektuplarının birinde, adeta söz sanatının saf kaynağına yönelerek, "Yağmur yağdığı zaman niye o kadar sevinirdik?" diye sormuştu. *"Bozhe moy"* ("Tanrım" değil de, *mon Dieu*), her şey nereye gitti, bütün o uzak, parlak, tatlı (*Vsyo eto dalyokoe, svetloe, miloe* – Rusçada buraya bir özne gelmesi gerekmez; çünkü bunlar çıplak bir sahnede, düşük bir ışık altında soyut isimleri canlandıran, eril ya da dişil olmayan sıfatlardır).

Tamara. Rusya, eski bahçelerle birleşen bakir ormanlar, kuzeye özgü huşlar ve köknarlar, her yaz kır evimize geldiğimiz zaman elleri ve dizleri üzerine çöküp toprağı öpen annemin görüntüsü, *et la montagne et le grand chêne*;[1] kader bir gün bütün bunları palas pandıras bohçalayıp denize atarak, beni çocukluğumdan koparıp aldı. Bununla birlikte, acılardan azade başka yazgılar için edilecek fazla bir söz olur muydu, merak ediyorum; mesela düzgün, güvenli, küçük bir kasabada geçen zamanın, ilkel şekilde perspektif yoksunu devamlılığını düşünelim: öyle ki, elli yaşına gelen adam hâlâ çocukluğun padavra kaplamalı evinde oyalanmakta, çatı katını her temizleyişinde bir yı-

1 *Ve dağ ve koca meşe*; Fransız şair François-René de Chateaubriand'ın (1768-1848) "Romance a Hélène" şiirine gönderme.

ğın eski çocuk kitabını ve daha bir sürü ömrünü doldurmuş nesneyi yeniden bulmaktadır; sıcak pazar sabahlarında adamın karısı kaldırımda durup bir-iki dakikalığına, 1915'e kadar ağzı nane kokulu ve eline çabuk Margaret Ann iken, şimdi korkunç, çenebaz, ağır makyajlı Bayan McGee'ye dönüşmüş olan ve kiliseye gitmek üzere evinden çıkmış kadınla laflamaktadır.

Kendi yazgımdaki kırılma, geçmişe dönük olarak bana, dünyalara değişmeyeceğim bir sıçramalı geri tepme sağlıyor. Tamara'yla aramızdaki o mektuplaşmadan sonra geçen zaman boyunca, vatan özlemi benim için, hissi ve özel bir mesele olageldi. Şimdilerde, geçmişe özlem ya da vatanseverlik duyguları bakımından, Yayla'daki çimenleri, Urallardaki bir kanyonu ya da Aral bölgesindeki tuz alanlarını zihnimde canlandırmak beni, mesela Utah'ı hayal etmek kadar az, yahut en fazla o kadar etkiliyor; oysa herhangi bir kıtada, St. Petersburg'un kırsal alanını hatırlatan bir şey görsem, içim sızlar. Eskiden yaşadığım yerleri yeniden gidip görmek nasıl olurdu, tasavvur edemiyorum. Bazen kendimi sahte bir pasaportla, takma bir isim altında oraları tekrar ziyaret ederken hayal ediyorum. Pekâlâ olabilirdi.

Ama yapacağımı sanmıyorum. Bu hayali fazlasıyla uzun zaman, boşu boşuna kurdum. Benzer şekilde, Kırım'da kaldığım on altı ayın ikinci yarısında epey bir müddet, Denikin'in ordusuna katılmayı tasarlamıştım; amacım (garibim Yuri'nin hayalinin aksine) burnu zırhlı savaş atımı St. Petersburg'un taş döşeli yollarında koşturmak değil, Ukrayna'daki köyceğizinde kalan Tamara'ya ulaşmaktı, ama ben kararımı kesinleştirene kadar, bahsettiğim ordunun varlığı sona ermişti. 1919'un Mart ayında Kızıllar, Kuzey Kırım yönünden sökün etti ve anti-Bolşevik gruplar, çeşitli limanlardan düzensiz şekilde gemilere binip kaçmaya başladılar. Ailem ve ben, Sivastopol körfezinin cam gibi parlayan denizi üzerinde, kıyıdan yapılan makineli tüfek ateşi altında (Bolşevikler limanı az önce ele geçirmişlerdi), *Nadejda* (Umut) adlı, kurutulmuş meyve taşıyan küçük bir Yunan gemisiyle Konstantinopolis ve Pire istikametinde demir almıştık. Zikzak çizerek körfezden çıktığımız sırada, babamla oynadığımız satranca dikkatimi vermeye çalıştığımı hatırlıyorum

–atlardan birinin kafası kopuktu ve eksik kalenin yerine bir poker fişi koymuştuk– ve düşüncelerim, Rusya'dan ayrılıyor olma duygusunu gölgeliyordu; Kızıllar orada olsun olmasın, Tamara'nın mektupları mucizevi ve lüzumsuz bir şekilde Güney Kırım'a gelmeye devam ederek, oradan kaçıp gitmiş alıcıyı arayacaklardı; yabancı bir bölgeye, hatalı bir irtifaya, tanımadıkları bir bitki örtüsünün ortasına bırakılmış şaşkın kelebekler gibi, güçsüzce kanat çırparak dolaşıp duracaklardı.

13

- 1 -

1919'da çok sayıda Nabokov –aslında üç ayrı aile– Kırım ve Yunanistan üzerinden Batı Avrupa'ya kaçtı. Erkek kardeşimle benim, entelektüel faziletlerimiz sayesinde değilse de, çektiğimiz politik sıkıntıların kefareti olmak üzere, Cambridge'de eğitim görmemiz için şartlar ayarlanmıştı. Ailemin diğer fertleri, bir süreliğine Londra'da kalabilmeyi umuyorlardı. Buradaki masraflarını, öngörü sahibi yaşlı oda hizmetçimiz Nataşa'nın, annemin Kasım 1917'de St. Petersburg'dan ayrılışının hemen öncesinde şifonyerden alıp bir *nécessaire*'e[1] koyduğu, bir avuç mücevher sayesinde karşılayacaklardı; bu mücevherler kısa süreliğine Kırım'daki bir bahçeye gömülmüş, yahut gizemli bir olgunlaşma süreci geçirmeye bırakılmıştı. Kuzeydeki evimizi terk ederken, bunun kısa bir bekleyiş, Rusya'nın güney kenarında ihtiyaten geçirilmesi gereken bir zaman olduğunu düşünmüştük, ama yeni rejimin öfkesi dinmek bilmiyordu. Yunanistan'da iki bahar ayı boyunca, bana aman vermez bir düşmanlık içindeki çoban köpeklerine meydan okuyarak, boşu boşuna *Gruner* Turuncu Süslü kelebeğini, *Heldreich* Azameti'ni, *Krueper* Beyaz'ını

1 Gerekli eşya kutusu.

aradım: Ülkenin yanlış tarafındaydım. Yunanistan'dan 18 Mayıs 1919 günü New York'a doğru (bana kalırsa zamanından yirmi bir yıl erken) demir alan ama bizi Marsilya'ya bırakan Cunard yolcu gemisi *Pannoia*'da, fokstrot dansını öğrenmiştim. Kömür karası gecede Fransa'yı tıngırtılar içinde geçtik. Dover-Londra treni usulca durduğu esnada, solgun renkli Kanal'ın görüntüsü hâlâ içimizde salınmaktaydı. Victoria İstasyonu'nun kirli duvarlarında art arda sergilenen gri armut resimleri, çocukluğumda İngiliz mürebbiyelerin beni yıkarken kullandıkları banyo sabununun reklamını yapıyordu. Daha haftasında, benden beş yaş büyük, fidan boylu ve dik başlı bir kız olan ilk İngiliz sevgilimle, bir yardım derneğinin balosunda yanak yanağa idim.

Babam daha önce İngiltere'ye gelmişti; en son 1916'nın Şubat ayında, Rus basınının diğer beş önemli temsilcisiyle birlikte, İngiliz hükümetince savaş hazırlıklarını izletmek amacıyla davet edilmişti (anlaşılan bu hazırlıkların, Rus kamuoyunda yeterince takdir edilmediği düşünülüyordu). Oraya giderlerken, babam ve Korni Çukovski'nin, *Afrika* hakkında uyaklı bir şiir yazmak hususunda meydan okuduğu şair ve romancı Aleksi Tolstoy (Kont Lyov Nikolayeviç ile hiçbir akrabalığı yoktu), kendisini deniz tutmuş olmasına rağmen, şu hoş beyiti yazmıştı:

Vizhu pal'mu i Kafrika.
Eto-Afrika.
(Bir palmiye ve küçük bir Kaffir görmekteyim. Burası Afrika.)

İngiltere'de ziyaretçilere donanma gösterilmişti. Yemeğin ardından konuşmalara geçilmişti. Erzurum'un Ruslarca tam zamanında ele geçirilmiş olması ve İngiltere'de askere alınmaların hâlâ başlamaması ("Siz de var mısınız savaşta, yoksa bekleyecek misiniz hele Mart da çıka?" diyordu alaycı afişler) hazır konuşma başlıklarıydı. Sir Edward Grey'in örgütlediği resmî bir ziyafet verilmiş, V. George'la gülünç bir sohbet gerçekleşmişti; grubun *enfant terrible*'si[1] olan Çukovski, onun Oscar

1 Yaramaz (korkunç) çocuk.

Wilde'ın eserlerini sevip sevmediğini öğrenmek konusunda ısrarcı olmuştu – "dze ooarks of OOald". Kendisini sorguya çeken adamın aksanı karşısında şaşkına dönen ve zaten bir kitap kurdu olmayan kral, konuklarına Londra'nın sisi hakkında ne düşündüklerini sorarak karşılık vermişti (Çukovski daha sonra muzafferane şekilde bu olayı, İngilizlerin bir yazarı ahlaki konumu sebebiyle nasıl dışladıklarının bir örneği olarak aktarmıştı).

Geçenlerde New York Halk Kütüphanesi'ne uğradığım zaman, babamın *Iz Voyuyushchey Anglii* (İngiltere'nin Savaş İçindeki Durumuna Dair Rapor) adlı Petrograd, 1916 künyeli kitabında, aktardığım bu olaya yer verilmediğini gördüm. Gerçekten bu kitapta, onun günlük yaşamındaki esprili konuşmalarının örneklerine rastlamak mümkün değil; bunun istisnası olarak sadece, H. G. Wells'le oynadıkları bir badminton (yoksa *fives*[1] mıydı?) maçından ve Flamanya'daki birinci hat siperlerine yaptığı ziyaretten bahsetmiş; anlattığına göre burada konukseverlik, bir Alman el bombasının ziyaretçilerin birkaç metre uzağında patlamasına izin verilecek kadar ileri gitmiş. Bu rapor kitap olarak basılmadan önce, Rusya'daki bir günlük gazetede tefrika edilmişti. Orada babam, belirgin bir eski-dünya naifliğiyle, Amiral Jellicoe'nun, bir menü kartını doldurmak üzere kendisinden ödünç aldığı Swan marka dolma kalemin rahat kullanımını ve yazış güzelliğini övmesi üzerine, kalemi ona hediye ettiğinden bahsediyor. Kalem markasının böyle talihsiz şekilde ifşa edilmesi, Londra gazetelerinde *Mabie, Todd and Co. Ltd*'nin reklamlarında hemen karşılığını bulmuş, ilgili paragraf tercüme edilerek, babamın kaotik bir deniz savaşının ortasında, firmanın mamulünü Büyük Filo'nun başkumandanına verişi tasvir edilmişti.

Ama şimdi ne ziyafetler, ne konuşmalar, ne de Bolşevizmin, birçok yabancı gözlemcinin sandığının aksine yeni ve çekici bir devrimci tecrübe değil, gayet acımasız ve barbarca –çöldeki kumlar kadar eski– bir baskı şekli olduğuna ikna edilemeyen Wells'le top oyunları söz konusuydu. Elm Park Gardens'da

1 İngiltere'de oynanan bir tür eltopu.

geçen maliyeti yüksek birkaç aydan sonra, anne-babam ve üç küçük kardeşim, Londra'dan Berlin'e taşındılar (babam burada, 1922 Mart'ındaki ölümüne kadar bir Rus *émigré* gazetesini, Halkın Özgürlüğü Partisi'nden arkadaşı olan Yosif Hessen'le birlikte yönetti); bu arada erkek kardeşimle ben de Cambridge'e gittik: O, Christ College'e; ben, Trinity'ye.

– 2 –

İki erkek kardeşim vardı: Sergey ve Kiril. Rus ailelerindeki uygulama gereğince, en küçüğümüz olan Kiril'in (1911-1964) aynı zamanda vaftiz babası olmuştum. Vayra'daki oturma odamızda yapılan vaftiz töreninin belli bir aşamasında, onu önce dikkatle tutmuş, sonra da vaftiz annesi olan Ekaterina Dmitriyevna Danzas'a (babamın kuzeni ve Puşkin'in ölümcül düellosunda ona şahitlik eden Albay K. K. Danzas'ın kardeşinin torunu) vermiştim. Çocukluğunda Kiril, iki kız kardeşimle birlikte, şehirdeki evimizde ve taşradaki malikânemizde ağabeylerinin odalarından ayrı bir yerde bulunan çocuk odalarında yatıp kalkardı. Avrupa'daki yirmi yıllık gurbet hayatım boyunca, 1919-1940 arasında onu çok az gördüm, sonrasındaysa, ta 1960'ta Avrupa'yı ikinci kez ziyaret ettiğim ve çok dostça, eğlenceli buluşmalar yaşadığımız tarihe kadar hiç görüşemedik.

Kiril Londra, Berlin ve Prag'da okula, Louvain'de üniversiteye devam etti. Belçikalı bir kız olan Gilberte Barbanson'la evlendi; Brüksel'de (neşelice ama başarısız şekilde) bir seyahat acentası işleten Gilberte, Münih'te kalp krizinden öldü.

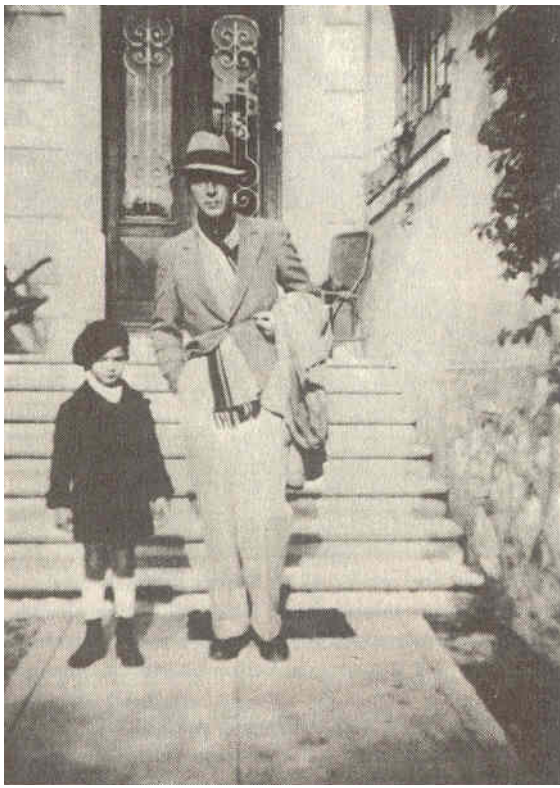
Kiril deniz tatillerine ve güzel yemeklere bayılırdı. Boğa güreşinden, tıpkı benim gibi nefret ederdi. Beş dil konuşurdu. Son derece şakacıydı. Hayatta en önem verdiği şey edebiyat, özellikle de Rus şiiriydi. Yazdığı şiirlerde Gumilyov'un ve Hodaseviç'in etkisi hissedilir. Bunları seyrek olarak yayımlatırdı ve şakalarının ardına sakladığı iç dünyası gibi, yazdıklarını da çevresindekilerle pek paylaşmazdı.

Çeşitli sebeplerle, diğer erkek kardeşim hakkında konuşmak



Karım bu fotoğrafı, otel odamızda bir roman yazmakla meşgul olduğum sırada, bana fark ettirmeden çekmiş. Otel, Doğu Pireneler'de, Le Boulou'daki Établissement Thermal. Tarih (fotoğraftaki takvimden anlaşıldığı üzere) 27 Şubat 1929. Roman, akıl hastası bir satranç oyuncusunun icat ettiği savunmayı konu edinen, *Zashcita Luzhina* (Lujin Savunması). Masa örtüsünün desenine dikkat edin. Mürekkep şişesiyle, iyice dolmuş kültablasının arasında, yarısı dolu bir Gauloises sigarası paketi seçilebiliyor. Aile fotoğrafları, Dahl'ın *Rusça Sözlük*'ünün dört cildine dayalı olarak duruyor. Dayanıklı, koyu kahverengi kalem sapım (Avrupa'daki yirmi yıllık edebi çalışmalarım boyunca kullandığım, körpe meşe ağacından yapılma, çok sevdiğim bir gereçti ve onu Ithaca, New York'ta dekanlık odasında duran bavulların birinde yeniden bulmuştum) arka ucunda diş izlerim var. Yazı yazan elimin gerisinde, bir kısmı görünen yayma tahtaları duruyor. Bahar mevsiminin güveleri bulutlu gecelerde açık pencereden girer ve solumdaki ışıklı duvara konarlardı. Bu şekilde birkaç tane, mükemmel durumda ender *Pug* yakaladık ve hemen tahtanın üzerine yerleştirdik (bunlar şimdi bir Amerikan müzesinde duruyor). Öylesine saptanmış bir enstantane, nadiren bir hayatı bu kadar iyi yansıtır.

Uzun yıllar önce, St. Petersburg'da, bir tramvay kondüktörünün *Toplu Şiirleri*'nin ve özellikle de onu üniformasını giymiş, sağlam çizmelerini çekmiş halde gösteren fotoğrafının, beni çok eğlendirdiğini hatırlıyorum: Yazar esas duruşta poz vermişti; yerde bir çift yeni şoson ve yan taraftaki konsolun üstünde de, babasının savaş madalyaları duruyordu. Akıllı kondüktör, öngörülü fotoğrafçı!



Üç yaşındaki oğlumuz Dmitri'nin (doğum tarihi 10 Mayıs 1934) Mentone Les Hespedires'deki pansiyonumuzun önünde, 1937 Aralık'ının başında, benimle birlikte çekilmiş fotoğrafı. O pansiyona yirmi iki sene sonra tekrar gittik. Yönetim ve sundurmadaki mobilyalar haricinde hiçbir şey değişmemişti. Elbette, zaman içinde geriye dönmek insanı heyecanlandırıyor; lakin onun dışında, gittiğim memleketlerdeki *émigré* uğraklarını yeniden ziyaret etmekten özel bir zevk almam. Kış mevsiminde ortaya çıkan sivrisineklerin pek berbat olduğunu hatırlıyorum. Odamın ışığını söndürür söndürmez başlayan uğursuz vınlama, o şeytani böceğin döne döne uçuşuyla garip bir karşıtlık arz edecek şekilde acelesiz, hüzünlü ve ihtiyatlıydı. Karanlığın içinde gerçekleşecek teması bekler, elimi dikkatlice yatak çarşafının altından çıkarır ve kulağımın üstüne tokadı patlatıverirdim; kaçıp giden sivrisineğin vızıltısıyla kulağımdaki uğultu birbirine karışırdı. Ama sabahleyin, bana eziyet ederek karnını doyurmuş halde beyaz tavanda duran ve kalın küçük bir çizgiye benzeyen böceği yakalamak için, kelebek kepçeme nasıl da sabırsızlıkla uzanırdım!

bana son derece zor geliyor. Sebastian Knight'ın izini sürmek için, taraçalar ve kişiyi kendi matına götüren kombinasyonlar içinde yürüttüğüm çarpık soruşturma (1940), bu hatıratın ilk varyantında kaçındığım ve şimdi yapmak zorunda kaldığım işle karşılaştırıldığında, solda sıfır kalıyor. Evvelki bölümlerde kısaca değindiğim zavallı küçük maceralar dışında, onun çocukluğuyla benimki pek kesişmedi. Sergey, en zengin ve en ayrıntılı hatıralarımın arka planındaki bir gölgeden ibaretti. Ben, şımartılan evlattım; o ise bu durumun tanığıydı. Benden on buçuk ay sonra, 12 Mart 1900'de sezaryenle dünyaya gelen kardeşim, benden önce olgunlaşmıştı ve fiziksel olarak benden büyük görünürdü. Nadiren birlikte oynardık; benim hoşlandığım şeylerin çoğuna karşı ilgisizdi: Oyuncak trenler, oyuncak tabancalar, Kızılderililer, Kızıl Kelebekler. Altı yaşında, Napolyon'a karşı, Matmazel'in göz yumduğu aşırı bir hayranlık geliştirdi ve onun küçük bir bronz büstüyle uyumaya başladı. Sakin, aldırışsız bir çocuktu ve özel öğretmenlerimizle, bana nazaran daha çok vakit geçirirdi. On yaşında müziğe ilgi duymaya başladı ve sayısız ders aldı, babamla konserlere gitti, üst kattaki piyanoda kulağımızın dibinde, saatlerce operalardan bölümler çaldı. Arkadan sürünerek yaklaşıp, onu kaburgalarından dürterdim; ne sefil bir hatıra.

Ayrı okullara gittik; o babamın eski *gimnasiya*'sına devam etti ve on beş yaşındayken, siyah okul üniformasında, yasadışı unsurlar belirdi: Küçük, açık gri lekecikler. O sıralarda, masasının üzerinde günlüğünden bir sayfa bulup okumuş ve aptalca bir merakla, bu sayfayı özel öğretmenime göstermiştim; o da hemen babama göstermiş, sonra kendince, gençlerin ne gibi tuhaf davranışlar sergileyebileceğine dair açıklamalarda bulunmuştu.

İkimizin de sevdiği tek oyun, tenisti. Bilhassa İngiltere'de, Kensington'daki bozuk bir çim kortta ve Cambridge'deki güzel bir toprak kortta, bol bol tenis oynamıştık. Sergey solaktı. Kuşkulu puanlar üzerinde tartışmamıza mani olan, kötü bir kekemeliği vardı. Servislerinin güçsüzlüğüne ve *backhand*'lerinin kötülüğüne karşın, hiç çift-hata yapmadığı ve her topu bir du-

var gibi kararlılıkla karşıladığı için, yenmesi zor bir oyuncuydu. Cambridge'de, birbirimizi önceden hiç olmadığı kadar çok görüyorduk ve birkaç ortak arkadaşımız da vardı. İkimiz de aynı konuda eğitim gördük ve ikimiz de şeref derecesiyle mezun olduk, ardından Paris'e giderek, burada geçirdiğimiz yıllarda, İngilizce ve Rusça dersleri verdik; ben ders verme işini Berlin'de de sürdürdüm.

1930'larda yine bir araya geldik ve 1938-1940 arasında Paris'te birbirimizle çok yakınlaştık. Sık sık sohbet için, Rue Boileau'da sen ve çocuğumuzla yaşadığımız iki pejmürde odaya uğrardı ama öyle denk geldi ki (bir süreliğine uzağa gitmişti), Amerika'ya gittiğimizi ancak biz ayrıldıktan sonra öğrenebildi. En iç karartıcı hatıralarım hep Paris'e ilişkindir ve oradan ayrıldığım için muazzam bir rahatlama hissetmiştim, ama kardeşim, içine düştüğü şaşkınlığı duygusuz bir kapıcıya kekeleyerek ifade etmek zorunda kaldığı için üzgünüm. Savaş sırasındaki hayatına dair fazla bir şey bilmiyorum. Bir ara, Berlin'deki bir büroda çevirmen olarak çalıştı. Dürüst ve korkusuz bir adam olduğundan, çalışma arkadaşlarının önünde rejimi eleştiriyordu; onlar da kardeşimi ihbar ettiler. Tutuklandı, bir "İngiliz casusu" olmakla suçlandı ve Hamburg'daki bir toplama kampına gönderilerek, 10 Ocak 1945'te orada, gıda eksikliğinden öldü. Hayatı boyunca, umutsuzca, hep bir şey aradı –merhamet, anlayış, ya da her ne idiyse– şimdi bu durumun farkına varmak, artık hiçbir şeyi değiştirmez ve telafi etmez.

– 3 –

Cambridge'deki ilk öğrenim yılım pek iyi başlamadı. Kasvetli ve nemli bir ekim gününün öğle üzeri, tuhaf bir müsamereye çıkacakmış gibi, yeni edindiğim koyu mavi akademik cüppemi giyinip ve kare şeklindeki siyah kepimi takarak, üniversitedeki öğretmenim E. Harrison'a ilk formel ziyaretimi gerçekleştirdim. Merdivenlerden çıkıp, hafifçe aralık duran koca bir kapıyı tıklattım. Uzaktan gelen boğuk bir ses sertçe, "Girin," dedi. Bir

tür bekleme odasını geçip, öğretmenimin çalışma odasına girdim. Önümde kahverengi bir loşluk uzanıyordu. Çalışma odasında, büyük bir şöminenin parıltısı dışında hiç ışık yoktu; şöminenin yanında karanlık bir figür, daha da karanlık bir koltukta oturmaktaydı. "Benim adım—" diyerek ilerledim ve Mr. Harrison'ın alçak hasır koltuğunun yanındaki kilimin üzerinde duran çay malzemelerine tosladım. Adam homurdanarak, çaydanlığı düzeltmek için koltuğunda sağa doğru eğildi ve dökülen ıslak siyah yaprak öbeğini toparlayıp, tekrar çaydanlığa doldurdu. Böylece üniversite hayatım, bir utanç notuyla başlamış oldu ve bu not orada kaldığım üç sene boyunca, zaman zaman ısrarla kendini yeniden gösterdi.

Mr. Harrison iki "Beyaz Rus"un bir arada kalmasının iyi bir fikir olduğunu düşündüğünden, başlangıçta Trinity Lane'deki bir pansiyon dairesini, kafası karışık bir vatandaşımla paylaştım. Birkaç ay sonra o üniversiteyi bıraktı ve dairede yalnız kaldım. Uzaklarda kalmış ve artık var olmayan evimle kıyaslandığında, bu odalar tahammül edilmez derecede sefil görünümlüydü. Şömine rafının üzerindeki süsleri çok iyi hatırlıyorum (daha önceki kiracılardan birinin bıraktığı, üzerinde Trinity simgesi olan camdan bir kültablası, içinde yaz tatillerimin uğultusunu saklı olarak bulduğum bir deniz kabuğu); ev sahibemin, acınası durumdaki bir zamazingo olan eski mekanik piyanosu da hatırımda; içinde kopmuş, ezilmiş, karman çorman olmuş müzikler kayıtlıydı ve bir kez çaldığını bir daha çalamazdı. Daracık Trinity Lane, ağırbaşlı ve hayli kederli bir küçük sokaktı, neredeyse hiç geleni gideni yoktu, ama on altıncı yüzyıla uzanan dehşet verici bir tarihe sahip olduğunu öğrenmiştim; o zamanlar adı Findsilver Lane olmakla birlikte, su oluklarının tiksindirici görüntüsü sebebiyle, daha kaba bir isimle anılırmış. Soğuktan çok çektim ama bazılarının söylediğinin aksine, Cambridge'in yatak odalarındaki kutup soğuğu, lavabo maşrapalarındaki suyun tamamen donmasına sebep olmazdı. Aslına bakılırsa, suyun yüzeyinde sadece ince bir buz tabakası oluşurdu ve bu da, diş fırçasının sapını buz parçacıklarına vurmak suretiyle kolayca kırılırdı; artık eskilerde kalmış o çınla-

ma sesi, şimdi Amerikanlaşmış kulağıma neşeli bile geliyor. Yataktan kalkmanın başkaca bir eğlenceli tarafı yoktu. Sabahları Trinity Lane'den Banyolar'a doğru, soluğum ağzımdan güçsüzce sızarak, pijamalarımın üstüne giydiğim ince sabahlık ve kolumun altındaki soğuk, şişman sünger torbasıyla yaptığım yürüyüşleri düşününce, o üşümeyi kemiklerimde hissediyorum. Dünya yıkılsa, İngiliz erkeklerini gizlice ısıtan o "yünlü içlikleri" derimin üstüne giymemeye kararlıydım. Palto kadınsı kabul ediliyordu. İster bir atlet, isterse solcu bir şair olsun, ortalama bir Cambridge'li öğrencinin günlük kıyafetinin şekli şemaili belliydi: Ayakkabıları kalın lastik tabanlı, flanel pantolonları koyu gri, Norfolk ceketinin altına giydiği "jumper" dedikleri düğmeli süveter, muhafazakâr şekilde kahverengi olurdu. Herhalde neşeli tipler olarak nitelenebilecek öğrencilerse, eski bağcıksız ayakkabılar, çok açık gri renkte flanel pantolonlar, parlak sarı renkli bir "jumper" ve iyi bir takım elbisenin tek ceketini giyerlerdi. O günlerde artık elbiselere olan ilgim sönmekteydi ama Rusya'daki normal giyim-kuşamdan sonra, terliklerle dolaşmak, jartiyer kullanmamak, o günlerin cüretli bir buluşu olmak üzere yakayı gömleğe dikili olarak kullanmak, bana bayağı eğlenceli geliyordu.

Gönülsüzce katıldığım bu ılımlı maskeli balonun, zihnimde bıraktığı izler o kadar önemsiz ki, konuyu daha fazla uzatmamak yerinde olacak. İngiltere'deki üniversite yıllarım, aslında bir Rus yazarı olmaya çalışmamın hikâyesidir. İçimdeki his, Cambridge ve onun tüm meşhur özelliklerinin –ulu karaağaçların, armalı pencerelerin, konuşkan saat kulelerinin– kendi başlarına bir önemleri bulunmadığını, sadece geçmişe özlem duygumun zenginliğini çerçeveleyip desteklemek için var olduklarını söylüyordu. Duygusal olarak, sevdiği bir kadın akrabasını kaybettikten sonra, insan ruhunun her zamanki tembelliği içinde onu hak ettiği şekilde tanımak için çaba göstermediğini ve o zaman bilincinde olmadığı ama şimdi açığa çıkan sevgisini, ona tam anlamıyla belli etmediğini –çok geç– fark eden bir adamın konumundaydım. Ağrıyan gözlerle, Cambridge'deki odamda ateşin başında otururken, korların, yalnız ve uzak

çanların olanca bayağılığı üzerime üzerime gelir, yüzümün çizgilerinin, havada hızla uçan bir pilotun yüzü gibi çarpılmasına sebep olurdu. Ülkemde özlediğim, paraya ve servete değişmeyeceğim ne varsa aklıma gelirdi; hayatımın böylesine şiddetli şekilde savrulup gideceğini nereden bilirdim.

Cambridge'de tanıştığım birkaç *émigré* arkadaşlarım için, duygularımın genel hali o kadar açık ve bildikti ki, bunları dile getirmeye gerek ve mahal kalmıyordu. O beyazın da beyazı Ruslarla birlikteyken, vatanperverlik ve politikanın, Lenin'den ziyade Kerenski'ye yönelik kaba bir öfkeye indirgenmiş olduğunu ve sadece maddi rahatsızlıklarla kayıplar üzerinde yükseldiğini anladım. Ayrıca, İngiliz ahbaplarımla olan ilişkilerimde de bazı beklenmedik zorluklar yaşadım; kültürlü, zeki ve insaniyetli oldukları kabul edilen bu insanlar, bütün terbiye ve inceliklerine karşın, Rusya söz konusu edildiğinde hayret verici biçimde saçma sapan laflar etmeye başlıyorlardı. Burada, tanıdığım genç bir sosyalisti örneklemek istiyorum; sırık gibi bir devdi ve fikirlerine katılmadığınız zaman piposuyla korkutucu şekilde oynamaya başlar, söylediklerini onayladığınız zaman ise hareketleri son derece rahatlatıcı olurdu. Onunla politika konusunda çok çekişirdik ama ikimizin de kıymet verdiği şairler söz konusu olduğunda, konuşmalarımız hemen yumuşayıverirdi. Bugün emsalleri arasında tanınmayan biri değil; oldukça anlamsız bir cümle kurduğumu kabul etmeliyim, öyleyse, kimliğini belli etmemek için elimden geleni yaptığımı söyleyeyim. Onu, kendisine verdiğim (veya şimdi uygun gördüğüm) takma isim olan "Nesbit"le anacağım, çünkü kendisinin, o dönemin orta yetenekli bölgesel yazarlarından Maksim Gorki'nin eski resimlerine benzediği söylenirdi ve Gorki'nin ilk hikâyelerinden birini ("Yol Arkadaşım"; bunu da not etmek uygun olur) R. Nesbit Bain çevirmişti; ayrıca "Nesbit", şimdi çağrıştırmak zorunda kalacağım "Ibsen" adıyla hoşa giden bir ses benzerliği taşıyor.

İngiliz ve Amerikan liberal düşüncesindeki Leninizm sempatisinin, bu ülkelerin iç politikalarından kaynaklandığı şeklindeki sav, muhtemelen doğrudur. Bu sempati ayrı zaman-

da yanlış bilgilenmeye bağlıydı. Arkadaşım Rusya'nın geçmişiyle ilgili çok az şey biliyordu ve bu azıcık bilgi de ona, kirli komünist kanallardan geçerek geliyordu. Lenin'in onay verdiği vahşice terörü –işkence evini, kanlı duvarı– nasıl haklı görebildiğini açıklaması gerektiğinde, Nesbit şömine parmaklığının topuzuna piposunu vurarak içindeki külleri silkeler, üst üste attığı upuzun ve ağır ayakkabılı bacaklarının yerini değiştirir, "Müttefiklerin Ablukası"na dair bir şeyler mırıldanırdı. Sosyalistlerden tutun Beyazlara kadar tüm Rus *émigré*'lerini "çarcı bileşenler" başlığı altında toplardı; bu, şimdilerde Sovyet yazarlarının "faşist" terimini kullanış şekline çok benziyordu. Hiç anlayamadı ki, kendisi ve diğer yabancı idealistler Rusya'da yaşayan Rus vatandaşları olsalardı, dağ gelinciklerinin ve çiftçilerin tavşanları imha etmesi kadar doğal biçimde, hepsi Lenin rejimi tarafından imha edilirlerdi. Nesbit, Bolşeviklerin yönetiminde çarın karanlık zamanına nazaran, ağırbaşlı bir söyleyişle "düşünce farklılıklarının azalması"nı, "Rusya'da konuşma özgürlüğü geleneğinin bulunmamasına" bağlıyordu: tahmin ediyorum bu ifadeyi, laf cambazı İngiliz ve Amerikan Leninistlerinin o günlerde kaleme aldığı *Rusya'da Şafak Vakti* misali budalaca kitaplardan almıştı. Ama galiba beni en çok sinirlendiren, Nesbit'in Lenin'le ilgili düşünceleriydi. Tüm kültürlü ve güzeli çirkinden ayırabilen Ruslar, bu kurnaz politikacının estetik hususlarda ancak Flaubert'çi *épicier*[1] Rus burjuvaları kadar zevk ve alaka sahibi olduğunu bilirdi (bu tipler Puşkin'in yazdıklarını Çaykovski'nin berbat librettoları kadar anlar, İtalyan operalarında ağlar ve herhangi bir hikâye anlatan tablolara bayılırlardı); ama Nesbit ve aydın bozuntusu arkadaşları Lenin'in duyarlı, şair ruhlu bir sanat hamisi, yeni artistik eğilimleri destekleyen bir zat olduğunu sanıyorlardı ve ben yüksek siyasetle yüksek sanat arasındaki ilişkinin lafta kaldığını (ve Sovyet propagandasının bu konuyu istismar etmeyi çok sevdiğini), Lenin'in sanat hakkındaki tutumunun çok daha muhafazakâr olduğunu açıklamaya çalıştığımda, burun bükerek gülümserlerdi.

1 Bakkal.

Nesbit, ifşa ettiğim buna benzer başka hakikatleri de, cehaletinin verdiği güvenle, hayal ürünü olarak nitelemişti. Rusya'nın tarihi (mesela, bana göre) iki açıdan değerlendirilebilirdi (ki bu açıların her ikisi de, Nesbit'i bir şekilde kızdırmıştı): İlk olarak, polisin (bazen beyhude, bazen çaresiz hareketlerde bulunan, bazen de gaddarca kovuşturmalarında hükümeti bile gölgede bırakan, bedensiz ve müstakil bir kuvvet) geçirdiği evrim açısından; ikinci olarak da, harikulade bir kültürün gelişimi açısından. Çarlık döneminde (diye devam ederdim), idarenin beceriksizliklerine ve gaddarlıklarına karşın, hürriyet âşığı Ruslar şimdiye nazaran, kendilerini ifade etme imkânına çok daha fazla sahiptiler ve böyle yapmakla aldıkları risk de, Lenin dönemindekine kıyasla çok daha azdı. 1860'lardaki reformlardan sonra ülkede (her zaman korunmasa da), herhangi bir Batı demokrasisinin gurur duyacağı bir yasama sistemi, despotları uzak tutan dinç bir kamuoyu, liberal düşüncenin tüm renklerini yansıtan yüksek tirajlı dergiler ve hepsinden çarpıcı olmak üzere, korkusuz ve bağımsız yargıçlar vardı ("Ah, haydi canım..." diye araya girerdi, Nesbit). Devrimcilerin tutuklanınca sürgüne gönderildikleri Tomsk ya da Omsk (şimdi adı Bomsk oldu), Lenin'in kurduğu toplama kamplarıyla kıyaslandığında, dinlendirici bir tatil yeri sayılırdı. Siyasi sürgünler, Sibirya'dan gülünç sayılabilecek bir kolaylıkla firar ederlerdi; Troçki'nin –Santa Leo, Santa Pençe Troçki–[1] kaçışı, bunun iyi bilinen bir örneğidir. Troçki, Ren geyiklerinin çektiği Noel kızağını neşeyle sürerek bağırıyor: Koş, Roket; koş, Aptal; koşun. Kasap ve Bombacı!

Kısa zaman sonra anladım ki, yurtdışındaki Rus demokratları arasında yaygın olan görüşlerim, İngiliz demokratları tarafından *in situ*,[2] üzüntülü bir şaşkınlıkla ya da nazik istihzalarla karşılanmakta; başka bir grup olan aşırı muhafazakâr İngilizler ise benden taraf oluyorlardı ama bunu öylesine ham bir gerici

1 Leon Troçki'nin sürgünden kaçış şeklinden yola çıkarak yapılmış, alaylı bir söz oyunu. Yazar, "Claus" ve "claws" (pençe) kelimelerinin ses benzerliğinden yararlanıyor. *Santa Claus*, Türkçede "Noel Baba" olarak bilinen azizin ismidir.

2 "Özgün haliyle" (Latince).

güdülenmeyle yapıyorlardı ki, aldığım destekten utanç duyuyordum. Gerçekten, bugün çok açık görünen birtakım semptomları daha o zaman sezinleyebildiğim için kendimle gurur duyuyorum; yavaş yavaş, tüm ulusların temsilcilerinden oluşan bir aile çemberi oluşuyordu: Balta girmemiş ormanlarda kendilerine alan açan neşeli imparatorluk kurucuları, Fransız polisleri, ağza alınmaz bir Alman mamulü, kilise cemaatine mensup yaşlı, iyi bir Rus ya da Polonyalı *gromshchik*, sıska Amerikan linççisi, barda yahut helada azınlık karşıtı hikâyeler anlatıp duran dişleri kirli adam ve bu insan-öncesi kalabalığın başka bir noktasında geniş paçalı John Held pantolonları[1] ve vatkalı ceketleriyle duran, amansız, hamur suratlı robotlar, konferans masalarımızda kendine yer bulan o *Sitzriesen* ki, Sovyet devleti bu insanları –yoksa bu nesneleri mi demeliydim?– yirmi yıl boyunca seçerek yetiştirip biçimlendirdikten sonra, 1945 dolaylarında, yurtdışındaki giyim modası değişmişken ithal etmeye başlamıştı ve giysilerinde mebzul miktarda kullanılan kumaş, pek zalimane alaylara hedef oluyordu (savaş sonrasında İngiltere'ye giden ünlü bir profesyonel Sovyet futbol takımının oyuncuları, sivil giysileriyle sokağa çıktıkları zaman olduğu gibi).

– 4 –

Çok geçmeden politikaya sırtımı döndüm ve edebiyata yoğunlaştım. Cambridge'deki odalarıma kırmızı siperlikler ve *İgor'un Seferi* şarkısının (on ikinci ya da on üçüncü yüzyıl sonuna ait emsalsiz ve gizem dolu bir destan) mavi yıldırımını, Puşkin ve Tutçev'in nazmını, Gogol ve Tolstoy'un nesrini, ayrıca Orta Asya'nın vahşi bölgelerini keşfedip betimleyen büyük Rus naturalistlerinin muhteşem eserlerini davet ettim. Pazar yerindeki bir kitap sergisinde, beklenmedik şekilde, Rusça bir eseri, Dahl'ın dört ciltlik *Yaşayan Rus Dilinin Yorumlayıcı Sözlüğü*'nü kullanılmış olarak bulmuştum. Bu eseri satın almış, her gün en

1 Amerikalı çizer John Held'in erkek figürlerinden söz ediliyor.

azından on sayfasını okumaya, özel olarak hoşuma giden kelime ve ifadeleri not etmeye karar vermiştim; epey bir zaman boyunca bu dediğimi yaptım. Rusya'dan yanımda getirebildiğim tek şeyin –ülkemin lisanının– yabancı etkilerle kaybolacağı veya bozulacağına dair korkum öylesine marazi ve tedirgin ediciydi ki, yirmi yıl sonra hissedeceğim, İngilizce düzyazılarımı asla Rusçamın seviyesine çıkaramayacağım korkusunun da ötesine geçiyordu. Gecenin geç saatlerine kadar, neredeyse Don Kişotvari bir şekilde, kalın ciltli kitaplarla çevrelenmiş olarak otururdum ve zorlayıcı bir duygunun canlı hücrelerinden taşmayan, sırf parlak bir terimi ya da bir sözlü ifadeyi kullanma isteğimden feyz alan, hayli cilalı ve steril Rusça şiirler yazardım. Odamda ve üzerimde evcil fareler gibi dolaşıp duran çeşitli ("Georgiyen") İngilizce şiir kalıplarının, Rusça şiirlerimin yapısını nasıl etkilediğini şimdi açıkça görüyorum; bu durumu o zaman keşfetmiş olsam, korkuya kapılırdım. Ya harcadığım onca emeğe ne demeli! Aniden, bir kasım sabahının erken saatlerinde, sessizliğin ve dondurucu soğuğun farkına varırdım (Cambridge'de geçirdiğim ikinci kış, en soğuk ve en verimli kışımdı galiba). İçlerinde masalsı bir savaş gördüğüm kırmızılı mavili alevler, rengi beyaza dönmüş köknarlar arasında batan kutup güneşinin mahzun parıltısına bürünmüş olurdu. Yine de kendimi yatağa gitmeye zorlayamazdım; uykusuzluktan çok, soğuk yatak çarşaflarının kaçınılmaz şekilde sebep olacağı çifte sistol'dan ve *anxietas tibiarum* denen, kas duyarlılığını dayanılmaz bir ıstırap verecek şekilde artırarak, kişiyi kolunun-bacağının konumunu devamlı değiştirmeye zorlayan tuhaf bir rahatsızlığa yakalanmaktan korkardım. Bu yüzden daha fazla kömür getirir ve alevlerin canlanmasına yardımcı olmak için, *London Times*'ın bir sayfasını şöminenin dumanlar çıkaran kara ağzının üzerine serer, böylece tüm açık yerleri kapatmış olurdum. Davul gibi gerilen ve parlak bir parşömenin güzelliğine bürünen gergin kâğıdın gerisinden, vızıltılı bir ses gelmeye başlardı. Sonra vızıltı kükremeye dönüşür, sayfanın ortasında portakal rengi bir nokta belirir, oraya denk gelen yazılar (mesela "Milletler Cemiyeti yirmi bir şilinlik bir küçük altını

ya da bir tabancayı bile kullanamıyor" ya da "...Nemesis'in Doğu ve Orta Avrupa'da tereddüt gösterip kararsız kalan Müttefiklerden aldığı intikam...") meşum bir belirginlik kazanırdı; ta ki o turuncu nokta alev alana kadar. Sonra yanan gazete sayfası, özgürlüğüne kavuşan bir Anka kuşunun kanat sesleriyle bacadan uçup, yıldızlara kavuşurdu. Biri bu ateşkuşunu gözlemlemek isterse, ücreti yirmi şilindi.

Edebiyatçı grubu olan Nesbit ve arkadaşları, edebi çalışmalarımı takdir ederken; böcekbilim, sıradan şakalar, kızlar, özellikle de atletizm gibi diğer meraklarımdan hiç hoşlanmıyorlardı. Cambridge'de oynadığım oyunlar arasında futbol, hayli karmaşık bir dönemin ortasındaki rüzgârlı bir açıklık gibiydi. Kalede durmaya bayılıyordum. Rusya'da ve Latin ülkelerinde, bu yiğitçe sanatın çevresinde her zaman bir büyülü hale olmuştur. Mesafeli, yalnız, dingin, eşi menendi bulunmayan kaleci sokaklarda yürürken, küçük çocuklar hayranlıkla onun ardı sıra giderler. Matadorlar ve savaş pilotları kadar el üstünde tutulurlar. Süveteri, sivri şapkası, dizlikleri, şortunun arka cebinden sarkan eldivenleri, onu takımın geri kalanından ayırır. Kaleci yalnız kartal, gizemlerin adamı, kalan son müdafaacıdır. Fotoğrafçılar, onun gösterişli şekilde dalışa geçerek, alçaktan yıldırım hızıyla gelen şutu parmak uçlarıyla kale ağzından çıkarışını tespit etmek için, bir dizlerinin üzerinde saygıyla eğilir; o başarıyla koruduğu kalesinin önünde boylu boyunca yere uzanmış olarak bir anlığına beklerken, stadyumdan takdir dolu bir uğultu yükselir.

Ama İngiltere'de, en azından gençliğimin İngiltere'sinde, bu ulusun gösterişten kaçınmacı tutumu ve takım oyununa fazlasıyla katı şekilde ağırlık verilmesi, kalecinin eksantrik sanatının gelişimine fazla katkıda bulunmuyordu. Cambridge'in çim sahalarında, gereğinden fazla başarılı görünmemek için çabalamamın sebebi buydu. Ah, elbette benim de parlak günlerim vardı: Çimenin güzel kokusu; ışıldayan topuğuyla yeni, sarımsı-kahverengi topu sürerek bana doğru gelen, üniversiteler arası maçların tanınmış forveti; sert bir şut, şanslı bir kurtarış, vücudumda uzayıp giden bir ürperti... Ama hafızamda daha fazla

yer etmiş, az sayıda kişinin bildiği günler vardı ki, böyle günlerde kasvetli gökyüzünün altında kale alanı siyah çamura batmış, top üzümlü puding misali yağa bulanmış halde olur, geceyi şiir yazarak geçirdiğim için, başımdaki sinirler zonklardı. Ellerimin arasından kaçan topu, ağların içinden alırdım. Bereket versin, oyun ıslak sahanın diğer yarısına doğru kayardı. Yorgun, bezgin bir çisenti başlar, duraklar, sonra yine başlardı. Harap haldeki ekin kargaları, adeta kumru guruldamasına dönmüş alçacık gaklamalarıyla, yapraksız bir karaağacın çevresinde kanat çırpardı. Ortalığa sis çökerdi. Artık St. John'un ya da Christ'in, veya hangi üniversiteyle oynuyorsak onun kalesinin çevresinde gidip gelen kafalardan başka bir şey görülmez olurdu. Uzaktan gelen belirsiz sesler, bir bağırış, bir ıslık, bir topa vuruş sesi, bunların tümü son derece önemsiz ve benimle hiç alakası bulunmayan bir hale bürünürdü. Sanki bir futbol takımının kalesini değil de, bir sırrı korumaktaymışım gibi. Kollarımı kavuşturup kale direğine sırtımı dayardım ve böylece, gözlerimi kapatabilmenin tadına varır, kalbimin atışını dinler, çiseltinin görünmez damlalarını yüzümde hisseder, uzaktan gelen kesik kesik sesleri duyardım; bir İngiliz futbol oyuncusunun kılığına bürünmüş, kimsenin bilmediği uzak bir ülke hakkında, kimsenin anlamadığı bir dilde şiirler düzen, muhayyel, yabancıl bir varlık olduğumu farz ederdim. Takım arkadaşlarımın beni fazla sevmemesine şaşmamalı.

Cambridge'de geçirdiğim üç yıl boyunca bir kez bile –tekrar ediyorum, bir kez bile– Üniversite Kütüphanesi'ne uğramadım, nerede olduğunu keşfetmeye bile çalışmadım (şimdi yeni binasının nerede olduğunu biliyorum), kitapların ödünç alınıp dışarıda okunabildiği bir kütüphanenin var olup olmadığını öğrenmeye yeltenmedim. Konferanslara gitmedim. Londra'ya ve başka yerlere sıvışım. Birkaç aşk ilişkisini bir arada idare ettim. Mr. Harrison'la korkunç görüşmelerimiz oldu. Rusçaya Rupert Brooke'un[1] birkaç şiirini, *Alice Harikalar Diyarında*'yı, Romain Rolland'ın[2] *Colas Breugnon*'unu tercüme

1 Rupert Chawner Brook (1887-1915); İngiliz şair.

2 Romain Edmé Paul Emile Rolland (1866-1944); Fransız yazar

ettim. Öğrenim durumum açısından, Tiran M. M. Enstitüsü'ne gitmiş de olabilirim.

Maçlardan sonra çayla birlikte yenen *muffin* ve çöreklerin, yahut karanlığın çöktüğü sokaklarda gazete satan çocukların Doğu Yakası ağzıyla "Gaste, gaste!" diye bağırışlarına karışan bisiklet zillerinin, şimdiye nazaran daha bir Cambridge'e özgü olduğunu düşünürüm. Cambridge'de, çarpıcı ama gelip geçici âdetlerin yanı sıra, törenlerden ya da kurallardan daha derinde bir yerde, birçok vakur üniversite mezununun tanımlamaya çalıştığı kalıcı bir tortu bulunduğunu ister istemez fark ediyorum. Bu temel niteliği, insanın kısıtlamasızca geçirdiği bir zaman dilimine dair farkındalığı olarak değerlendiriyorum. Bilmem ki birileri, futbol ayakkabılarımın kale önündeki siyah çamurda bıraktığı krampon izlerini aramak ya da kepimin, öğretmenimin oda merdiveni önündeki avluya düşen gölgesini takip etmek için Cambridge'e gider mi; ama biliyorum ki ben, o muhterem duvarların yanından geçerken, bir turistin duyduğundan daha büyük bir heyecanla, Milton'ı, Marvell'i ve Marlowe'u aklımdan geçirirdim. Görülen hiçbir şey, zaman açısından kapanmış değildi, her şey zamana açılan doğal bir kapıydı; öyle ki, insanın zihni son derece temiz ve ferah bir ortamda çalışmaya giderek alışırdı ve mekân açısından, o dar sokak, o yalıtılmış çimenlik, o karanlık kemerli geçit kişinin hareketlerini fiziksel olarak zorlaştırırken; zamanın yumuşak şeffaf dokusu tam tersine, pencereden görünen deniz manzarasının, yelkenlisine binip açılmayanlara bile büyük bir memnuniyet verişi gibi, zihne iyi gelirdi. Mekânın tarihi hiç ilgimi çekmiyordu ve Cambridge'in hiçbir şekilde ruhuma hitap etmediğine emindim; oysa bir Rus'a özgü çok özel düşüncelerimin gerek arızi çerçevesini, gerekse renklerini ve içsel ritimlerini, Cambridge belirliyordu. Bana göre, bir mahlukun içinde önceden, çevreye tepki veren bir partikül ya da bir gerilim oluşmuşsa (çocukluğumda özümsediğim İngilizce gibi), çevre o mahluk üzerinde bir tesirde bulunacaktır. Bunun ilk işareti bana, Cambridge'den ayrılmamın hemen öncesinde, orada geçirdiğim son ve en kederli baharda ulaştı; aniden, o an içinde

bulunduğum ortamla, Rusya'daki geçmişime benzer bir bağlantı kurmuş olduğumu hissetmiştim ve bu uyum haline, Rus dünyamı dikkatlice, yapay ama son derece bütünlüklü şekilde yeniden inşa etmeyi başardığım anda erişmiştim. Sanırım suçlanabileceğim az sayıdaki "pratik" eylemden biri, o kristalimsi materyalin bir parçasını, şeref derecesi elde etmek için kullanmam olmuştur.

5

Kayıkların ve kanoların Cam nehri üzerinde hülyalı bir şekilde kayışını, fonograflardan yükselen Havai tarzı vızıltıların günışığı ve gölgeler içinden yavaşça geçişini, dalgınca küreklerini çektiğim kayıktaki yastıkların üzerine uzanmış bir kızın, tavuskuşu tüyü parlaklığındaki güneş şemsiyesinin tutamacını yavaşça bir o yana, bir bu yana çeviren elini hatırlıyorum. Pembe kozalaklı kestaneler açılmıştı; kıyı boyunca üst üste yığınlar oluşturuyorlar, nehrin üzerindeki göğü dolduruyorlardı ve yapraklarla çiçeklerin kendine has şekli, bir tür *escalier*[1] etkisi yaratıyor, adeta yeşil ve soluk kırmızı renkli enfes desenlerle süslenmiş bir goblen ortaya çıkarıyordu. Hava Kırım'daki kadar sıcaktı ve ortamda, ismini bilemediğim bazı çiçekli bitkilerin tatlı, yumuşak kokusu vardı (sonradan aynı kokuları Amerika Birleşik Devletleri'nin güneyindeki bahçelerde de yakaladım). Suyun dar yerindeki İtalyan tarzı köprünün üç kemeri, dalgasız sudaki neredeyse mükemmel yansımayla bir araya gelip, üç tatlı elips oluşturuyordu. Su da, teknenin altından kayarak geçtiği kemerin karnına, dantela gibi bir ışık yansıtıyordu. Arada bir, çiçeklenmiş ağaçlardan kopan bir taçyaprak düşer, düşer, düşerdi ve insan garip şekilde, ne imanlıların, ne de tesadüfen orada olanların görmemesi gereken bir şeye tanık olduğu hissine kapılarak, suda buluşma noktasına doğru hızlıca –taçyaprağın düşüşünden daha hızlıca– yükselen yansımayı görmeyi başarırdı; saniyeden de kısa bir zaman boyunca, insan

1 Merdiven.

bu sihrin bozulacağından, kutsal yağın alev almayacağından, yansımanın yakalayamadığı taçyaprağın, tek başına yüzerek uzaklaşacağından korkardı ama bu kırılgan birleşme her defasında, olması gerektiği şekilde gerçekleşirdi; tıpkı şairin sözlerindeki büyülü kesinliğin, yarı yolda, kendisinin ya da okuyucunun hatıralarıyla buluşması gibi.

On yedi sene sonra İngiltere'yi tekrar ziyaret ettiğimde, Cambridge'e Paskalya dönemi sonundaki görkemli günlerinde değil de, bana geçmişteki karmaşık geçmişe özlem duygumdan başka bir şey hatırlatmayan, tatsız bir şubat gününde gitmek gafletinde bulundum. Umutsuzca, İngiltere'de akademik bir iş bulmaya çalışıyordum (ABD'de böyle bir işi kolayca bulabilmiş olmam, geçmişi düşününce, bende hep minnet duygusu uyandırıyor). Ziyaretim her bakımdan başarısızdı. Nesbit'le küçük bir mekânda yemek yedik; bir sürü hatıramızı paylaşmamız beklenirdi ama bazı şeyler değiştiği için, öyle olmadı. Tütünü bırakmıştı. Zaman yüz hatlarını yumuşatmıştı ve artık Gorki'ye de, Gorki'nin çevirmenine de benzemiyordu; suratında onu maymunsulaştıran bir sakalının olmaması dışında, biraz İbsen'i andırıyordu. Kafasında birtakım endişeler olduğundan (ev işlerini çekip çeviren kuzeni ya da bekâr kız kardeşi, Binet kliniği gibi bir yere mi kaldırılmıştı ne), onunla konuşmak istediğim çok kişisel ve acil konuya yoğunlaşacak durumda görünmüyordu. Giriş kısmındaki, eskiden bir balık akvaryumunun durduğu masaya, şimdi ciltlenmiş *Punch* dergileri yığılıydı ve her şey çok farklı görünüyordu. Cart renkli üniformaları değişmiş olan hanım garsonların hiçbiri de, eskilerden çok iyi hatırladığım bir garson kız kadar güzel değildi. İbsen umutsuzca, sanki can sıkıntısıyla mücadele edermişçesine, konuyu politikaya getirdi. Neler söyleyeceğini biliyordum; Stalinizmi kötüleyecekti. 1920'lerin başında Nesbit kendi coşkun idealizmi yüzünden, Lenin'in kötücül iktidarında romantik ve insancıl bir yan bulunduğunu sanmıştı. İbsen, daha az kötücül olmayan Stalin'in döneminde, kendi bilgisindeki nicel artış yüzünden, Sovyet rejiminde nitel bir değişiklik gerçekleştiğini sanıyordu. Gençliğinin kahramanları olan "eski Bolşevikler"in

tasfiye edilmesi, onun için sağlığa faydalı bir şok olmuştu; Lenin'in zamanında Sorovski zorunlu çalışma kampından ya da Lubyanka zindanından gelen onca inilti, bunu sağlayamamıştı oysa. Ejov ve Yagoda isimlerini korkuyla telaffuz ediyor, ama selefleri Uritski ve Zerjiski'den hiç bahsetmiyordu. Geçen zaman, onun Sovyetlerdeki güncel olaylarla ilgili fikirlerinin değişmesine yol açmışsa da, gençliğindeki önyargılı düşüncelerini yeniden gözden geçirmeye zahmet etmiyor, Lenin'in kısa süren iktidarını hâlâ romantik güzelliğe sahip bir tür *quinquennium Neronis*[1] olarak görüyordu.

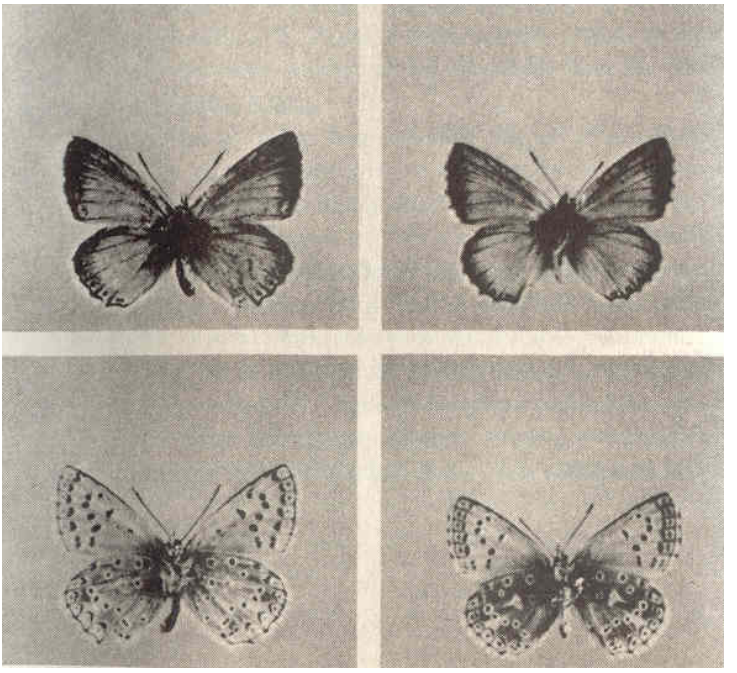
Önce kendi saatine, sonra benimkine baktı ve ayrıldık; yağmurun altında şehri dolaştım, sonra Backs'i[2] turladım, yapraksız karaağaçların oluşturduğu siyah şebekenin ortasındaki ekin kargalarına ve sisin ıslattığı çimenlere baktım. O ağaçların altında gezinirken, öğrencilik yıllarımı hatırlamaya, o ruh haline bürünmeye çalıştım; tıpkı öğrenciliğimde, çocukluk yıllarımdaki ruh halime bürünmeye gayret ettiğim gibi. Lakin gözümün önüne sadece parça bölük resimler geldi: M. K., bir Rus, çektiği hazımsızlıktan dolayı, üniversitede verilen yemeğe lanet yağdırıyor; N. R., bir diğer Rus, bir çocuk gibi hoplayıp zıplıyor; P. M., *Ulysses*'in *Paris*'ten gizlice getirttiği bir nüshasıyla odama dalıyor; J. C., babasını kaybettiğini söylemek için sessizce içeri giriyor; R. C., cazibeli bir tavırla, İsviçre Alpleri'ne birlikte gitmemizi öneriyor; soyadını hatırlayamadığım Christopher adındaki biri, eşli bir tenis maçına çıkmaktan, takım arkadaşının bir Hindu olacağını öğrenince vazgeçiyor; T., çok yaşlı ve kırılgan bir garson, yemek salonunda Profesör A. E. Housman'ın üzerine çorba dökünce, profesör aniden transtan çıkmış biri gibi ayağa fırlıyor; Cambridge'le hiçbir bağlantısı olmayıp, Berlin'deki bir edebiyat toplantısında sandalyesinde uyuyakalan S. S. de, okunmakta olan hikâyenin orta yerinde, yanındakilerden biri onu dürtünce aynı şekilde ayağa kalkıveri-

1 "Neron'un ilk beş yılı" (Latince); Roma İmparatoru Neron, başlangıçta iyi bir yöneticiyken, iktidarının beşinci yılında annesi Agrippina'yı öldürdükten sonra, giderek despotlaşmıştı.

2 Cambridge'de, üniversite binalarının arka tarafındaki bölgeye bu ad veriliyor.

yor; Lewis Carroll'ın Fındıkfaresi, beklenmedik şekilde bir masal anlatmaya başlıyor; E. Harrison beklenmedik şekilde bana, genç erkekler ve ölüme dair küçük bir şiir kitabı olan, *The Shropshire Lad*'i hediye ediyor.

Kasvetli günün gri rengi, batı yönünde solgun bir sarı tona bürünmüştü ki, içimden eski öğretmenimi ziyaret etmek geldi. Bir uyurgezer gibi, tanıdık basamakları çıktım ve otomatik şekilde, üstünde öğretmenimin isminin yazılı olduğu kapıyı tıklattım. Sertliği hafifçe azalmış, biraz daha boğuk bir sesle, beni içeri davet etti. "Bilmem beni hatırlar mısınız..." diye söze başlayarak, loş odada, şöminenin yanında oturan öğretmenime doğru ilerledim. Alçak koltuğunda yavaşça dönerek, "Bir bakalım," dedi, "çıkaramadım..." Kederli bir çatırtı, vahim bir şangırtı duyuldu: Hasır koltuğunun dibinde duran çay malzemelerine çarpmıştım. "Ah, evet, tabii" dedi, "kim olduğunu biliyorum."



Yukarıda açık mavi, aşağıda grimsi olarak görülen iki kelebek numunesi (solda, arka kanatlarından biri hafifçe zedelenmiş erkek holotipin her iki tarafı; sağda, erkek paratipin her iki tarafı), Amerikan Doğa Tarihi Müzesi'nde saklanmakta olan ve bu kurum tarafından çekilmiş fotoğraflarıyla ilk kez açığa çıkan, *Plebejus (Lysandra) cormion* Nabokov'dur. İlk isim cinse, ikincisi alt cinse, üçüncü isim türe ve dördüncü isim de yazara aittir; bu kelebeğin özgün tanımını 1941 Eylül'ünde yapmış (*Journal of the New York Entomological Society,* Sayı 49, s. 265), daha sonra paratipin üreme organlarını da çizmiştim (26 Ekim 1945, *Psyche,* Sayı 52, Böl. 1). Belirttiğim üzere, muhtemelen kelebeğim (geniş anlamda) *Plebejus (Lysandra) coridon* Poda ile *Plebejus (Meleageria) daphnis* Schiffermüller'in meleziydi. Canlı organizmalar, özel ya da alt-cinsler arası farklılıkların, taksonomist kadar ayırdında değildir. Resimde görülen iki erkeği yakaladıktan sonra, aynı kelebeğin en az iki tanesini daha, 20 Temmuz (paratip) ve 22 Temmuz (holotip) 1938'de yaklaşık 2.000 metre rakımda, Alpes Maritimes'deki Moulinet köyü yakınlarında gördüm (ama hiçbiri dişi değildi). Ün kazanacak kadar önem taşımayabilir, ama her ne olursa olsun –oluşmakta olan yeni bir tür, çarpıcı bir sapma ya da tesadüfi bir çaprazlama– yine de muhteşem ve nadir bir örnektir.

14

- 1 -

Spiral, spiritüel bir dairedir. Daire spiral biçimini almakla kendi etrafındaki döngüyü kırar, fasitlikten kurtulur; özgürdür artık. Bu fikri okul çağındayken oluşturmuştum ve yine o zaman, Hegel'in (eskiden Rusya'da çok popüler olan) üçlemesinin[1] eşyayla zaman arasındaki temel helezonik ilişkiyi ifade ettiğini keşfetmiştim. Spiral döner de döner ve her sentez, bir sonraki serinin tezini oluşturur. En basit spiralin geçirdiği aşamalar, üçlemenin aşamalarına denk gelir: Kıvrımın başlangıç merkezini oluşturan küçük kavis ya da kemer, "tez" olarak adlandırılabilir; kıvrımın devamında ilk kavisin karşısına denk düşen daha geniş kavis, "antitez"dir; ikincinin devamını oluşturmakla beraber, dış yüz boyunca ilk kavisi takip eden iyice geniş kavis, "sentez" olmaktadır. Ve bu böyle sürer gider.

Camdan bir kürenin içindeki renkli bir spiral; kendi hayatımı böyle görüyorum. Anayurdum Rusya'da geçirdiğim yirmi yıl (1899-1919), tez niteliğindeki kavisim oluyor. İngiltere, Almanya ve Fransa'daki gönüllü sürgünüm (1919-1940), açık şekilde bunun antitezidir. Beni evlat edinen ikinci memleketim-

1 *Tez, antitez, sentez.*

de geçirdiğim dönem (1940-1960), bir sentez oluşturuyor; tabii aynı zamanda yeni bir tez. Şimdi yaşamımın antitez döneminden, bilhassa 1922'de Cambridge'den mezun olduktan sonra Kıta Avrupası'nda geçirdiğim yıllardan bahsedeceğim.

O sürgün yıllarına baktığım zaman, kendimi ve diğer binlerce Rus'u, son derece ehemmiyetsiz yabancıların, hayaletimsi Almanların ve Fransızların gözbağcı şehirlerinde ikamet eden *émigré*'lerin arasında, maddi yoksunluklar ve entelektüel lüksler içinde, tuhaf ama nahoş denemeyecek bir yaşantı sürerken görüyorum. Bu ülkelerin yerli halkı bizim için, selofan kâğıdından kesilmişçesine düz, şeffaf figürler gibiydi ve onların gereçlerini kullansak da, palyaçolarını alkışlasak da, erik ve elmalarını yol kenarlarından toplasak da, onlarla bizim aramızda gerçek bir iletişim, kendi topluluğumuz içinde yaşattığımız zengin insani ilişkiler bulunmuyordu. Ara sıra, kibirli ya da çok aptal bir işgalcinin biçimsiz ve suratsız bir yerli halkı görmezden gelmesi gibi, bizim de onları görmezden geldiğimiz hissine kapılırdım ama bazen, aslına bakılırsa sık sık, acımızı ve sanatımızı sükûnetle gezdirip durduğumuz bu hayaletimsi dünya, korkunç bir kahkaha patlatır ve aslında kimin tutsak düşmüş ruh, kimin gerçek efendi olduğunu bize gösterirdi. Bizi soğuk bir tavırla siyasi mülteci olarak kabul eden şu ya da bu millete fiziksel bağımlılık içinde bulunmamızın acısı, beş para etmez bir "vize" ya da şeytani bir "kimlik kartı" elde etmemiz ya da bunların süresini uzatmamız gerektiğinde, kendini iyiden iyiye belli ederdi; çünkü o zaman dilekçe sahibi kendisini bürokratik bir cehennemin içinde buluverir, sıçan bıyıklı konsolosların ve polislerin masalarını dolaşan evrak dosyası giderek kalınlaşırken, o boynunu büküp beklemek zorunda kalırdı. Bir Rus'un döleşinin, *dokumenti*' olduğunu söylerler. Milletler Cemiyeti, vatandaşlıktan çıkarılmış Ruslara "Nansen" pasaportu denen, soluk yeşil renkli, çok aşağılık bir belge verirdi. Bu pasaportu taşıyan kişi, şartlı tahliye edilmiş bir suçludan biraz daha iyi muamele görürdü ve bir memleketten diğerine seyahat etmek istediğinde, çok büyük sıkıntılar çekmek zorunda kalırdı; gidilecek ülke ne kadar küçükse, çıkardığı zorluklar o kadar büyük olurdu.

Otoritelerin içten içe besledikleri inanca göre, bir devlet –mesela Sovyetlerin Rusyası– ne kadar kötü olursa olsun, bu ülkeden kaçmış biri, hiçbir ulusal idareye bağlı olmadığı için, makbul değildi; bu yüzden de kendisine, bazı dinî toplulukların evlilik dışı ilişkiden doğmuş çocuklara bakışı gibi, inanılmaz şekilde kötü gözle bakılırdı. Bizse, bir piç ya da ruh gibi muamele görmeye her zaman razı gelmiyorduk. Bazı Rus *émigré*'lerin, çeşitli bakanlıkların, *Préfectures*[1] *ve Polizeipraesidiums*'un[2] üst düzey görevlilerini nasıl aşağıladıklarına ya da kandırdıklarına ilişkin anıları, pek tatlıdır.

İki sürgün başkenti olan Berlin ve Paris'te, Rusların oluşturdukları küçük kolonilerin kültür katsayısı, aralarına yerleştirildikleri daha gevşek yapılı yabancı toplulukların kültürel ortalamasının fazlasıyla üzerindeydi. Elbette gözümün önünde, çoğunluğu demokratik gruplara mensup olan Rus entelektüelleri canlanıyor; yoksa "Beyaz Rus" denince Amerikan kulüplerindeki kadınların hemen aklına gelen, "biliyorsunuz, eskiden çarın danışmanı mı neymiş" türünden insanlar değil. O yerleşimlerdeki hayat öylesine dolu dolu, öylesine yoğundu ki, bu Rus "*intelligenti*"sinin (Amerika'da kullanılan "entelektüeller" terimine nazaran sosyal idealizme daha yakın duran ve daha az bilgiçlik çağrışımı yüklü bir kelime), kendi çemberlerinin dışında bağlar kurmak için ne zamanları ne de sebepleri vardı. Bugün, yedilerimin ortasına kısa çizgi çekmekten vazgeçmemle aynı çabuklukta, bana kendimi evimde hissettiren yeni ve aziz bir dünyada, tüm bu geçmiş olaylardan bahsettiğim dışadönük ve kendini dünya vatandaşı hisseden kişiler, neredeyse bir asrın beşte biri boyunca kaldığım Batı Avrupa'da, tanıdığım az sayıdaki Alman ve Fransız'dan (ki bunların çoğu da ev sahibelerim ve edebiyatçılardı) ancak bir-ikisiyle iyi bir dostluk kurabildiğimi söylediğimde, şaka yaptığımı sanıyor ya da beni züppelikle suçluyorlar.

Nedense, Almanya'da münzevice geçirdiğim yıllar boyunca, Turgenyev'in romanlarındaki, yaz gecelerinde rapsodiler ça-

1 Valilikler.

2 Karakollar; emniyet müdürlükleri.

lan nazik eski zaman müzisyenlerine ya da Akıl Çağı'nın dalga geçtiği, avlarını başlarının üstünde taşıyan o eski, mutlu avcılara rastlamadım: Yani La Bruyère'in bahsettiği, parazitlerin sardığı bir tırtıl için gözyaşı döken centilmene; Gay'in, "bilim uğruna kelebeklerin peşinde koşmaya hazır, ciddi ama pek akıllı olmayan" filozoflarına; Pope'un daha az hakaretamiz şekilde andığı, "o güzel böceklere çok kıymet atfeden tuhaf Almanlara"; yahut son savaşta Orta Batı'dan gelen, evlerini özlemiş askerlerin kurnaz Fransız çiftçilere ve hareketli Madelon II'ye[1] tercih ettiği anlaşılan, faziletli ve iyiliksever insanlara denk gelmedim. Tam tersine, iki savaş arasında tanıdığım Rus ya da Yahudi olmayan az sayıdaki insanı sıraladığımda, hafızamda en canlı figür olarak genç bir Alman üniversite öğrencisi beliriyor; terbiyeli, sakin, gözlüklü, ölüm cezasını hobi edinmiş bir öğrenci. İkinci buluşmamızda bana gösterdiği fotoğraflar arasında, satın aldığı (çilli burnunu kırıştırarak, *"Ein bisschen retouchiert"*[2] demişti), Çin'de gerçekleştirilen olağan bir idamın aşamalarını saptayan bir seri vardı; uzmanca sözlerle, bu öldürücü kılıcın ne kadar muhteşem olduğunu ve kurbanla onun kafasını kesen adam arasındaki mükemmel ortak hareket ruhunu anlatmıştı; en sonunda gri renkli kan, idam edilen kişinin çok net şekilde fotoğraflanmış boynundan, tam anlamıyla bir kaynaç gibi fışkırıyordu. Oldukça varlıklı olan bu genç koleksiyoncunun seyahat etme imkânı vardı ve doktora çalışması için, incelediği ülkelere gidebilmekteydi. Bununla birlikte, şansının yaver gitmediğinden yakınıyor ve kısa zaman içinde gerçekten iyi bir şey bulamazsa, artık bu sıkıntıya katlanamayacağını söylüyordu. Balkanlarda idare eder nitelikte birkaç adam asma törenine, Paris'teki Boulevard Arago'da, oldukça iç karartıcı ve mekanik olmakla beraber reklamı iyi yapılmış bir *guillotinade*'e katılmıştı (Fransız konuşma diline ait olduğunu sandığı bu terimi kullanmaktan hoşlanıyordu); ancak nasıl olduysa, her şeyi yakından gözlemleyecek kadar yakında duramamış, yağmurluğunun

1 Yazar muhtemelen, Birinci Dünya Savaşı'nın popüler asker şarkısı *Madelon*'dan söz ediyor.

2 "Biraz rötuşlu".

kolundaki gayet pahalı miniminnacık kamera da, umduğu kadar iyi çalışmamıştı. Ağır bir soğuk algınlığı geçirdiği halde, kafa kesiminin bir baltayla yapıldığı Regensburg'a seyahat etmişti; bu gösteriden çok şey ummuş ama büyük bir hayal karanlığı yaşamıştı, çünkü belli ki ilaç verilmiş olan mahkûm, yerde çırpınıp durmaktan başka hiçbir tepki vermemiş, bu arada maskeli cellat ve sakar yardımcısı onun üstüne kapaklanıvermişlerdi. Dietrich (tanışımın ilk adı buydu) bir gün Amerika'ya gidip birkaç *electrocution*[1] izleyebilmeyi umuyordu; olanca masumiyetiyle bu kelimede, Amerika'ya gitmiş bir kuzeni sayesinde öğrendiği "cute"[2] sıfatını bulmuştu ve özlem dolu bir endişeyle hafifçe kaşlarını çatarak, bu işlem sırasında gerçekten vücuttaki doğal deliklerden heyecan verici dumanlar çıkıp çıkmadığını merak ediyordu. Üçüncü ve son karşılaşmamızda (daha onunla ilgili, sonradan kullanmak üzere dosyaladığım başka şeyler var), bana öfkeden çok kederle, bir keresinde kendini vurmaya karar veren ve bunu Dietrich'in önüne, iyi bir ışık altında, damağına ateş ederek yapacağını söyleyen yakın bir arkadaşını, gece boyunca sabırla izlediğini anlatmıştı; lakin hiç azmi ya da şeref duygusu olmayan arkadaşı, sarhoş olup kendinden geçmişti. Dietrich'in izini kaybedeli çok zaman oldu ama, bugünlerde (belki tam da bunları yazdığım dakikada) onun, balık mavisi gözlerinde dingin bir tatmin duygusuyla, umulmadık zenginlikteki koleksiyonunu, yani Hitler döneminde çektiği kesinlikle *wunderbar*[3] fotoğrafları, butlarını birbirine vurarak kahkahalar patlatan askerlik arkadaşlarına gösterdiğini hayal edebiliyorum.

– 2 –

Sürgünün nasıl mahzunluk ve hüzünle kendini gösterdiğinden, Rusça romanlarımda, bilhassa *Dar*'da (yakın zaman önce İngilizce olarak *The Gift* adıyla basıldı) yeterince bahsettim ama hız-

1 Elektrikle idam.

2 Sevimli.

3 Harikulade.

lıca bir tekrar geçmek uygun düşebilir. Çok az sayıdaki birkaç istisna dışında, tüm liberal kafalı yaratıcı güçler –şairler, romancılar, eleştirmenler, tarihçiler, filozoflar vs.– Lenin'in ve Stalin'in Rusya'sını terk etmişlerdi. Geride kalanlar, yavaş yavaş solup gidiyorlar veya devletin siyasi taleplerine boyun eğerek, sahip oldukları meziyetlere ihanet ediyorlardı. Çarların asla başaramadığı şey, yani tüm zihinleri hükümetin arzusuna uygun şekilde dizginlemek, Bolşevikler tarafından, entelektüellerin çoğu yurtdışına kaçtıktan ve imha edildikten sonra hemencecik başarılmıştı. Sürgüne giden şanslı gruptakiler şimdi meşgalelerine öyle büyük bir serbesti içinde eğilebiliyorlardı ki, kendi kendilerine, tam anlamıyla beyhude şekilde çabaladıkları için mi mutlak bir zihnî özgürlüğe sahip bulunduklarını sormadan edemiyorlardı. Gerçi Berlin, Paris ve diğer şehirlerdeki *émigré*'ler arasında, Rusça kitapları ve dergileri okuyan, nispeten geniş bir okuyucu kitlesi vardı ama, bu yazıların hiçbiri Sovyetler Birliği'nde dolaşıma giremediği için, yapılan her şey kırılgan bir gerçeklik havasına bürünüyordu. Yeni kitapların sayısı, satış rakamlarından daha etkileyiciydi ve yayınevlerinin isimleri –Orion, Cosmos, Logos ve benzerleri– astrolojik kitaplar ya da aşk romanları basan firmalara özgü karışık, istikrarsız ve hafiften yasadışı bir görüntü arz ediyordu. Yine de bugün geçmişe bakınca açıkça görülüyor ki, sadece sanatsal ve akademik standartlarla değerlendirildiğinde, *émigré* yazarlar tarafından *in vacuo*[1] kaleme alınan kitaplar, tekil hataları ne olursa olsun, aynı yıllarda devlet tarafından kol kanat gerilip mürekkepleri, tütünleri ve esvapları tedarik edilen genç Sovyet yazarlarının kalemlerinden çıkmış kölece, yerel ve basmakalıp siyasal bilinç tefrikalarına nazaran, insani tüketim için daha elverişli, daha kalıcıdır.

Rul' gazetesinin editörü (ve ilk kitaplarımın yayıncısı) Yosif Vladimiroviç Hessen, gazetesinin şiir bölümünü henüz olgunlaşmamış uyaklı şiirlerimle doldurmam konusunda, bana büyük hoşgörü göstermişti. Berlin'deki mavi akşamlar, köşedeki çiçek açmış kestane ağacı, baş dönmeleri, sefalet, aşk, dükkânların erken saatte yanan turunç rengi ışıkları ve Rusya'nın hâlâ taze

1 (Latince) Boş bir alanda; bir vakum içinde.

kokularını özlemiş bir hayvan; bunların tümü dizelerin ölçüsüne uydurulur, elyazısıyla temize çekilir ve editörlük ofisine bir at arabasıyla gönderilirdi; burada miyop gözlü I. V. eline ulaşan yeni şiiri yüzüne yaklaştırır, onayladığını belirten kısa, az çok taktiksel bir hareketle, şiiri masasının üzerine bırakırdı. Yıl 1928 olmuşken, romanlarımın Almanca çevirileri biraz para getirmeye başlamıştı ve 1928 baharında, seninle birlikte Pireneler'e kelebek avlamaya gitmiştik. Ama Berlin'den temelli olarak ayrılmamız 1930'ları bulmuştu; gerçi bundan uzun zaman önce, yazdıklarımla ilgili topluluk okumaları için Paris'e seyahat etmişliğim vardı. *Émigré* hayatının gezgin ve dramatik niteliğiyle uyumlu olmak üzere evlerde ve kiralık salonlarda, anormal sıklıkta edebiyat okumaları düzenlenirdi. Bunlarda boy gösterenleri, zihnimde sürüp giden kukla gösterisinde, çok açık şekilde görebiliyorum. Mesela o şöhreti sönmüş kadın oyuncu vardı; kıymetli taşlara benzeyen gözleriyle, elinde sıkı sıkı tuttuğu mendili heyecanla oynayan dudaklarına bir an bastırarak, alçak ve berrak sesiyle, ünlü bir şiiri hem inceden inceye çözümleyip, hem de yumuşakça okşarken, Moskova Sanat Tiyatrosu'nun eski günlerini yankılardı. Sonra, umutsuz durumdaki ikinci sınıf bir yazar vardı ki, ritmik bir nesrin sisleri içinde zar zor ilerlediği esnada, biçimsiz ama dikkatli parmaklarının titreyerek, biten sayfayı sıradakilerin altına koyduğu görülebilirdi; böylece elyazması, dehşet verici kalınlığını okuma boyunca muhafaza ederdi. Bir genç şair vardı ki, haset içindeki topluluktakiler onda bir kokarcanın beyaz çizgisi kadar çarpıcı bir deha bulunduğunu görüp rahatsızlık duymadan edemezlerdi; sahnede solgun yüzü ve buğulu gözleriyle, ellerinde onu bu dünyaya bağlayan hiçbir şey olmaksızın dikilir, başını arkaya devirip, şiirini gayet uyarıcı, akıcı bir okuyuşla seslendirir ve sonunda beklenmedik şekilde duruvererek, son dizenin kapısını çarparak kapatır ve sessizliğin yerini alkışların almasını beklerdi. Bir de, sayısız kereler seslendirdiği hayranlık verici bir hikâyeyi, damla damla akıtarak ve her seferinde aynı tavırla, toplu eserlerinin ilk sayfasını süsleyen asilce kırışmış yüzündeki o müşkülpesent ifadeyi takınarak aktaran yaşlı *cher maître*[1] vardı.

1 Sevgili üstat.

Tarafsız bir gözlemci için, uzak, neredeyse efsanelerde kalmış bir medeniyetin, St. Petersburg ve Moskova'daki 1900-1916 dönemine ait (o sıralarda, 20'lerde ve 30'larda bile kulağa M.Ö. 1900-1916 gibi gelen), adeta Sümerlerden kalma hayalini yabancı şehirlerde taklit eden tüm bu ipe sapa gelmez insanlarla alay etmek kolaydır. Ama en azından onlar, Rus edebiyatının doğuşundan bu yana ortaya çıkmış belli başlı Rus yazarlar gibi isyankârdılar ve adalet duyguları, hürriyet duyguları çarların baskı dönemindeki kadar güçlü olan *émigré*'ler, Sovyetler Birliği'nde pohpohlanan yazarların tutumlarını, onların tüm hükümet duyurularına harfiyen, kölece uymalarını, Rusluğa aykırı ve insana yakışmayan bir hal olarak görüyorlardı; zira secde etme sanatı orada önce Lenin, sonra da Stalin döneminde siyasi polisin artan etkililiğine paralel şekilde gelişmekteydi ve başarılı bir Sovyet yazarı, keskin kulağıyla resmî bir telkini, tebliğ haline gelmeden, daha fısıltı halindeyken yakalayabilen kişiydi.

Émigré yazarların daha yaşlı olan nesli bile, devrim öncesi Rusya'sında sağlam bir şöhret edinmiş olmalarına karşın, eserlerinin yurtdışındaki dolaşımının sınırlı olması sebebiyle, kitaplarının satışıyla geçinmeyi umamıyorlardı. *Émigré* gazetelerinin birinde haftalık olarak bir köşe yazmak, geçinmeye yetmiyordu. Arada bir, yabancı dillere yapılan çeviriler beklenmedik kazançlar sağlardı ama onun dışında, çeşitli *émigré* örgütlerinin sağladığı destekler, topluluk okumalarından kazanılan para ve hayır için verilen mebzul miktardaki yardımlar olmasa, yaşlı yazarlar hayatlarını sürdüremezlerdi. Daha genç, fazla tanınmamış ama vaziyete daha iyi uyum sağlayan yazarlar, ara sıra gelen devlet yardımına ek olarak, çeşitli işlerde çalışıyorlardı. İngilizce ve tenis öğrettiğimi hatırlıyorum. Berlinli işadamlarına, ısrarla yanlış seslendirdikleri "business"[1] kelimesini "dizziness"le[2] kafiyeli şekilde telaffuz etmeyi öğretirdim; yüze gülen bir robot gibi, uzun bir yaz gününün yavaşça hareket eden bulutları altında, tozlu kortlarda, topu ağın üzerinden onların yanık tenli, lüle lüle saçlı kızlarına doğru yollayıp durur-

1 İş.

2 Baş dönmesi.

dum. Rusça *Alice Harikalar Diyarında* çevirim için beş dolar almıştım (Almanya'daki enflasyon zamanında bu epey bir paraydı). Yabancılar için hazırlanan bir Rusça dilbilgisi kitabının derlenmesine yardım etmiştim; kitaptaki ilk alıştırma *Madam, ya doktor, vot banan* (Madam, ben doktorum, işte bir muz) sözleriyle başlıyordu. Yaptığım en güzel iş, bir *émigré* günlük gazetesi olan *Berlin Rul'* için ilk Rusça kare bulmacaları hazırlamaktı; bunlara *krestoslovitsi* adını takmıştım. Bu acayip varoluş şeklimi hatırlamak ne garip. Bir yazarı tanıtanlar (bu yazar, şüphesiz "sanat"tan daha önemli olan Hayat ve Fikirler hakkında yazmaktadır), onun yaptığı dünyevi işleri sıralamayı pek severler: Gazete dağıtıcılığı, soda satıcılığı, keşişlik, güreşçilik, bir çelik imalathanesinde ustabaşılık, otobüs şoförlüğü vs. Ne yazık ki ben bu işlerden hiçbirini yapmadım.

İyi edebiyata olan tutkum sayesinde, yurtdışındaki çeşitli Rus yazarlarıyla yakın temas içinde oldum. O günlerde gençtim ve edebiyata şimdikinden çok daha fazla ilgi duyuyordum. Her gece tavan aramdaki pencerenin önünden güncel düzyazı ve şiirler, parlak gezegenler ve soluk galaksiler akıp geçiyordu. Çeşitli yaşlarda ve farklı yeteneklere sahip, bağımsız yazarlar vardı. Filozofça eleştirilerde bulunan isimlerin etrafında toplanmış, genç yahut genççe, kimisi çok kabiliyetli yazarların oluşturduğu gruplaşmalar ve klikler vardı. Bu gizemli öğreti sahiplerinin en önemlisi, entelektüel yetenekle ahlaki aleladeliği; modern Rus şiiriyle ilgili beğenilerinde tekinsiz bir keskinlikle, Rus klasikleriyle ilgili parça bölük bilgileri bir araya getirmişti. Onun grubu, Bolşevizmi tümden inkâr etmenin de, Batı demokrasilerinin kalıplaşmış ideallerinin de, *émigré* edebiyatının dayanak kabul edeceği bir felsefe inşa etmeye yetmediğine inanmaktaydı. Hapse atılmış bir uyuşturucu bağımlısının kendi cennetine susadığı gibi, onlar da bir inanca bağlanmaya susamışlardı. Acınası şekilde, Parisli Katolik grupların, Rus mistisizminde bulunmayan gelip geçici kurnazlıklarına gıpta ediyorlardı. Dostoyevskici yeni-Thomist[1] düşünceyle rekabet edemezdi; ama başka yol-

1 *Thomist* düşünce, 13. yüzyılda yaşamış dinbilimci Thomas Aquinas'ın öğretisine verilen isimdir.

lar yok muydu? Bir inanç sistemine olan özlemde, kabul görmüş bir dinin kıyısında salınıp durmakta bir çeşit tatmin buluyorlardı. Ancak çok sonraları, kırklı yıllarda, bu yazarlardan bazıları nihayet dizüstü çökerek bayır aşağı kayabilecekleri bir yer buldular. Bu bayır, sırf ordusu bir savaş kazandı diye bir devleti (mevcut durumda Stalin'in Rusya'sını) iyi ve sevilir kabul edebilen, coşkun milliyetçilikti. Lakin otuzların başında, milliyetçilik uçurumu henüz çok iyi algılanamamıştı ve mistik önderler hâlâ iki arada bir derede durmanın heyecanını yaşamaktaydılar. Edebiyata olan yaklaşımlarında ilgi çekici şekilde muhafazakârdılar; onlar için önemli olan önce insan ruhunun kurtarılması, sonra yazarların birbirlerine karşılıklı olarak övgüler düzmesi, son olarak da sanattı. Geriye dönüp bakınca ortaya çıkan şaşırtıcı gerçek, yurtdışındaki bu özgür edebiyatçıların, tekil bir yazar olmaya değil de, bir grubun ya da çağın temsilcisi olmaya önem verdiklerini beyan etmekle, anavatandaki ayakları prangalı düşünce tarzını tekrar ettikleri şeklindedir.

Vladislav Hodaseviç, 1920'lerde ve 30'larda genç *émigré* şairlerin, sanatlarını ondan ödünç almakla beraber, moda olan *angoisse*[1] ve ruhun yeniden biçimlendirilmesi konusunda, önde gelen klikleri takip ettiklerinden yakınmıştı. Bu keskin sözlü, mayası ironiyle ve metal misali bir dehayla yoğrulmuş, şiirleri Tutçev ve Blok'unkiler kadar komplike bir mucize olan adamdan çok hoşlanırdım. Fiziksel olarak, hasta görünüşlüydü; küçümseyici burun delikleri ve ezici kaşları vardı; hatıramdaki görüntüsünde, oturduğu sandalyeden hiç kalkmıyor, ince bacaklarını üst üste atmış, gözleri kötücüllük ve zekâ pırıltıları saçıyor, yarım bir *Caporal Vert* sigarasını, uzun parmaklarıyla ağızlığa sokuşturuyor. Modern dünya şiirinde onun *Ağır Lir* şiirleriyle kıyaslanabilecek çok az şey vardır ama ne yazık ki, hoşlanmadığı şeyleri dile getirmekteki açık sözlülüğü, en güçlü eleştirmen zümreleri arasında ona dehşetli düşmanlar kazandırmıştır. Gizemcilerin tümü Dostoyevski tarzı Alyoşa'lar değildi: Grupta aynı zamanda birkaç Smerdyakov vardı ve Hodaseviç'in şiirleri, bir intikam maçında savrulan raketlerin sertliğiyle aşağılanıyordu.

1 Yürek darlığı.

Bir diğer bağımsız yazar, İvan Bunin'di. Onun en az bilinen şiirlerini, meşhur nesirlerine tercih etmişimdir (bu şiirlerin kendi aralarındaki ilişki, Hardy'nin çalışmalarını akla getirir). O günlerde kendisinin yaşlanmayı fena halde dert edindiğini görmüştüm. Bana söylediği ilk şey, benden otuz yaş kadar büyük olmasına rağmen, kendi beden duruşunun daha iyi olduğuydu. Yakın zaman önce kazandığı Nobel Ödülü'nün tadını çıkarmaktaydı ve beni Paris'in pahalı ve gözde lokantalarının birine, samimi bir sohbet için davet etmişti. Ne yazık ki lokanta ve kafelerden, özellikle Paris'tekilerden marazi şekilde ürkerim; kalabalıktan, insana rahat vermeyen garsonlardan, bohemlerden, vermutlu karışımlardan, kahveden, *zakuski*'den, canlı gösterilerden vs. nefret ederim. Samimi sohbetler, Dostoyevski tarzı itiraflar benim tarzım değildir. Faal bir yaşlı adam olan, zengin kelime haznesinden faydalanarak süslü bir üslup içinde konuşan Bunin, çocukluğumda yeterince tadına vardığım orman tavuğu yemeğine teveccüh göstermeyişime şaşmış ve varoluşsal meseleleri tartışmayı reddetmemden dolayı şiddetli bir kızgınlık duymuştu. Yemeğin sonuna doğru, birbirimizden sıkıldığımızı saklamaz olmuştuk. Vestiyere doğru ilerlediğimiz esnada Bunin acı acı, "Korkunç ıstıraplar içinde, yapayalnız öleceksin" demişti bana. Çekici, narin görünümlü bir kız, ağır paltolarımızın emanet makbuzunu almış ve kucağındaki paltolarla, alçak tezgâhın üzerine kapaklanıvermişti. Bunin'in paltosunu giymesine yardım etmek istemiştim ama o, açık eliyle gururlu bir hareket yaparak beni durdurmuştu. Hâlâ isteksizce mücadele edip durarak –şimdi o bana yardım etmeye çalışıyordu– soğuk ve güneşsiz bir Paris gününün içine doğru yollanmıştık. Ahbabım yakasını iliklemek üzereyken, yakışıklı yüzünün çizgileri, şaşkınlık ve tedirginlikle çarpıldı. İhtiyatla, koltuk altındaki bir şeyi çekip çıkarmaya uğraştı. Ben de ona yardımcı oldum ve nihayet, kızın yanlış paltonun koluna soktuğu yünlü boyun atkısını çıkarabildik. Atkı santim santim geliyordu; bu iş bir mumyanın sargılarını çözmek gibiydi ve biz birbirimizin etrafında dönüp dururken, kaldırımdan geçen üç orospu, açık saçık sözlerle bizi alaya aldılar. Sonunda operasyon bitince, tek kelime etme-

den sokağın köşesine yürüdük, el sıkışıp ayrıldık. Sonradan sık sık, ama hep başka insanların arasında, genellikle de I. I. Fondaminski'nin (Rus *émigré* edebiyatına herkesten fazla katkıda bulunan aziz, kahraman bir insandı ve bir Alman hapishanesinde öldü) evinde bir araya geldik. Bir şekilde, Bunin ve ben müstehzi, hayli bunaltıcı bir sohbet tarzı geliştirmiştik; Amerikan "sataşma"larının Rus versiyonuydu bu ve aramızda gerçek bir paylaşım oluşmasını engelledi.

Daha birçok *émigré* Rus yazarıyla tanıştım. Genç yaşta ölen Poplavski ile tanışmadım; yakın yerdeki balalaykalar arasında, uzaktan gelen bir keman sesiydi o.

Haydi uyu, Ah Morella, ne korkunçtur bir kartal gibi yaşamak

Şiirindeki titreşimli tonaliteleri hiç unutamam ve henüz olgunluğa ermemiş dizelerindeki ufak tefek hatalardan dolayı ona huysuzca saldırdığım bir eleştiri yazısından dolayı da kendimi hiç affedemem. Zeki, mesafeli, etkileyici Aldanov'la; yağmurlu sokaklarda ihtiyatla bir şişe *vin ordinaire* taşıyan daha sonra bir troleybüsün çarpması sonucu ölen çökkün Kuprin'le; Walter Palter'in Rus versiyonu olan Ayvenhald'la; çift taraflı bir ajanın karısı ve deha sahibi bir şair olan, sonradan Rusya'ya dönerek orada çürüyüp giden Marina Svetiv'le tanıştım. Ama tabii, en çok ilgimi çeken yazar, Sirin[1] olmuştu. Benim neslimdendi. Sürgünde ürün veren yazarlar arasında en yalnız ve en kibirli olan oydu. 1925'te ilk romanını yazışından başlayarak, sonraki on beş yıl boyunca, eleştirmenlerin şiddetli ve marazi ilgisi, hep onun üzerinde oldu. Seksenli yılların eski Rusya'sında olsa, Marksist gazete yazarları Sirin'in, toplumun ekonomik yapısına ilgi göstermemesini kınarlardı; *émigré* yazarlar da onun dinî sezgiden yoksunluğuna ve ahlaki kaygılardan uzak oluşuna eseflendiler. Her şeyiyle Rus âdetlerini ve adabımuaşeret kurallarını, seçkin Sovyet askerlerinin karşısında elleri ceplerinde salınan bir Amerikalı misali, ihlal eder nitelikteydi. Karşı tarafta ise Sirin'in sıra dışı stilini, akılcı keskinliğini, işlevsel

1 Nabokov'un ilk eserlerinde kullandığı müstear adı.

tasvirlerini vs. öven, hatta belki gereğinden fazla öven hayranlar vardı. Rus gerçekçiliğinin güçlü basitliğiyle yetişmiş, düşkün hilecilerin blöflerine kanmış olan okuyucular, Sirin'in açık ama tuhaf şekilde yanıltıcı cümlelerinin ayna benzeri yönlendirmelerinden ve kitaplarındaki yaşamın mecazlar içinde akmasından etkilenmişlerdi; bir eleştirmen bu mecazları, "bitişik bir dünyaya bakan pencereler ... mantıki bir süreklilik, bir düşünce silsilesinin gölgesi" olarak nitelemişti. Sirin, daha muhafazakâr bir teşbihle söylersek, sürgünün karanlık göğünden bir meteor gibi geçti ve arkasında belli belirsiz bir huzursuzluktan gayrı pek bir şey bırakmaksızın, kaybolup gitti.

– 3 –

Sürgünde geçen yirmi yılımın çok büyük bir bölümünü, satranç problemleri kurmaya ayırdım. Tahtada belli bir pozisyon ihtimamla oluşturulur ve çözülmesi gereken problem, Siyah'ın belli sayıda, genellikle iki ya da üç hamleyle nasıl mat edileceğidir. Bu, yeni bir numara sergileyen hokkabazların ya da bir turnuvayı kazanan tenis oyuncularının, kullandıkları alanın niteliklerinden faydalanmaları gibi, oyunun bildik biçimi içinde icra edilen güzel, karmaşık ve kendi içinde olup biten bir sanattır. İster amatör, ister usta olsun satranç oyuncularının çoğu, bu çok özel, hayal ürünü, şık bilmecelere ancak biraz ilgi duyarlar ve alımlı bir problemi takdir etseler de, böyle bir problem kurmaya pek heves etmezler.

Yarı-müzikal, yarı-şiirsel, yahut daha doğrusu şiirsel-matematiksel türden bir ilhama, bu tür bir satranç kompozisyonu düşünme süreci eşlik eder. Sık sık, günün orta yerinde, alelade bir uğraşın kıyısında, aklımdan geçen başıboş bir düşüncenin ardından, tomurcuk halindeki bir satranç probleminin verdiği zihnî hazzın sancısı, habersizce gelip beynime saplanır ve bana emekle, saadetle dolu bir geceyi müjdelerdi. Belki olağandışı bir stratejik hileyi, olağandışı bir savunma hattıyla birleştirecektim; belki gerçek bir konfigürasyon, sonunda nükte ve za-

rafetle, daha önce ifade edemediğim zorlu bir temaya dönüşecekti; ya da belki zihnimin dumanları arasında çeşitli güçlerin meydana getirdiği hareket, satranç taşlarının hamleleriyle temsil edilmiş olacaktı —yeni armonilere ve yeni çatışmalara gebe bir tür pandomim; her halde, son derece keyif verici bir duyum yaşardım ve bugün o duyumla ilgili tek şikâyetim, oyma figürlerin ve onların zihnimdeki çılgınca yönlendirimlerinin, sözsel maceralara ayırabileceğim o en coşkulu ve üretken yıllarımda, çokça zamanımı işgal etmiş olması.

Uzmanlar, satranç problemleri sanatında birkaç ekol bulunduğunu söylüyorlar: Yanlışsız kurulumları göz kamaştırıcı tematik örüntülerle birleştiren ve herhangi bir teamüle bağlı kalmayı reddeden Anglo-Amerikan ekolü; Tötonik ekolün çetin ihtişamı; bazı yapay koşullara sıkı sıkıya bağlı kalan Çek ekolünün mükemmelen kurulmuş ama pürüzsüzlüğü ve yavanlığıyla can sıkan ürünleri; sanatın zirvesini tutan eski Rus oyunbitirme çalışmaları ve "görev" tipi olarak adlandırılan, artistik stratejiye değil de, temalar üzerinde sıkıcı şekilde tam kapasiteyle durulmasına önem veren mekanik Sovyet problemleri. Satrançtaki temaların, tuzak kurma, geri çekilme, sıkıştırma ve benzeri taktikler olduğu söylenebilir; ancak bir problemin tatmin edici olması için, bu temaların belli şekilde bir araya getirilmesi gerekir. Şeytanlığa varan bir kandırmaca ve biçimsizliğe varan bir özgünlük, benim strateji anlayışımın parçalarıydı ve problem kurarken mümkün olduğunca güç ekonomisi, birliktelik, gevşek uçların ayıklanması gibi klasik ilkelere uymaya gayret etsem de, her zaman biçimin saflığını, iyi bir içeriğin gerekleri uğruna kurban etmeye, biçimi küçük azgın bir iblisi barındıran bir torba gibi, şişirip patlatmaya hazırdım.

Bir kompozisyonun temel oyununu tasarlamakla, bu oyunu kurmak farklı şeylerdir. Zihnin üzerinde korkunç bir baskı vardır; zaman unsuru kişinin bilincini tamamen terk etmiştir: El, kutunun içinde bir piyon arar, onu tutar, bu arada zihin bir savunma ya da geçici önlem bulmaya çalışmakla meşguldür ve sıkılı el açıldığında, plancının akkor haline gelmiş düşünce kanallarında bir saat, belki de daha fazla zaman küle dönüp gitmiştir.

Önümdeki satranç tahtası, manyetik bir alan, bir gerilimler ve uçurumlar sistemi, yıldızlı bir gökkubbedir. Filler onun üstünde, ışıldak misali hareket eder. Şu ya da bu at, ayarlanan ve denenen bir kaldıraçtır; ta ki problem, gereken güzellik ve sürpriz seviyesine ulaşana dek. Nice kereler, bir çifte çözümden kaçınabilmek için, Beyaz vezirin dehşetli gücünü bastırmaya çalışmışımdır. Satranç problemlerinde rekabetin aslında Beyaz ile Siyah arasında değil, problemi kuran ile farazi çözümcü arasında olduğunu anlamak lazımdır (tıpkı birinci sınıf bir edebiyat eserinde asıl çatışmanın, karakterler arasında değil de, yazar ile dünya arasında olması gibi); öyle ki problemin kıymetinin büyük bölümü "denemeler"in sayısına bağlı olmaktadır; çözüme ulaşmaya çalışan kişiyi yanlış yola sevk etmek için cin fikirlilikle ve tatlılıkla, aldatıcı hamleler, sahte izler, kandırmacalı oyun dizileri hazırlanmıştır. Ama problem kurma konusunda ne söylersem söyleyeyim, sürecin vecdî özünü ve bu özün, yaratıcı zihnin daha aleni ve verimli operasyonlarıyla bağlantısını gereğince anlatamayacağım galiba; tehlikeli denizlerin haritasını çıkarmaktan tutun, yazarın aklı başında bir delilik nöbetiyle gözlemlediği tekil kuralları uygulamaya koyulduğu, kâbuslarındaki belli engellerin üstesinden geldiği, ilahi bir çeşniyle en olmadık bileşenlerden – kayalardan, karbondan ve kör çarpıntılardan– canlı bir dünya inşa ettiği inanılmaz romanlara kadar. Problem kurarken, hadiseye yumuşak bir fiziki tatmin eşlik eder; hele ki taşlar, kurucunun hayaline uygun şekilde hareket ediyorlarsa. Bir rahatlık hissi hasıl olur (bu his kişinin çocukluğuna, yatakta oynadığı oyunlara, beyninin köşelerine kaçmış oyuncak parçalarına kadar uzanır); bir taş bir diğerinin arkasında, üçra bir karenin rahatlığı ve sıcaklığı içinde pusuya yatmıştır; iyi yağlanmış ve cilalanmış bir makine, taşları yavaşça kaldırıp yavaşça indiren iki parmağın dokunuşuna bağlı olarak, düzgün hareketlerle çalışır.

Aylar boyunca kurmakla uğraştığım bir problemi hatırlıyorum. Bir gece geldi, nihayet o temayı ifade etmeyi başardım. Bu, çok uzmanlaşmış bir çözümcünün tadabileceği bir hazdı. Basit çözümcüler problemin özünü tamamen kaçırarak, sofistike çözümcüler için hazırlanmış haz verici çilelerden geçmeksi-

zin, gayet basit olan "tez" çözümünü keşfedeceklerdi. Sofistike çözümcü, revaçta olan avangart bir temaya meylederek işe başlayacaktı (Beyaz'ın Şah'ını, şah çekmeye müsait hale getirmek); problem kurucu bu temayı "üretmek" için çok sıkıntı çekmişti (önemsiz bir piyonun tek bir küçük hareketi, her şeyi altüst edebilirdi). Ultra-sofistike çözümcünün bu "antitez" cehennemini geçtikten sonra, basit kritik hamleye (fil c2'ye) ulaşması, vahşi bir kazı kovalayan kişinin Albany-New York arasındaki seyahati Vancouver, Avrasya ve Azores üzerinden gerçekleştirmesine benzeyecekti. Bu dolambaçlı güzergâhta edindiği tecrübeler (tuhaf yer şekilleri, gonglar, kaplanlar, egzotik âdetler, yeni evli bir çiftin topraktan yapılma mangalın kutsal ateşi etrafında üç kez dönmesi), çözümcünün bir aldatmaca peşinde çektiği sıkıntıların ödülü olacak ve ondan sonra, basit kritik hamleye ulaşmak ona, yakıcı bir artistik hazla dolu sentezi sunacaktı.

Kendimden geçerek yoğunlaştığım satranç düşüncelerinden yavaşça sıyrıldığımı hatırlıyorum; orada, koyu kırmızı-krem renkli büyük İngiliz malı tahtanın üzerinde, kusursuz pozisyon nihayet bir takımyıldız gibi dengeli vaziyette oluşmuştu. İşliyordu. Yaşıyordu. Staunton satranç taşları (babamın İngilizleşmiş kardeşi Konstantin'in bana verdiği, yirmi yıllık bir takım), sarımsı kahverengi ya da siyah tahtadan, boyları on bir santimetreye kadar çıkan enfes yekpare parçalar, oyundaki rollerinin bilincindeymişler gibi, parlak hatlarını sergiliyorlardı. Ne yazık ki, yakından bakılınca taşlardan bazılarında (elli ya da altmış pansiyon değiştirdiğim o yıllarda kutuda seyahat etmişliklerinden dolayı) küçük çentikler oluştuğu görülüyordu ama kalenin tepesinde ve atın başında hâlâ, mutlu bir Hindu'nun alnındaki yuvarlak işareti andıran küçük, koyu kırmızı bir taç, boyalı olarak duruyordu.

Donmuş bir gölü andıran satranç tahtasıyla kıyaslandığında bir zaman ırmağı gibi görünen saatim, üç buçuğu gösteriyordu. Mayıstaydık, mayıs ortasında; sene 1940'tı. Ricalar ve beddualarla geçen aylardan sonra, önceki gün, mide bulandırıcı bir rüşvet doğru makamdaki doğru sıçana ulaştırılmış, böyle-

ce Atlantik'i geçmemizi mümkün kılan bir *visa de sortie*[1] nihayet çıkabilmişti. Aniden, satranç problemimin tamamlanmasıyla birlikte, yaşamımdaki bir dönemin tatmin edici şekilde sonlanmakta olduğunu hissetmiştim. Çevremdeki her şey sükûnet içinde ve sanki içimin hafifliğine karşılık gelmek üzere, hafifçe çukurlaşmış gibiydi. Yan odada sen ve çocuğumuz uyuyordunuz. Masadaki lambaya mavi bir şeker külahı geçirilmişti (eğlenceli bir askerî tedbir) ve sızan ışık, tütün dumanıyla ağırlaşmış havadaki helezonlara, ayın şavkı misali vuruyordu. Işık sızdırmaz perdeler beni, karartma uygulanan Paris'ten ayırıyordu. Sandalyenin oturma yerinden sarkan bir gazetenin manşeti, Hitler'in Alçak Memleketler'e[2] saldırdığından bahsediyordu.

O gece Paris'te, problemin pozisyon şemasını çizdiğim kâğıt, şimdi önümde duruyor. Beyaz: Şah a7'de (yani birinci dikey sıra, yedinci karede), Vezir b6'da, Kaleler f4 ve h5'te, Filler e4 ve h8'de, Atlar d8 ve e6'da, piyonlar b7 ve g3'te; Siyah: Şah e5'te, Kale g7'de, Fil h6'da, Atlar h2 ve g5'te, Piyonlar c3, c6 ve d7'de. Beyaz başlar ve iki hamlede mat eder. Sahte iz; cazibesine karşı konulamayan "deneme": Piyon b8'e gelerek terfi eder ve At olur, Siyah'ın çekme imkânı bulduğu şahlara yanıt olarak, üç güzel mat seçeneği ortaya çıkar, ama Siyah Beyaz'a Şah çekmeyerek, bunun yerine tahtanın başka bir yerinde mütevazı bir oyun uzatıcı hamle yaparak, her şeyi boşa çıkarır. Şemanın çizili olduğu kâğıdın köşesinde, 1940 Mayıs'ında Fransa'dan Amerika'ya götürdüğüm diğer kâğıtlara ve kitaplara da basılmış bir damgayı görüyorum. Renk tayfının en ucundaki tona sahip, yuvarlak bir damga bu: *Violet de bureau*.[3] Ortasında on iki puntoluk iki harf, *R. F.* yer alıyor ve tabii *Republique Française* anlamına geliyor. Onun çevresinde, daha küçük harflerle basılmış olarak, *Controle des Informations* yazısı var. Ancak, o kontrolün geçmesine izin verdiği satranç sembollerinde saklı olan bilgi, muhtemelen, hatta hakikaten, ancak yıllar sonra şimdi ifşa olmakta.

---

1 Çıkış vizesi.

2 *The Low Countries*: Belçika, Lüksemburg ve Hollanda.

3 Daire moru.



Yazarın karısı Véra ve beş yaşındaki oğlu Dmitri'nin, bir Nansen pasaportu için 1940 Nisan'ında çekilmiş fotoğrafları. Birkaç hafta sonra, Mayıs'ta, Avrupa'da yaşadığımız dönemin son bölümü, tıpkı bu kitapta olduğu gibi bitecekti.

15

- 1 -

İnsanın ruhuna dokunan Horace'çı bir ifadeyle söylersek, yıllar mümkün olan en yüksek hızla geçip gitmekte. Yıllar geçmekte canım ve artık, seninle benim bildiklerimizi hiç kimse bilmeyecek. Çocuğumuz büyüyor; Paestum'un, sisli Paestum'un gülleri soldu; mekanik zihinli budalalar, matematikçilerin kendilerinin de gizliden gizliye şaşıracağı üzere önceden kestirdikleri tabiat kuvvetlerini kurcalamaya ve değiştirmeye uğraşıyorlar; o halde belki antik fotoğrafları, mağaralardaki tren ve uçak resimlerini, eski püskü şeylerin kaldırıldığı dolaptaki oyuncak katmanlarını inceleme zamanıdır.

Daha da gerilere gidecek, 1934 Mayıs'ının bir sabahına varacağız ve bu noktada saygıyla, Berlin'in bir bölümünün grafiğini çizeceğiz. Sabah saat beşte, birkaç saat önce vardığım Bayerischer Platz'daki doğum hastanesinden, eve doğru yürüyordum. Çerçeveler ve renkli fotoğraflar satan bir dükkânın vitrinindeki Hindenburg ve Hitler fotoğrafları, bahar çiçekleriyle süslenmişti. Solcu gruplar ve serçeler, leylaklar ve ıhlamur ağaçları arasında gürültülü sabah toplantıları düzenliyorlardı. Berrak bir tanyeri, boş sokağın bir yanını aydınlatmıştı. Öte yanda, ev-

ler soğuğun altında hâlâ mavi renkte görünüyordu ve katranlanmış kaldırımların keskin kokusunun, gölgeli ağaçlardan yayılan taze rayihaya karıştığı yerde, yeni doğan gün, güzelce giyinmiş, güzelce nemlenmiş bir şehri gecenin ellerinden ciddiyetle devralırken, uzun gölgeler yavaştan üst üste binmeye başlıyordu; fakat benim açımdan meselenin görsel kısmı, farklı bir sofra kurma şekli kadar yeniydi, çünkü güneşli akşamlarda, yanımda çocuğum olmaksızın defalarca geçtiğim bu sokağı, gün doğumunda hiç görmemiştim.

Aşina olmadığım bu vaktin temizliği ve boşluğu içinde, yanlış tarafa düşmüş olan gölgeler, sokağı nazik bir geri çevrim hissiyle kaplıyordu; tıpkı berber dükkânındaki müşterinin aynaya bakınca, usturasını bileyen melankolik berberin (böyle anlarda yaptığı üzere) bakışını pencereye doğru çevirdiğini; o pencereye yansımış olarak, kayıtsız yayaların kaldırım üzerinde yanlış istikamette, aniden gülünç olmaktan çıkıp bir korku seline geçit verecek şekilde, soyut bir dünyaya doğru ilerlediklerini görmesi gibi.

Ne zaman bir insana olan sevgim hakkında düşünsem, sevgimden –kalbimden, şahsi bir maddenin nazik çekirdeğinden– çıkıp, evrenin inanılmayacak kadar uzak noktalarına erişen ışınlar çizmek eğilimindeyim. Bir şey beni, aşkımla ilgili bilincimi, nebulaların davranışı ile (uzaklıkları içinde bir tür delilik sergiler gibidirler), ebediyetin korkunç tuzaklarıyla, bilinmeyenin ötesindeki bilinemezle, çaresizlikle, uzay ve zamanın soğuk, hasta edici karmaşıklıkları ve iç içe geçmişlikleri gibi, tasavvur edilemeyen ve hesaplanamayan şeylerle ölçümlemeye sevk ediyor. Bu akla ziyan bir alışkanlık ama elimden gelen bir şey yok. Bir uykusuzluk hastasının, ağzının içinde, dişlerindeki bir pürüzü arayıp durmasına ve bu sırada kendini yaralamasına, buna karşın bir türlü duramamasına benziyor. Kazara bir şeye –bir kapı pervazına, bir duvara– dokunduktan sonra, dengeli bir varoluş haline dönebilmek için hızlı ve sistematik bir sıralamayla odadaki çeşitli yüzeylerle el teması kurmak zorunda olan insanlar tanıdım. Hiç çaresi yok; nerede durduğumu, senin ve oğlumuzun nerede durduğunuzu bilmeliyim.

İçimde o aşk patlaması yavaş çekimde, sessizce gerçekleşirken, eriyen saçaklar gözler önüne serilip, beni tasavvur edilebilecek tüm kozmoslardaki madde ya da enerji toplamından daha yaygın, daha süreğen biçimde ezip kahrederken, zihnim gerçekten uyanık olup olmadığını anlamak için kendini çimdiklemekten başka bir şey yapamaz. Rüya gören bir adamın, konumunun absürtlüğünü makulleştirmek için, rüya gördüğünden emin olmaya çalışması gibi, evrende ne var ne yoksa çabucak bir dökümünü çıkarmalıyım. Bütün uzay ve zamanın heyecanıma, fani aşkıma ortak olmasını sağlamalıyım ki, bu faniliğin şiddeti azalsın, böylece sonlu bir varoluş içinde sonsuzluğa uzanan duygu ve düşünceler geliştirmekten kaynaklanan küçüklük, gülünçlük ve korkuyla baş etmem kolaylaşsın.

Kendi metafiziğim içinde, müzmin bir sendika-karşıtı olduğumdan ve insan biçimli ilahların bulunduğu cennetlere düzenlenen turlara rağbet etmediğimden, hayattaki güzel şeyleri düşündüğümde, bana hiç de önemsiz olmayan tasarımlar kalıyor; şu anda, bebeğimize göstermiş olduğum anaç ihtimamı düşündüğümde olduğu gibi. Nelerin farkına vardığımızı hatırlarsın (herhalde her ebeveyn bunların farkına varıyordur): Avcumda kıyıya vurmuş bir denizyıldızı gibi duran minyatür elin mükemmel biçimli tırnaklarını sessizce bana gösterişin; dokunmanın yumuşaklığı ancak uzaklığın yumuşaklığı sayesinde elde edilebilirmişçesine uzaktan uzağa izlediğimiz, uzuvlarının ve yanaklarının yüzey dokusu; o iriste akışkan, taşkın, kaygan bir şeyler var ki, kuşlarından fazla kaplanı ve dikenlerinden çok meyvesi bulunan, alacalı bulacalı derinliklerinde insan zihninin doğumuna sahne olan eski masalsı ormanların gölgelerini hâlâ muhafaza eder gibi; hepsinin üzerinde de, yeni doğmuş yavrunun bir sonraki boyuta yaptığı yolculuk, erişilebilir nesne ile göz arasında yeni kurulan bağlantı var ki, biyometriyle ya da fare labirentleriyle uğraşan oğlanlar bu bağlantıyı açıklayabileceklerini sanıyorlar. Bana göre zihnin doğuşunu aslına en uygun şekilde temsil eden şey, ince dallar ve yapraklar arasına bakan bir kişinin birden, bu dal ve yaprak kümesinin doğal bir bileşeni sandığı şeyin aslında, muhteşem bir kılık değiştir-

meyle kendini oraya saklamış olan bir böcek ya da kuş olduğunu fark etme ânıdır. İnsan zihninin ilk kez ortaya çıkış muammasını, tabiatın geri kalanının büyümesindeki şehevi bir duraklamayla açıklamak da keyif vericidir (sonuçta, bilimsel araştırmaların ortaya koyduğu nedir ki?); *Homo poeticus*'un ilk kez ortaya çıkmasını sağlayan bir tembellik ve aylaklık —bu olmadan *sapiens* inkişaf edemezdi. Gerçek bir "yaşam mücadelesi"! Savaşın ve aşırı çalışmanın laneti insanı bir yaban domuzuna, aklını besin bulmakla bozmuş bir canavara dönüştürür. Sen ve ben sık sık, gözlerini bakkaldaki yiyeceklerde ya da kasabın morgunda dolaştıran bir ev hanımının entrikacı gözlerindeki çılgınca parıltıyı fark etmişizdir. Çalışarak kendini harap edenler bir kenara çekilsin! Eski kitaplar yanılıyor. Dünya, bir pazar günü yaratılmıştır.

– 2 –

Oğlumuzun bebeklik yılları boyunca, Hitler'in Almanyası ve Maginot'un Fransa'sında, her zaman az ya da çok parasızlık çektik, ama harika arkadaşlarımız ona en güzel şeyleri alıp getirdiler. Bu konuda pek bir şey yapmaya gücümüz yetmese de, onun çocukluğuyla bizimkiler arasında belirebilecek yarılmalara kıskançlıkla gözümüzü dikmiştik ve her seferinde dostlarımız yardıma koşarak, bu yarıkları açılmadan onardılar. O zaman da, bebek yetiştirme ilmi, uçuş ya da toprak sürme konusunda olduğu gibi, olağanüstü ve hızlı bir ilerleme kaydetmişti; kendim, dokuz aylıkken, bir öğünde yarım kilo ezilmiş ıspanak yemiş ya da günlük olarak bir düzine portakalın suyunu içmiş değildim; çocuğumuz için uyguladığın sağlık bilgisi de, biz bebekken yaşlı dadılarımızın hayal edemeyeceği kadar detaylıydı.

Herhalde burjuva babaları –bugünün genç Amerikan emeklilerinden on beş sene öncesinin mutlu, işsiz, Rusya doğumlu sürgünlerinden çok farklı olan; pantolonları çizgili, gömlekleri sivri yakalı, vakur, kravatlı işçiler– çocuğuma yönelik tutumumu anlamayacaklardır. Onu sıcak içeceğiyle tıka basa doymuş

ve bir put kadar ağırbaşlı haliyle kucağına alıp, emzirme sonrasındaki rahatlama sinyalini alana kadar beklerdin; sonra bebeğimizi dikey durumdan yatay duruma getirirdin ve ben hem senin bekleyişine hem de onun aşırı doygunluğuna eşlik ederdim; bunu o kadar abartırdım ki, o acılı baskının hemen geçeceğini güler yüzlülükle telkin etmene içerlerdim; en sonunda, patavatsız bir baloncuk yükselip onun ciddi ağzında patlayınca, ben büyük bir rahatlama hissederken, sen bebeğimizi tebrik eden mırıltılarla eğilir ve onu beyaz kenarlıklı karyolasının alacakaranlığına bırakırdın.

Biliyorsun hâlâ bileklerimde bebek arabasını sürerken yaptığım mahir hareketlerin izi var; mesela tutamaca biraz bastırarak arabanın burnunu kaldırır ve kaldırımın kenarından aşmasını sağlardım. Başlangıçta Belçika malı, koyu gri renkli ve teferruatlı bir aracımız vardı; kocaman şişko tekerlekleri ve şatafatlı yaylarıyla o kadar büyüktü ki, daracık asansörümüze sığmamıştı. Kaldırımlarda yavaşça, debdebeli bir gizem içinde ilerler, içine hapsolmuş bebek, kuştüyleri, ipekler ve kürkler içinde sırtüstü yatardı; sadece gözleri ihtiyatla hareket ederdi ve bazen bu gözler, kirpiklerinin gösterişli bir kıpırdanışıyla yukarı dönüp, arabanın yarı kaldırılmış kaputunun kenarından akıp giden, ağaç dallarıyla desenlenmiş maviliği izlerdi; ardından bebeğimiz, yüzüme şüpheyle bakar, muzip ağaçların ve gökyüzünün, çıngıraklar ve ebeveyn şarkılarıyla aynı neviden olup olmadığını anlamaya çalışırdı. Sonra daha hafif bir bebek arabası geldi; oğlumuz bunun içinde hızla giderken, kendisini tutan kayışları zorlayarak ayağa kalkmaya çalışır, kenarlara tutunur, orada dururken bir gezinti teknesinin sersemlemiş yolcusundan ziyade, bir uzay gemisindeki zevkten mest olmuş bilim adamına benzer, canlı ve sıcak bir dünyanın benek benek görüntülerini incelerdi; bir gün arabadan aşağı atmayı başardığı yastığa filozofça bir ilgiyle bakmış, başka bir gün kayışı çözülünce kendisi de arabadan düşmüştü. Daha da sonraları, puset denen o tuhaf, küçük araçlardan birine bindi; en başta sağa-sola esneyebileceği güvenli bir yükseklikte duran çocuk, giderek alçaldı ve gün geldi, bir buçuk yaşındayken, hareket halinde-

ki pusetin oturma yerinde öne doğru kayarak yere dokundu ve bir parkta serbest bırakıldığı duygusuyla, topuklarını kaldırıma vurmaya başladı. İkinci doğum gününde ona alman yüz yirmi santimetre uzunluğundaki, bir org gibi pedallarla kullanılan gümüş boyalı bir Mercedes yarış arabası ise, yeni bir evrim dalgasının yükselmesine ve oğlumuzun ayaklarının tekrar yerden kesilmesine yol açtı. O bu arabayı Kurfürstendamm'ın kaldırımlarında şakırtılı seslerle bir aşağı bir yukarı sürerken, açık pencerelerden, çok gerilerde bıraktığımız Neander vadisinde göğsünü dövmeyi sürdüren bir diktatörün kükremeleri gelirdi.

Oğlan çocukların tekerlekli şeylere, bilhassa trenlere olan tutkusunun filogenetik veçhelerini incelemek verimli olabilir. Tabii, Viyanalı Şarlatan Doktor'un bu hususa kafa yormuş olduğunu biliyoruz. Onu ve takipçilerini üçüncü mevki fikir vagonlarında, seksüel mitlerden kurulu bir polis devletindeki yolculuklarında yalnız bırakalım (bu arada, diktatörlerin psikoanalizi görmezden gelmeleri, kendileri açısından ne büyük bir hata; bu sayede bütün bir neslin ahlakını kolayca bozabilirlerdi oysa!). Hızlı büyüme, kuantum hızındaki düşünce, kan dolaşımı sisteminin inişli-çıkışlı yolları, hayatiyetin tüm biçimleri, sürat biçimleridir ve kuşkusuz, büyüyen bir çocuk en küçük zaman dilimine en geniş uzamlı hazları doldurarak Tabiat'ı mevcut halinin ötesine geçirmek ister. İnsan ruhunun derinliklerinde, yerçekimiyle mücadele etmenin, onu geçersiz kılmanın, dünyanın tutuş gücünü yenmenin ya da yeniden düzenlemenin vereceği hazzı tatma isteği vardır. Düzgün yuvarlak nesnelerin ilerlemek için ağır uzuvlarını gayretkeşçe hareket ettirmek yerine, sadece yuvarlanıp durarak uzayı fethetmeleriyle ortaya çıkan mucizevi paradoks, genç insanlık için pek hayırlı bir şok olmuştu herhalde. Hülyalı küçük vahşinin, çıplak kıçının üzerine çökmüş vaziyette gözlerini dikip baktığı şenlik ateşi ya da bir orman yangınının yolundan sapmaksızın ilerleyişi; muhtemelen bunlar, Lamarck farkına varmaksızın, bir ya da iki kromozomu gizemli şekilde etkilemiştir; tıpkı profesyonel fizikçilerin, iç yüzün dışını, eğriliğin nerede olduğunu tartışmaya mütemayil olmadıkları gibi, Batı'nın genetikçileri de bu du-

rumla ilgili açıklamalar getirmeye mütemayil değildirler; zira her boyut, içinde hareket edebileceği bir ortamı ön-gereksinir ve eşyanın helezonik çözülümü içinde uzay, zamana benzer nitelikte bir şeye ve zaman da düşünceye benzer nitelikte bir şeye dönüşürse, elbette yeni bir boyut ortaya çıkar: Belki özel nitelikte, ama kesinlikle eskisinden farklı bir uzay; spiraller yine fasit dairelere dönüşmezse şayet.

Ama hakikat ne olursa olsun, sen ve ben, küçük (yaşı iki ile altı arasındaki) oğlumuzla birlikte, aşağıdan bir tren geçsin diye saatler boyu üzerinde beklediğimiz köprüleri hiç unutmayacak ve tüm savaş meydanlarında sonsuza dek savunacağız. Rayların üzerine doğru eğilmek için bir anlığına durup, geçen lokomotifin astımlı bacasına tüküren, daha büyük ve daha az mutlu çocuklar görmüşlüğüm var, ama ne sen ne de ben, iki çocuktan daha normal olanın, karanlık bir transın amaçsız heyecanından pragmatik şekilde sıyrılan çocuk olduğunu kabullenmeye hazır değiliz. Rüzgârlı köprüler üzerinde saatler süren duraklamaları kısa kesmek ya da rasyonalize etmek için hiçbir şey yapmazdın; çocuğumuz sınır tanımayan bir iyimserlik ve sabırla, demiryolundaki sinyal kolunun kliklemesini ve uzakta, evlerin düz sırtları arasında çok sayıda rayın birleştiği noktada, giderek büyüyen bir lokomotifin şekillenmesini ümit ederek beklerdi. Soğuk günlerde kuzu kürkünden bir palto giyer ve ayı tip bir kasket takardı; kırağı çalmış gibi grilerle alacalanmış bu kahverengi giysileri, eldivenleri ve inancının ateşi onu da, *seni* de ısıtırdı; çünkü narin parmakların donmasın diye tek yapman gereken, koca bir bebeğin vücudundan yayılan hararetin nasıl inanılmaz miktarda olduğuna hayret ederek, onun ellerinden birini önce sağ, sonra sol elinle tutmak ve bu değişimi dakikada bir yapmayı sürdürmekti.

– 3 –

Sürat hayallerinin yanı sıra, yahut onlarla bağlantılı olarak, her çocuğun mayasında dünyayı yeniden şekillendirme dürtü-

sü vardır (doğuştan Marksist ya da bir ceset değilse ve uysalca, çevrenin *onu* şekillendirmesini beklemiyorsa). Bu da bir çocuğun çukurlar kazmaktan, en sevdiği oyuncakları için yollar ve tüneller yapmaktan niye bu kadar haz aldığını açıklar. Oğlumuzda, Sir Malcolm Campbell'ın Bluebird arabasının, boyalı çelikten, tekerlekleri çıkarılabilen küçük bir modeli vardı ve bununla yerde hiç durmadan oynayabilirdi; güneş onun uzunca, sarı saçında bir tür hale oluşturur ve lacivert askılarının üzerinde çaprazlandığı çıplak sırtını, karamela rengine döndürürdü (oğlumuz soyunduğunda, bu askıların altında kalan cildinin doğal bir beyazlıkta olduğu görülürdü). Hayatımda hiç o günlerdeki kadar çok, banklara ve park sandalyelerine, taş yükseltilere ve taş basamaklara, taraça korkuluklarına ve havuzlu çeşmelerin kenarlarına oturmamıştım. Nadiren de olsa, Berlin Grünewald'daki gölün çevresinde yer alan, halkın çok sevdiği kuru topraklı çamlıklara giderdik. Bir yerde, şehrin parlak ve sıkılgan caddelerinden de fazla çerçöp ve döküntü bulunduğu zaman, o yerin kendine orman deme hakkını sorgularsınız. Bu Grünewald'da ilginç şeyler karşımıza çıkardı. Bir açık alanda yaylarının anatomik yapısını sergileyen bir karyolaya rastlayınca ya da bir terzi dükkânının siyah mankenini çiçek açmış akdiken çalılarının altında yatarken bulunca, patikasız bir ormanın böyle uzak köşelerine bunlar gibi bir sürü eşyayı kimlerin taşımak zahmetine girdiğini merak ediyordunuz. Bir keresinde, iyice şekli bozulmuş ama hâlâ işlevsel bir ayna görmüştüm; içi ormanın yansımalarıyla dolu olarak –sanki birayla *chartreuse* likörünü karıştırıp sarhoş olmuş halde– gerçeküstücü bir kayıtsızlıkla bir ağaç gövdesine dayalı halde duruyordu. Belki de Alman orta sınıfının gezinti mekânlarındaki bu davetsiz misafirler, yaklaşmakta olan karmaşanın habercileri, kehanet içeren bir rüyada görülen tahripkâr patlamalar, falcı Cagliostro'nun[1] krallık bahçesinde atılan kahkahalar arasında gördüğü, vurulmuş kelleler yığınıydı. Gölün daha yakınlarında, yazın, bilhassa pazar günleri, çeşitli düzeylerde soyunmuş ve

1 Kont Alessandro Cagliostro (1743-95); Avrupa çapında kötü bir şöhret kazanmış ruh çağırmacı ve simyacı.

güneşe açılmış bedenler, ortamı istila ederdi. Sincaplar ve bazı turtullardan gayrı, ceketiyle gezen kalmazdı. Gri ayaklı ev hanımları, yağlı, gri kumun üzerinde iç çamaşırlarıyla otururlardı; tiksindirici, fok gibi sesler çıkaran erkekler, çamura batmış mayolarıyla ortalıkta hoplayıp zıplarlardı; dikkat çekici şekilde alımlı ama kötü giyinmiş kızlar, kendilerini kovalayıp kıçlarına şaplak vuranlardan ("ay, oy!" çığlıkları atarak) kaçarlardı; bunlar birkaç sene sonra –tam olarak 1946 başlarında– masum damarlarında Türk ya da Moğol kanı taşıyan çocuklar doğurmaya yazgılıydılar. Bu bahtı kara efradın soluduğu hava ve çıkarıp yerlere serdikleri elbiseler, durgun suyun pis kokusuyla harman olunca, başka hiçbir yerde benzerine rastlamadığım cehennemî kokular yayılmaya başlıyordu. Berlin'in halka açık bahçelerinde ve şehir parklarında soyunmaya izin yoktu, ama gömlek düğmeleri çözülebilir. Kuzey Avrupa tipli genç erkekler sıra sıra, gözlerini kapatmış, yüzlerindeki ve göğüslerindeki sivilceleri güneşin, milletçe tasdikli etkilerinden faydalandırmak için açmış vaziyette, banklarda otururlardı. Bu notlardaki tiksintili ve belki biraz mübalağalı ürperti, herhalde sürekli, çocuğumuza bir şeylerin bulaşacağından korkmuş olmamızdandır. Tatlı küçük oğlanların ille de yıkanmaktan nefret etikleri ve öldürmeye bayıldıkları fikrini, her zaman fena halde bayağı ve cahilce bulmuşsundur.

Uğradığımız küçük parkların hepsini hatırlamak isterdim; Harvard'daki ve Arnold Botanik Parkı'ndaki Profesör Jack'in yeteneğine sahip olmak isterdim; öğrencilerine, hangi dalın sallanmakta olduğunu gözleri kapalıyken, sadece havadaki hışırtısını dinleyerek anlayabildiğini söylemişti ("gürgen, hanımeli, Lombardy kavağı. Ah —katlanmış bir *Elyazması*"). Tabii çok kereler, şu ya da bu parkın coğrafi konumunu, ayırt edici bir özellik ya da böyle özelliklerin bir bileşimi sayesinde belirleyebiliyorum: Çakıllı dar yolların kıyısında yer alan, hepsi piyeslerdeki insanlar gibi bir araya gelmiş şimşir ağaççıklarından kenarlıklar; yuvarlak porsukağaçlarından yapılma bir çite dayalı alçak bank; vanilya çiçeklerinin yanı başındaki bir gül tarhı. Bütün bunlar belli ki, Berlin'in varoşlarındaki sokakların köşebaş-

larında kurulmuş küçük parklara ait. Aynı açıklıkla, örümceğe benzeyen gölgesi merkezin biraz yanına düşmüş ince bir demir iskemle ya da psikopat tavırlı ama hoş bir mağrurluğu olan dönmeli püskürgeç, mücevher gibi parlayan otların üzerindeki serpintisi içinde asılı duran şahsi ebemkuşağıyla, bir Paris parkını aklıma getiriyor; lakin, çok iyi anlayacağınızı düşündüğüm üzere, hafızanın gözü, yere çömelmiş (oyuncak kamyonuna çakıllar yükleyen ya da yerde kayan bir bahçıvan hortumunun, üzerine çakıllar yapışmış parlak, ıslak lastiğini incelemekte olan) küçük figüre öylesine odaklanmış ki, çeşitli mekânlar –Berlin, Prag, Franzensbad, Paris, Riviera, yine Paris, Cap d'Antibes ve diğerleri– tüm bağımsızlıklarını kaybedip, taş kesilmiş generallerini ve dökülmüş yapraklarını bir araya getiriyorlar, birbirine bağlanan patikaların arkadaşlığını pekiştiriyorlar ve çıplak bacaklı, zarif çocukların vızıltılı patenleriyle içinden kayıp geçtikleri bir ışıklar ve gölgeler federasyonunda birleşiyorlar.

Arada bir, tarihsel arka planın anımsadığım bir parçası, yerleri saptamama yardımcı oluyor ve kişisel görüş gücünün ihtiyaç duyduğu diğer bağları ikame ediyor. Berlin'deki o rüzgârlı günde çocuğumuz, herhalde üç yaşını doldurmak üzereydi (hiç kimse, Führer'in her yerde hazır ve nazır olan resminden kaçamıyordu); o ve ben, yukarı dönük yüzlerinin her biri bıyığa benzer bir leke taşıyan hercai menekşelerin dikili olduğu bir çiçek tarhı önünde durmuştuk ve benim sersemce bir şakayla bu çiçekleri, olduğu yerde sallanıp duran bir sürü küçük Hitler'e benzetmem üzerine epeyce eğlenmiştik. Yine 1938 ya da 1939 senesinde, Paris'teki çiçekli bir bahçede, on yaşlarında, ifadesiz beyaz yüzlü bir kız gözüme çarpmıştı; koyu renkli, eski püskü, mevsime uymayan giysileriyle, yetimhaneden kaçmış gibiydi (nitekim daha sonra onun, iki dadı tarafından sürüklenerek götürüldüğünü görmüştüm) ve canlı bir kelebeği ipliğin ucuna mahirce bağlamış, kanatlarını güçsüzce çırpan o güzel, hafifçe hırpalanmış böceği, yaptığı peri tasmasıyla gezdiriyordu (herhalde bu da, yetimhanede bol bol yaptığı iğne oyalarının yan ürünüydü). Pireneler'e ve Alpler'e yaptığımız seyahatlerde beni sık sık, entomolojik taramalarımda gereksiz bir olgucu duyarsızlık içinde hare-

ket etmekle suçlamıştın; demek ki, benim çocuğumuzun dikkatini, bir Titania olması gereken kelebekten başka bir yere yönlendirmemin sebebi, o kızın Kırmızı Admirable'ına (kaba söyleyişle, Admiral'ına)[1] acımış olmam değil, kızın kasvetli oyununda belli belirsiz şekilde, itici bir sembolizm bulunmasıydı. Bir Fransız polis memurunun eskiden yaptığı –kuşkusuz hâlâ da yapmakta olduğu– basit, eski moda numara geliyor aklıma: Kırmızı burunlu bir işçiyi, bir Pazar günü kabadayısını hapse götürürken, adamın bakımsız ama hassas etine küçük bir olta iğnesi takarak, onu son derece uysal ve hatta heveskâr bir uyduya dönüştürürdü. Sen ve ben, çocuğumuzun güven dolu hassaslığını, ihtiyatlı bir şefkatle kuşatmak için elimizden geleni yapardık ama kaçınılmaz olarak, serserilerin bir oyun bahçesindeki kum havuzuna bıraktığı pisliğin, olası tehlikelerin en önemsizi olduğu ve eski nesillerin sadece anakronizmler ya da çok uzak diyarlarda vuku bulan şeyler olarak kabul ettikleri korkuların, bizi çepeçevre kuşattığı gerçeğiyle yüzleşmiştik.

Zaman geçtikçe ve budalaların yaptığı tarih, güneş saatlerinin bile dakikliğini bozdukça, Avrupa üzerinde daha da huzursuz şekilde oradan oraya gezinmeye devam ettik ve bahçelerle parklar da bizimle birlikte geziniyorlarmış gibi gelmeye başladı. Le Nôtre'un ışıl ışıl caddeleri ve karmaşık çiçeklikleri, yan raya geçip uzaklaşan trenler gibi geride kalmıştı. 1937 baharında çocuğumuzu anneme göstermek için gittiğimiz Prag'da, çardakların ötesinde serbestçe dalgalanarak uzayıp giden Stromovka parkı vardı. Yüksek dağ bitkileri –damkorukları ve taşkıranlar– yetişen o kaya bahçelerini de hatırlarsın; bize Savoy Alpleri'nde geçirdiğimiz bir tatilde eşlik etmişlerdi (o tatilin parasını, çevirmenlerimin sattığı bir şey sayesinde karşılamıştım) ve şehirlere, düzlüklere dönüş yolunda da yanımızdan ayrılmamışlardı. Şifa bulmak için gidilen mesirelerin eski parklarındaki ağaçların gövdelerine çakılmış gömlek manşetli eller, bir orkestranın çaldığı gümbürtülü müziğin uzaktan uzağa duyulduğu yönü işaret ederlerdi. Ana araba yoluna, düzgün bir yürüyüş hattı eşlik ederdi: bu hat sürekli olarak araba yoluna para-

1 Amiral.

lel değilse de, onun rehberliğinde ilerler ve ördek göletinden ya da nilüfer havuzundan hoplayıp, şehir efradının önde gelenlerinden biri gibi fikri sabite kapılan parkın, bir abide hayali kurduğu noktalarda, çınar ağaçlarının oluşturduğu kafileye katılırdı. Kökler, hatırladığım yeşilliğin kökleri, hafızanın ve keskin kokulu bitkilerin kökleri, kısacası kökler, bazı engelleri aşarak, bazılarına nüfuz ederek ve ince çatlaklardan sızarak uzun mesafeler kat eder. O bahçeler ve parklar da Orta Avrupa'yı bizimle birlikte öyle kat ettiler. Sen ve ben kurtbağrı çalılarının altına eğilip kalkarak, karanlık, nemli toprakta bir top arar ve eflatun renkli kullanılmış bir troleybüs bileti yahut bir parça kirli gaz beziyle pamuktan başka şey bulamazken, çakıllı yollar bir *rond-point*'de[1] bir araya gelip durur ve bizi izlerlerdi. Kalın gövdeli bir meşenin etrafındaki yuvarlak oturma yeri, öte yana kimin yerleştiğine bakar, orada yabancı bir gazeteyi okuyan ve burnunu temizleyen mahzun bir yaşlı adam bulurdu. Çocuğumuzun ilk kez canlı bir kurbağa gördüğü çimenliği çevreleyen ışıltılı iğne yapraklıların ardından birdenbire, budanmış çalılardan yapılma bir labirent başlardı ve sen, yağmur yağacak galiba, derdin. Daha sonraki bir aşamada, o kadar kurşuni olmayan bir göğün altında, güller açmış vadiler ve ağaç dallarının gölgelediği yollar, muhteşem bir gösteri sergilemeye başlarlardı; üzerinde sarmaşık bitkileri sallanan çardaklar, imkân tanındığı takdirde, üzüm asmalı kameriyelere dönüşmeye hazırdılar ama aksi takdirde, siyah örgü elbiseli bir kadın görevlinin sundurmasında oturduğu, temizliği su götürür, kulübe bozması, tuhafın tuhafı bir umumi tuvalet oluştururlardı.

Bayır aşağı giden taş döşeli yoldan, her defasında önce aynı ayak basılarak dikkatlice inilir ve bir süsen çiçeği bahçesine ulaşılırdı; bahçe kayın ağaçlarının altındaydı; sonra bu bahçenin yerini, at toynaklarının izleriyle dolu, hızlı yürünebilen bir toprak yol alırdı. Çocuğumuzun bacakları uzadıkça, sanki bahçeler ve parklar daha hızlı hareket etmeye başladılar ve o dört yaşına geldiğinde, ağaçlar ve çiçeklenen çalılar, kararlı bir tavırla yüzlerini denize döndüler. Trenlerin durmadığı küçük bir

1 Göbek, döner kavşak.

istasyonun hız kesici platformunda duran cam sıkılmış istasyon şefi gibi, şu ya da bu gri parkın bekçisi de, park akıp giderek bizi güneydeki portakal ağaçlarına, dağ çileklerine, kabarık tüylü mimozalara ve kusursuz bir gökyüzünün *pâte tendre*'una[1] doğru taşırken, uzaklaşıp gözden kaybolurdu.

Yamaçlardaki sıra sıra bahçeler, her taşının altından gösterişli bir çekirgenin çıktığı teraslar, denize doğru sırt sırta vererek inerler, zeytin ağaçları ve zakkumlar sahili görebilmek için birbirlerinin üstüne yığılırlardı. Çocuğumuz orada, güneşin titrek pusu içinde görüntülenmek üzere diz çöküp, denizin ışıltısına karşı hareketsizce dururdu; çektiğimiz fotoğraflarda sütbeyaz bir bulanıklık şeklinde görünen deniz, aslında gümüşi maviydi ve enginlerindeki morumsu büyük parçaların sebebi, belagatli eski şairler ve hem onların mütebessim teşbihleriyle işbirliği yapan hem de bu teşbihleri teşvik eden (geri çekilen dalganın yuvarladığı çakılların sesini duyuyor musun?) sıcak akıntılardı. Denizin yalayıp şekere –limonlu, vişneli, naneli– benzettiği cam parçaları ve çizgili çakıllar, içleri cilalı küçük deniz minareleri, renkleri ve perdahlarıyla hâlâ güzel görünen çömlek parçacıkları bulunurdu. Bunlar, inceleyelim diye sana veya bana getirilirdi ve eğer üzerlerinde çivit mavisi sırmalar, yaprak desenli şeritler yahut güzel amblemler varsa, kıymetli olduklarına hükmedilir, bir kliklemeyle oyuncak kovasına atılırlardı; aksi takdirde, bir cup sesiyle denize dönerlerdi. Hiç kuşkum yok ki, çocuğumuzun bulduğu o hafifçe dışbükey majolika kırıklarından birinin kenarları, 1903'te aynı sahilde bulduğum bir kırığın desenlerine uyuyor ve o deseni devam ettiriyordu; bu ikisi de, annemin 1882'de Mentone kumsalında bulduğu bir diğer parçayla ve *onun* annesinin yüz yıl önce bulduğu, aynı çömleğe ait dördüncü bir parçayla uyumluydu. Bütün parçalar korunmuş olsa, Tanrı bilir nerede ve ne zaman bir İtalyan çocuğunun kırmış olduğu kâse, *bu* bronz perçinlerle onarılıp, bir bütün, tam anlamıyla bir bütün olarak yeniden oluşturulabilirdi.

1939 sonbaharında Paris'e döndük ve ertesi yıl 20 Mayıs civarında yine denize yakın bir yerde, bu kez Fransa'nın batı ya-

1 Yumuşak hamur.

kasındaki St. Nazaire'daydık. Orada, son bir küçük bahçe bizi sarmaladı ve seninle ben, artık altı yaşında olan çocuğumuzu aramıza alarak, önümüzde duran binaların gerisindeki rıhtımda, bizi New York'a götürmek üzere bekleyen yolcu gemisi *Champlain*'e doğru yürüdük. Fransızlar bu bahçeleri fonetik olarak *skwarr*, Ruslar da *skver* olarak isimlendirir; belki İngiltere'de genellikle şehir meydanlarının içinde ya da yakınında bulundukları için.[1] Hafızamdaki o bahçe, geçmişimin son hududunda ve şimdiki zamanın kıyıcığında, hiç kuşkusuz makbul çiçeklerin renkleriyle kolayca doldurabileceğim bir geometrik tasarım olabilirdi; şayet başından beri rahatsızlık vermediğim ve (belki, yorgun kanımın basıncından kaynaklanan bazı tesadüfi çınlamalar dışında) alçakgönüllülükle sözünü dinlediğim saf hafızanın sessizliğini bozacak kadar umursamaz davranmış olsaydım. Bu nötr çiçekli tasarımla ilgili gerçekten hatırladığım şey, onun okyanus ötesindeki bahçeler ve parklarla olan tematik bağıntısı; çünkü bahçenin sonuna geldiğimiz sırada, sen ve ben, gördüğümüz şeyi hemen çocuğumuza işaret etmedik; banyo yaparken yüzdürdüğü çeşitli oyuncak gemilerin inanılmaz ölçüde büyük, gerçekdışı denebilecek kadar gerçek bir modelini keşfetmekle yaşayacağı mutlu şaşkınlığı, hayranlığı, sevinci bozmayalım istedik. Orada önümüzde, rıhtıma giden yoldaki sıra sıra evlerin arasında, gözün her tür aldatmacayla, mesela bir çamaşır ipi üzerinde dans eden açık mavi ve pembe iç çamaşırlarıyla ya da dökme demirden iptidai bir balkonu paylaşan kadın bisikleti ve çizgili bir kediyle karşılaştığı yerde, çatıların ve duvarların karmaşası içinde, muhteşem bir geminin bacasını fark etmek, son derece memnun ediciydi; çamaşır ipinin arkasından görünen o baca, bilmeceli bir resim içinde yer alır gibiydi –Gemicinin Sakladığı Şeyi Bulunuz– ve insan böyle resimlerde gizli olan şeyi bir kere gördü mü, artık görmeden edemez.

1 İngilizcede "meydan" anlamına gelen "square", aynı şekilde telaffuz edilir.

Abbazia 24, 73, 84, 92, 114
Aldanov, *bkz.* Landau
Aleksi (kâhya) 28
Aleksi (Prens) 59, 62
Amerika 7, 9, 12, 67, 70, 79, 121, 129, 140, 148, 167, 172, 177, 193, 199, 221, 236, 256, 262, 267, 275, 277, 289
Anne, *bkz.* Nabokov, E. İ.
Apostolski, Prohor 229
Ayvazovski, İvan Konstantinoviç 64, 65
Ayvenhald, Yuliy İsaeviç 284

Baba, *bkz.* Nabokov V. D.
Bakst, Léon (Rozenberg) 159, 187
Batovo 59-61, 114, 131, 134, 152-154, 194, 195
Beaulieu 84, 92
Berlin 46, 53, 85, 92, 113, 158, 161, 171, 175, 176, 179, 190, 197, 204, 252, 256, 269, 275, 278-281, 291, 298-300
Biarritz 12, 119, 123, 126, 140, 144, 147-149, 154, 157, 234
Bibliographie..., bkz. Zimmer
Bisiklet 38, 61, 80, 122, 135, 140, 156, 172, 189, 204-209, 228, 231, 266, 304
Blok, Aleksandr Aleksandroviç 46, 222, 227, 238, 282
Bloodmark, Vivian (anagram) 216
Bouvier, Mlle 114
Box, *bkz. Dachshund*
Bunin, İvan Aleksiyeviç 124, 283, 284
Burness, Mr. 85-87, 90
Buzlu Cam, *ayrıca bkz.* Mücevherler ve Çardak 89, 139, 213
Büyülü-Fener 152, 153, 161, 162, 165

Cambridge 8, 46, 121, 177, 226, 249, 252, 255-259, 262-266, 268, 269, 274
"Clayton", Miss 78, 81, 84, 85
Chemin du Pendu 10, 60
"Colette" 8, 146-150, 157, 209
Cummings, Mr. 85, 87-89

Çehov, Anton Pavloviç 45, 65, 200, 206, 242
Çizim, *bkz.* Burness, Cummings, Dobujinski, Yaremiç
Çukovski, Korni, *bkz.* Korniçuk

Dachshund 28, 45, 99, 140
Dadı 12, 42, 43, 84, 114, 140, 294, 300
Danua 99, 101, 156
Danzas, Konstantin Konstantinoviç 252
Despair 13
Dmitri (üçüncü bahçıvan) 38-40
Dobujinski, Mstislav Valeriyanoviç 89, 90, 234
Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç 51, 281-283
Drugie Berega 9
Draznazil 59

Émigré I 13, 46, 70, 79, 175, 177, 232, 252, 254, 259, 260, 274, 275, 278-282, 284
Erkek kardeşler, *bkz.* Nabokov, Kiril V. Ve Sergey V.
Eskrim 178, 179, 186
Evsahibi (Elena Borisovna) 61, 110, 152, 153, 257, 275
Eye, The 13

Fersen, Axel, Kont 54
Field, Andrew 176
Fischer, Elisabeth, *bkz.* Graun
Fischer, Regina (evlilik öncesi soyadı Hartung) 52
Floransa 46, 116, 141
Fondaminski, İlya Isidoroviç 284
Freud, Sigmund (Avusturyalı psikoanalist) 13, 18, 21
Futbol 156, 183, 203, 236, 262, 264-266

Gift, The 35, 277
Golay, Angélique (Mlle) 28, 112, 114
Golovnin, Vasili Mihayloviç 50, 51
Golubstov, Vladimir Viktoroviç 50
Graun, Antoinette, *bkz.* Korff
  August 53
  Carl Heinrich 52, 53, 62
  Dorothea, evlilik öncesi soyadı Rehkopp 53
  Elisabeth Regina, evlilik öncesi soyadı Fischer, ikinci evl. von Stägemann 52
  Justizrat 52
  Wolfgang 53, 177
Greenwood, Miss 46, 162
Grinberg, Lyudmilla Borisovna 185
Gryazno 38
Güveler, *bkz.* Lepidopteri

Hamburg 256
Hanımeli 9, 28, 73, 116, 127, 131, 189, 299
Hartung, Johann Heinrich 52
Hartung, Regina, evl. Johann Jakob Fischer 52
Hessen, Yosif 173, 175, 176, 252, 278
Hippius, Zinaida, *bkz.* Merejkovski
Hippius ("Bestujev"), Vladimir Vasiliyeviç 235
Hodaseviç, Vladislav Felitsiyanoviç 252, 282
Hofeld, Evegenya Konstantinovna 46
Hristofor (uşak) 152
Hunt, Violet 84, 99

Invitation to a Beheading 13

İsviçre 54, 71, 95, 109, 112, 113, 127, 167, 269
Ivan (ikinci bahçıvan) 78
Ivan I, Ivan II (uşaklar) 178

Jernosekov, Vasili Martinoviç 25, 26

Kamenka 59
Kameriye 213-215, 224, 228, 302
Kaminka, Avgust Isakoviç 173, 174
Kerenski, Aleksandr Fyodoroviç 180, 181, 259
Kız kardeşler, *ayrıca bkz.* Elena V. ve Olga V. Nabokov 12, 44, 46, 51, 52, 57, 65, 114, 138, 140, 231, 252, 268
Kissingen, Bad 128, 201
Kleist, Heinrich von 52
Korniçuk (Çukovski) 250, 251
Kolomeytsev, Nikolay Nikolayeviç 58, 186

Kolomeytsev, Nina Dmitriyevna, evlilik öncesi soyadı Nabokov *ayrıca bkz.* Rausch 194
Korff, Anna Christina, Barones von, evlilik öncesi soyadı von Stegelman 54, 60
Antoinette Theodora, Barones von, evlilik öncesi soyadı Graun 52
Eleonore, Barones von, evlilik öncesi unvanı Barones von der Osten-Sacken 52
Ferdinand, Baron von 52, 53
Frombold Christian, Baron von 54
Maria Ferdinandovna, Barones von, *bkz.* Nabokov
Nicolaus, Baron von 51, 52
Nina Aleksandrovna, Barones von, evlilik öncesi soyadı Şişkov 52, 60
Olga Ferdinandovna, Barones von, evl. Jukovski 46, 54, 138
Kozlov, Praskoviya Nikolayevna, *bkz.* Tarnovski
Kuprin, Aleksandr Ivanoviç 284
Kuropatkin, Aleksi Nikolayeviç 24, 25
Kutuzov, Mihail Illariyonoviç, Smolensk Prensi 57
Kati Delil 9
Katolik, *bkz.* Yunan Katolik ve Roma Katolik
Kazimir 98
Kelebekler, *bkz.* Lepidopteri
Kırım 64, 128, 141, 157, 169, 173-175, 198, 239, 241-245, 247-249, 267

Landau (Aldanov), Mark Aleksandroviç 284
Lavington, Miss 46, 140
Leikmann, Elizaveta Dmitriyevna, *bkz.* Sayn-Wittgenstein
Leikmann, Roman Fyodoroviç 58
"Lenski" 86, 110, 111, 157, 158, 161-170, 187, 188, 195, 201, 202, 204
Lepidopteri 119, 131, 202
Lermontov, Mihayil Yuriyeviç 162, 164, 167, 187
Lidya T. 57, 244, 245
"Linderovski", *bkz.* "Max"
Lolita 10, 63, 167
Londra 58, 77, 87, 114, 116, 141, 175, 176, 188, 223, 249-252, 265
Loustalot 178, 186
Lujin Savunması (Zashchita Luzhina) 13, 253

"Mademoiselle" 7, 8, 81, 91, 92, 95-116, 119, 123, 124, 155, 157, 162, 255
Mantar 38, 40-42, 117, 124, 133, 138
Matematik 34, 35, 154, 285, 291
"Max" 155-157, 170
Mayne Reid, Yüzbaşı 67, 193, 195, 196
Merejkovski, Zinaïda Nikolayevna, evlilik öncesi soyadı Hippius 235
Meşeli yol 45, 73, 100
Mitik, *bkz.* Peterson
Mityushino 59
Muromtsev, Sergey Andriyeviç 128
Mücevherler *ayrıca bkz.* Buzlu Cam 34, 102, 108, 136, 141, 242, 249, 300
Mürebbiyeler, *bkz.* Bouvier, "Clayton", Dadı, Golay, Greenwood, Holeld, Hunt, Lavington, "Mademoiselle", "Norcott", Rachel, "Robinson"

Nabok, Prens 50
Nabokov, Aleksandr Ivanoviç
Anna Aleksandrovna, evlilik öncesi soyadı Nazimov 50
Daria Nikolayevna, evlilik öncesi soyadı Tuçkov 57
Dmitri Dmitriyeviç 94, 171
Dmitri Nikolayeviç 54, 76, 171
Ekaterina Ivanovna, evlilik öncesi soyadı Puşçin 51
Elena Ivanovna, evlilik öncesi soyadı Rukavişnikov 63, 114, 125, 172, 212
Elena Vladimirovna, *bkz.* Sikorski
Elizaveta Dmitriyevna, *bkz.* Sayn-Wittgenstein ve Leikmann
Evdokim Lukiç 50

Filat Lukiç 50
Gilberte, evlilik öncesi soyadı Barbanson 252
İvan Aleksandroviç 56, 114
Kiril Vladimiroviç 46, 212, 252
Konstantin Dmitriyeviç 58, 94, 288
Lidya Eduardovna, evlilik öncesi soyadı Falz-Fein, ikinci evl. Peyker 57
Luka 50
Maria Ferdinandovna, evlilik öncesi unvanı Barones von Korff 51, 54, 76, 171
Marie, evlilik öncesi soyadı Redlich 57
Nadejda Dmitriyevna, *bkz.* Vonilyarlarski
Natalya Dmitriyevna, *bkz.* Peterson
Nikolay Aleksandroviç 50
Nikolay Dmitriyeviç 53
Nina Dmitriyevna, *bkz.* Kolomeytsev
Olga Vladimirovna, *bkz.* Petkeviç
Sergey Sergeyeviç 12, 50, 51, 56
Sergey Vladimiroviç 23, 39, 61
Sofya Dmitriyevna (Onya) 24
Vera Dmitriyevna, *bkz.* Pihaçev
Vera Evseyevna, evlilik öncesi soyadı Slonim 57
Vladimir Dmitriyeviç 94, 171
Vladimir Viktoroviç 50
Vlas Lukiç 50
Nabokov Alayı 50
Nabokov Güvesi 122
Nabokov Nehri 50
Nataşa (hizmetçi) 140, 249
Nice 56, 57, 84
Nikolay Andreyeviç (aşçı) 43, 174
"Norcott", Miss 24, 84
Novaya Zemlya 50
Nova Zembla, *bkz.* Novaya
"Noyer", Mösyö 71, 167

Onya, *bkz.* Nabokov, Sofya
"Ordo" 153, 154, 170
Oredej, *ayrıca bkz.* Rojistvino ve Vayra 59, 62, 70, 122, 135, 207, 227
Osip (uşak) 140, 174, 188, 189
Osten-Sacken, Elenore Margarethe, Barones von der, *bkz.* Korff

Özel öğretmen *ayrıca bkz.* Burness, "Lenski", "Max", "Ordo", Rogge, Tihotski, "Volgin", Jernosekov 35, 39, 58, 60, 61, 71, 82, 140, 151, 165, 169-171, 177, 194, 229, 255

Paris 7, 13, 54, 64, 68, 92, 118, 121, 139-141, 144, 147, 149, 159, 185, 201, 222, 256, 269, 275, 276, 278, 279, 281, 283, 289, 300, 303
Petersburg, *bkz.* St. Petersburg
Peterson, de Dmitri İvanoviç (Mitik) 57, 73, 84
İvan Karloviç 57
Natalya Dmitriyevna 57
Pyotr İvanoviç (Peter) 114
Petkeviç, Olga Vladimirovna, evlilik öncesi soyadı Nabokov, ilk evl. Prenses Şahovskoy 46
Pihaçev, İvan Grigoriyeviç 59
Pihaçev, Vera Dmitriyevna, evlilik öncesi soyadı Nabokov 57
Pirogov (şoför) 40, 180
Pnin 10
Polenka (Zahar'ın kızı) 39, 206-209
Poplavski, Boris 284
Prag 45, 46, 141, 171, 252, 300, 301
Puşçin, Ekaterina İvanovna, *bkz.* Nabokov
Puşçin, İvan İvanoviç 51
Puşkin 51, 58-64, 165, 175, 187, 188, 222, 235, 242, 245, 252, 260, 262

Rachel, Miss 84
Renkli işitme *ayrıca bkz.* Buzlu cam 32, 33
Rileyev, Anastasya Matveyevna, evlilik öncesi soyadı Essen 59
Rileyev, Kontradiy Fiyodoroviç 59-61
"Robinson", Miss 84, 95, 98, 99
Rogge, Herr 72
Roma Katolik Kilisesi 69, 156
Rojistvino 231

Ruka, *bkz.* Rukanişnikov, Vasili I.
Rukavişnikov, Elena Ivanovna, *bkz.* Nabokov
Ivan Vasiliyeviç 52, 63, 64, 165
Olga Nikolayevna, evlilik öncesi soyadı Kozlov 52, 63, 93
Vasili Ivanoviç 65, 160

Salkım çiçeği 66
Satranç 13, 49, 131, 190, 203, 242, 247, 253, 285-289
Sayn-Wittgenstein-Berleburg, Prenses, Elizaveta Dmitriyevna, evlilik öncesi soyadı Nabokov, ikinci evl. Leikmann 58
Prens, Henri (Heinrich) 58
Sebastian Knight'ın Gerçek Yaşamı 255
St. Petersburg (Leningrad) 7, 16, 20, 24, 25, 34, 36, 40, 44, 51, 57, 59, 62, 64, 67, 69, 85, 99, 106, 107, 111, 124-126, 134, 138, 139, 141, 151, 155, 157-159, 161, 165, 171, 172, 174, 177, 181, 182, 190, 192, 201, 208, 223, 227, 229, 232, 233, 236, 243, 246, 247, 249, 253, 280
Şiir 7, 8, 37, 46, 59, 68, 71, 82, 87, 89, 90, 102, 110, 127, 162, 175, 197, 213, 215-224, 227, 229, 230, 233-235, 246, 250, 252, 253, 263, 265, 270, 278-285
Şişkov, Nina Aleksandrovna, *bkz.* Korff
Sikorski, Vladimir Vsevolodoviç 11
Sirin 284, 285
Siverski 59, 95, 208
Spiral 122, 273, 297
Stägemann, von, Christian August 52
Elisabeth Regina, *bkz.* Graun
Hedwig Marie 52
Svetiv, Marina 284

"Tamara" 8, 132, 214, 223, 227-232, 235-238, 241, 243-248
Tarnovski, Praskovya Nikolayevna, evlilik öncesi soyadı Kozlov138
Tarnovski, Veniyamin Mihayloviç 65
Tenis 38, 39, 77, 131, 167, 202, 206, 214, 215, 243, 255, 269, 280, 285
Tenişev Okulu 177, 182
Thernant 186
Tırtıl, *bkz.* Lepidopteri
Tihotski, Ivan Aleksandroviç 114
Tolstoy, Aleksi Nikolayeviç 250
Tolstoy, Lyov Nikolayeviç, Kont 62, 152, 197, 205, 244, 262
Trainy, *bkz. Dacshund*
Traubenberg, Rausch von, Evgeniy Aleksandroviç, Baron 58, 194
Nina Dmitriyevna, Barones, evlilik öncesi soyadı Nabokov, *bkz.* Kolomeytsev
Tren 25-27, 38, 44, 45, 59, 63, 90, 92, 96, 105, 139-144, 147, 158, 164, 173, 208, 238-241, 243, 250, 255, 291, 296, 297, 301, 302

Ustin 116, 184, 232

"Volgin" 152
Volkov (şoför) 180
Vonilyarlarski, Dmitri Vladimiroviç 58
Vonilyarlarski, Nadejda Dmitriyevna, evlilik öncesi soyadı Nabokov 153
Vyborg (Vipuri) 173
Vayra 20, 21, 28, 37, 44, 45, 59, 61, 65, 69, 70, 73, 74, 95, 114, 121, 125, 129, 134, 138, 174, 184, 194, 195, 205, 213, 252

Wiesbaden 25, 84, 92

Yaremiç 88, 90
Yegor (baş bahçıvan) 43, 103
Yunan Katolik 19, 37, 46, 83, 153
Yuri, *bkz.* Traubenberg

Zahar (arabacı)96, 206
Ziganov (şoför) 180, 243
Zimmer, Dieter E. 9, 13
Zina 147, 209

"Beşik bir uçurumun üzerinde sallanır ve sağduyumuz bize, varoluşumuzun iki ebedi karanlık arasındaki kısa bir ışık çakmasından başka bir şey olmadığını söyler."

KONUŞ, HAFIZA

"Nabokov, tarihî olayların detaylarına girerek, onları neşeli anekdotlarla ve etkileyici bir anlatımla birleştirerek, *Konuş, Hafıza*'yı bitmeyen bir okuma zevkine dönüştürüyor. Yazarın bilindik üslubu, diğer Nabokov romanlarına dair verdiği ipuçlarına ve imalara lezzet katıyor."

HARPER'S

"Çağımızın en harikulade otobiyografisi. Nabokov etkileyici bir hassasiyet ve coşkunlukla kayıp dünyayı baştan yaratıyor."

THE NEW REPUBLIC

"Göz kamaştırıcı... bu kitapta, sonsuza dek kaybolmakta olan bir dünyadan, insanı hayrete düşüren işaretler bulacaksınız."

NEW YORK TIMES

İLETİŞİM 1546
ÇAĞDAŞ DÜNYA EDEBİYATI 209